

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
İŞLETME ANABİLİM DALI**

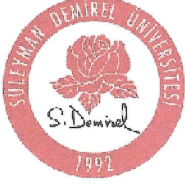
**KATILIM BANKACILIĞINDA RİSK YÖNETİMİ: BATI AKDENİZ
BÖLGESİNDE AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA**

**Harun ÇETİNKAYA
1530201083**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN
Dr. Öğretim Üyesi Turan KOCABIYIK**

ISPARTA – 2018

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Harun ÇETİNKAYA
Anabilim Dalı	İşletme
Tez Başlığı	Katılım Bankacılığında Risk Yönetimi: Batı Akdeniz Bölgesinde Ampirik Bir Araştırma
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	—

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Yüksek Lisans Tez Savunma Sınavında Jürimiz 31.../07/2018 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Yüksek Lisans tezi için;

☒ OY BİRLİĞİ ☐ OY ÇOKLUĞU²

ile aşağıdaki kararı almıştır.

- ☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.
☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin **DÜZELTİLMESİ**³ kararlaştırılmıştır.
☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDEDİLMESİ**⁴ kararlaştırılmıştır.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	İmza
Danışman	Dr. Öğr. Üyesi Turan KOCABİYLİK (SOÜ)	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Murat KAYA (MAKÜ)	
Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi Gamze GÖMELİ YAGCI (SOÜ)	
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 28-(4) Tezi hakkında DÜZELTME kararı verilen öğrenci sınav tarihinden itibaren en geç üç ay içinde gereğini yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur.

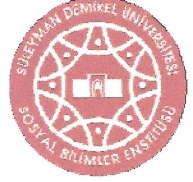
⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

T.C.

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Katılım Bankacılığında Risk Yönetimi: Batı Akdeniz Bölgesinde Ampirik Bir Araştırma” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadarki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Harun ÇETİNKAYA

31.07.2018

ÖZET

KATILIM BANKACILIĞINDA RİSK YÖNETİMİ: BATI AKDENİZ BÖLGESİNDE AMPİRİK BİR ARAŞTIRMA

Harun ÇETİNKAYA

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi, 251 sayfa, Temmuz 2018

Danışman: Dr. Öğretim Üyesi Turan KOCABIYIK

Bu tezin amacı, katılım bankalarında risk yönetiminin nasıl yapıldığını anlamak ve katılım bankası çalışanlarının risk yönetim algısını ölçmektir.

Çalışmanın birinci bölümünde katılım bankacılığı alanındaki temel kavramlara yer verilmiştir. İkinci bölümde geleneksel bankacılığın tanımı, türleri ve fonksiyonları ele alınıp katılım bankacılığının kuruluş sebepleri, ilkeleri ve faiz, kar, kira gibi konular karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Üçüncü bölümde; faizsiz bankacılığın tarihsel gelişim sürecine anlatılmış, katılım bankalarınca gerçekleştirilen fon toplama ve fon kullandırma faaliyetleri ele alınmıştır. Dördüncü bölümde katılım bankalarının faaliyetleri sırasında karşılaştıkları riskler ve bu risklerin yönetimi ele alınmıştır.

Çalışmanın son bölümünde katılım bankalarında risk yönetiminin nasıl yapıldığını tespit etmek için ampirik bir çalışma yapılmıştır. Anket verileri yüz yüze anket yöntemiyle 25 Mart ve 10 Mayıs tarihleri arasında toplanmıştır. Araştırma kapsamında Antalya, Isparta ve Burdur illerindeki katılım bankalarından toplanan veriler, SPSS 20 İstatistik Paket Programı yardımıyla analiz edilmiştir. Anket verilerinin güvenilir olduğu tespit edildikten sonra yanıtların frekans ve yüzde dağılımları bulunmuştur. Araştırmada beş bağımsız değişken ve bir bağımlı değişken yer almaktadır. Araştırma hipotezlerini test etmek için regresyon modeli benimsenmiştir. Demografik özelliklere göre cevapları analiz edebilmek için gruplar arasında fark olup olmadığı incelenmiştir. Veriler normal dağılım göstermedikleri için de parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U testi ile alt gruplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Ayrıca Crosstabs Testi ile de alt grupların cevapları analiz edilmiştir.

Araştırmada risk değerlendirme ve analizi ve risk izleme bağımsız değişkenlerinin risk yönetimi uygulamaları bağımlı değişkeni üzerinde pozitif yönde bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Araştırmanın sonuçları katılım bankacılığı sisteminin maruz kaldığı en önemli risk türünün kredi/fon riski olduğunu ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: Risk, Risk Yönetimi, Katılım Bankacılığı, İslami Bankacılık, Katılım Bankacılığında Risk Yönetimi, Risk Yönetimi Uygulamaları, Risk ve Risk Yönetimi Anlama, Faizsiz Bankacılık.

ABSTRACT

RISK MANAGEMENT IN PARTICIPATION BANKING: AN EMPIRICAL RESEARCH IN WEST MEDITERRANEAN REGION

Harun ÇETİNKAYA

Suleyman Demirel University, Institute of Social Sciences, Business Administration
Department, Master Thesis, 251 pages, July 2018

Adviser: Asst. Prof. Dr. Turan KOCABIYIK

The aim of this thesis is to understand how risk management is done in participation banks and to measure the risk management perception of participation bank employees.

In the first part of the study, the basic concepts of participation banking are included. In the second part, the definition, types and functions of traditional banking are discussed and the reasons of establishment of participation banking, principles and interests, profit, rent etc. are examined comparatively. In the third chapter; historical development process of interest-free banking, and fund collection and fund-raising activities carried out by participation banks. In the fourth chapter, the risks they encountered during the activities of the participation banks and the management of these risks are discussed.

In the last part of the study, an empirical study was conducted to determine how risk management is done in participation banks. Survey data were collected by face-to-face survey between 25 March and 10 May. The data collected from participation banks in Antalya, Isparta and Burdur were analysed with the help of SPSS 20 Statistical Package Program. Frequency and percentage distributions of responses were found after the survey data were found to be reliable. There are five independent variables and one dependent variable in the study. A regression model has been adopted to test research hypotheses. In order to analyse the answers according to demographic characteristics, it was examined whether there is a difference between the groups. Since the data do not show a normal distribution, the Mann Whitney U test from nonparametric tests was used to determine whether there was a statistically significant difference between the subgroups. In addition, the answers of the subgroups were analysed with the Crosstabs Test.

In the study, independent variables, risk monitoring and risk assessment and analysis, were found to have an influence on the dependent variable of risk management practices positively. The results of the study show that the most important risk that the participatory banking system is exposed to is the credit / fund risk.

Key Words: Risk, Risk Management, Participation Banking, Islamic Banking, Risk Management in Participation Banking, Risk Management Practices, Risk and Risk Management Understanding, Interest Free Banking.

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	i
YEMİN METNİ	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	xiii
TABLolar DİZİNİ	xvi
ŞEKİLLER DİZİNİ	xx
ÖNSÖZ.....	xxi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

1.1. AKİT	5
1.2. ÂRİYET	5
1.3. AZALAN MÜŞAREKE	5
1.4. BANKA	6
1.5. BİREYSEL FİNANSMAN DESTEĞİ	6
1.6. DANIŞMA KURULU (ŞERİAT KURULU)	6
1.7. EMÂNET	6
1.8. FAİZ (RİBA).....	6
1.9. FAİZSİZ BANKACILIK	7
1.10. FIKİH (İSLAM HUKUKU).....	7
1.11. GELENEKSEL BANKACILIK	7
1.12. GARAR (BELİRSİZLİK).....	7
1.13. HEDGİNG (KORUNMA)	7
1.14. İCÂRE (FİNANSAL KİRALAMA-LEASİNG)	8
1.15. İSLAM İKTİSADI.....	8
1.16. İSTİĞLÂL SATIŞI (SAT-KİRALA-GERİ AL).....	8
1.17. İSTİSNA (ESER SÖZLEŞMESİ).....	8
1.18. KATILIM BANKACILIĞI.....	8
1.19. KÂR	9

1.20.	KÂR PAYI/GETİRİ ORANI	9
1.21.	KARZ (TÜKETİM ÖDÜNCÜ)	9
1.22.	KARZ-I HASEN (FAİZSİZ BORÇ)	9
1.23.	KATILIM FONU	9
1.24.	KATILMA HESABI	10
1.25.	KEFÂLET	10
1.26.	KEYLİ MAL	10
1.27.	KİRA	10
1.28.	KREDİ (FON)	10
1.29.	KREDİ RİSKİ	10
1.30.	KUR RİSKİ	11
1.31.	LİKİDİTE RİSKİ	11
1.32.	MİSLÎ MAL	11
1.33.	MUÂMELAT:	11
1.34.	MUDAREBE (EMEK-SERMAYE ORTAKLIĞI)	11
1.35.	MUDARİB (GİRİŞİMCİ)	12
1.36.	MURABAHA (KURUMSAL FİNANSMAN DESTEĞİ)	12
1.37.	MURABAHA KART	12
1.38.	MÜSÂKAT (BAHÇE ORTAKLIĞI)	12
1.39.	MÜŞAREKE (SERMAYE ORTAKLIĞI)	12
1.40.	MÜZÂRAA (ZİRAAT ORTAKLIĞI)	13
1.41.	ÖZEL CARİ HESAP	13
1.42.	ÖZEL FİNANS KURUMU	13
1.43.	PARA	13
1.44.	PARALEL İSTİSNA (PARALEL ESER SÖZLEŞMESİ)	13
1.45.	PARALEL SELEM (PARALEL ÖN ÖDEMELİ ALIM)	13
1.46.	PİYASA RİSKİ	14
1.47.	REHİN	14
1.48.	RİSK	14
1.49.	RİSK YÖNETİMİ	14
1.50.	SARF	14
1.51.	SELEM (ÖN ÖDEMELİ ALIM)	14
1.52.	SUKUK (KİRA SERTİFİKASI)	15
1.53.	TEKAFÜL (İSLAMİ SİGORTA)	15

1.54. TEMERRÜT (BORCU GECİKTİRMEK)	15
1.55. TEMİNAT MEKTUBU	15
1.56. TEMLİK (MÜLKİYET DEVRİ)	15
1.57. TEVERRUK (VADELİ AL-PEŞİN SAT)	16
1.58. VADE FARKI.....	16
1.59. VARLIK KİRALAMA ŞİRKETİ.....	16
1.60. VEDİA	16
1.61. VEKÂLET	16
1.63. ZEKÂT.....	17

İKİNCİ BÖLÜM

GELENEKSEL BANKACILIK VE KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİ

2.1. GELENEKSEL BANKACILIK SİSTEMİ.....	18
2.1.1. Bankanın Tanımı.....	18
2.1.2. Bankanın Fonksiyonları	20
2.1.2.1.Finansal Aracılık.....	20
2.1.2.2. Kaynaklara Akıcılık Sağlama	20
2.1.2.3. Kaynakların Etkin Kullanımını Sağlama	20
2.1.2.4. Kaynaklarda Vade ve Miktar Ayarlaması Yapma	20
2.1.2.5. Kaydi Para Üretme Fonksiyonu	21
2.1.2.6. Uluslararası Ticareti Geliştirme	21
2.1.2.7. Para Politikasının Etkinliğini Artırma.....	21
2.1.3. Banka Türleri	21
2.1.3.1. Mevduat (Ticaret) Bankaları	21
2.1.3.2. Kalkınma Bankaları	22
2.1.3.3. Yatırım Bankaları.....	23
2.1.3.4. Katılım Bankaları.....	23
2.2. KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİ	24
2.2.1. İslam Ekonomisinde Faiz.....	24
2.2.1.1. Faizin Tanımı	27
2.2.1.2. Faizin Türleri.....	28

2.2.1.2.1. Borç Faizi	28
2.2.1.2.2. Alışveriş Faizi	29
2.2.1.2.2.1. Fazlalık Faizi (Ribe'l-Fadl).....	29
2.2.1.2.2.2. Veresiye Faizi (Ribe'n-Nesie).....	30
2.2.1.3. Kur'an-ı Kerim'de Faiz.....	30
2.2.1.4. Hadislerde Faiz.....	32
2.2.2. Faiz ile Kârın Karşılaştırılması	35
2.2.2.1. Liberal, Kapitalist ve Sosyalist Yaklaşımlar	35
2.2.2.1.1. Liberalizm Sisteminde Faiz Anlayışı	35
2.2.2.1.2. Kapitalizm Sisteminde Faiz Anlayışı.....	36
2.2.2.1.3. Sosyalizm Sisteminde Faiz Anlayışı.....	37
2.2.2.2. İslam Ekonomisinde Faiz ile Kârın Karşılaştırılması	37
2.2.3. Faiz ve Kiranın Karşılaştırılması	38
2.2.4. Faizsiz Bankacılığın Doğuşunu Hazırlayan Sebepler	39
2.2.4.1. Dini Sebepler.....	40
2.2.4.2. Ekonomik Sebepler	40
2.2.4.3. Sosyal Sebepler	41
2.2.5. Katılım Bankacılığının Temel İlkeleri	42
2.2.5.1. Faizin Yasak Olması	42
2.2.5.2. Riskin (Kâr-Zarar) Paylaşımı.....	43
2.2.5.3. Belirsizliğin (Garar) Yasak Olması.....	43
2.2.5.4. Faaliyet Alanlarının Belirli Olması.....	44
2.2.5.5. Haksız Kazancın Yasak Olması	44
2.2.5.6. Faaliyetlerinin Şeffaf Olması	44

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞI

3.1. FAİZSİZ BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ.....	45
3.1.1. Dünya'da Faizsiz Bankacılık.....	47
3.1.2. Türkiye'de Katılım Bankacılığı	56
3.2. KATILIM BANKALARINCA GERÇEKLEŞTİRİLEN FAALİYETLER	60
3.2.1. Fon Toplama Faaliyetleri	61

3.2.1.1. Özel Cari Hesaplar	61
3.2.1.2. Katılma Hesapları.....	62
3.2.2. Fon Kullandırma Faaliyetleri	64
3.2.2.1. Murabaha (Kurumsal Finansman Desteği) Yöntemi	64
3.2.2.1.1. Klasik Murabaha	65
3.2.2.1.2. Çağdaş Murabaha.....	65
3.2.2.1.3. Günümüz Murabaha İşlemleri ile İlgili Bazı Tartışmalar	67
3.2.2.2. Bireysel Finansman Desteği Yöntemi.....	69
3.2.2.3. Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı Yöntemi	69
3.2.2.4. Mudarebe (Emek-Sermaye Ortaklığı) Yöntemi.....	70
3.2.2.5. Müşareke (Sermaye Ortaklığı) Yöntemi.....	71
3.2.2.6. İcare (Finansal Kiralama/Leasing) Yöntemi.....	72
3.2.2.7. Selem Yöntemiyle Fon Kullandırma	74
3.2.2.8. İstisna (Siparişe Dayalı Satın Alma) Yöntemi.....	75
3.2.2.9. Teverruk Yöntemiyle Fon Kullandırma.....	77
3.2.2.10. Tekafül (Katılım/İslami Sigorta) Yöntemi.....	78
3.2.2.11. Sukuk (Kira Sertifikası) Finansman Yöntemi.....	79
3.2.2.12. Gayrinakdi Kredi Yöntemleriyle Fon Kullandırma	80
3.2.3. Diğer Bankacılık Faaliyetleri	81

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİNDE RİSK VE RİSK YÖNETİMİ

4.1. BANKACILIKTA RİSK İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ARKAPLAN	83
4.1.1. Riskin Tanımı.....	84
4.1.2. Risk Yönetimi Süreci	84
4.1.2.1. Risklerin Tespiti ve Yönetimi İçin Uygun Politika ve Stratejilerinin Geliştirilmesi	85
4.1.2.2. Riskin Ölçümü, Azaltılması ve İzlenmesi Sürecinin Uygulanması	86
4.1.2.3. Yeterli İç Kontroller.....	87
4.2. KATILIM BANKALARININ KARŞILAŞTIĞI RİSKLER	88
4.2.1. Kredi Riski	89

4.2.2. Piyasa Riski.....	90
4.2.2.1. Kâr/Getiri Oranı Riski.....	90
4.2.2.2. Kur Riski	91
4.2.2.3. Hisse Senedi Fiyat Riski	93
4.2.3. Likidite Riski.....	93
4.2.4. Operasyonel Risk	94
4.2.4.1. Personel Riski	95
4.2.4.2. Sistem ve Teknoloji Riskleri.....	96
4.2.4.3. Süreç (Organizasyon) Riski	97
4.2.4.4. Yasal Riskler	97
4.2.4.5. Dış Riskler.....	98
4.3. KATILIM BANKACILIĞINDA RİSK YÖNETİMİ	98
4.3.1. Kredi Riski Yönetimi	99
4.3.1.1. Standart Yaklaşım	104
4.3.1.2. İçsel Derecelendirmeye Dayalı Yaklaşım (IRB).....	104
4.3.1.3. Geliştirilmiş İçsel Derecelendirme Yaklaşımı	106
4.3.2. Piyasa Riski Yönetimi.....	106
4.3.2.1. Standart Yöntem.....	109
4.3.2.2. İçsel Ölçüm Modeli (Riske Maruz Değer Yöntemi).....	110
4.3.3. Likidite Riski Yönetimi	113
4.3.3.1. Stok Yaklaşımı.....	116
4.3.3.2. Nakit Akışı Yaklaşımı.....	116
4.3.3.3. Vade Farkı Yaklaşımı	117
4.3.4. Operasyonel Risk Yönetimi	117
4.3.4.1. Temel Gösterge Yaklaşımı.....	120
4.3.4.2. Standart Yaklaşım	121
4.3.4.3. İleri Ölçüm Yaklaşımı.....	121

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA DİZAYNI

5.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ	125
5.2. LİTERATÜR İNCELEMESİ.....	126

5.3. ARAŞTIRMANIN VERİ SETİ	133
5.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ.....	134
5.5. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZİ	136
5.6. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME.....	137
5.6.1. Araştırmanın Güvenilirlik Analizi	137
5.6.2. Araştırmanın Demografik Özellikleri	138
5.6.3. Katılım Bankacılığında Maruz Kalınan Risklerin Önem Sıralaması.....	141
5.6.4. Katılımcıların Risk Yönetimini Anlama İle İlgili Görüş ve Tutumları.....	143
5.6.5. Katılımcıların Riskin Değerlendirme ve Analizi Hakkındaki Görüş ve Tutumları.....	148
5.6.7. Katılım Bankalarının Riski İzleme Hakkındaki Görüş ve Tutumları	156
5.6.8. Katılım Bankalarının Kredi Riski Hakkındaki Görüş ve Tutumları	160
5.6.9. Katılım Bankalarının Risk Yönetim Uygulamaları Hakkındaki Görüş ve Tutumları.....	166
5.6.10. Anket Yanıtlarının Bölümlere Göre Ortalama Dağılımları	176
5.6.10.1 Risk ve Risk Yönetimini Anlama (URM) Ortalama Dağılımı.....	176
5.6.10.2. Risk Değerlendirmesi ve Analizi (RAA) Ortalama Dağılımı	177
5.6.10.3. Risk Tanımlaması (RI) Ortalama Dağılımı.....	178
5.6.10.4. Risk İzleme (RM) Ortalama Dağılımı.....	179
5.6.10.5. Kredi Riski Analizi (CRA) Ortalama Dağılımı	180
5.6.10.6. Risk Yönetimi Uygulamaları (RMP) Ortalama Dağılımı	181
5.6.11. Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi.....	183
5.6.12. Bağımlı Değişken ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişkinin Keşfi..	184
5.6.13. Araştırmaya Katılan Katılım Bankalarının Risk ve Risk Yönetimine Bakışının Keşfi.....	188
GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ	200
KAYNAKÇA	205
EKLER.....	219
ÖZ GEÇMİŞ.....	229

KISALTMALAR

AAOIFI	Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions (İslami Finansal Kuruluşlar için Muhasebe ve Denetim Organizasyonu)
ATM	Automated Teller Machine (Otomatik Para Çekme Makinası)
BAE	Birleşik Arap Emirlikleri
BCBS	The Basel Committee on Banking Supervision (Basel Bankacılık Denetim Komitesi)
BDDK	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu
BIS	Bank for International Settlements (Uluslararası Ödemeler Bankası)
CRA	Credit Risk Analysis (Kredi Risk Analizi)
DESİYAB	Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
DİA	Diyanet İslam Ansiklopedisi
EFT	Elektronik Fon Transferi
ENF	Enflasyon Oranı
GES	Gelire Endeksli Senet
GIFR	Global Islamic Finance Report (Küresel İslami Finans Raporu)
GOS	Gelir Ortaklığı Senedi
GSYH	Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
H.	Hazreti
IAH	Investment Account Holder (Yatırım Hesabı Sahibi)
IDB	Islamic Development Bank (İslam Kalkınma Bankası)
IFA	Islamic Fiqh Academy (İslam Fıkıh Akademisi)
IFSB	Islamic Financial Services Board (İslami Finansal Hizmetler Kurulu)
IIFS	Institutions Offering Islamic Financial Services (İslami Finansal Hizmetler Sunan Kuruluşlar)
INCEIF	International Centre for Education in Islamic Finance (Uluslararası İslami Finans Eğitim Merkezi)
IRB	Internal Ratings-Based Approach (İçsel Derecelendirmeye Dayalı Yaklaşım)
İKB	İslam Kalkınma Bankası
İKT	İslam Konferansı Teşkilatı
K/Z	Kar-Zarar

KZOB	Kar ve Zarar Ortaklığı Belgesi
LATV	Toplam Varlıklar İçindeki Likit Aktifler
LIBOR	London Inter Bank Offered Rate (Londra Bankalararası Faiz Oranı)
MCS	Monte Carlo Simulation
NFR	Net Financing Requirement (Net Finansman Gereksinimleri)
ÖFK	Özel Finans Kurumu
POS	Point Of Sales Terminal (Satış Noktaları Terminali)
RAA	Risk Assessment and Analysis (Risk Değerlendirme ve Analizi)
RAROC	Risk-Adjusted Return On Capital (Riske Göre Ayarlanmış Sermaye Getirisi)
RI	Risk Identification (Risk Tanımlama)
RM	Risk Monitoring (Risk İzleme)
RMD	Riske Maruz Değer Yöntemi
RMP	Risk Management Practice (Risk Yönetimi Uygulamaları)
RP	Risk Puanlaması
S.	Sayfa Numarası
S.a.v.	Sallallahu Aleyhi Vesselam
SPK	Sermaye Piyasası Kurumu
SUR	Seemingly Unrelated Regression (Görünüşte İlişkisiz Regresyon)
TBB	Türkiye Bankalar Birliği
TCZB	Türkiye Cumhuriyeti Ziraat Bankası
TDK	Türk Dil Kurumu
TKBB	Türkiye Katılım Bankalar Birliği
TL	Türk Lirası
TMSF	Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TP	Türk Parası
TSPB	Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği
URM	Understand Risk and Risk Management (Risk ve Risk Yönetimini Anlama)
VaR	Vector Autoregressive Model
Vb.	Ve benzeri

Vd.	Ve diğlerleri
VDMK	Varlığa Dayalı Menkul Kıymet
VKŞ	Varlık Kiralama Şirketi
Vs.	Vesaire
YP	Yabancı Para
Yy.	Yüzyıl

TABLÖLAR DİZİNİ

Tablo 3. 1. İlk Dönem Faizsiz Bankacılık İşlemleri	51
Tablo 3. 2. Son Dönem Faizsiz Bankacılık İşlemleri.....	52
Tablo 3. 3 Seçilmiş Ülkelerde İslami Finansal Varlıkların Büyümesi (Milyar Dolar)...	55
Tablo 3. 4. Katılım Bankaları ve Bankacılık Sektörü Başlıca Finansal Büyüklükleri (Milyon TL)	58
Tablo 3. 5. Katılım Bankaları Şube ve Personel Sayısı Gelişimi (2004-2017).....	60
Tablo 3. 6. İstisna ve Selem Arasındaki Farklılıklar.....	77
Tablo 4. 1. Kredi Riski Yönetimi İçin IFSB İlkeleri.....	102
Tablo 4. 2. Piyasa Riski Yönetimi İçin IFSB İlkeleri	107
Tablo 4. 3. Likidite Riski Yönetimi İçin IFSB İlkeleri.....	115
Tablo 4. 4. Operasyonel Risk Yönetimi için IFSB İlkeleri.....	119
Tablo 5. 1. Araştırma Kapsamında Antalya, Isparta ve Burdur İllerinde Anket Çalışması Yapılan Bankaların Şube Sayıları ve Ankete Katılım Durumları.....	133
Tablo 5. 2. Anketi Hazırlarken Yararlanılan Kaynaklar	134
Tablo 5. 3. Araştırmada Yer Alan Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler.....	136
Tablo 5. 4. Araştırma Bölümlerinin Güvenilirlik Analizleri.....	137
Tablo 5. 5. Araştırmaya Katılan Bankaların Bilgileri	138
Tablo 5. 6. Katılımcıların Banka Pozisyon Dağılımları.....	139
Tablo 5. 7. Katılımcıların Bankacılık Sektöründeki Tecrübeleri.....	139
Tablo 5. 8. Katılımcıların Yaş Durumu Hakkındaki Bilgiler.....	140
Tablo 5. 9. Katılımcıların Cinsiyet Durumu Hakkındaki Bilgiler	140
Tablo 5. 10. Katılımcıların Eğitim Durumu Hakkındaki Bilgiler	141
Tablo 5. 11. Katılım Bankacılığında Maruz Kalınan Risklerin Önem Sıralaması (5 Üzerinden)	142
Tablo 5. 12. Katılım Bankamızda Risk Yönetimi Konusunda Ortak Bir Anlayış Vardır	143
Tablo 5. 13. Banka Genelinde Risk Yönetimi Konusundaki Sorumluluk Açıkça Belirtilmiş ve Anlaşılmıştır	144
Tablo 5. 14. Banka Genelinde Risk Yönetimi İçin Hesap Verebilirlik Açıkça Belirtilmiş ve Anlaşılmıştır	144

Tablo 5. 15. Risk Yönetimi Bankanın Performansı ve Başarısı İçin Önemlidir.....	145
Tablo 5. 16. Risk Yönetiminde En Gelişmiş Teknikleri Uygulamak Çok Önemlidir..	145
Tablo 5. 17. Katılım Bankamızın Amacı, İleri Risk Yönetim Tekniği Uygulamalarını Genişletmektir	146
Tablo 5. 18. Katılım Bankamız Açısından Risk Yönetiminde Kullanılan Teknikleri Sürekli İnceleyip Değerlendirmek Önemlidir.....	147
Tablo 5. 19. Risk Yönetim Tekniği Uygulamaları, Banka İçin Maliyetleri veya Beklenen Kayıpları Azaltır	147
Tablo 5. 20. Katılım Bankamız Riskin Ortaya Çıkma İhtimalini Değerlendirir.....	148
Tablo 5. 21. Katılım Bankamızın Riskleri Sayısal Analiz Yöntemleri Kullanılarak Belirlenir	149
Tablo 5. 22. Katılım Bankamızın Riskleri Nitel Analiz Yöntemleri Kullanılarak Belirlenir	149
Tablo 5. 23. Katılım Bankamız Amaçlarını Gerçekleştirmek İçin Sahip Olduğu Fırsatları Analiz Eder ve Değerlendirir.....	150
Tablo 5. 24. Riski İşaret Eden Maliyetler ve Faydalara İlişkin Analizleri Katılım Bankamız Umursar	151
Tablo 5. 25. Riskleri Önceliklerine ve Çözümü İçin Gerekli Çaba Miktarına Göre Değerlendiren Risk Analizlerini Katılım Bankamız Umursar	152
Tablo 5. 26. Katılım Bankamız Risklerin Önceliklerine Göre Sınıflandırılması ve Ortadan Kaldırılması İçin Gerekli Kaynaklara İlişkin Kısıtları Umursar.	152
Tablo 5. 27. Katılım Bankamız, Açıklamış Olduğu Amaç ve Hedeflerinin Her Biriyle İlgili Riskleri Kapsamlı ve Sistematik Olarak Tespit Eder.....	153
Tablo 5. 28. Katılım Bankamız, En Önemli Risklerini Öncelik Sırasına Koymakta Zorlanıyor.....	154
Tablo 5. 29. Risk Değişiklikleri Katılım Bankamızın Kural ve Sorumlulukları İle Tanınır ve Tanımlanır	155
Tablo 5. 30. Katılım Bankamız, Diğer Bankaların Risk Yönetim Sistemlerinin Güçlü ve Zayıf Yanlarının Farkındadır	155
Tablo 5. 31. Katılım Bankamız, Yatırım Fırsatlarının Sistematik Olarak Tanımlanması İçin Prosedürler Geliştirmiş ve Uygulamıştır	156

Tablo 5. 32. Risk Yönetiminin Etkinliğini İzlemek, Rutin Yönetim Raporlamasının Ayrılmaz Bir Parçasıdır.....	157
Tablo 5. 33. Katılım Bankamızın Karşılaştığı Risklerle İlgili Kontrol Seviyesi Uygunudur	157
Tablo 5. 34. Katılım Bankamızdaki Raporlama ve İletişim Süreçleri, Etkin Bir Şekilde Risk Yönetimini Desteklemektedir	158
Tablo 5. 35. Bankamız Risk Yönetimi İle İlgili Bulguları Dikkate Alır.....	159
Tablo 5. 36. Bankamızın Belirlenen Riskler İçin Eylem Planı Vardır	160
Tablo 5. 37. Katılım Bankamız Kredi Vermeden Bir Kredi Uygunluk Analizi Yapmaktadır	161
Tablo 5. 38. Katılım Bankamız, Kredi (Fon) Desteği Sunmadan Önce Mudaribin (Girişimci) Karakteri, Kapasitesi, Kefil (Teminat), Sermaye ve Sektör Koşulları da Dâhil Olmak Üzere Analizler Yapar	162
Tablo 5. 39. Katılım Bankamız Kredi Talebinde Bulunanları Kredi Risk Puanlarına Göre Sınıflandırır	163
Tablo 5. 40. Katılım Bankamız, KOBİ ve Bireysel Fon Taleplerinde Yeterli Miktarda Teminat Alınmasını Şart Koşar.....	163
Tablo 5. 41. Katılım Bankamız Politika Olarak Sermaye Desteği Sunmak veya İşlem Yapmak İçin Teminat Talep Etmektedir.....	164
Tablo 5. 42. Hepsine Değil Fakat Bazı Kredilere Karşı Teminat Talep Etmek Daha İyidir.....	165
Tablo 5. 43. Temerrüde Düşen Müşterilere Verilen Kredi Düzeyi Azaltılmalıdır	166
Tablo 5. 44. Katılım Bankamızın Üst Yönetimi, Organizasyonun İş Risklerini Yönetmekteki Performansını Düzenli Olarak Gözden Geçirir	167
Tablo 5. 45. Katılım Bankamız, Risk Yönetimi Stratejileri ve Performansı Hakkında Sürekli Gözden Geçirme ve Geri Bildirimde Son Derece Etkilidir	168
Tablo 5. 46. Bankamızın Risk Yönetim Prosedürleri ve Süreçleri Dokümanite Edilmiş ve Riskleri Yönetme Konusunda Personele Rehberlik Etmektedir	169
Tablo 5. 47. Katılım Bankamız Risk Yönetimi Konusunda İslam Ahlakını da Teşvik Eden Eğitim Programları Düzenler.....	170
Tablo 5. 48. Katılım Bankamız, Risk Yönetimi Konusunda İslami Bilgiye Sahip Nitelikli İnsanların İstihdam Edilmesini Destekler.....	171

Tablo 5. 49. Etkili Risk Yönetimi Katılım Bankamızın Hedeflerinden Biridir	172
Tablo 5. 50. Bankamızın Fonlarını, Ekonominin Belirli Bir Sektörüne Yoğunlaştırmak Çok Tehlikelidir	172
Tablo 5. 51. Basel II Standartlarının Uygulanması Hem Bizim Bankamızın Hem de Katılım Bankacılığı Alanının Risk Yönetim Verimliliğini Geliştirecektir.	173
Tablo 5. 52. Sermayenin, Toplam Risk Ağırlıklı Varlıklara Oranının Yüzde 8'e Eşit Olması Halinde Katılım Bankamızın Sermayesi Yeterlidir.....	174
Tablo 5. 53. Genel Olarak Bankamızda Risk Yönetiminin Mükemmel Olduğunu Düşünüyorum.....	175
Tablo 5. 54. Risk ve Risk Yönetimini Anlama (URM)	176
Tablo 5. 55. Risk Değerlendirmesi ve Analizi.....	177
Tablo 5. 56. Risk Tanımlaması	179
Tablo 5. 57. Risk İzleme (RM)	180
Tablo 5. 58. Kredi Riski Analizi	181
Tablo 5. 59. Risk Yönetimi Uygulamaları	182
Tablo 5. 60. Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon Matrisi	184
Tablo 5. 61. Model Özeti	185
Tablo 5. 62. Anova ^a	186
Tablo 5. 63. Katsayı Değerleri ^a	186
Tablo 5. 64. Normallik Testi	188
Tablo 5. 65. Banka Adı- Risk Yönetimi Bilgisi İlişkisi.....	193
Tablo 5. 66. Bankaların Risk Yönetiminde En Gelişmiş Teknikleri Uygulamak Çok Önemlidir Sorusuna Cevapları.....	196
Tablo 5. 67. Bankaların Katılım Bankamız, Açıklamış Olduğu Amaç ve Hedeflerinin Her Biriyle İlgili Riskleri Kapsamlı Ve Sistemik Olarak Tespit Eder Sorusuna Cevapları	197
Tablo 5. 68. Bankaların Temerrüde Düşen Müşterilere Verilen Kredi Düzeyi Azaltılmalıdır Sorusuna Cevapları.....	198
Tablo 5. 69. Bankaların Etkili Risk Yönetimi Katılım Bankamızın Hedeflerinden Biridir Sorusuna Cevapları.....	199

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3. 1. Küresel İslami Finans Büyüklüğü (Milyar Dolar).....	53
Şekil 3. 2. İslami Finansal Aktiflerin Dağılımı.....	54
Şekil 3. 3. Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi ve Sektördeki Payları (Milyon TL, %)	59

ÖNSÖZ

Uluslararası literatürde İslami Bankacılık veya Faizsiz Bankacılık olarak bilinen Katılım Bankacılığı, faize bulaşmak istemeyen kesimlerin tasarruflarını değerlendirebilecekleri alternatif bir ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır. Dünya’da ortaya çıkışı 1970’li yılları bulan bu bankacılık türü giderek büyüyerek finansal sisteme yeni ürün ve araçlar getirirken bir takım risklerle de karşı karşıya kalmaktadır. Buradan hareketle çalışmamızın teori kısmında bankacılık ve katılım bankacılığıyla ilgili temel kavramlar ele alınıp geleneksel bankacılık ve katılım bankacılığı incelenmiştir. Daha sonra Dünya’da ve Türkiye’de faizsiz bankacılık konusu ele alınarak katılım bankacılığında risk ve risk yönetimi konusu incelenmiştir. Çalışmamızın uygulama kısmında ise Batı Akdeniz illerindeki katılım bankası çalışanlarının risk yönetimi algısını ölçmeye yönelik ampirik bir çalışma yapılmıştır.

Tez çalışması boyunca ve her daim benden desteklerini hiç esirgemeyen başta annem olmak üzere tüm aileme teşekkürü bir borç bilirim. Çalışmanın hazırlanmasında değerli katkılarından dolayı danışmanım sayın Dr. Öğretim Üyesi Turan KOCABIYIK’a teşekkür ederim. Ayrıca çalışmanın ortaya çıkma sürecinde rehberlik eden sayın Prof. Dr. Servet BAYINDIR hocama ve sayın Dr. Öğretim Üyesi Zeynep Hafsa ASTRÖM hocama teşekkür ederim.

Harun ÇETİNKAYA

Isparta 2018

GİRİŞ

Bankacılığın Sümer ve Babil medeniyetine kadar uzanan uzun bir tarihi gelişim süreci vardır. Günümüzdeki anlamda bankaların olmadığı zamanlarda, paranın icat edilmesi sonrasında bankaların fonksiyonlarını yerine getiren çeşitli mekanizmaların olduğu bilinmektedir. Modern bankacılık uygulamaları ise 1900'li yıllardan itibaren ticaret ve sanayinin gelişimine paralel olarak hızlı bir gelişim sürecine girmiştir (Aydın, 2012, s. 53).

Teorik tartışmaları 1940'lı yılları bulan faizsiz bankacılık fikri 1960'lı yıllarda ilk pratik örneklerine kavuşmuştur. Ülkemizde 1985 yılında *Özel Finans Kurumları* adıyla faaliyetine başlayan bu bankacılık türü, 2005 yılında yapılan değişiklikle *Katılım Bankacılığı* ismini almıştır. Katılım bankaları, kâr ve zarara katılma mantığına göre fon toplayarak bunları kendilerine özgü ortaklık, ticaret ve kiralama gibi modellerle kullandıran finansal kurumlardır. Katılım bankacılığı faizsiz finans ilkelerine göre hareket ederek tasarruflarını faizli sistemde kullanırmak istemeyenler için bir alternatif oluşturmaktadır.

Faiz, bütün dinlerde ve tarihteki birçok hukuk düzeninde otoritelerin muzdarip olduğu bir başlık olmuştur. Tarihsel serüvenine bakıldığında faiz konusunun bütün insanlığın müşterek problemi olduğu ve çok eski zamanlardan beri faiz ile alışveriş konusunda bir rahatsızlık olduğu görülmektedir. İnsanlar tarih boyunca dokunulmazlıkları bulunan mabetlere ve onları işleten din adamlarına güven duymuşlardır. Bu sebeple mal varlıklarını bir takım zarar görme (çalınma, kaybolma vs.) tehlikelerine karşı mabetlere teslim etmişlerdir. Mabetlere teslim edilen emanetlerin bir bölümü tanrı adına sadaka veya adak olarak bağışlanmış ve mabetlerden sorumlu din adamları da bu malları ihtiyaç sahibi kişilere dağıtmışlardır. Mabetlere emanet bırakma işlemi ilk başlarda faizsiz bir şekilde başlamış olmasına rağmen zamanla söz konusu işlem üzerine faiz koyup borç verme şekline dönüşmüştür. Bu göstergeler insanlığın ortak sorunu olan faiz meselesinin sadece bir dinin meselesiymiş gibi algılanmasının vakıya yaklaşımda eksik kalacağını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte diğer din, ideoloji ve anlayış biçimlerinin konuya gösterdikleri duyarlılık İslam'ın ve Müslümanların gösterdiği seviyede olmamıştır. Bu sebeplerden ötürü faizsiz bankacılık uygulamaları İslam ülkelerinde doğmuş ve İslam bankacılığı adıyla anılmıştır.

Faizsiz bankacılık ya da katılım bankacılığı sistemi, İslami kurallarla uyumlu yatırım, ticaret ve finansman sağlamak üzere kurulan, İslam'ın uygun gördüğü kâr ve zarara katılma esasına göre fon toplayan kuruluşların faaliyette bulunduğu sistemdir. Topladıkları bu fonları direkt olarak nakdi şekilde olmadan ticari ilişki ve ortaklık esasına göre kullandıran bu finansal kuruluşlar, İslam'ın faizi yasaklamasından dolayı geleneksel muadillerinden farklı olarak faizsizlik ilkesine göre faaliyetlerini yürütmektedirler (Canbaz, 2013, s. 6).

Dünya'da son 50 yılda, ülkemizde ise son 30 yılda gelişen bu bankacılık modeli büyüyerek faaliyetlerini sürdürmektedir. İslami bankacılık sektörü giderek çeşitlenen ürün ve araçlarıyla bazı belirsizlik ya da risklerle karşılaşmaktadır. Bankacılık işlemlerinin temelini fon fazlası olanlar ile fon açığı olanlar arasındaki aracılık faaliyetleri oluşturur. Böylece bankacılığın temel faaliyetinin bilanço içi ve bilanço dışı faaliyetlerden kaynaklanan risklerin yönetilmesi olduğu söylenebilir. İslami bankacılık, İslami finansman ilkelerine uygun olarak geleneksel bankalara benzer yönleri açısından karşılaşılan riskler ve İslam fihhı ve prensiplerinin birlikte uygulanmasıyla ortaya çıkan riskler olmak üzere iki tür riskle karşı karşıya kalmaktadır. Özünün değişebilmesi şartıyla ilk gruptaki riskleri kredi riski, piyasa riski, likidite riski ve operasyonel risk gibi riskler oluştururken diğer gruptaki riskleri ise faizsiz bankaların özgün varlık ve yükümlülük yapılarının bir sonucu olarak ortaya çıkan riskler oluşturur (Mounira & Anas, 2008, s. 85).

Günümüzde katılım bankalarının yerel ve uluslararası piyasalarda yer alabilmesi ve faaliyetlerini sürdürebilmesi için etkin bir risk yönetimine sahip olması gerekliliği ortaya çıkmıştır. Küreselleşme ve artan hizmet hacimleriyle beraber katılım bankalarının da faaliyetleri sebebiyle maruz kaldıkları riskler artmıştır. Dolayısıyla katılım bankacılığında riskleri izleyecek ve ölçecek ileri yöntemlerin işletilmesi bir zorunluluğa dönüşmüştür. Bu noktada bankalar açısından risklerin tespit edilerek izlenmesi ve kontrolü kadar, banka içerisinde ilgili birim ve bölümlere gerekli bilgi aktarımının yapılarak görev tanımlarının ve sorumlulukların net bir şekilde belirlenmesi de önemlidir (Bolgün & Akçay, 2005, s. 38).

Bu nedenle çalışmamızda katılım bankacılığı sistemi tarafından benimsenen risk yönetimi uygulamalarını ve tekniklerini inceleyerek yönetici ve uzman personelin risk yönetim algısının ölçülmesi hedeflenmiştir.

İslami bankalarda risk yönetimi üzerine dünya çapında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Karim (1999), Khan ve Ahmed (2001), Al-Tamimi ve Al-Mazrooe (2007), Abul Hassan (2009), Khattak, Rehman ve Ullah (2013) tarafından ilgili yıllarda İslami finans kurumlarına yönelik risk yönetimi konusu ele alınmıştır. Bu çalışmaların ortak özelliği, İslami bankacılık sektörünün geleneksel bankacılık sektöründen farklı risklere maruz kaldığı savıdır. Buna göre İslami finans kurumları farklı finansal işlemleri ve yükümlülük yapıları ve şariat ilkelerine uymalarından dolayı yeni bir risk türü ile karşı karşıya kalmaktadır. Yapılan çalışmayla söz konusu literatüre güncel, Türkiye'yi konu alan bir araştırmayla katkıda bulunma amaçlanmıştır. Ülkemiz özelinde değerlendirildiğinde katılım bankacılığında risk yönetiminin ölçümüne yönelik ampirik bir çalışma bulunmazken, Yahşi (2014) tarafından hazırlanan katılım bankacılığında risk odaklı bir iç denetim modeli konulu doktora tezi bulunmaktadır. Ayrıca, spesifik olarak likidite riskinin ölçümüne yönelik Işıl ve Özkan (2015) tarafından İslami bankalarda yapılan bir çalışma yer almaktadır. Bu yönüyle yapılan çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

5'li Likert Ölçeği'ne göre hazırlanan anket bazlı çalışmada öncelikle verilerin güvenilirliği Cronbach Alfa testi ile kontrol edilmiştir. Bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin tespiti için Pearson Korelasyon katsayısı yardımıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Araştırma hipotezlerini test etmek için de regresyon modeli benimsenmiştir. Ayrıca demografik özelliklere göre cevapları analiz edebilmek için Normallik Testi ve Mann Whitney U testinden yararlanılmış, Crosstabs Testi ile de alt grupların cevapları analiz edilmiştir.

Çalışmanın ilk bölümünde katılım bankacılığı ile ilgili temel kavramlara yer verilmiştir. İkinci bölümde bankacılık tarihiyle beraber geleneksel bankacılık sistemi, bankanın tanımı, fonksiyonları ve banka türleri ele alınmıştır. Daha sonra klasik sisteme bir alternatif olarak ortaya çıkan katılım/faizsiz bankacılık sistemi ve bu finansal sektörün temel hareket saiklerini belirlemeye yönelik İslam ekonomisinde faiz, faizsiz bankacılık sisteminin kuruluş nedenleri, faizsiz finansın temel ilkeleri konuları incelenmiştir.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde Dünya’da İslami bankacılık ve Türkiye’de katılım bankacılığı başlıkları altında faizsiz bankacılığın ortaya çıkışı ve tarihsel gelişim sürecine değinilerek katılım bankalarının gerçekleştirilen fon toplama ve fon kullandırma faaliyetlerine yer verilmiştir. Dördüncü bölümde katılım bankalarının faaliyetleri sırasından karşılaştıkları riskler ve bu risklerin yönetim sürecinin nasıl yapıldığı açıklanmaktadır. İki kısma ayrılan bu bölümün ilk kısmında kavramsal arkaplan içerisinde riskin tanımı ve yönetim süreci incelenecek olup daha sonra katılım bankalarının karşılaştığı kredi riski, piyasa riski, likidite riski ve operasyonel risk türlerine yer verilmiştir. Katılım bankalarının karşılaştıkları risklerin yönetimi ise bu bölümün ikinci kısmında ele alınmıştır.

Çalışmamızın beşinci ve son bölümünde katılım bankacılığında risk yönetiminin nasıl yapıldığını tespit etmek için ampirik bir araştırma yapılmıştır. Anket bazlı çalışma Batı Akdeniz illerindeki katılım bankalarının yönetici ve uzman pozisyonundaki personeli ile yapılmıştır. Burada çalışanların algısını ölçmek amacıyla katılım bankaları risk ve risk yönetimini anlıyor mu, katılım bankaları riske verimli bir şekilde erişiyor ve analiz ediyor mu, katılım bankalarında risk izleme ve kontrol sistemi etkili mi ve katılım bankaları riski verimli bir şekilde yönetiyor mu gibi sorulara cevap aranmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

Katılım bankaları, kâr ve zarara katılma mantığına göre fon toplayarak bunları kendilerine özgü ortaklık, ticaret ve kiralama gibi modellerle kullandıran finansal kurumlardır. Katılım bankacılığı faizsiz finans ilkelerine göre hareket ederek tasarruflarını faizli sistemde kullandırmak istemeyenler için bir alternatif oluşturmaktadır. Dünyada son 50 yılda ülkemizde ise son 30 yılda gelişen bu bankacılık modeli büyüyerek faaliyetlerine devam etmektedir. Çalışmamızın bu bölümünde katılım bankacılığı ile ilgili temel kavramlara yer verilmiştir.

1.1. AKİT

Sözlükte düğümlemek anlamına gelen akit, ticari literatürde bir şey üzerine anlaşmak olarak kullanılır (Huvari, s. 53). Ayrıca akit, hukuki bir yaptırım amacıyla iki ya da daha fazla gerçek veya tüzel kişiliğin karşılıklı ve birbirlerine uygun irade beyanlarıyla gerçekleşen işlem, sözleşme ya da mukavele demektir (TKBB Sözlük).

1.2. ÂRİYET

Bir varlık üzerindeki yararlanma hakkını geçici bir süre için karşılıksız olarak bir başkasına temlik etmek anlamına gelir (Gözübenli, Ariyet md. İslam Ansiklopedisi, 1991, s. 379). Ariyet işlemi finansman ya da mal veya hizmet gereksinimi olmaksızın, ihtiyacı olanlara yardımcı olmak adına ödünç verme işlemi gerçekleştirilir (Tunç, 2010, s. 27).

1.3. AZALAN MÜŞAREKE

Azalan bir ortaklık yöntemi olan bu metot, iki veya daha fazla taraf arasında belli ya da belirsiz bir tarihte sona erdirilmesi planıyla sermaye ortaklığı yapılır. Ortaklık hakların diğer taraf ya da taraflara geçmesiyle de gerçekleştirilebilir (TKBB, Sözlük).

1.4. BANKA

Sermaye, para ve kredi ile ilgili her türlü işlemi yapan mali aracı kurumdur (Bayındır S. , 2005, s. 25). Ayrıca banka, fon fazlası bulunan kişi ya da kuruluşlar ile fon ihtiyacı olan kişi ya da kuruluşlar arasında finansal aracılık işlevi gören kuruluştur (Aydın, 2012, s. 25).

1.5. BİREYSEL FİNANSMAN DESTEĞİ

Ticari işlerin finansmanında kullanılmamak kaydıyla, bireysel ihtiyaçlar için, gerçek kişi alıcıların doğrudan satıcılardan aldıkları mal veya hizmet bedelinin, katılım bankaları tarafından alıcı adına satıcıya ödenmesi karşılığında, alıcının borçlandırılması işlemidir (BDDK, 2001, s. Md:21).

1.6. DANIŞMA KURULU (ŞERİAT KURULU)

Faizsiz finansal hizmetler sunan kuruluşların uymaları gereken ilkeleri belirleyen, bu ilkelere uyumu takip eden, denetleyen ve finansman ihtiyaçlarının doğru finansal araçlarla karşılanmasına yardım eden uzmanlardan oluşan kuruldur (TKBB, Sözlük).

1.7. EMÂNET

Muhafaza amacıyla ve karşılığında herhangi bir ödeme yapılmadan, faizsiz bankaya yatırılan fonlardır (Tunç, 2010, s. 27).

1.8. FAİZ (RİBA)

Türkçe'deki yaygın karşılığı “*faiz*” olan Arapça kökenli riba kelimesi, (Diyanet İslam Ansiklopedisi, 1995, s. 110) sözlükte artma, çoğalma anlamlarına gelir. Fıkıhtaki anlamı ise bir malın başka bir malla değişiminde alınan, karşılığı olmayan bir fazlalıktır (Huvari, s. 58).

1.9. FAİZSİZ BANKACILIK

Fon toplama ve fon kullandırma faaliyetleri ile diğer bütün bankacılık işlemlerinde faizin kullanılmadığı, her para hareketinin mutlaka bir mal veya hizmete karşılık geldiği; gelirin kâr ve zarar ortaklığı esasına göre bölüşüldüğü finansal sistemdir (TKBB, Sözlük).

1.10. FIKIH (İSLAM HUKUKU)

İslam dininin pratiğe dayanan ameli hükümlerini dinin temel kaynaklarından ve uygun delillerden istifadeyle ortaya koyan bilimdir. Usul, ibadetler (ibâdât), aile hukuku, borçlar hukuku (muâmelât), anayasa hukuku, yargı hukuku (kazâ), ceza hukuku (ukûbât), idare hukuku ve miras hukuku (ferâiz) gibi işlemler fikhın içeriğini oluşturur (TKBB, Sözlük).

1.11. GELENEKSEL BANKACILIK

Geleneksel anlamda bankacılık, para üzerine ticaret yapan işletmeler ya da sermayeyi az faizle alıp, daha yüksek faizle işleten işletmeler şeklinde ifade edilebilir (Atay, 2003, s. 1). Bir başka tanıma göre ise, halktan topladığı ya da kendi sahip olduğu paraları faizli kredi şeklinde kullandıran ve para akışına faizli finansman yöntemleriyle aracılık eden finansal sistemi ifade etmektedir (Battal, 2004, s. 15).

1.12. GARAR (BELİRSİZLİK)

Garar kelime manası itibarıyla sözlükte, “*tehlike, kişinin bilmeden canını ve malını tehlikeye sokması*” anlamına gelir. İktisadi ilişkiler bağlamında ise bir akdin haksız kazanca yol açacak ölçüde kapalılık taşımasını ifade eder (Dönmez, 1996, s. 366).

1.13. HEDGING (KORUNMA)

Bankacılıkta, farklı sebeplerden kaynaklanan fiyatların aşırı hareketliliğinden ve bilhassa piyasa riskinden korunmaktır. İşletmelerin döviz kurlarındaki oynaklıklardan korunmak amacıyla vaad bazlı döviz işlemleri yapmaları korunmaya (hedging) örnek olarak verilebilir (TKBB, Sözlük).

1.14. İCÂRE (FİNANSAL KİRALAMA-LEASING)

Bir sözleşmeye dayalı olarak, akdin konusu olan malın sahibinin (kiraya veren), kiraya verdiği varlıktan yararlanma hakkını kiralayanın kullanmasına izin vermesi işlemidir. Bu finansman yönteminde malın mülkiyet hakkı kiraya verende kalır ve kiralayan kişi de belli ödemelerde bulunarak malı kullanmaya devam eder (Uçar, 1993, s. 137).

1.15. İSLAM İKTİSADI

Bu kavram özünde aynı hassasiyeti taşıyan İslam Ekonomisi, İslami Finans gibi ifadelerle de bilinir. İslam dininin faizi yasaklamasından ötürü her türlü finansal veya iktisadi faaliyet ve işlemlerin faizsiz bir şekilde, İslami kurallar çerçevesinde yapılarak modern finansal sisteme bir alternatif olarak ortaya çıkan sistem şeklinde tanımlanabilir (Serpam, 2013, s. 3).

1.16. İSTİĞLÂL SATIŞI (SAT-KİRALA-GERİ AL)

İstiğlâl, bir şeyin kar ve gelirinden istifade etmek demektir. Bu yöntemde kiralanabilir bir varlık satılır ve ileri bir vadede geri alınacağı vaat edilmek suretiyle, söz konusu vadeye kadar kiralanır. Örneğin peşin bir fiyatla bir evi satın, sonra o evi 2 yıl sonra geri aynı fiyata alacağını vaat eden biri arada geçen 2 yıl için malın yeni sahibine belirlenen bir bedelle kira öder (TKBB, Sözlük).

1.17. İSTİSNA (ESER SÖZLEŞMESİ)

İstisna akdinin konusunu ev, dolap yaptırma veya kıyafet diktirme gibi yapım gerektiren ürünler oluşturur. Bir kişi yapım gerektiren bir işi nitelikleri, miktarı ve bedelini taahhütte bulunan tarafla belirleyerek sipariş verir. Ayrıca, eser sözleşmelerinde ürünün imal maliyetleri taahhütte bulunan tarafından temin edilir (TKBB, Sözlük).

1.18. KATILIM BANKACILIĞI

Dünyadaki yaygın kullanım şekliyle faizsiz bankacılık, İslami bankacılık gibi ifadelerle bilinen bu sistemin Türkiye’deki adı “Katılım Bankacılığı”dır. Katılım

bankacılığı, toplumun finansal ihtiyaçlarını faizsizlik prensibini esas alarak giderme faaliyetidir. Fon toplarken ‘*sabit bir getiri*’ taahhüt etmemek, fon kullanırken nakit kredi vermeyip, malı ‘*peşin alıp vadeli satmak*’ veya ortaklık yapmaktır (Hazıroğlu, 2015, s. 112).

1.19. KÂR

Üretim faktörlerinden biri olan girişimcinin üretimden aldığı pay olarak tanımlanan kâr kavramı, bir malın maliyet fiyatı ve satış fiyatı arasındaki farkı ifade eder (TDK Sözlük).

1.20. KÂR PAYI/GETİRİ ORANI

Katılım bankaları klasik bankalardan farklı olarak fon toplama ve kullandırma yöntemlerinde faizli işlem yapmaz. Bunun yerine fon toplarken müşterinin ihtiyacı olan malı satın alır ve vadeye bağlı olarak belirlemiş olduğu kar/getiri oranını maliyete ekleyerek müşterisine satar. Bu sebepten ötürü ortaya çıkan marj faizli işlem içermez, kâr payı ya da getiri oranı olur (Yahşi, 2014, s. 66).

1.21. KARZ (TÜKETİM ÖDÜNCÜ)

Sözlükte kesip koparmak, karşılık vermek gibi anlamlara gelen karz, fıkhîta ‘*geri ödenmek üzere verilen mal veya birine ödünç/borç vermek*’ şeklinde tanımlanmaktadır (Apaydın, 2001, s. 520).

1.22. KARZ-I HASEN (FAİZSİZ BORÇ)

Birine bir ihtiyacından dolayı veya durumunu düzeltmek için borç vermek ve karşılığında herhangi bir menfaat talep etmemektir. Burada verilen şey para ya da piyasada emsali bulunan, misli bir mal olabilir (Tunç, 2010, s. 30).

1.23. KATILIM FONU

Katılım bankaları nezdinde açtırılan gerçek ve tüzel kişilere ait özel cari hesap ve katılma hesaplarında yer alan parayı ifade eder (TKBB Sözlük).

1.24. KATILMA HESABI

Katılım bankalarına yatırılan fonların bu kurumlarca kullandırılmasından doğacak kâr veya zarara katılma sonucunu veren, karşılığında hesap sahibine önceden belirlenmiş herhangi bir getiri ödenmeyen ve anaparanın aynen geri ödenmesi garanti edilmeyen fonların oluşturduğu hesapları ifade eder (TKBB Sözlük).

1.25. KEFÂLET

Birinin borcunu ödememesi veya sözünü yerine getirememesi durumunda destek olmak amacıyla bütün sorumluluğu üzerine alma yani kefillik durumudur (TDK Sözlük).

1.26. KEYLİ MAL

Hacim ölçü birimiyle ölçülerek işlem gören misli mal anlamındaki hukuk terimidir (Gözübenli, 2002, s. 361-362).

1.27. KİRA

Sözlükte, *‘bir konutun, bir mülkün veya taşıt gibi herhangi bir şeyin belli bir bedel karşılığında, bir süre için sahibi tarafından başkasına verilmesi’* şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, Sözlük). Ayrıca, İslam hukukunda *‘icâre’* terimiyle ifade edilen kira kavramı, bir bedel karşılığında menfaatlerin temlik edilmesi olarak tanımlanır.

1.28. KREDİ (FON)

Belirli bir miktardaki satın alma gücünün, bir geri ödeme vaadine dayanılarak, belirli bir bedel karşılığında, belirli bir süre için başka şahısların emrine verilmesi anlamına gelmektedir (Orman, 2015, s. 66).

1.29. KREDİ RİSKİ

Borçlunun banka ile yaptığı sözleşme hükümlerine uymaması veya sözleşme hükümlerini gereği gibi yerine getirmemesi durumunda bankanın gelirlerinde veya sermayesinde kayıp ortaya çıkma ihtimalini ifade etmektedir (Babuşcu, 2005, s. 24).

1.30. KUR RİSKİ

Yabancı para türlerindeki fiyat hareketliliklerinin, bankanın aktif-pasifleri, gelir-gider hesapları ile nakit akımlarında meydana getireceği etkiler sebebiyle muzdarip olduğu kayıp ve kazançların riski şeklinde tanımlanabilir (Guluzade, 2016, s. 3).

1.31. LİKİDİTE RİSKİ

Bankaların anlık para ihtiyaçları durumlarında gereken nakde sahip olamama riski olarak ifade edilen bir risk türüdür. Likidite riski, bankanın ihtiyaç duyduğunda varlıklarını hemen satarak paraya çevirememesi tehlikesi olarak tanımlanabilir.

1.32. MİSLÎ MAL

Genellikle tüketilerek kullanılan hububat, un, şeker, tuz, kumaş, kâğıt ve yumurta gibi mallar misli mal kategorisindedir. Misli mal, piyasada emsali kolaylıkla elde edilebilen ve tüketildiğinde ya da itlaf edildiğinde emsaliyle ödenebilen mallara denilir (TKBB Sözlük).

1.33. MUÂMELAT:

Geniş anlamıyla İslam hukukunun ibadetler dışında kalan kısmını ifade eden bu terim, daha dar anlamıyla mal varlığı ve ticari ilişkilere yönelik hükümlere sahip fıkıh ifadesidir (Aybakan, 2005, s. 318).

1.34. MUDAREBE (EMEK-SERMAYE ORTAKLIĞI)

Emek ve sermaye ortaklığı da denir. Yapılan sözleşme dâhilinde banka yatırım için gerekli olan kaynakları sağlarken, girişimci ise emeğini ortaya koyar. Genellikle ticaret finansmanında kullanılan bu yönteme göre kâr başlangıçta anlaşılan şekilde paylaşılır. İşlem sonucunda bir zarar meydana gelirse ve bu zarardan girişimcinin herhangi bir kusuru yoksa banka bütün zararı üstlenir (Özsoy, 2009, s. 49).

1.35. MUDARİB (GİRİŞİMCİ)

Kâr ve zarar ortaklığı yatırımında girişimde bulunan kişiye mudarib denir.

1.36. MURABAHA (KURUMSAL FİNANSMAN DESTEĞİ)

Finansal alım satım olarak da bilinen bu yöntem, bir malın maliyetinin müşteriye bildirilmesinden sonra üzerine kâr ilave edilerek satılması işlemidir. Katılım bankalarının en önemli finansman yöntemi olan finansal alım satım işlemlerinde, banka müşterinin ihtiyaç duyduğu her türlü emtia, menkul ve gayrimenkulün bedelini ödeyerek müşterisini borçlandırır (TKBB Sözlük).

1.37. MURABAHA KART

Murabaha yapılmasına imkân sağlayan kredi kartıdır (TKBB Sözlüğü).

1.38. MÜSÂKAT (BAHÇE ORTAKLIĞI)

Meyve ağaçları olan bir taraf ile meyve bu meyve bahçesinin bakım ve sulama işini yapacak bir tarafın ortaklık sözleşmesi yapmak suretiyle üretilecek ürünleri sözleşme dâhilinde paylaşılması işlemidir. Katılım bankaları bahçe ortaklığı yöntemiyle meyve bahçesi sahiplerine finansman sağlarlar (TKBB Sözlük). Ayrıca katılım bankaları benzer yollarla Ağaç Ortaklığı (Muğârese) ve Ziraat Ortaklığı (Müzâraa) gibi finansman sağlama işlemleri de yaparlar.

1.39. MÜŞAREKE (SERMAYE ORTAKLIĞI)

Kelime anlamı itibarıyla iştirak etme anlamına gelen müşareke yöntemi, bir girişimcinin sermayesine ortak olma anlamına gelmektedir. Müşareke finansman yönteminde hem sermaye hem de emek ortaklığı söz konusudur. Bu ortaklıkta, kâr daha önceden sözleşmede belirlenen oranlara göre paylaşılır, zarar ise sermayedeki paylara göre dağıtılır (Er & Bulut, 2012, s. 150).

1.40. MÜZÂRAA (ZİRAAT ORTAKLIĞI)

Bu yöntemde taraflardan biri sermaye olarak arazisini, diğer taraf ise emeğini ortaya koyarak ortaklık sözleşmesi yapar. Zirai faaliyet sonrası ortaya çıkan mahsul ise sözleşmeye göre paylaşılır (TKBB Sözlük).

1.41. ÖZEL CARİ HESAP

Hesap sahibi ile banka arasında kısmen borç kısmen emanet hükmü doğuran ve hesap sahibine herhangi bir gelir, faiz, zarar ihtimali doğurmayan hesaplardır (TKBB Sözlüğü).

1.42. ÖZEL FİNANS KURUMU

Faizsiz bankacılığın Türkiye’deki ilk kullanım adıdır. Türkiye’de 1983 yılında kurulan bu bankaların ismi 2005 yılında 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile “*Katılım Bankacılığı*” olarak değiştirilmiştir (TKBB Sözlük).

1.43. PARA

Bir toplumda, herkes tarafından ortak değer ölçüsü ve mübadele aracı olarak kabul edilen nesnedir (Orman, 2015, s. 11).

1.44. PARALEL İSTİSNA (PARALEL ESER SÖZLEŞMESİ)

Paralel istisna yöntemi, ilk istisna sözleşmesiyle satın alınan eserin ikinci bir sözleşme dâhilinde satılması işlemidir. Örneğin 50.000 TL ödeyerek bir dolap yapımı siparişi veren bir girişimcinin peşin veya vadeli olarak 60.000 TL karşılığında aynı ürünü satabilmesi işlemidir (TKBB Sözlük).

1.45. PARALEL SELEM (PARALEL ÖN ÖDEMELİ ALIM)

Bu yöntem, ilk selem sözleşmesi yapıldıktan sonra aynı özelliklere sahip bir malın ön ödemeli satışının yapılmasıdır. Örneğin 50.000 TL vererek 100 adet makineyi 3 ay sonrasında teslim alma sözleşmesi yapan bir işletme, ikinci bir sözleşme ile 105.000 TL

olarak 3 ay sonrasında teslim etmek üzere 100 adet makine satışı yapması işlemine paralel ön ödemeli alım denir (TKBB Sözlük).

1.46. PİYASA RİSKİ

Bankaların bilanço içi ve bilanço dışı hesaplarıyla aldıkları pozisyonlarla piyasada meydana gelen dalgalanmalar sebebiyle ortaya çıkan kâr/getiri oranı riski, hisse denedi pozisyon riski ve kur riski gibi risklerden dolayı zarara uğrama ihtimalleridir (Özerkek, 2006, s. 6).

1.47. REHİN

Bir borcun ödeneceğine dair geri alınmak üzere verilen teminatı ifade eden rehin, borçlunun borcunu ödememesi durumunda borcun yerine geçen değerli şeydir.

1.48. RİSK

Bir işlemle ilgili bir parasal kaybın ortaya çıkması veya bir gider ya da zararın meydana gelmesinden dolayı ekonomik faydanın azalması ihtimalidir (BDDK, 2001).

1.49. RİSK YÖNETİMİ

Bir finansal kurumun işletme stratejisini tanımlamak, maruz kaldığı riskleri belirlemek, bu riskleri ölçmek ve karşılaştığı risklerin doğasını anlamak ve kontrol etmek için izlediği genel süreçtir (Cumming & Hirtle, 2001, s. 3).

1.50. SARF

Sözlükte '*savmak, çevirmek, harcamak, değiştirmek, nakletmek, altın parayla gümüş parayı değiştirmek*' gibi anlamlara gelen sarf, fıkıhta paranın para ile değişimini konu edinen akdi ifade eder (Aybakan, 2001, s. 137).

1.51. SELEM (ÖN ÖDEMELİ ALIM)

Selem sözleşmesi, piyasada emsali bulunan bir malın parasının peşin ödenmesi suretiyle malın veresiye olarak siparişinin yapılması işlemidir. Para peşin, mal veresiye

satış olarak da bilinen bu yöntemde katılım bankası, peşin ödeme yaparak gelecekte üretilecek olan malı satın alır şayet bu malı satmak isterse vadesini beklemek zorundadır (Serpam, 2013, s. 5).

1.52. SUKUK (KİRA SERTİFİKASI)

Sukuk, bir varlığa, menfaate veya hizmete dayanan ve o varlık üzerinde hak sahibi olmayı sağlayan yatırım veya finansman aracıdır (Aslan H. , 2012, s. 56).

1.53. TEKAFÜL (İSLAMİ SİGORTA)

Kelime anlamı olarak dayanışma anlamına gelen tekafül, bir grubun kendi arasında oluşturduğu ve yine kendi aralarında anlaştıkları tutar dâhilinde ödeme yaptıkları ve risklere karşı ortak fonların olduğu sigorta sistemine denir. Burada ödenen primler organizatör şirketin değil katılımcılarındır. Bu primlerle katılımcılara sigorta tazminatı ödenir. Ayrıca bu fonlar faizsiz yatırım alanlarında değerlendirilerek katılımcılar adına kâr sağlanır (Tunç, 2010).

1.54. TEMERRÜT (BORCU GECİKTİRMEK)

Borcunu vadesi geldiğinde ödemeyen kişinin bulunduğu durum olarak tanımlanmaktadır. İslam hukukunda özürsüz temerrüt hali alacaklıya zulüm sayılır ve cezai yaptırımı vardır (TKBB Sözlük).

1.55. TEMİNAT MEKTUBU

Bir işin yapılacağını, bir malın teslim edileceğini veya bir borcun ödeneceğini bankanın garanti ettiğini ifade eden ve bunlar yapılmazsa mektupta yazan meblağ kadar ödemenin alacaklı tarafa yapılacağını bildiren belgedir (TKBB Sözlük).

1.56. TEMLİK (MÜLKİYET DEVRİ)

Herhangi bir eşya üzerindeki mülkiyet hakkını veya finansal bir hakkı başkasına devretmek anlamına gelen hukuki bir işlemdir (DİA, 2011, 40:428).

1.57. TEVERRUK (VADELİ AL-PEŞİN SAT)

Taksitle alınan bir malın satıcısından başka birine peşin olarak satılmasıdır. Bu sistemle nakit ihtiyacı olan kişi ihtiyacını karşılar (Serpam, 2013, s. 6).

1.58. VADE FARKI

Bir malın peşin fiyatı ile vadeli fiyatı arasındaki farkı ifade eder. Bu fark borçtan gelir elde etme işlemi değil de bir alışveriş türü olduğundan faizle ilgisi yoktur. Toptan ile perakende arasında fiyat farkının olması gibi peşin alım ile vadeli alım arasında da fiyat farkı olur (Bayındır A. , 2008, s. 51). Mal ile para arasında faiz ilişkisini doğuracak bir bağ yoktur. Fakat para-para ilişkisi söz konusu olduğunda örneğin vadeli satılan bir malın borcu vadesinde ödenmediği takdirde, bu borca uygulanacak vade farkı tam anlamıyla faizdir.

1.59. VARLIK KİRALAMA ŞİRKETİ

SPK ‘*Kira Sertifikası ve VKŞ*’ tebliğine göre, aracı kurumlar, bankalar ve kaynak kuruluşlar tarafından münhasıran kira sertifikası ihraç etmek üzere kurulmuş olan anonim şirketi ifade eder (TKBB Sözlük).

1.60. VEDİA

Saklamak ve korumak üzere birine veya bir yere emanet bırakılan eşya anlamına gelmektedir.

1.61. VEKÂLET

Bir kimsenin işini veya işlerini yönetmek üzere bir başkasını kendi yerine koymasındır. Fıkıhta ise, kendi yerine başka birisini kayıtlı veya kayıtsız olarak ikâme etmek anlamına gelir (Huvari, s. 64).

1.62. VEZNİ MAL

Bir malın vezni mal olabilmesi için malların ağırlık ölçü birimine göre alınıp satılması gerekir. Altın, gümüş ve kireç, alçı, yağ, peynir gibi miktarı tartılarak belirlenen misli mallardır (Uludağ, 1998, s. 107).

1.63. ZEKÂT

Sözlükte “*artma, arıtma; övgü ve bereket*” anlamlarına gelen zekât, terim olarak Kur’an’da belirtilen sınıflara sarf edilmek üzere dinen zengin sayılan Müslümanların malından alınan belli payı ifade eder (Erkal, 2013, s. 197) (DİA, 2013, 44:197).

İKİNCİ BÖLÜM

GELENEKSEL BANKACILIK VE KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİ

Çalışmanın bu bölümünde geleneksel bankacılık sistemi ve katılım bankacılığı sisteminin işleyişi incelenecektir. Çalışmanın ilk kısmında geleneksel bankacılık sistemi, bankanın tanımı, fonksiyonları ve banka türleri ele alınacaktır. İkinci kısımda ise, katılım bankacılığı (faizsiz bankacılık) sistemi, İslam ekonomisinde faiz, faizsiz bankacılık sisteminin kuruluş nedenleri, faizsiz finansın temel ilkeleri incelenecektir.

2.1. GELENEKSEL BANKACILIK SİSTEMİ

Bankacılığın Sümer ve Babil medeniyetine kadar uzanan uzun bir tarihi gelişim süreci vardır. Günümüzdeki anlamda bankaların olmadığı zamanlarda, paranın icat edilmesi sonrasında bankaların fonksiyonlarını yerine getiren çeşitli mekanizmaların olduğu bilinmektedir. Modern bankacılık uygulamaları ise 1900’lü yıllardan itibaren ticaret ve sanayinin gelişimine paralel olarak hızlı bir gelişim sürecine girmiştir (Aydın, 2012, s. 53).

Bu bölümde bankacılığın gelişim süreciyle bağlantılı olarak bankanın tanımı, fonksiyonları ve banka türleri konuları üzerinde durulacaktır.

2.1.1. Bankanın Tanımı

Banka kelimesi İtalyanca kökenli bir kelime olup, masa, sıra ya da tezgâh anlamlarına gelmektedir. Bu dilde kullanılan “banco” kelimesinin zamanla banka kelimesine dönüştüğü düşünülmektedir. Bankerler, “banco” olarak bilinen masaları pazar yerlerine kurarak buralarda bankacılık işlerini gerçekleştirmekteydiler. Bu ilk bankerlerin Lombardiyalı Yahudiler oldukları bilinmektedir (Parasız, 2000, s. 5).

Bankacılık, insanlık tarihiyle ilişkili olarak farklılaşan ekonomik değişimlere paralel olarak değişiklik göstermiştir. Bankacılığın zaman içinde değişen insan ihtiyaçlarına binaen fonksiyonları da değişmiştir.

Geleneksel anlamda bankalar, para üzerine ticaret yapan işletmeler ya da sermayeyi az faizle alıp, daha yüksek faizle işleten işletmeler şeklinde ifade edilebilir (Atay, 2003, s. 1). Bir başka tanıma göre ise bankalar, halktan topladığı ya da kendi sahip olduğu paraları kredi olarak kullandıran ve para akışına aracılık eden iktisadi işletme ve bu işletmenin sahibi durumunda olan anonim şirket olarak da tanımlanabilmektedir (Battal, 2004, s. 15).

Aydın'ın tanımına göre banka, topladıkları fonları ihtiyaç duyan gerçek veya tüzel kişilere kredi şeklinde kullandıran yani fon fazlası olanlar ile fon ihtiyacı olanlar arasında finansal aracılık işlevi gören kuruluştur (Aydın, 2012, s. 25).

Bankacılık tarihine bakıldığında ilk bankacılık uygulamalarının, insanlar arasında işbirliğinin ve pazarın geliştiği, ilk ticari alışverişlerin başladığı dönemlere kadar gittiği görülmektedir (Ulutan, 1957, s. 5-6). İlk bankacılık uygulamalarının eski Sümer ve Babil'e kadar uzadığı düşünülmektedir. Sümerlerde milattan önce 3500 yılında kurulan "maket" isimli yapılar bu işlevleri görmüştür. Ayrıca Hammurabi kanunlarında bu ilk bankaların (maket) nasıl işlediğinden bahsedilmiştir (Aykent, 1970, s. 18).

Bankacılık işlemlerinin tapınaklarda başladığı ve sonrasında özel kişilerin katılımıyla farklı bankacılık faaliyetlerinin yapıldığı Eski Yunan'da bu yapıların zamanla banka halini aldıkları saptanmıştır (Sinay & Sevilengül, 1978, s. 3). Ayrıca Yunanlılar daha sonra Mısır'daki bankacılık faaliyetlerinin gelişmesinde önemli rol üstlenmişlerdir (Uçar, 1993, s. 18).

Günümüzde bankalar, piyasa ekonomisinin etkin olduğu ülkelerde para ve krediyle ilgili işleri yürüten ekonominin temel kurumlarından biridir. Bu bankalar faaliyetlerini faiz olarak elde ettikleri bir gelir ile sürdürürler. Bu açıdan klasik anlamda banka, sosyal yaşamda bazı insanların üretim ya da başka yollarla elde ettikleri alım güçlerinin, tüketilmeyen kısmını başkasına kullandırarak sağladığı parasal farkla (faizle) faaliyetini sürdüren bir kuruluştur (Ersoy, 1987, s. 2).

Özetlersek klasik anlamda banka, para ya da benzeri fonksiyonu gören bütün ödeme araçlarının ticaretiyle uğraşarak faiz almak suretiyle kâr elde eden ticari bir kuruluştur (Eti, 1957, s. 5).

2.1.2. Bankanın Fonksiyonları

Bankalar, finansal aracılık, kaynaklara akıcılık sağlama, kaynakların etkin kullanımını sağlama, kaynaklarda vade ve miktar ayarlaması yapma, kaydi para üretme işlevi, uluslararası ticareti geliştirme ve para politikasının etkinliğini artırma gibi fonksiyonları icra ederler.

2.1.2.1.Finansal Aracılık

Bankaların temel fonksiyonu fon fazlası olanlar ile fon ihtiyacı olan kişi ya da kurumlar arasında aracılık yapmaktır. Bankalar bu görevi üstlenirken bir yandan da risk yüklenmektedirler (Gürtuna, 2005, s. 5). Günümüzde, fon arz edenler ile fon talep edenlerin bir araya gelmesini zorlaştıran etkenler olmasından dolayı aracı kurumlara ihtiyaç doğmuştur. Bu zorlaştıran etkenler, karşılıklı etkileşimin çok sayıda olması ve bu etkileşimin farklı yer, miktar ve vadelerde olması şeklinde sıralanabilir (Aydın, 2012, s. 16).

2.1.2.2. Kaynaklara Akıcılık Sağlama

Bankalar, hem ulusal düzeyde hem de uluslararası düzeyde kaynak fazlası olan yer ve pazarlardan, kaynak açığı olan yer ve pazarlara kaynak akışını sağlayarak finansal kaynaklara akıcılık sağlarlar (Akgüç Ö. , 2007, s. 2).

2.1.2.3. Kaynakların Etkin Kullanımını Sağlama

Bankalar topladıkları fonları uygun alanlara, öncelikli sektörlerle, verimli ve kârlı alanlara aktararak, ekonomide kaynak kullanımında etkinliği sağlamış olurlar. Bankalar topladıkları ve bir nevi dağıtım vazifesi icra ettikleri bu fonları kullandırmak suretiyle etkinliği sağlayarak ekonomik büyümeye katkıda bulunurlar (Akgüç Ö. , 1989, s. 5-6).

2.1.2.4. Kaynaklarda Vade ve Miktar Ayarlaması Yapma

Bankalar farklı vade ve miktarlarda kaynak toplamakta ve bu kaynakları farklı vade ve miktarlarda, talep edenlere sunarak vade ve miktar ayarlaması yapmaktadırlar (Erol, 2006, s. 6).

Çoğunlukla tasarruf sahipleri az miktarlarda ve kısıtlı süreli olarak kaynak sunarlarken, fon talep edenler ise daha uzun süreli ve büyük miktarlarda kaynak isterler.

Bankaların transformasyon fonksiyonu denilen bu işlem sayesinde, kısa süreli ve küçük miktarlardaki tasarruflar yatırımların finansmanında kullanılacak hale dönüşmektedirler (Aydın, 2012, s. 17).

2.1.2.5. Kaydi Para Üretme Fonksiyonu

Kaydi para, bankaya para yatırıldığında bunun kanuni karşılık miktarının düşülmesinden sonra tekrar kredi verilmesi işlemidir. Çek vasıtasıyla veya elektronik aktarım yoluyla paranın bir hesaptan diğerine aktarılması şeklinde uygulanır (Takan & Boyacıoğlu, 2013, s. 46). Diğer bir ifadeyle nakdi para olmadan banka hesaplarına borç veya alacak meydana getirme suretiyle oluşturulan bir para sistemidir (Elitaş & Özdemir, 2006, s. 144).

2.1.2.6. Uluslararası Ticareti Geliştirme

Bankalar yeni finansal yöntemlerle uluslararası ticaretin gelişmesinde etkin görev üstlenmişlerdir (Aydın, 2012, s. 17). Çeşitli ödeme ve kredilendirme yöntemleri ile ülkelerin uluslararası ticaret ihtiyacına uygun finansal teknikler geliştirmişlerdir.

2.1.2.7. Para Politikasının Etkinliğini Artırma

Para politikasının amacı, ekonomide optimal para miktarını belirlemek, ekonomik istikrarı sağlamak, yüksek istihdam oluşturmaktır (Keyder, 2002, s. 49) Merkez bankalarının para politikalarına ilişkin olarak, aktif olma adına uygulayacakları araçlar ancak gelişmiş bir bankacılık sisteminin varlığıyla olur. Tüm para politikası araçları, para politikasının uygulanmasında etkin rol alan ticaret bankalarının aracılığı ile etkili olmaktadır (Akgüç Ö. , 1989, s. 6-7).

2.1.3. Banka Türleri

Bankalar sahip oldukları fonksiyonlara göre 3 farklı şekilde sınıflandırılırlar. Bunlar mevduat, yatırım ve katılım bankaları şeklindedir.

2.1.3.1. Mevduat (Ticaret) Bankaları

Mevduat toplama yetkisine sahip bankalar oldukları için bu isimle anılırlar. Bunun anlamı, yatırılan mevduatın belli bir miktarının sigorta güvencesine sahip olması demektir. Yani, eğer banka topladığı mevduatı geri ödeyemezse bu durumda ülkelerin

koşullarına göre, söz konusu mevduatın anapara ve faizinin belli bir tutarının geri ödeneceğinin garanti edilmesidir (Aydın, 2012, s. 28-29). Türkiye’de mevduatların 100.000 TL’ye kadar olan kısmı söz konusu güvence kapsamındadır (TMSF, 2018).

Mevduat bankacılığı temelde iki özelliğe sahiptir; mevduat toplama ve kredi verme. Bu şekliyle en çok karşılaşılan banka türü olan ticaret (mevduat) bankalarının başlıca fon kaynakları mevduat, kullanılan krediler ve öz kaynaklardır (Akbulak, Kavaklı, & Tokmak, 2004, s. 82).

Borç verdikleri kaynakları, topladıkları mevduatlardan oluşan bu bankalar, kısa vadeli işletme kredisi açma suretiyle para piyasalarında etkin hale gelirler. Borç verme işlemini kullandıkları için aynı zamanda iskonto bankaları olarak da adlandırılan bu bankalar; yapacakları faaliyetlerin durumuna göre ülke ekonomisini olumlu ya da olumsuz yönde etkileme gücüne sahiptirler (Çolak & Öçal, 1999, s. 37).

2.1.3.2. Kalkınma Bankaları

Kalkınma bankaları, 20. yy ortalarında Dünya Bankası’nın teşvikleriyle, gelişmekte olan ülkelerde endüstriyel firmaların sermaye noksanını giderme, firmalara teknik açıdan destek sunup kaynakların etkin kullanımını sağlama ve kalkınma sürecini hızlandırma amaçlarıyla kurulmuşlardır (Parasız, 2000, s. 28-29).

Kalkınma bankalarının fonksiyonları şu şekilde sıralanabilir (Aydın, 2012, s. 33):

- Yatırımlara orta ve uzun vadeli yurt içi fon sağlamak
- Sermaye piyasasını teşvik etmek
- Girişimleri, girişimcileri ve kalkınmayı desteklemek
- Ekonomik kalkınma planlarının gerçekleştirilmesine katkıda bulunmak
- Finansmanına katılınan işletmeleri destekleyici biçimde izlenmek
- Dış ülke ve finansman kurumlarından fon temini sağlamak
- Küçük işletmeleri desteklemek

2.1.3.3. Yatırım Bankaları

Yatırım bankaları, kalkınma bankaları gibi mevduat bankalarının yapamadığı faaliyetleri sürdürmek için kurulmuşlardır. Yatırım bankaları, hisse senedi, tahvil gibi menkul kıymet araçlarını ihraç etmek ve kredi olarak elde ettikleri kaynakları kendi hesaplarına önceden belirlenmiş bir fiyat üzerinden alma amacını taşırlar. Ayrıca bu kredileri firmalara orta, uzun vadeli yatırım ve proje kredisi sağlamak şeklinde kullanırlar (Akbulak, Kavaklı, & Tokmak, 2004, s. 82).

Özetle, yatırım bankacılığı devletlerin ve firmaların uzun süreli kaynak ihtiyaçlarını giderebilmek için, hisse senedi ve tahvil gibi menkul kıymetleri ihraç etmelerine aracılık eden kuruluşlardır (Yağcılar, 2011, s. 13).

Yatırım bankalarının fonksiyonları ise şu şekilde sıralanabilir;

- Firmaların ihraç edeceği menkul kıymetlerin gerektiğinde satın alınacağını taahhüt etmek,
- Tasarrufların yatırımlara kanalize edilmesini sağlamak,
- Firmaların ihraç edeceği menkul kıymetleri satın alarak kendi nam ve hesabına satışını yapmak,
- Riski üstlenmeden yatırımcının menkul kıymetlerinin satışını yapmak,
- Birikim sahiplerine danışmanlık yapmak ve menfaatlerini korumak,
- Finansmana ilişkin olarak firmalara destek sağlamaktır (Sezgin & Şendoğdu, 2008, s. 37).

2.1.3.4. Katılım Bankaları

Katılım bankaları, fon fazlalığı ve fon açıklığı arasındaki fon transferlerine aracılık etmektedir. Böylece, tasarruf sahiplerinden topladıkları fonları, “faizsiz” finansman ilkelerine uygun şekilde, ticaret ve endüstride değerlendirerek, oluşan kâr veya zararı tasarruf sahipleriyle paylaşmayı prensip edinmiş kuruluşlardır (Kaya F. , 2015, s. 174).

Katılım bankalarını finansal sistemde yaptıkları faaliyetlerde, diğer ticaret bankalarından ayıran temelde iki farklılık vardır. İlk temel farklılık, para satışı ile ilgili

hiçbir ürün ve enstrümanı bünyesinde bulundurmamasıdır. İkinci farklılık ise; katılım bankaları, fon kullanırken, reel ekonomiyi fonlayacak şekilde mutlak suretle bir mal veya hizmet alımına yönelik işlemlere aracılık etmektedir. Yani, borç finansmanı veya daha önceden akdi bitmiş bir mal ticaretini fonlayamamaktadırlar (Yılmaz O. , 2010, s. 4).

2.2. KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİ

Katılım Bankacılığı sistemi, İslami kurallarla uyumlu yatırım, ticaret ve finansman sağlamak üzere kurulan, İslam'ın uygun gördüğü kar ve zarara katılma esasına göre fon toplayan kuruluşların faaliyette bulunduğu sistemdir. Topladıkları bu fonları direkt olarak nakdi şekilde olmadan ticari ilişki ve ortaklık esasına göre kullandıran bu İslami finansal kuruluşlar, İslam'ın faizi yasaklamasından ötürü geleneksel muadillerinden farklı olarak “*faizsiz bankacılık*” esasına göre çalışmalarını yürütmektedirler (Canbaz, 2013, s. 6).

Faizsiz bankacılık sisteminin geleneksel bankacılık sisteminden farkının bilinmesi için öncelikle faizin ne olduğunun anlaşılması gereklidir. Bu bölümde birbiriyle çokça karıştırılan faiz, kâr, kira kavramlarına değinilecektir.

2.2.1. İslam Ekonomisinde Faiz

Toplumların farklı gelişmişlik, kültür seviyesi ve değer yargılarına sahip olmalarıyla farklı ekonomik sistemlere sahip olmaları arasında bir ilişki vardır. Özellikle bu değer yargılarından biri olan din, iktisadi davranışlar üzerinde etkili bir boyuta sahiptir. Zira dinin, insan davranışlarını etkilemeye, değiştirmeye ve düzenlemeye çalışan bir boyutu vardır. Bu konuda, din ve iktisadın birbiriyle irtibatlı olmasını sürpriz olarak görmeyen Kahf, tüm dinlerin mesajının özü ve doğası gereği iktisadi alana uzanıp, insan davranışı için kurallar ve standartlar koyduğunu ifade etmiştir. Ayrıca din çoğu zaman değişik düzeylerde de olsa, iktisadi davranış hakkında bir şeyler söylemiştir. Monzer Kahf, bu ikili ilişkinin birbirinden ayrılmasının ve aradaki irtibatın koparılmasının tuhaf olacağını ifade etmiştir (Kahf, 2003, s. 547-562).

Faiz, gerek dini bağlamda gerekse de ekonomik bağlamda bir arka plana sahiptir. Dini ve ekonomik arka planları ile birbirleri için vazgeçilmez önem taşıyan faiz, çok

yönlü, sosyal bir kurumdur. Bundan dolayıdır ki faiz kurumunun hem teori hem de uygulama açısından çok eski bir geçmişi vardır. Bu konu, ilkçağlarda faizi ahlaki olarak doğru görmeyen Eflatun ve Aristo gibi birçok insanın ilgisini çekmiş ve faizin mahiyeti, toplumsal hayata etkisi üzerine pek çok filozof ve devlet adamı faiz üzerine mülahazalarda bulunmuşlardır (Zeytinoğlu, 2015, s. 145).

Semavi dinler içinde ilk faiz yasağı Musevilikte konulmuştur. Faiz yasağını ilk ihlal edenler Yahudiler olduğu gibi mali kapitalizmle birlikte faize işlerlik kazandıranlar yine onlar olmuştur. Hristiyan din adamları, yardımlaşma ve merhamete aykırı gördüklerinden haram olan faize karşı uzun süre direnmişlerdir. Hristiyanlığın azalan gücü ve yükselen kapitalizmin etkisiyle yaklaşık 1500 yıl devam eden bu mücadele zayıflamıştır. Ardından reform hareketleriyle birlikte yasak bir tarafa, faizli işlemler teşvik edilerek günlük hayatın bir parçası haline gelmiştir (Akın C. , 1986, s. 49).

İslam ekonomisi, özellikle 20. yy'ın ikinci yarısından itibaren gündeme gelmiştir. İlkeleri açısından, hem geleneklere ve genel kabul görmüş uygulamalara bağlı olan (ortodoks) ekonomiyle, hem de geleneksel görüşlerin ve yaklaşımların dışındaki uygulamaları baz alan (heteredoks) ekonomiyle karşılaştırıldığında yeni yeni oluşan bir ekonomi modelidir. Zamanla daha etkin kullanılması sonucu, politik ve akademik çevrelerin dikkatini çekmeye başlayan *faizsiz bankacılık* ise İslam ekonomisinin bir enstrümanıdır (Güngör K. , 2009, s. 213-214).

İslam ekonomisi, ekonomik birimleri ahlaki değerlerin etkisiyle ele aldığından dolayı İslam ekonomistleri tüm zaman ve yerler için geçerli ve 'iktisadi insan' varsayımına dayalı analiz biçimini reddetmişlerdir. İslam, ekonomik hayatta mesuliyet ve israftan kaçınma gibi davranış kurallarıyla birlikte doğruluk, dürüstlük, adalet, merhamet ve lütuf gibi ahlaki değerleri önceler (Siddiqi, 1998, s. 15).

İslam'ın temel ilkelerinden birisi faizin yasak olmasıdır. İslam, herhangi bir zarar ve mağduriyete yol açmayan insan ilişkilerine, olması gereken düzen içerisinde faaliyet gösteren hukuki ve ticari hayata kural olarak müdahalede bulunmamıştır. Yalnızca yanlış ve haksız uygulamalar konusunda insanları uyarmış, bu yönde bazı sınırlama, kısıtlama ve yasaklar getirmiştir (Hassan S. T., 2001, s. 157).

Sebepsiz zenginleşme, rehavet ve adaletsizliğe yol açma, birlikte hareket etme düşüncesini yıkma ve yoksuldan zengine gelir transferi konuları İslamiyet'te faiz yasağının nedenlerindendir (Karapınar, 2003, s. 11). İslam ekonomisinde gelir dağılımında nispi bir denge vardır, bu ekonomideki müesseseler bir dengesizliğe yol açmayacak şekildedir. Hz. Peygamberden aktarılan “*komşusu açken tok yatan bizden değildir*” hadisi şerifi bu durumu özetlemeye yardımcı olur. Sonuç olarak; İslam, israf, cimrilik, bencillik, karaborsacılık (ihtikâr) gibi topluma zararlı müesseseleri yasaklarken, hayırseverlik, diğergâmlık (empati), paylaşım ve bölüşümü teşvik eder (İnan, 2013, s. 483).

Çağdaş iktisadın büyük sorunlarından biri olan ekonominin kayıt dışılığı problemi İslam ekonomisinde yer almaz. Zira İslam, kapitalist sistemin aksine bireysel özgürlüğün yanında toplumsal boyutta da insana bir takım sorumluluklar yükler. Örneğin sosyal sorumluluğu olan ve inanç değerlerine bağlı birinin zekâtı vermemesi veya vergiyi kaçırmayı düşünülemez (Güngör K. , 2009, s. 216).

Kur'an'ı Kerim'in Tin Suresinin 4. ayetinde “*Doğrusu, biz insanı en güzel bir biçimde yarattık*” denilerek İslam'ın insana verdiği değer açıklanmıştır. Arapça'da “*Ahsen'i takvim*” (en güzel şekilde yaratılan) olarak ifade edilen bu kavram, insanı değersizleştiren ve bir üretim aracı haline getiren modern iktisat düşüncesinin aksine İslam'ın insana verdiği değeri ortaya koyar (Hazıroğlu, 2015, s. 93). İnsanın nesneleştirilerek değersizleştirilmesinin altında onu bir kaynak ve tüketici olarak gören anlayış yatmaktadır. İslam inancına göre ise her şeyi tüketme düşüncesi insana yakışmaz. İnsan tüketen bir varlık değil, aksine mevcudatı yaşamak için değerlendiren varlıktır. İktisadi ilişkilerinde insan tüketen değil; satın alan, değerlendiren pozisyonundadır. Ahlaki değerlerden uzaklaşan insan hırslarının esiri olur ve bir anlamda yeryüzünün ifsat (bozmak, fena hale getirmek) edilmesinde rol oynar. Burada kapitalizmi elinde bulunduranlar daha fazla kazanmanın yollarını deneyerek, insanın ‘değersizleştirilme’ çabasında önemli rol oynarlar (Hazıroğlu, 2015, s. 94).

Modern kapitalist yaklaşımda, ekonomik ilişkilerin ahlaki değerleri oluşturduğu bu sistemin değiştirilmesi gerekir. Ahlaki prensiplerden yola çıkılarak ekonomik ilişkilerin kurulacağı bir sistem, İslam ekonomisinin esas felsefesini oluşturur. Yani ekonomik prensiplerin ahlakla iç içe düzenlenmesi gerekir. İlk olarak yaratılış temel

alınarak ahlak oluşturulmalı, ardından insan, hukuk, toplum ve ekonomik hayat inşa edilmelidir (Hazıroğlu, 2015, s. 94).

Kapitalist sistemde insan, “*homo-economicus*” (ekonomik insan) denen insan modeline dayandırılmıştır. Ekonomik insan modelinde insanlar kişisel çıkarlarını maksimize etmek düşüncesiyle hareket ederler. Herkes, her adımda bu gayeyle hareket etmek isterse, insanlar arasında çatışma kaçınılmaz olur. O zaman da ‘*homo homini lupus*’ kavramı ortaya çıkar. Yani, insan insanın kurdu haline gelir (Güngör K. , 2009, s. 218). Dolayısıyla İslam iktisadı ve katılım bankacılığının sağlıklı çalışabilmesi için öncelikle bu “menfaat” merkezli modelin dışında yeni bir insan modeline ihtiyaç olduğu ifade edilebilir. İslam’a göre insan, iktisadi hayatta “*Allah’ın ipine sınıksız sarılıp ayrılmayan*”¹ bir Müslüman insan ‘*Homo-Islamicus*’ modelini esas almalıdır. Müslüman insan modelinde, insandan Allah’ın emir ve yasaklarını öğrenmesi ve daha sonra bunları hayatında tatbik etmesi beklenir. Böylece insan, yaratılıştan gelen nefsi tatmin etme ve menfaati maksimize etme duygularından uzaklaşır. Kapitalist sistemin zihniyet modeli bu şekilde ıslah edilebilir (Zaim, 1992, s. 59-60).

2.2.1.1. Faizin Tanımı

Faiz, TDK’nın (Türk Dil Kurumu) sözlüğünde, “*İşletmek için bir yere ödünç verilen paraya karşılık alınan kâr, getiri, ürem, nema.*” ve “*Kapitalist ekonomide, artık değerın değişikliğe uğramış biçimi olarak paranın fiyatı, kiralanan paranın kira bedeli*” şeklinde tanımlanmaktadır. Günümüz Türkçe’sinde “faiz” olarak kullanılan kelimenin karşılığı Arapça’da “riba” şeklindedir. Riba kelimesi, terim anlamıyla literatürde faiz yerine kullanılırken, terim anlamının dışında farklı anlamlar da ifade edebilmektedir. Bu bağlamda riba kelimesi fazlalık, artış, yükseliş, büyüme ve yücelme veya gelişme gibi anlamlara gelmektedir. Ayrıca riba kelimesi İngilizce’de “interest”, Almanca’da “zins”, Fransızca’da ise “interêt” şeklinde kullanılmaktadır (Aslan H. , 2012, s. 6).

Cahiliye dönemi Arapları riba kelimesini terim anlamıyla kullanmış olup, riba denilince anlaşılan “*vadeye veya vadenin uzatılmasına karşı borcun da artması*”¹’dır. İbn Cerîr et-Taberi’nin *Cami’u’l-beyan* adlı eserinde de, *borçlu alacaklısına giderek, ‘borcumu ertelersen sana şu kadar fazla veririm’ derdi, alacaklı da borcu ertelerdi,*

¹ Kur’an’ı Kerim, Ali İmran Suresi, 103. ayet.

şeklinde geçmiştir (Özsoy, 1997, s. 66). Ayrıca, Fahreddin er-Razi'nin *Mefatihü 'l-gayb* adlı eserinde aktardığına göre, bu dönemde Araplar, faizi belirli periyotlarla ödenmek koşuluyla borç para olarak verir ve belirli periyot sonlarında faizi, vade dolduğunda da anaparayı isterlerdi. Eğer borçlu ödeme yapamayacak durumda ise vadenin uzatılması karşılığında faiz miktarı da arttırılırdı (Diyanet İslam Ansiklopedisi, 1995, s. 110).

2.2.1.2. Faizin Türleri

İslam'da faiz iki kısımdır. Borç (deyn) faizi ve alışveriş (bey) faizidir. Bunlar aşağıda açıklanmıştır.

2.2.1.2.1. Borç Faizi

Borç faizi, zimmete geçen borca karşılık, ödenen malda veya parada şart koyulan fazlalıktır. Burada borçlunun alacaklısına ödemekle mecbur olduğu karşılıksız fazlalığa dendiği gibi, belli bir vadeden dolayı ortaya çıkan faize de borç faizi denir (Hamûd, 1976, s. 92).

Borç faizi şu iki durumda gerçekleşir:

- i. Sebebi ne olursa olsun (satılan bir malın bedeli veya ödünç para veya mal) iki taraftan birinin lehine öbür tarafın zimmetinde tahakkuk etmiş bir borcun bulunması,
- ii. Borcun ödenmesi sırasında anapara veya mala ilaveten alacaklı lehine bir fazlalığın veya bir menfaatin şart kılınması (Özsoy, 1997, s. 66).

Faizli işlemlerde iki taraf yer alır. Bunlar faizi ödeyen taraf ve faizi alan taraflardır. Bu işlemler sırasında her iki taraf da nihayetinde zarara uğrar. Faizin yüksek olduğu piyasa şartlarında faizi ödeyen büyük bir haksızlığa uğrarken, düşük bir faiz de faizli kredinin getirisinin yüksek olduğu ekonomik şartlarda, faizi alanı haksızlığa uğratar. Borç faizindeki bu fazlalığa riba, faiz, faide, gelir payı veya nema gibi isimler verilmesi ya da basit veya bileşik faiz denilen katlı faiz olması, onu Kur'an'ın yasakladığı faiz kapsamından çıkarmaz (Özsoy, 1997, s. 67).

İslam öncesi Arap toplumlarında yaygın olarak görülen borç faizi, Kur'an'ın ifadesiyle yasaklanmış ve cahiliye ribası olarak tanımlanmıştır (Aktepe, 2010, s. 31).

Bütün faizli işlemlerde belli bir miktar anaparaya, belli bir vade sonunda, önceden belirlenmiş miktarda fazla ödeme yapıldığına göre, Kur'an'ın yasakladığı faiz ile günümüzdeki bu borç faizinin aynı olduğu anlaşılmaktadır.

2.2.1.2.2. Alışveriş Faizi

Özsoy alışveriş faizini, “ *faize konu olan standart mal veya paraların peşin veya vadeli alım-satımlarında ortaya çıkan faiz yani karşılıksız değer aktarımıdır.*” şeklinde tanımlamıştır (Özsoy, 2012, s. 87).

Para, mal ve döviz mübadelelerinde geçerli olan alışveriş faizi Hz. Peygamber'in şu hadisinde özetlenmiştir:

“Altına karşılık altın, gümüşe karşılık gümüş, buğdaya karşılık buğday, arpaya karşılık arpa, hurmaya karşılık hurma, tuza karşılık tuz, misli misline (cinsi cinsine) birbirine eşit ve peşin mübadele edilmelidir. Mallar farklı cinslerden ise peşin olmak şartıyla istediğiniz gibi mübadele edebilirsiniz.”²

İslam fıkıh âlimlerinin ekserisinin kabul ettiği görüşe göre; hadiste geçen ve faizin cereyan ettiği belirtilen altı çeşit mal örnek için kullanılmıştır; aksine faizin bilhassa bu mallarda cereyan ettiğini belirtmek için değil. Özetle hadiste geçen mallar hangi özelliklerinden ötürü faize konu olmuş ise, aynı özellikleri taşıyan bütün mallar faize konu olabilir. Bu husus faizde illet denen konunun ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Özsoy, 1997, s. 69).

Alışveriş faizi de ikiye ayrılır. Bunlar; Fazlalık faizi (ribe'l-fadl) ve vade/veresiye faizi (ribe'n nesie)'dir.

2.2.1.2.2.1. Fazlalık Faizi (Ribe'l-Fadl)

Fazlalık faizi (ribe'l-fadl), tartılan veya ölçülen bir cins eşyanın kendi çeşidine karşılık peşin olarak fazlalıkla satılması ile meydana gelir (Asutay, 2003, s. 65).

Ayarı aynı olan 60 gr. altını, 50 gr. altınla peşin olarak değiştirmek ve almak gibi; 100 kile buğdayı, 150 kile buğdayla peşin satıp almak fazlalık faizine örnek olarak

² Müslim, 'Müsakat' 8; Tirmizi, 'Büyu', 23

verilebilir. Ayar ve işçilik farklarına rağmen her iki örnekteki 10 gram fazlalık, fazlalık faizidir (Akın C. , 1986, s. 56).

2.2.1.2.2.2. Veresiye Faizi (Ribe'n-Nesie)

Veresiye faizi, aynı cinsten iki şeyin birini diğerinin karşılığında veresiye olarak satmaktır (Akın C. , 1986, s. 56). Cinsler ister aynı, ister farklı ve miktarları da ister eşit olsun, fark etmez.

Paranın araya girdiği durumlar hariç, malın malla veya paranın parayla mübadelesinde bedellerden birinin veya ikisinin vadeli olduğu her mübadelede veresiye faizi tahakkuk eder. Burada cinslerin farklı olması veyahut miktarlarının eşit veya farklı olması sonucu değiştirmez. Öyleyse faizin doğmasına sebep olan unsur, yalnızca vadedir. Ribe'n Nesie'nin yani veresiye faizinin tahakkuk şartları ise şöyle özetlenebilir:

- i. Bir alışveriş akdinin bulunması,
- ii. Bedellerin ikisinin de aralarında, faizin gerçekleşebilmesi için ortak vasıfların bulunduğu faiz mallarından olması.
- iii. Bedellerden birinin peşin, diğerinin vadeli olması (Özsoy, 1993, s. 91).

Örneğin, bir kişinin 100 dinar borcu var ve vade sonunda bunu ödeyemeyecek durumdaysa; bir yıl ertelemek şartıyla borcunu iki yüz dirheme, söz konusu vade dolduğu vakit borcun ödenmemesi halinde yine bir yıl ertelemek şartıyla borcu dört yüz dinara çıkarma işlemi nesie (veresiye) ribasıdır (Uludağ, 1998, s. 42).

2.2.1.3. Kur'an-ı Kerim'de Faiz

Kur'an'da faizle ilgili ayetlerin nüzul sırasına bakıldığında içki yasağında olduğu gibi faiz yasağının da tedrici (kademeli) bir şekilde indirildiğini görüyoruz. İlk inen ve mekki kaynaklı olan Rum suresinin 39. ayetinde faiz yasaklanmamış, kötülüğüne dikkat çekilmiştir. İkinci aşamada inen ayette ise kendilerine yasak olduğu halde faiz yiyen yahudilerin düştükleri acıklı durum gözler önüne serilmektedir. Üçüncü ayette faiz kısmen, dördüncüsünde ise tamamen yasaklanmıştır (Bayındır A. , 2015, s. 174).

Kur'an'ı Kerim'de faizle ilgili inen ilk ayet olan Rum Suresi 39. ayette şöyle buyrulmuştur:

“İnsanların mallarında artış olsun diye faiz cinsinden verdiğiniz şey (nakit para, mal, sadaka vb.) Allah katında artmaz. Allah’ın rızasını dileyerek verdiğiniz zekât ise, işte sevaplarını kat kat arttıranlar onu verenlerdir.” Bu ayetlerden anlaşılacağı üzere faizi yasaklayan bir hüküm bulunmamakla birlikte, faizin sevap kazandıran bir amel olmadığına ve faiz işleminde Allah’ın rızasının olmadığı belirtilmiştir.

Kur’an’ı Kerim’de yahudilere yapılan faiz yasağıyla ilgili inen Nisa Suresi’nin 162. ayeti, faiz yasağıyla ilgili inen ayetlerin nüzul sırasına göre ikincisini oluşturur. Medeni kökenli bu ayette, faiz yasağına uymayan Yahudilerin cezaya çarptırıldığı ifade edilerek, Müslümanlar doğrudan olmasa da uyarılmıştır:

“Yasaklandıkları halde faiz almaları ve haksızlıkla insanların mallarını yemeleri yüzünden kendilerine helal kılınmış temiz ve hoş şeyleri onlara yasakladık ve içlerinden inkâra sapanlara acıklı bir azap hazırladık.”

Al-i İmran Suresi 130. ayeti faizle ilgili inen ayetlerin üçüncüsünü oluşturur. Bu ayetle açık bir şekilde faizli işlemlerin yasaklandığı nakledilmiştir:

“Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış durumdaki faizi yemeyin. Allah’tan sakının ki, kurtuluşa eresiniz.”

Kur’an’ı Kerim’de yer alan Bakara Suresi’nin 275-281 arası ayetlerinin inmesiyle faizle ilgili dördüncü aşama tamamlanmış, faiz açık bir şekilde ve tümüyle yasaklanmıştır:

“Faiz yiyenler (kabirlerinden), şeytan çarpmış kimselerin cinnet nöbetinden kalktığı gibi kalkarlar. Bu hal onların “alım-satım tıpkı faiz gibidir” demeleri yüzündendir. Hâlbuki Allah, alım-satımı helâl, faizi haram kılmıştır. Bundan sonra kime Rabbinden bir öğüt gelir de faizden vazgeçerse, geçmişte olan kendisindir ve artık onun işi Allah’a kalmıştır. Kim tekrar faize dönerse, işte onlar cehennemliktir, orada devamlı kalırlar. Allah faizi tüketir (Faiz karışan malın bereketini giderir), sadakaları ise bereketlendirir. Allah küfürde ve günahta ısrar eden hiç kimseyi sevmez. İman edip iyi işler yapan, namaz kılan ve zekât verenler var ya, onların mükâfatları Rableri katındadır. Onlara korku yoktur, onlar üzüntü de çekmezler. Ey iman edenler! Allah’tan korkun. Eğer gerçekten inanıyorsanız mevcut faiz alacaklarınızı terkediniz. Şayet (faiz hakkında söylenenleri) yapmazsanız, Allah ve Resulü tarafından (faizcilere karşı) açılan savaştan

haberiniz olsun. Eğer tevbe edip vazgeçerseniz, sermayeniz sizindir; ne haksızlık etmiş ne de haksızlığa uğramış olursunuz. Eğer (borçlu) darlık içinde ise, eli genişleyinceye kadar ona mühlet vermek (gerekir). Eğer (gerçekleri) anlarsanız bunu sadakaya (veya zekâta) saymak sizin için daha hayırlıdır. Allah'a döndürüleceğiniz, sonra da herkese hak ettiğinin eksiksiz verileceği ve kimsenin haksızlığa uğratılmayacağı bir günden sakının.”

2.2.1.4. Hadislerde Faiz

Kur'an'ı Kerim'de Hz. Peygamberin söylediklerini yapmayı, yasakladıklarından kaçınmayı kısacası onun bir örnek olarak sunulduğu form, sünnetin dini bir kaynak olduğunu ispat etmektedir. Bundan ötürü İslam hukukunda sünnet, Kur'an'dan sonra ikinci asli ve nakli delil olarak kabul edilir (Karaman H. , 1987, s. II,115).

Hz. Peygamberin riba ile ilgili aktarımları iki kısımda toplanabilir. Bunların ilk kısmını ribanın haram kılındığı ve ribayla uğraşanların cezalandırılacağını haber eden hadisler oluşturmaktadır. Ribayla ilgili hadislerin ikinci grubunda ise, ribaya sebep olan uygulamaların neler olduğu ve bu tür uygulamalar yerine nasıl bir değişim biçiminin yapılması gerektiği ifade edilmiştir (Zeytinoğlu, 2015, s. 161).

Ribanın haram olarak ifade edildiği ve yasaklandığı pek çok hadis vardır. Bazıları şöyledir:

“Yedi helak edici şeyden kaçınınız. Bunlar; Allah'a ortak koşmak, sihir yapmak, haksız yere adam öldürmek, yetim malı yemek, faiz yemek, savaştan kaçmak, iffetli ve imanlı bir kadına zina iftirasında bulunmaktır.”³ Burada görüleceği üzere faiz yedi büyük günahın biri olarak belirtilmiştir.

Bir başka hadisi şerifte faiz yiyen kimseler lanetlenmiştir: “Ribayı yiyene, yedirene, riba muamelesinde şahitlik ve kâtiplik edene lanet olsun.”⁴

Faizin malı arttırmayacağına dair nakledilen hadis-i şerif şöyledir: “Bir kimse faiz muamelesini arttırırsa, işinin sonu mutlaka azlığa (fakirliğe) müncer olur”⁵

³ Buhari, Vesaya, 23; Müslim, İman, 38; Ebu Davud, Vesaya 10

⁴ Buhari, Talak, 51, Buyu, 25; Müslim, Müsakat, 19

⁵ İbni Mace Ticarat, B.58

Peygamberimizin (s.a.v.) hangi tür mübadelelerin ribaya sebep olduğunu, hangi tür mübadelelerin ise ribaya yol açmadığını açıklayan başlıca hadisleri şunlardır (Zeytinoglu, 2015, s. 162):

Ubadet'übnü's-Samit'den rivayet edilir ki:

Resulullah (s.a.v.) buyurdu: *“Altına mukabil altın, gümüşe mukabil gümüş, buğdaya mukabil buğday, arpaya mukabil arpa, tuza mukabil tuz misli misline, müsavisî müsavisine ve elden ele peşin olarak mübadele edilecektir. Şayet bu sınıflar başka nevi şeylerle mübadele ediliyorsa, artık bunları teslim, tesellüm satış yerinde olmak ve sonradan yapılacak bir teslim dayanamamak üzere istediğiniz tarz ve şekilde satabilirsiniz.”*⁶

Ebu Said el-Hudri'den rivayet edilir ki:

“Bilal-i Habeşî, yuvarlak berni denilen bir cins hurma ile Peygamber'e geldi. Peygamber (s.a.v.): 'Bu hurma neredendir?' dedi. Bilal: Bizim adi hurma vardı; iki ölçek verip, bu iyisinin bir ölçeği ile değiştirdim. Yemeniz için size getirdim. Peygamber (s.a.v.): Eyvah, eyvah! Bu ribanın ta kendisidir; ribanın ta kendisidir. Böyle yapma! İyi hurma almak istersen, adisini para ile sat, iyisini de yine para ile al” buyurdu.

Abdurrahman b. Ebi Bekre, Ebu Bekre'nin (r.a) şöyle dediğini bildirmiştir:

*Allah'ın Elçisi, ona salat ve selam olsun şöyle dedi: “Altına karşılık altın satmayınız, misli misline olursa başka. Gümüşe karşılık gümüş satmayınız, misli misline olursa başka. Gümüşe karşılık altını, altına karşılık gümüşü istediğiniz gibi satabilirsiniz”*⁷

Peygamberimizden (s.a.v.) faiz ile ilgili aktarılan hadislerle bakıldığında herhangi bir şüpheye yer vermeyecek bir şekilde, ribanın yasaklandığı görülecektir. Hz. Peygamber, taraflardan birini mağdur edip diğer tarafın ise haksız ve karşılıksız bir kazanç elde etmesine sebep olan fazlalığın ortaya çıkardığı mübadele biçimlerini yasaklamıştır. Hz. Peygamber, aynı cins malların farklı miktarlarda peşin olmak suretiyle satılmasında olduğu gibi miktarları aynı olup vadeli olarak satılmasını da istememiştir.

⁶ Müslim, Müsâkât, 82

⁷ Buhari, Sahih, Büyü 77

Bunun yerine sahip oldukları malları önce paraya çevirmelerini, yani satmalarını, sonra da ellerindeki paralarla almak istedikleri cinsleri satın almalarını istemiştir (Karaman H. v., 2000, I-II, s. 417).

Faizle ilgili hadisler sebebiyle dört mezhebin şu konularda görüş birliği vardır: İster külçe olsun, ister eşya olsun, isterse basılı para olsun, altın altınla ve gümüş gümüşle değiştirilince değiştirmenin eşit ağırlıkta ve peşin olması gerekir; yoksa faiz olur. Altını aynı cinsiyle veya gümüşü aynı cinsiyle mübadele ederken biçilen bedellerin aynı ağırlıkta olmaları yetmez, bu mübadelenin aynı zamanda nakdi olarak (peşin) olması da gerekir, aksi halde faiz olur. Örneğin birisi sahip olduğu 10 Reşat altınını verip karşılığında kuyumcudan bilezik almak isterse altınlar terazinin bir yanına, bilezikler diğer yanına konur. Şayet aynı ağırlıkta çıkarlarsa, altınları kuyumcu, bilezikleri de müşteri alır. Burada bilezikler için herhangi bir işçilik ve altınlar için de fazla bir şey talep edilemez; yoksa faiz olur (Bayındır A. , 2008, s. 188).

Şüphesiz ki faiz İslam'da açık ve kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Klasik fıkıh literatüründe yer alan faiz konusundaki yorum ve tartışmalar; faizin niçin yasaklandığı ve yasaklanmasının sosyal, ticari hayatta sebep olduğu zararların neler olduğu konusunda değildir. Fıkıh kaynakları incelendiğinde ortaya çıkanın daha ziyade, faizli işlemlerin ve faiz yasağının fıkhi çerçevesinin çizilmesi ve bu konuda tartışmaya mahal vermeyecek şekilde açık kriterlerin geliştirilmesi olduğu görülebilir (Diyanet İslam Ansiklopedisi, 1995, s. 114).

İslam hukukçuları arasında faizin haram olduğu konusunda efradını cami' ve ağyarını mani bir biçimde görüş birliği bulunmakla birlikte faizin nerelerde ortaya çıktığı hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Faize konu mallarda faizin illeti⁸ bahsi olarak geçen bu mevzuda fıkıh mezhepleri farklı değerlendirmeler yapmaktadırlar (Özsoy, 1995, s. 114-115). Fıkıh mezheplerinin faizin illeti hakkındaki görüşleri Ek-1'de açıklanmıştır.

⁸ Faize konu mallarda faizin illeti denilince faiz hükmüne esas teşkil eden ve o malda bulunan açık, belirli ve hissedilebilir vasıf kastedilir. Bu vasıfından dolayı o malda faiz hükmü geçerli olur.

2.2.2. Faiz ile Kârın Karşılaştırılması

Kâr, girişimcinin üretiminden aldığı pay iken, faiz ise sermaye üzerinden alınan kira ücreti şeklinde bilinmektedir. Kâr ve faiz kavramları birbirinden oldukça farklı olmasına rağmen karıştırılmaktadır. Çalışmamızın bu kısmında faiz ve kâr kavramlarını karşılaştırmak için öncelikle Liberalizm, Kapitalizm ve Sosyalizm sistemindeki faiz yaklaşımlarının nasıl olduğu incelenecek olup son kısımda ise İslam Ekonomisinde faiz ve kârın karşılaştırılmasına değinilecektir.

2.2.2.1. Liberal, Kapitalist ve Sosyalist Yaklaşımlar

2.2.2.1.1. Liberalizm Sisteminde Faiz Anlayışı

Sistemin temel felsefesini faizin oluşumunun, herhangi bir yapay veya iradi nitelikteki bir kanuna tabi olmadan tam bir özgürlük ve serbest rekabet şartları içerisinde, arz ve talep kanuna göre gerçekleşmesi oluşturur. Sadece doğal özellikte ve kendi kendine çalışan ekonomik kanunlar anlayışı sistemin hukuki çerçevesini çizer (Zeytinoğlu, 2015, s. 151).

Liberal doktrinde temel söylem, devletin ekonomik hayata müdahalesi azaltılmalıdır, hatta en aza indirilmelidir şeklindedir. Liberalizm düşüncesi 18. yy' da Fransa'da ve İngiltere'de ortaya çıkmıştır (Mutlu, 2003, s. 36).

Liberal düşüncenin fikir öncüleri olarak bilinen Adam Smith, David Ricardo, Thomas Robert Malthus, Jean Baptiste Say ve Stuart Mill gibi ekonomistlere göre birey menfaati ile toplum menfaati arasında her zaman tam bir uyum vardır. Söz konusu ekonomistler toplumdaki eşitsizlikleri (ekonomik ve sosyal) kabul etmişlerdir. Bu eşitsizliği faydalı bulan liberal iktisatçılar faizin meşru bir gelir, haklı ve vazgeçilmez bir kurum olduğunu ısrarla vurgulamışlardır (Zeytinoğlu, 2015, s. 151).

Sermaye sahiplerinin hiçbir müdahaleye maruz kalmadan, sadece kâr hırsıyla hareket etmeleri sonucunda; liberalizmin hâkim olduğu 18. ve 19. yy.'larda, toplumlar sefaletle maruz kalmış, sosyal adaletsizlik ve sömürü hâkim olmuştur (Mutlu, 2003, s. 36).

Liberal düşüncenin savunucusu iktisatçılar, “laissez faire” yani “bırakınız yapsınlar; bırakınız geçsinler” yaklaşımından hareketle hem faizin hem de faiz oranlarının hiçbir müdahaleye maruz kalmaksızın tayin ve tespit edilmesini istemişlerdir.

2.2.2.1.2. Kapitalizm Sisteminde Faiz Anlayışı

19. ve 20. yüzyılda Liberalizme tepki olarak ortaya çıkan Kapitalizm, özel mülkiyetin, üretim araçlarının ağırlıklı bir bölümüne sahip olduğu ve işletildiği; yatırım, dağılım, gelir, üretim, mal ve hizmet fiyatlarının piyasa ekonomisi tarafından belirlendiği sosyal ve ekonomik bir sistemdir. Bu sistemin temsilcileri faizi meşru olarak görmekle kalmazlar, faizi vazgeçilmez ve ihmal edilmez bir olgu olarak kabul ederler (Mutlu, 2003, s. 38).

Adam Smith’ten başlayarak birçok kapitalist iktisatçı faiz kelimesi ile kâr kelimesini çoğu zaman birbirini yerine kullanmıştır. Mesela, Samuelson yazdığı “Ekonomi” kitabında bu iki kelimenin birbirini yerine çok rahat kullanılabileceğini ifade ederek belirsizliğin olmadığı durumlarda faiz ve kâr aynı kabul etmiştir (Samuelson, 1976, s. 618). Böhm-Bawerk ise, “Adam Smith ve Ricardo gibi Lauderdale de faiz ile kârı birbirinden ayırmaz, ikisini de kâr adı altında toplar” dedikten sonra kendisi de net faiz yahut kâr ifadesini kullanmıştır (Böhm-Bawerk, 1890, s. 143).

Kapitalizmde faiz ile ilgili birçok tanım yapılmıştır. Bu tanımların ortak yanı faizin üretim faktörü sayılan nakdi sermayeye ödenen bir fiyat, dolayısıyla sermayedarın bölüşümündeki gelir payı olarak ele alınmasıdır. Bu sistemde fert faiz haddi aracılığı ile mal ve hizmetleri sınırsız bir tarzda tüketen sabırsız bir obur gibidir. Yine kapitalist çerçevedeki analizlere bakıldığında faiz ile ticari mübadele arasında bir fark olmadığı görülür. Ticaret ve faiz ayrılmazdır, zira faiz olmadan kapitalizmin varlığı düşünülemez (Akın C. , 1986, s. 50-52).

Kapitalizmin faiz anlayışında, faiz hem bireylerin kazançlarının tamamının tüketilmeyerek bir kısmının tasarruf şekline dönüştürülmesine neden olacağı düşünülmekte hem de tasarrufların biriktirilmeyerek yatırım şeklinde tekrar ekonomiye dönmesine neden olacağı düşünülmektedir. Bu anlayışa göre bu durumlar ekonomik kalkınmanın ve büyümenin en önemli işlevleri olarak görülür.

2.2.2.1.3. Sosyalizm Sisteminde Faiz Anlayışı

Sosyalizm düşüncesinin fikir babası Carl Marx olduğundan sistem Marksizm olarak da bilinmektedir. Özel mülkiyeti reddederek, üretim, dolaşım ve dağıtım kanallarının devletin kontrolü altında sürdürülmesini isteyen ekonomik bir sistemdir. Bu sistemde devlet bütün toprakların, sanayi kuruluşlarının ve küçük büyük her türlü ekonomik tesisin sahibidir.

Tıpkı Kapitalist düşüncede olduğu gibi sosyalist düşünce de kârı, faiz ile aynı görmüştür. Buna göre, faiz eğer sömürücü bir özelliğe sahip ise kâr da en azından öyle düşünülmeliydi. Sosyalist ekonomide kâr kavramı çoğunlukla faiz ve rantı içine almıştır. Ayrıca, “kapitalist” kavramı, ifade ettiği kendi öz manasıyla birlikte, aynı zamanda müteşebbis manasında da kullanılmıştır (Özsoy, 1993, s. 135).

Aslında Marx’ın düşünceleri incelendiğinde bunlar arasında farkın olduğunu ifade ettiği görüşler mevcuttur. Marx, Kapital kitabında bu konu hakkında şunları ifade etmiştir: “*paranın para karşılığında fazlasıyla mübadele edilmesi, paranın tabiatına uymayacak bir şekildir... Bu sebeple faizci haklı olarak en nefret edilen kişidir*” (Marx, 1965, s. 164). Marx aynı zamanda, “*kim verdiğinden daha fazlasını yahut daha iyisini alırsa, bu faizdir ve hizmet değildir*” diyerek faizin yapılabilecek en güzel tarifini veren Martin Luther’den alıntılarla ona katılır (Marx, 1965, s. 192).

Fakat bu olumlu görüşlere rağmen Marx daha sonra, ticaretten elde edilen kara da karşı çıkmıştır. Sosyalizm sistemini oluşturan ve sosyal adaletsizliğe karşı öne sürülen görüşler, kapitalizm sisteminde olduğu gibi yalnızca bir tepki niteliğinde kalmıştır. Sonuç olarak bu sistemde devletin merkeziyetçiliğinden dolayı rekabet, kişisel çıkar, özel müteşebbis, kredi ve benzeri unsurlar fonksiyonlarını kaybetmekte faiz, fiyat, para ve ticaret mekanizmasının geçerli olduğu bir sistem olmaktadır.

2.2.2.2. İslam Ekonomisinde Faiz ile Kârın Karşılaştırılması

Kâr ve faiz görünüşte birbirine benzemesine ve insanlar tarafından genellikle aynı hükme tabi tutulmasına rağmen iktisadi faaliyetlerin iki farklı ürünüdür.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde kâr, “*üretim faktörlerinden biri olan girişimcinin üretimden aldığı pay*” ve “*maliyet fiyatıyla satış fiyatı arasındaki fark*” olarak tanımlanır (TDK, Kâr). Arapça’da ise ticaretten elde edilen fazlalığa kâr denir. İslam hukuku

açısından sermayenin arttırılma yollarından biri olarak görülen karın oluşumunda emeğin çok büyük yararı vardır (Hamûd, 1976, s. 249).

Kâr, satın alınan veya üretilen bir malın maliyetine satış için eklenen bir fazlalıktır. Ticarete kâr, zarara katlanmayı göze alma durumunda meşru kılınmıştır. Burada riziko sermayenin üzerindedir. Faizli mübadelede ise riziko sermayeyi kullanana yükletilmiştir (Döndüren, 1993, s. 263).

Faiz, üretim ekonomisinden çok rant ekonomisinin bir neticesiyken; kar, gerçek bir üretimin sonunda ulaşılan gerçek bir gelirin paylaşılması sonucu elde edilir. Yani, faizde üretmeden, ortaya reel bir sonuç çıkmadan elde edilen, hayali, hak edilmemiş bir gelirin sermayeye ihdas edilmesi durumu vardır (Özsoy, 1997, s. 114).

Kârın tanımından da anlaşılacağı üzere girişimciye üretiminden dolayı ödenen paydır. Faiz ise sermaye üzerinden alınan kira ücreti olarak tanımlanır. Yukarıdaki açıklamalardan sonra görülebilecektir ki; İslam, ekonomik ve sosyal eşitsizlikleri kabul eden liberalizmden, aşırı giderek kazanmak için her yolu mübah gören kapitalizmden ve bir başka yönden aşırı gidip kâr dâhil her türlü gelir imkânına karşı çıkan sosyalizmden farklıdır. İslam, bu ekonomik sistemlerin ötesinde orta bir yol çizer ve dengeli bir düzen kurar.

İslam ekonomisinin buradaki temel hareket noktası, bireye her türlü kişisel ve doğal hakları verirken bir yandan da servet dağılımının dengesini bozmamaktır. Ayrıca helal sınırlar içerisinde, haksızlık ve faiz içermeyen hiçbir kazanca ve kâra da karşı çıkmamıştır (Çimen, 2010, s. 38).

Kâr ile faiz arasındaki temel farkı özetlersek; faiz, doğmamış ve gerçekte olmayan bir gelirin bölüşümüyken, kâr ise varlığı kesin olarak ortaya çıkmış ve miktarı tam olarak bilinen bir gelirin paylaşılmasıdır.

2.2.3. Faiz ve Kiranın Karşılaştırılması

Kira, TDK sözlüğünde, “*Bir konutun, bir mülkün veya taşıt gibi herhangi bir şeyin belli bir bedel karşılığında, bir süre için sahibi tarafından başkasına verilmesi*” şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, Kira). İslam Hukukunda “icâre” terimiyle ifade edilen kira,

“bir bedel karşılığında menfaatlerin temlik edilmesini ifade eden akid” şeklinde tanımlanmaktadır.

Kira akdi, eşya ve malların menfaatleri üzerine yapılan icâre akdidir. Kira akdi, gayrimenkul ve kullanımı esnasında tükenip yok olmayan dayanıklı menkul eşyadan faydalanma ve emek üzerinde meydana gelir. Kira bedeli, yani ücret ise; iş, emek ve faydalanmanın bedelidir (Özsoy, 1993, s. 139).

Kira sözleşmesinin konusu yararlanma olup; bir menkul veya gayrimenkulden yararlanmak suretiyle yapılan ve bir kimsenin emeğini başkasına kiralaması şeklinde ikiye ayrılır. İlk duruma örnek olarak bir işyeri, daire veya araç kiralama örnek verilebilirken ikinci duruma ücret mukabilinde işçi çalıştırma durumu örnek verilebilir (Döndüren, 1993, s. 495). Kira sözleşmesinin temeli, akde konu olan şeyin malın kendisi değil menfaati olmasına dayanır.

Kira akdinin geçerli olabilmesi için menfaatin ve onun karşılığı olan ücretin belli olması şarttır. Ücretin bilinmesinden maksat, sınırlarının tespit edilebilmesidir. Menfaatin bilinmesinden maksat ise, miktarının bilinmesidir (Özsoy, 1993, s. 140).

Sonuç olarak, Merkantilistlerin⁹ ifadesiyle araziden alınan kiraya benzetilen ve buna mukabil “paranın kirası” olarak tanımlanan faiz anlayışı, İslam hukuku açısından geçerli değildir. Zira İslam hukukunda para, misli mal olarak görülür ve kendisi tüketilmeden yarar sağlaması olanaklı görülmez. Kira geliri için bir emek veya bir mal verilmesi gerekir; oysa faizde böyle bir durum yoktur. Bu sebeplerden ötürü kira ve faiz birbirinden açık bir şekilde ayrılmaktadır (Aslan H. , 2012, s. 20).

2.2.4. Faizsiz Bankacılığın Doğuşunu Hazırlayan Sebepler

Katılım bankalarının ortaya çıkmasındaki başlıca neden yatırım ve finansman işlemlerinde faize bulaşmaktan imtina eden insanların hassasiyetlerini dikkate almak olmuştur. Yine ülkemizdeki iç sebeplerden ötürü yastık altında tutulan altın, para gibi kayıt dışı fonların ülke ekonomisine katma amacı da etkili olmuştur. Faizsiz bankacılık

⁹ Merkantilizm: Ülkenin refahını sahip olduğu altın, gümüş vb. değerli madenlere bağlayan, ülkedeki değerli maden yataklarının işletilmesine önem veren ve ihracatı artırıp ithalatı azaltmaya çalışan iktisat öğretisidir (TDK Sözlük).

Türkiye’deki adıyla katılım bankacılığı, ülke içinde atıl duran fonları kullanma ve İslam ülkeleri arasında sermaye hareketliliğini faizsiz çerçevede yapmak amacıyla kurulmuştur.

İktisadi ve sosyal bir kurum olan faizsiz bankacılığın doğmasına etki eden faktörlerin başında toplum ihtiyaçları gelmektedir (Uçar, 1993, s. 21). Katılım bankacılığının ortaya çıkmasının ve bugünkü forma gelmesinin arkasında bazı dini, ekonomik ve sosyal sebepler vardır. Bu bölümde söz konusu sebepler incelenecektir.

2.2.4.1. Dini Sebepler

İslam inancında hayat bir bütündür, farklı kompartımanlara ayrılamaz; İslam, insanın hayatının tümünü kuşatır. Müslümanlar hayatlarını inandıkları prensiplere sadık kalarak gerçekleştirirler. Zira İslam, inançla birlikte Müslümanların yaşayış ve birbirleri ile ilişkilerine ait, emirler ve yasaklar getirmiştir. Bundan dolayı Müslüman, inancının gereği olarak, gündelik yaşamında, hayatın yalnız inanç, ibadet ve ahlak kısmında değil; sosyal, beşeri ve ekonomik bütün kısımlarında İslam’ın koyduğu ilkelere uymakla yükümlüdür (Özsoy, 1997, s. 95).

Faiz konusundaki ayetlerdeki ve hadislerdeki yasaklamalar nedeniyle Müslümanlar sermayelerini değerlendirebilecekleri alternatif yerler aramaya başlamışlardır.

Nitekim İslam ülkelerindeki Müslüman âlimler, dini inançlar doğrultusunda muhafazakâr kesime ters düşmeyecek şekilde faizsiz çalışan kurumlar oluşturma konusunda düşünümler ve sonunda da “İslam Bankacılığı”, ülkemizdeki kullanımıyla bugünkü adıyla “*Katılım Bankacılığı*” ortaya çıkmıştır.

Faizsiz bankacılık bu yönüyle insanların dini kaidelere aykırı olmaksızın ticari hayatlarını devam ettirmelerine yardım eden kuruluşlar olarak karşımıza çıkmışlardır (Uçar, 1993, s. 22).

2.2.4.2. Ekonomik Sebepler

Dinimizce haram görülen şeylerin yasaklanmasındaki ana sebep, söz konusu durumların toplumsal, ekonomik ve ahlaki açıdan çeşitli zararlara sebep olmasındandır. Bu yönüyle bakıldığında, faizin de gelir dağılımını bozma, kalkınmayı durdurma, yatırım teşebbüslerinde maliyet ve risk artışına neden olma, kârı düşük ancak sosyal verimliliği

yüksek olan projelerin gerçekleşmesini önleme gibi çeşitli zararları söz konusudur (Özsoy, 1993, s. 52-55).

Petrol kaynaklarına sahip İslam ülkeleri 1970'lerin başında OPEC (Petrol İhraç Eden Ülkeler Örgütü) ülkelerinin ortaklaşa aldıkları kararla petrole zam yapmaları sonucu petrol zengini İslam ülkeleri daha da zenginleşmiş ve gelirleri aşırı artmıştır. İlk zamanlarda büyük miktarlara ulaşan bu Petro-dolarlar başlarda Batılı ülkelere akmış, İslam ülkelerinin kalkınma ve gelişiminde bir fayda sağlamamıştır (Güngör K. , 2009, s. 226).

Bu noktada İslam ülkeleri arasındaki ticari işlemlerde kullanılan paraları Batı bankalarına yatırmaktansa İslam ülkeleri arasında; sermaye hareketlerini canlandırarak, işbirliğini ve kaynak transferini gerçekleştirecek uluslararası İslami bankacılık fikri ortaya çıkmıştır. Nihayet 1974'te de İslam Kalkınma Bankası'nın kurulmasıyla sonuçlanmıştır (Sıddıki, 1984, s. 104).

Öte yandan İslam ülkelerinde kalkınmaya halkın da katılabileceği ve tasarruflarını sermaye birikim süreciyle bütünleştirebilecekleri yeni bir finansal sistem kurulması ihtiyacı doğmuştur (en-Neccar & ez-Zerka, 2003, s. 115). Bu sistem ise halkın inanç yapılarıyla uyum içinde olan, tasarruflarını yatırımlara aktaran ve halkı kalkınma projelerine bizzat katabilen faizsiz bankaların kurulması ile faaliyete geçmiştir (Özsoy, 1997, s. 99).

2.2.4.3. Sosyal Sebepler

Uçar, toplumdaki gelir dağılımındaki eşitsizliklerin ve toplumsal adaletsizliğin sebebi olarak faizli ekonomik sistemi işaret etmiştir. Bu durumu, modern kapitalist ekonomik sistemin zengin ile fakir arasındaki uçurumu genişlettiği şeklinde temellendiren Uçar, böylece bu sistemin toplumda bir kutuplaşmaya sebep olduğunu ve sosyal barışa zarar verdiğini ifade etmiştir. Uçar bu noktada faizsiz bankacılık sisteminin de servet sahiplerinin faiz yoluyla servetlerine servet katması yolunu kapatmak için yararlı bir kurum olarak karşımıza çıktığını vurgulamıştır (Uçar, 1993, s. 25).

Uçar'a göre faizli sistemin sosyal hayatta neden olduğu yıkıcı etkileri ortadan kaldırmak İslami düzende işleyen bir ekonomik düzen ile gerçekleşebilir. Uçar, faizsiz sistemin, toplumsal katılımı öncelemek açısından zekât, sadaka infak gibi mekanizmaları

işleterek toplumda düzen sağlayıcı bir rol üstlendiğini belirtmektedir. Ayrıca Uçar'a göre, faizsiz bankaların doğmasının önemli bir sebebi gelir ve servet eşitsizliği gibi klasik sistemin toplum hayatında sebep olduğu olumsuz etkileri ortadan kaldırmaktır (Uçar, 1993, s. 26).

2.2.5. Katılım Bankacılığının Temel İlkeleri

2.2.5.1. Faizin Yasak Olması

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde yapılan açıklamalardan da anlaşıldığı üzere İslam faizi haram, ticareti ise helal kabul etmiştir. Faizin olduğu bir ekonomik sistem insanlarda bir takım olumsuz hasletlerin gelişmesine neden olmaktadır. Faiz insanları bencil, cimri, dar görüşlü ve taş kalpli hale getirdiği gibi, insanlarda para düşkünlüğü ve zengin olma arzusu meydana getirmektedir (Güngör K. , 2009, s. 224).

İslam, faize haksızlık ve zulüm sebebi olduğu için karşıdır (Özsoy, 1997, s. 104). Faizsiz bankacılık sisteminin temellerinden biri, buradaki faizsizlik prensibine dayanmaktadır. İktisadi bir teşebbüste kâr, bir ticari veya yatırım faaliyetinin yetenek ve kabiliyetine göre farklılık gösterir. Faiz ise önceden belirlenmiş bir tutardır ve müteşebbisin başarı veya başarısızlığı ile bir ilgisi yoktur. Esasen başarılı bir girişimci bir anlamda toplum için katma değer ifade eder (Tunç, 2010, s. 122).

Güngör, girişimciye ödenecek miktarın önceden tespit edilmesi anlamına gelen faizi, kimin kazanacağı belli olmayan bir kumarı andırdığını ifade etmiştir. Ona göre, insanların enerjilerini üretken girişimlere aktarmayı engellemesinin sonucu olarak faiz, kaynakların tam olarak verimli kullanılmasını ve servet sahiplerinin yatırıma yönelmesini önlemiştir. Bu durumdan ötürü işsizliğin artmasına neden olmuştur. Ayrıca Güngör, yatırımlarda faizli kredi kullanımının üretimde maliyetlerin yükselmesine ve yapay fiyat artışına yol açıp, küçük yatırımları engellediğini belirtmiştir (Güngör K. , 2009, s. 224).

Sonuç olarak faiz, gelir dağılımını bozup, ticari ve yatırım işlemlerinde her iki taraf için haksızlığa sebep olan boyutuyla her türlü zarara yol açan bir enstrüman olmasından ötürü yasaklanmıştır.

Faizsiz finansın ilkesi olarak denilebilir ki; “*Faizden vazgeçmezseniz ya haksızlık eder, ya da haksızlığa uğrarsınız*” Bu hakikat, Kur’an’ı Kerim’in Bakara suresinde¹⁰, faizden vazgeçildiği takdirde “*Ne haksızlık eder ne de haksızlığa uğrarsınız*” şeklinde ifade edilmektedir (Özsoy, 1997, s. 105).

2.2.5.2. Riskin (Kâr-Zarar) Paylaşımı

Katılım bankacılığı sisteminde faizin yasak oluşu nedeniyle, fon sağlayıcı olan banka; tıpkı girişimci gibi yatırımcı konumunda olur (Akın & Ece, 2010, s. 2). Bunun sebebi, iki tarafın da kârı ve zararı paylaşmak için iş riskini üstlenmelerinden kaynaklanır (Tunç, 2010, s. 123).

İslami finasta kâr elde etmenin meşru yolu kâr ve zararın (risk) olumlu ve olumsuz sonuçlarını üstlenmektir (Ayub, Understanding Islamic Finance, 2007, s. 81). Bu işlem klasik usulde sabit ve önceden belirlenmiş bir oran üzerinden sağlanır. Fakat faizsiz sistemde, kâr-zarar ortaklığı esas ilkelerden biridir (Aslan H. , 2012, s. 25).

2.2.5.3. Belirsizliğin (Garar) Yasak Olması

Faizsiz finans sisteminde garar yani belirsizlik, yasaklanan uygulamalardan bir diğeridir. Garar kelimesi sözlükte “*tehlike, risk, kişinin bilmeden canını veya malını tehlikeye sokması*” anlamlarına gelmektedir. İslam hukuku terimi olarak sonu bilinmeyen olarak tanımlanmıştır (Dönmez, İslam Ansiklopedisi, Garar, 1996, s. 366).

Ticari bir işlemi geçersiz kılacak temel unsurlardan biri aşırı belirsizlik yani *garar*’dır. Hz. Peygamber, garar’ı kapsayan alım satımları kesin olarak yasakladığı için bu tür işlemler yapılmamalıdır. Bundan ötürü tarafların ne alıp sattığını, malın türünü, bedelini ve vadesini bilmesi gereklidir (Aktepe, 2013, s. 14).

İslami finansman ilkelerine bakıldığında ribanın kazancın risksiz olmasından dolayı yasaklandığı görülebilecektir. Fakat burada riskin kurumsallaşması nedeniyle veyahut bu durumdan kaçınma amacıyla kazancı sırf risk üzerinde inşa etme gibi bir sonuca ulaşamaz. Bu durum garar yasağından kaynaklanır. Buradan yola çıkılarak riba ve garar arasında önemli bir fikri bağ olduğu, iki olgunun İslam’ın kazanç yollarına ilişkin

¹⁰ Kur’an’ı Kerim, Bakara Suresi 279. Ayet.

dünya görüşünü yansıtan ve birbirini tamamlayan iki temel yasak olduğu söylenebilir (Dönmez, İslam Ansiklopedisi, Garar, 1996, s. 371).

2.2.5.4. Faaliyet Alanlarının Belirli Olması

İslam dini alkol, domuz ürünleri, pornografi gibi İslam ahlakına ve ilkelerine uymayan ve İslam ekonomisinde alım satımına izin verilmeyen ürünlerin üretilmesini, ticaretini ve finansmanını yasaklamıştır. Bundan dolayı herhangi bir işlemin gerçekleşmesi veya hizmete sunulması için öncelikli şart, bu işlemin İslami ilkelere uygun olup olmadığıdır (Tunç, 2010, s. 125).

2.2.5.5. Haksız Kazancın Yasak Olması

Haksız kazanç yoluyla para kazanan insanlar, söz konusu servetin dengesiz dağılımına ve hak edilmeyen bir servet aktarımına sebep olurlar. İslam'da, insanlar arasındaki ilişkileri ve kişi haklarını ihlal ettiği için manipülatif işlemler yasaklanmıştır. Eğer bir ticaret ya da yatırım yoluyla kazanç sağlanmak isteniyorsa, bu meşru yollardan yapılmalıdır (Tunç, 2010, s. 124).

2.2.5.6. Faaliyetlerinin Şeffaf Olması

Resmi otoritelerin yanında, hissedarlar veya fon sahipleri bankanın faaliyetleri, risk paylaşım yöntemleri, bilanço ve gelir tabloları gibi konular hakkında istedikleri bilgilere ulaşabilirler. Açıklık prensibi gereği bankanın faaliyetleri ortakların bilgisine sunulur. Burada bağımsız denetim raporları, kredi derecelendirme şirketlerinin banka hakkında yaptıkları değerlendirme çalışmalarının ve mali tabloların basın yoluyla ilan edilmesi banka faaliyetlerinin şeffaflığını güçlendiren diğer uygulamalardandır (Tunç, 2010, s. 125).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE KATILIM BANKACILIĞI

Faiz, bütün dinlerde ve tarihteki birçok hukuk düzeninde otoritelerin gündeminde olan bir başlık olmuştur. Tarihsel serüvenine bakıldığında faiz konusunun tüm insanlığın müşterek problemi olduğu ve çok eski zamanlardan beri faizli alışveriş konusunda bir rahatsızlık olduğu görülmektedir. Fakat tarih boyunca faiz konusuna gösterilen hassasiyetler aynı şekilde devam etmemiş ve zamanla yok olmuştur. Bununla birlikte diğer din, ideoloji ve anlayış biçimlerinin konuya gösterdikleri duyarlılık İslam'ın ve Müslümanların gösterdiği seviyede olmamıştır. Bu sebeplerden ötürü faizsiz bankacılık uygulamaları İslam ülkelerinde doğmuş ve İslami Bankacılık adıyla anılmıştır. Türkiye'de "Katılım Bankacılığı" olarak isimlendirilen bu anlayışın Dünyadaki yaygın kullanım adları "Faizsiz Bankacılık" ve "İslami Bankacılık" şeklindedir.

Bu bölümde faizsiz bankacılık sisteminin dünyada ve ülkemizde ortaya çıkışı ve tarihsel gelişim sürecine, Türkiye'de Katılım Bankacılığı adıyla bilinen faizsiz bankacılığın gerçekleştirdiği fon toplama ve fon kullandırma faaliyetlerine yer verilmiştir.

3.1. FAİZSİZ BANKACILIĞIN TARİHSEL GELİŞİMİ

Faizsiz bankacılıkla ilgili ilk çabaların küresel anlamda 1960'lı yıllara kadar uzadığı kabul edilmektedir. Ahmed En-Neccar'ın 1963 yılında Mısır'da kurup denediği banka bu çalışmalara yönelik ilk adım olmuştur. Daha sonra 1971 yılında, ilk İslami banka niteliği taşıyan Nasr Sosyal Bankası yine Mısır'da kurulmuştur.

Türkiye'de 1985'li yılları bulan faizsiz bankacılık uygulamaları, 1970'li yıllarda Körfez ülkelerinde gelişmeye başlayarak zamanla tüm Dünya'ya yayılmıştır. Faizsiz bankacılık uygulamalarının, klasik bankacılığın fon toplama ve kullandırma yöntemlerinden büyük ölçüde farklılaşan ve 'yeni' olarak nitelendirilebilecek ilginç yönleri bulunmaktadır (Güngör K. , 2009, s. 215).

Faizsiz bankacılığın tarihsel gelişim süreci aşağıdaki şekilde dönemlere ayrılmak suretiyle özetlenebilir (Çürük, 2013, s. 81):

1950-1960 Arası Dönem: Bir takım sosyal ve siyasal gelişme sonrası faizsiz bankacılık olanakları gündeme gelmiştir. Faizsiz finans banka dışı finansal kuruluşlar yoluyla uygulanmaya başlamıştır.

1960-1970 Arası Dönem: Faizsiz bankacılık sisteminde kullanılacak kar paylaşımlı uygulama türleri tanımlanmış ve banka türü kurum uygulamaları başlamıştır. İslami finans kapsamında ticaret temelli uygulama türleri geliştirilmiştir.

1970-1980 Arası Dönem: Bu dönemde hem teorik hem de pratik açıdan bir takım gelişmeler olmuştur. Dubai İslam Bankası, İslam Kalkınma Bankası gibi bankalar kurulurken, Pakistan tüm finansal sistemini İslami prensiplere uygun hale getireceğini açıklamıştır.

1980-1990 Arası Dönem: İslami finans prensipleri çerçevesinde yeni ürünler geliştirilmiş ve iyi sonuçlar alınmaya başlanmıştır. İslami bankacılık sektörü 100 milyar doları aşan bir varlık değeriyle çok hızlı bir gelişim göstermiştir. İki ülke daha, İran ve Sudan, tüm finansal sistemlerini İslami prensiplere uygun hale getireceklerini açıklamışlardır. İslami yatırım fonları oluşturulmaya başlanmış ve HSBC, Citibank gibi büyük uluslararası bankaların da dâhil olduğu geleneksel bankalar İslami ürün ve hizmetler sunmaya başlamışlardır. İslami finans üzerine akademik çalışmalar artarken Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası sürece dâhil olmuştur.

1990-2000 Arası Dönem: İslami yatırım fonları müthiş bir gelişme göstermiş ve Down Jones İslami endeksleri yayınlamaya başlamıştır. Mevcut İslami bankalar büyüyerek yenileri kurulmuş ve varlık temelli İslami finans ürünleri geliştirilmiştir. İslami ikincil piyasalar oluşturulup birçok destek kuruluşu açılmıştır. Ayrıca İslami finans kurumları için muhasebe standartları oluşturulmuştur.

2000- Günümüze: İslami finans sisteminin gelişmesi devam ederken 75 ülkede 550 İslami finans kurumunda 1,3 trilyon dolarlık rezerv oluşmuştur. Muhasebe, denetim ve kontrol mekanizmaları önem kazanmıştır. Ayrıca İslami Finansal Hizmetler Kurulu ve İlk Derecelendirme Ajansı gibi kuruluşlar kurulmuştur. İslami uygulamalar yoluyla kamu sektörü kaynak hareketleri önem kazanmıştır.

3.1.1. Dünya’da Faizsiz Bankacılık

Bankacılık hizmetlerinin ilk uygulamalarının ilk çağlarda mabetlerin etrafında din adamları tarafından başladığı bilinmektedir. İnsanlar tarih boyunca dokunulmazlıkları bulunan mabetlere ve onları işleten din adamlarına güven duymuşlardır. Bu sebeple mal varlıklarını bir takım zarar görme (çalınma, kaybolma vs.) tehlikelerine karşı mabetlere teslim etmişlerdir. Mabetlere teslim edilen emanetlerin bir bölümü tanrı adına sadaka veya adak olarak bağışlanmış ve mabetlerden sorumlu din adamları da bu malları ihtiyaç sahibi kişilere vermişlerdir. Mabetlere emanet bırakma işlemi ilk başlarda faizsiz bir şekilde başlamış olmasına rağmen zamanla söz konusu işlemin üzerine faiz koyup borç verme şekline dönüşmüştür (Bayındır S. , 2005).

Faizsiz bankacılığın tarihi gelişimine bakıldığında Hammurabi kanunlarına kadar gittiği bilinmektedir. M.Ö. 2123-2081 yılları arasında Babil’de hüküm süren Hammurabi’nin çıkardığı kanunların 100 ile 107. bölümleri arasındaki maddelerde borç para vermenin nasıl olması gerektiğiyle alakalı hususlar bu duruma delil olarak gösterilmektedir. Ayrıca bu dönemde yapılan banka mabetleri uygulamalarının faizsiz yatırımın ilk örneklerini oluşturduğu düşünülmektedir (Akın C. , 1986, s. 110).

Tabakoğlu’na göre, tarihte bu gibi uygulamalar sonucu ruhbanların kilise ve tapınaklarda, idarecilerin ise saraylarda biriktirdikleri fazlaca para ve değerli madenleri olmuştur (Tabakoğlu, 1987, s. 144). Kur’an, bu konuda içinde banka mabetlerinin geçtiği Tevbe Suresi 9. ayette, *“Ey iman edenler! (Biliniz ki), hahamlardan ve rahiplerden birçoğu insanların mallarını haksız yollardan yerler ve (insanları) Allah yolundan engellerler. Altın ve gümüşü yığıp da onları Allah yolunda harcamayanlar yok mu, işte onlara elem verici bir azabı müjdele!”* diyerek mal biriktiren Firavun ve Karun gibi azgınlığın yanında din adamlarını da sayar.

İslam tarihine bakıldığında, Hz. Ömer’le başlayan fetihler, Emeviler ve Abbasilerle devam ederek İslam coğrafyasının sınırları genişlemiş ve ele geçirilen yerler İslam ortak pazarı haline gelmiştir. Ticaretle birlikte günümüz bankalarının işlevlerini dönemin şartlarına göre yerine getiren mali aracı kurumlar da gelişmiştir. Özellikle Abbasiler dönemi İslam Bankacılığına yönelik ilk uygulamaların revaçta olduğu dönem olarak bilinmektedir. Bu dönemde yapılan fetihlerle elde edilen ganimet ve servet çok

büyük miktarlara ulaşmıştır. Biriken bu malların, faizsiz kredi şeklinde vatandaşlara verildiği bilinmektedir (Baysa, 2006, s. 29).

Bu gelişmelere paralel olarak, devletin gelir ve giderlerinin tayini, para siyasetinin belirlenmesi ve tüccarların faaliyetlerinin hızlı ve güvenli yapılması gibi işlere yardımcı olacak bazı kurumlara ihtiyaç duyulmuştur. Tarihte bu ve benzeri hizmetler Beytü'l Mal, Sarraflar, Cehbezler ve Dostluk ve Yardımlaşma kurumları ile emek-sermaye ortaklığı (mudaraba) şirketleri aracılığıyla yapılmıştır (Bayındır S. , 2005, s. 32).

20. yüzyılın ikinci yarısına kadar ortaklığa dayalı mali aracı kurumların gerçekleştirdiği bankacılık faaliyetlerinin günümüze uyarlanmış şekli faizsiz bankalardır. “*Para Vakıfları*” ve “*İslami İş Ortaklıkları*” şeklinde bilinen bu kuruluşlar bankacılık yerine bankacılık faaliyetlerini yerine getirmişlerdir (Bayındır S. , 2005, s. 40).

Günümüzde kullanıldığı şekliyle faizsiz bankacılık düşüncesinin ortaya çıkışı ise 1940’lı yılları bulmuştur. İlk teorik tanımlamaların bu tarihlerden başlatılmasının altında faizsiz bankacılık ve kar paylaşımı ilişkilerinin gündeme gelişi yatmaktadır.

Faizsiz bankacılık fikrinin bu tarihlerde başlayan kavramsal gelişim sürecine bazı düşünürlerin önemli katkıları olmuştur. Enver Kureyşi (1946), Naim Sıddiki (1948), Ebul-Ala Mevdudi (1950-61) ve Muhammed Bakır Sadır (1974) gibi âlimlerin görüşleri ve eserleri¹¹ faizsiz finans kurumlarının gelişmesinde önemli katkılar sağlamıştır (Polat, 2009, s. 84). Neccar ve Zerka’ya göre, 1940 yılından 1974 yılına kadar klasik faizli bankalara karşı kurulan İslam bankaları konusunda yazılan kitaplar ve raporların sayısı yirmi civarındadır (en-Neccar & ez-Zerka, 2003, s. 26).

Teorik çalışmaların ardından pratiğe yönelik ilk alternatif uygulama Prof. Ahmed Neccar’ın 1963 yılında Mısır’ın Nil kıyısındaki Mit Gamr kasabasında kurup denediği faizsiz banka modelidir (Polat, 2009, s. 83).

Bu bankanın amacı alt gelir grubundaki insanların tasarruflarını toplayarak kâr-zarar esasına dayalı olarak bu kesime getiri sağlamaktır. Mit Gamr, açtığı ve kısa bir

¹¹ Anwar Iqbal Qureshi, 1946’da yayınladığı İslam ve Faiz Teorisi, Lahore, Pakistan; Ahmad Shaikh Mahmud’un 1952’de yayınladığı İslam Ekonomisi, mukayaseli bir çalışma, Lahore, Pakistan; Uzair Mohammad ‘in 1955’te yayınladığı Faizsiz Bankacılığın Çerçevesi, Karachi; Mevdudi ‘nin 1961’de yayınladığı Faiz, Lahore; Muhammad Abdullah Al Arabi’nin 1966 yılında yayınladığı Çağdaş Bankacılık İşlemleri ve İslam’ın bunlarla ilgili görüşü, Londra; Sadr ‘ın 1974’te yayınladığı İslam’da Faizsiz Bankacılık, Kuveyt eserleri bu yüzyıldaki başlangıç eserler olarak kabul edilebilir (Polat, 2009, s. 84).

sürede yerli halkın ilgisini ve desteğini kazanarak sahip olduğu yüksek mevduat sayesinde yüksek kârlılıkla çalışabildiğini kanıtlamıştır. Ancak bu desteğe rağmen dönemin ağır siyasi baskılarına dayanamayarak 9 şube ile beraber 1967 yılında kapanmak zorunda kalmıştır (Akın C. , 1986, s. 113). Myt-Gamr'ın, Alman Tasarruf Bankaları'ndan esinlenerek kurduğu banka, İslam dünyasına ortaklığa dayalı mali aracı kurum olarak geçmiş ve gelişerek modern faizsiz bankacılığın temellerini oluşturmuştur.

İslam dünyasında kurumsal anlamda ilk faizsiz bankacılık uygulaması ise, 1971 yılında Mısır'da kurulan Nasır Sosyal Bankası'nın 1972 yılında faaliyete geçmesiyle birlikte başlayabilmektedir. Nasır bankası, kâr-zarar ortaklığı ilkesi çerçevesinde müşterilerine fon sağlama gibi faizsiz bankacılık işlevini yerine getirirken; ihtiyaç sahiplerine yardım etme ve üniversite öğrencilerine destek sunma gibi çeşitli toplumsal içerikli faaliyetlerde de bulunmuştur (Yozgat, 2010, s. 15).

Günümüzde de varlığını sürdüren faizsiz bankaların ilkiyse 1974 yılında Cidde'de kurulup, 1975 yılında faaliyete geçen ve halen faaliyetini devam ettiren *İslam Kalkınma Bankası (İKB)*'dir. Türkiye de İKB'nin kurucuları arasında yer almıştır. Bu bankanın kurulmasıyla birlikte faizsiz bankaların sayısı artmaya başlamıştır. İslam Kalkınma Bankası, diğer İslam ülkelerinde faizsiz bankaların kurulmasında hem fikir hem de sermaye bakımından çok büyük katkılar yapmıştır. İKB, genellikle üye ülkelerde kurulan faizsiz bankalara sermaye koyarak destek olmaktadır. Türkiye'de Albaraka Türk'te yüzde 7,84 ve Kuveyt Türk'te yüzde 9 olmak üzere bu şekilde ortaklık payı bulunmaktadır (Özdemir & Aslan, 2017, s. 12).

İslam Kalkınma Bankası, İslam Konferansı Teşkilatı'na üye ülkelerin kalkınma programlarını destekleyen bir kuruluş niteliğindedir. İslam Konferansı Teşkilatı üyeleri tarafından alınan tavsiye kararlar ışığında 1975 yılında endüstri, tarım ve gayrimenkul gibi önemli alanları finanse eden ilk İslam bankası özelliğini taşıyan Dubai İslam Bankası kurulmuştur (Akın C. , 1986, s. 114).

Müslüman körfez ülkelerinde biriken yoğun sermayenin İslami kurallara uygun olarak, yasak olmayan yatırım alanlarında harcanması hedeflenmiştir. Bunun için, 1975 yılında kurulan faizsiz bankacılık yapacak olan Dubai İslam Bankasından sonra, Sudan Faysal İslam Bankası (1977), Mısır Faysal İslam Bankası (1977) ve Bahreyn İslam

Bankası (1979) gibi finansal kuruluşlar hızla dünya çapında faaliyete geçmiştir (Gökçe, 1996, s. 870).

Faizsiz bankacılık fikrinsel olarak Pakistan’da ortaya çıkmasına rağmen, bu ülkede uygulamaya geçmesi biraz gecikmeli olmuştur. 1979 yılında Pakistan devlet başkanı Ziyaül-Hak, ülkedeki bankaların faizsiz bankacılığa dönüştürülmesi için bir bildiri yayınlamıştır. Bu bildiri sonrasında ülkedeki tüm faizli bankalar 1983 yılında faizsiz bankacılık usulüne göre çalışmaya başlamışlardır (Uçar, 1993, s. 33).

Faizsiz finansal kuruluşlar, her ülkenin kültürel, politik ve ekonomik gereksinimlerine bağlı olarak dünya çapında gelişimini sağlarken, farklı organizasyonel türleri de ortaya çıkarmışlardır. Dünya’da faizsiz bankacılık uygulamalarının iki model şeklinde uygulandığı görülmektedir (Iqbal & Mirakhor, 2011, s. 16).

Çoğunlukla batılı ülkelerde görülen ilk modelde bankalar, faizli bankacılık sistemi içinde *‘faizsiz bankacılık pencereleri’* açmak suretiyle faizsiz finansal işlemlerini bu şekilde icra ederler. Daha çok Müslüman ülkelerde görülen ikinci modelde ise her bir faizsiz banka ayrı bir tüzel kişiliğe sahiptir ve herhangi bir konvansiyonel bankadan bağımsızdır.

2000’li yıllar faizsiz bankacılık sektöründe ciddi gelişmelere sahne olmuştur. Faizsiz finansman araçları, dünyadaki mevcut araç ve ürün çeşitliliğini arttırarak ek finansman modelleri ortaya çıkarmıştır. Bu özelliği ve Müslüman ülkelerindeki sermaye birikimlerinin etkisiyle kısa zamanda küresel piyasada önemli bir pay almıştır (Özdemir & Aslan, 2017, s. 13).

Küresel olarak artan bir büyüme oranı gösteren faizsiz bankacılık işlemleri Dünya’nın birçok ülkesinde çeşitli enstrümanlarıyla uygulanan bir finans alanı olmuştur. Günümüzde Malezya faizsiz bankacılığın gelişim gösterdiği önemli bir ülke konumundadır. İran, Suudi Arabistan, Katar, Birleşik Arap Emirlikleri gibi ülkeler de faizsiz bankacılığın önemini kavrayıp, bu alanda atılım göstermek isteyen ülkeler arasında yer almaya çalışmaktadırlar. Son yıllara bakıldığında faizsiz bankacılığın gelişmesi sadece İslam ülkelerinde değil İngiltere, ABD, Hong Kong, Almanya ve Japonya gibi ülkeler başta olmak üzere Dünya’nın birçok ülkesinde de bu tür kurumlar faaliyet göstermektedir.

Faizsiz bankacılığın ilk modellerinde, bankalar aşağıdaki tabloda gösterildiği gibi fon toplama ve fon kullandırma yöntemlerini icra etmişlerdir.

Tablo 3. 1. İlk Dönem Faizsiz Bankacılık İşlemleri

Fon Kaynakları	Fon Kullandırma Teknikleri
Banka ortaklarının sermayesi	Murabaha esaslı finansman
Mudaraba mevduatı (Yatırım hesabı)	Muşaraka esaslı finansman
Vadesiz mevduat (cari hesap)	Direkt Yatırım (Kâr-zarar paylaşımı esasına dayalı olarak kamu veya özel sektör tarafından ihraç edilen yatırım sertifikası veya herhangi bir ticari veya sanayi teşebbüsün adi senetlerini almak)
	Karz-ı Hasen

Kaynak: (Altan, Ekim 2010, s. 136)

Daha sonraları gelişen ve finansal ürün bakımından çeşitlenen faizsiz bankacılık uygulamaları günümüzde aşağıdaki tabloda gösterilen şekilde geniş bir yelpazede bankacılık işlemlerini icra etmektedirler:

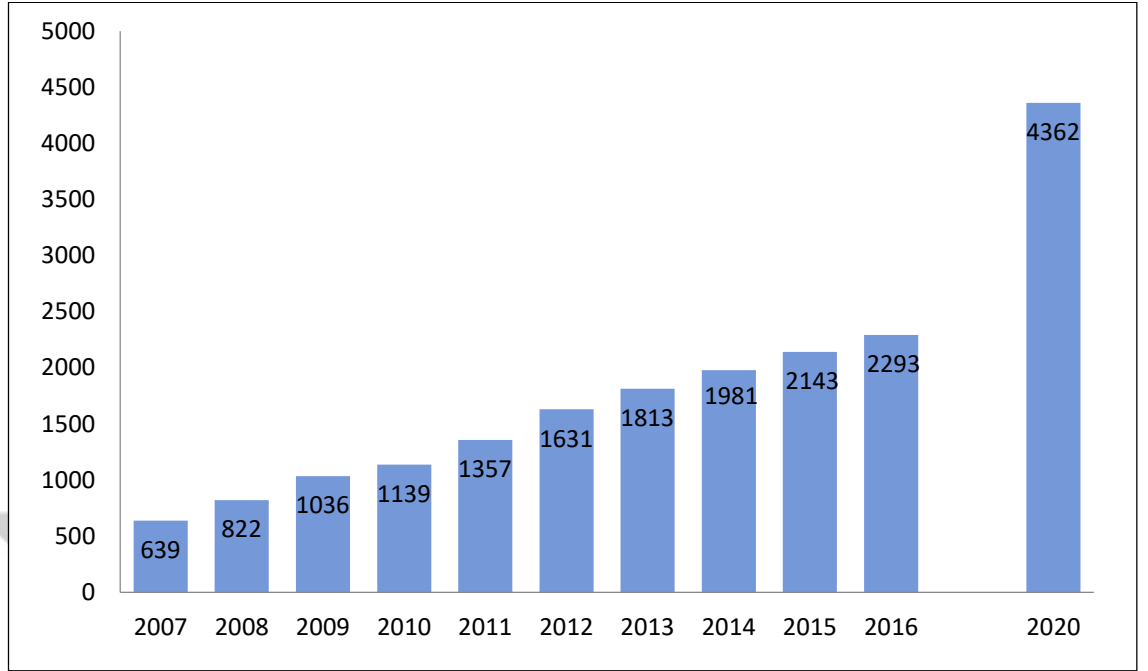
Tablo 3. 2. Son Dönem Faizsiz Bankacılık İşlemleri

A) Kaynak Oluşturma İşlemleri	B) Kaynak Kullandırma İşlemleri	C) Hizmet İşlemleri
1.Cari Hesap Açma • Emanet Hesabı (Ürdün) • Karz-ı Hasen Cari Hesabı (İran) 2.Tasarruf Hesabı • Vedia olarak, • Karz-ı Hasen olarak, • Özel yatırım müsadeseyle, • Müşterek yatırım müsadeseyle. 3.Yatırım Hesapları • Müşterek-sınırsız genel yatırım hesabı, • Müşterek sınırlı genel yatırım hesabı, • Özel sınırsız yatırım hesabı, • Özel sınırlı yatırım hesabı.	1. Murabaha • Murabahanın Akreditif uygulanması, • Satış rehinli murabaha, • Bonoya bağlanmış murabaha, • Hisse satışı murabaha (Int. Trade Fund). 2. Muşaraka • Devamlı muşaraka, • Azalan muşaraka, • İç ticarete muşaraka, • Mal ithalatında muşaraka, • Muşaraka esaslı akreditif, • Tarımda muşaraka. 3. Vadeli Satış (Bey-i Müeccel) 4. Mudaraba • Projeye katılma, • Mudaraba sertifikası, 5. İcara (Leasing) • Kiralama-Satınalma, • Kira paylaşımı. 6. Direkt yatırım • Şirket kurmak, • Şirket hisselerinden satın almak, • Özel projeler geliştirmek (konut, alışveriş merk. vb.) 7. Karz-ı Hasen (Karşılıksız Borç) 8. Geliştirme Masraflarını Üstlenme 9. Taşınır ve Taşınmaz Mal Geri Satın Alma • Çalışma sermayesi finansmanı, • Ev, inşaat vb. finansmanı 10. Selef işlemler, 11. Taksitli satış 12. Cuala, 13. Muzaraa 14. Musakat	1. Havale ve transfer işlemleri 2. Seyahat çekleri, 3. Çek senet ödemeleri ve takaslaşma, 4. Kredi kartı uygulamaları, 5. Akreditif, 6. Belge karşılığı ödeme, 7. Peşin ödeme, 8. Alıcı firma prefinansmanı, 9. Spot döviz alım satımı, 10. Hisse senedi ve kâr ortaklığı senedi plasmanı, 11. Hisse senedi ve kâr ortaklığı belgelerini saklama ve portföy idare etme, 12. Hisse senedi ve kâr ortaklığı belgelerini teminat olarak kabul etme, 13. Kiralık kasalar, 14. Fizibilite etüdü hazırlamak, 15. Konsorsiyum kurmak veya katılmak, 16. Teminat mektubu vermek

Kaynak: (Altan, Ekim 2010, s. 137)

2017 yılında yayınlanan GIFR'ye (Küresel İslami Finans Raporu) göre İslami finans sektörü 2007-2016 yılları arasında yıllık yüzde 15,3 bileşik ortalama büyüyerek 2,3 trilyon dolar seviyesine ulaşmıştır. Rapora göre, küresel İslami finans sektörü bu oranda bir büyüme oranını sürdürürse 2020 yılında sektörün 4,3 trilyon dolar seviyesine ulaşacağı beklenmektedir.

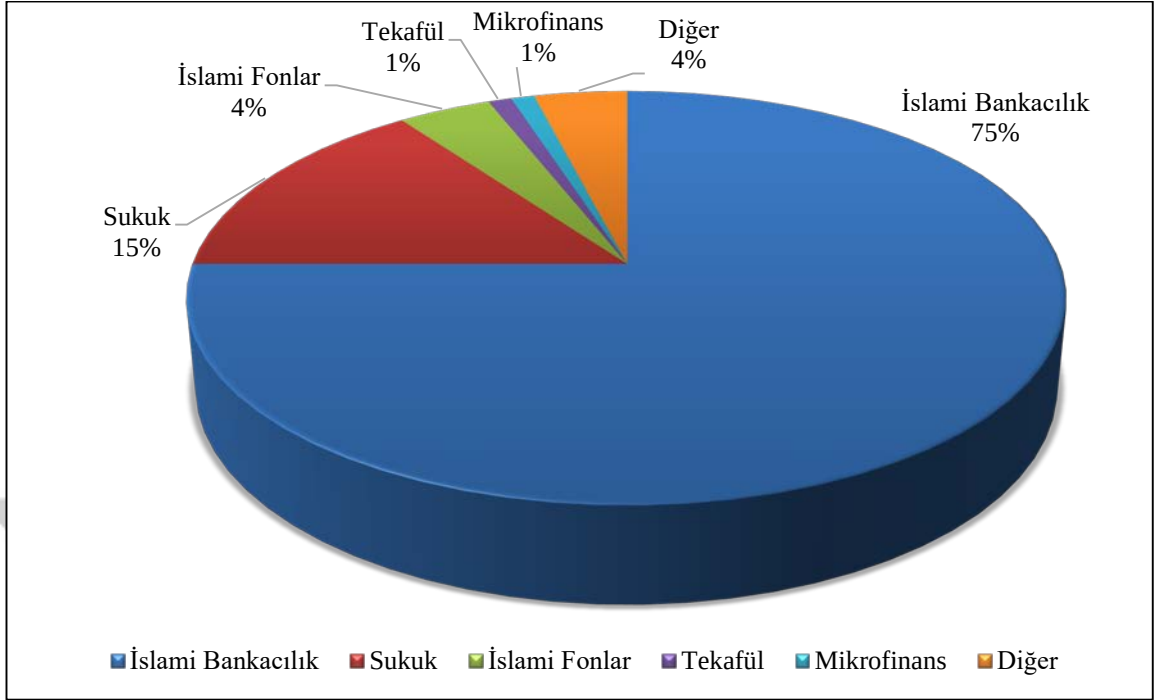
Şekil 3. 1. Küresel İslami Finans Büyüklüğü (Milyar Dolar)

Kaynak: EDBIZ, GIFR 2017, s.36; (Özdemir & Aslan, 2017, s. 14)

Sektörün içindeki varlıkların dağılımı ise Şekil 3.2’de gösterilmektedir. Buradan görüldüğü üzere küresel İslami finans sektörünün %75’ini İslami bankacılık, %15’ini sukuk, %4’ünü ise İslami yatırım fonları oluşturmakta olup tekafül %1 ve İslami mikrofinans ise %1’lik paya sahiptir.

Şekil 3. 2 İslami Finansal Aktiflerin Dağılımı

Kaynak: EDBIZ, GIFR 2017, s.36; (Özdemir & Aslan, 2017, s. 14)

Tablo 3.3., GIFR'den (Küresel İslami Finans Raporu) alınan veriler ışığında hazırlanmıştır. Finansal varlıkların büyüklüğü bakımından İran 560 milyar dolar ile en çok varlıklara sahip ülke konumdadır. İkinci sırada ise 401 milyar dolarla Suudi Arabistan yer alırken Malezya ise 335 milyar dolarlık varlık büyüklüğü üçüncü sırada yer almaktadır. Tabloda Birleşik Arap Emirlikleri, Katar ve Kuveyt gibi körfez ülkeleri sırasıyla 197, 130 ve 121 milyar dolarlık varlık büyüklükleriyle sonraki üç ülkeyi oluşturmaktadır. Kuveyt'i takiben 7. Sırada 81 milyar dolarlık varlık büyüklüğü ile Türkiye yer alırken, Endonezya, Bahreyn ve Birleşik Krallık sırasıyla 66, 43 ve 61 milyar dolarlık büyüklükleriyle Türkiye'den sonra gelen ülkeleri oluşturmaktadır.

Tablo 3. 3 Seçilmiş Ülkelerde İslami Finansal Varlıkların Büyümesi (Milyar Dolar)

ÜLKELER	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Ortalama Büyüme
İran	235	293	369	406	413	416	480	530	544	560	10,1
Suudi Arabistan	92	128	161	177	205	215	270	339	371	401	17,8
Malezya	67	87	109	120	131	155	200	249	254	335	19,6
BAE	49	84	106	116	118	120	123	144	157	197	16,7
Kuveyt	63	68	85	94	95	103	105	107	115	121	7,5
Bahreyn	17	21	18	18	20	21	25	27	32	43	10,9
Katar	21	28	35	38	47	68	70	111	122	130	22,5
Türkiye	16	18	22	25	35	41	43	69	80	81	19,7
Birleşik Krallık	18	19	24	27	33	37	40	43	55	61	14,5
Endonezya	3	3	4	5	9	22	25	49	51	66	41
Bangladeş	6	8	9	10	13	17	19	21	26	31	20
Mısır	6	6	8	9	12	19	19	20	25	31	20
Sudan	5	7	9	10	11	14	15	16	21	24	19
Pakistan	6	5	6	7	12	13	13	16	18	23	16,1
Ürdün	3	5	6	6	11	13	13	14	17	19	22,8
Irak	-	4	5	5	9	12	12	13	23	25	25,7
Brunei Darü'sselam	3	3	4	4	8	10	10	12	18	21	24,1
Suriye	2	3	5	5	5	4	4	4	4	4	8
Diğer Ülkeler	27	32	51	57	170	331	327	200	210	120	18
Toplam	639	822	1.036	1.139	1.357	1.631	1.813	1.984	2.143	2.293	15,3

Kaynak: EDBIZ, GIFR 2017, s. 46; (Özdemir & Aslan, 2017, s. 15)

Küresel İslami finasta 2007-2016 yılları arasında en büyük büyüme oranını gösteren ülke Irak olurken en az büyümeyi ise Suriye göstermiştir. Türkiye ise bu dönemde %19,7'lik büyüme oranı ile dünya ortalamasının üzerinde büyüme göstermiştir.

3.1.2. Türkiye’de Katılım Bankacılığı

Türkiye’de faizsiz bankacılık ile ilgili çalışmaların tarihini ele alırken 1913 yılında kurulan “*Adapazarı İslam Ticaret Bankası*” da dikkate alınması gereken bir örneği oluşturmaktadır. Faaliyetleri ve işlem türleri ile ilgili şuan elde olan bilgilerin tam olarak İslami bankacılığa örnek gösterileceğini söyleyememize rağmen; sözleşmesinde İslami usullere göre işletim yapacağını yazan, yabancı sermaye karşısında Müslüman esnafı yani reel ekonomiyi güçlendirmeyi hedefleyen bir banka olduğu bilinmektedir. Bu sebeplerden ötürü ilk uygulamalar arasında sayılmaktadır (Özdemir & Aslan, 2017, s. 19).

Türkiye’deki faizsiz bankacılık uygulamalarının ilk örneğini tasarrufları faizsiz sisteme uygun olarak değerlendirme amacıyla 1975’te kurulan Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası (DESIYAB) oluşturur. Fakat büyük umutlarla kurulan bu banka 3 yıl kadar faizsiz faaliyet yapabilmiş ve 1978 yılında yönetim kurulu kararı ile faizli bankacılığa dönüş yapmıştır.

Türkiye’de faizsiz bankacılık fikri önceleri daha çok teorik olarak ele alınmaktaydı. İlk dönem yapılan tartışmaların konusunu da faizin İslam’da yasak oluşu ve zararları konusu oluşturmuştur. Ülkemizde faizsiz finansmana yönelik çalışmalara dair bir diğer önemli adım ise, 26.08.1974 tarih ve 74/8810 nolu bakanlar kurulu kararı ile çıkarılan “*Kâr ve Zarar Ortaklığı Belgesi*” (KZOB)’dir (Uçar, 1993, s. 61).

1980’li yıllarda ülkemizde hâkim olan liberal politikaların etkisiyle, faizden uzak duran muhafazakâr kesimin, ekonomiye katılmayan yastık altındaki tasarruflarını faizsiz finansman ilkeleri çerçevesinde ekonomiye kazandırma düşüncesi bu yeni bankacılık/finansman anlayışının kurulmasının esas amaçlarından biri olarak sayılabilir. Ayrıca petrol zengini körfez ülkelerinden kaynak aktarımını ülkemize çekme düşüncesi de hedeflenenler arasındadır.

Türkiye’de faizsiz bankacılığın temeli, bankalar hakkında çıkarılan 16.12.1983 tarih ve 87/7506 sayılı kararnameye dayanmaktadır (Yüksel, 1988, s. 13). *Özel Finans Kurumları (ÖFK)* adıyla 1983 yılında kurulan bu kuruluşların amacı, faizli sistemden ötürü finansal işlerden uzak kalan kesimlerin atıl kalan tasarruflarını ekonomiye kazandırmaktır. Bu kararname sonrasında, 1985 yılında Albaraka Türk ve Faysal Finans

faaliyete başlamıştır. 1989 yılında ise Kuveyt Türk arkasından 1991 yılında Anadolu Finans daha sonra sırasıyla İhlas Finans (1995), Asya Finans (1996) sektöre dahil olmuşlardır (Tunç, 2010, s. 177). Daha sonraki yıllarda ise Ziraat Katılım (2015) ve Vakıf Katılım da (2015) sektöre giriş yapmıştır.

1990'lı yılların sonuna gelindiğinde ÖFK'lar önemli problemler yaşamışlardır. Bunun sebebi ise ÖFK'ların üzerine inşa edildiği yasal zeminin zayıflığı ve değişen siyasi atmosferlerdir. 28 Şubat Post-Modern darbe sürecinde ÖFK'lar hedef alınmış ve kapatılma riski yaşamıştır (Özdemir & Aslan, 2017, s. 23). O dönemde Özel Finans Kurumları da kendilerini savunmak ve faaliyetlerini daha yakından tanıtmak amacıyla çalışmalar yapmışlardır. ÖFK'lar 1999 yılında yapılması planlanan Bankalar Kanunu'ndaki değişiklik ile kapatılma aşamasına gelmiş fakat hem iktidar içerisinde hem de muhalefet kanadından gelen eleştiriler üzerine hatadan dönülmüştür. Böylece 15 yılı aşkın bir süre kanun hükmünde kararname ve bu kararnameye istinaden çıkarılan tebliğlere göre faaliyet gösteren ÖFK'lar, 1999 yılında çıkarılan 4491 sayılı kanun ile 4389 sayılı Bankalar Kanunu kapsamına dâhil edilmiştir. Bu sayede Özel Finans Kurumları ilk defa yasal bir zemine kavuşmuştur (Tunç, 2010, s. 181).

2000'li yılların başında yaşanan finansal krizlerden etkilenen İhlas Finans tasfiye kararı almıştır. Faisal Finans Kurumu ise 2001'de el değiştirerek Family Finans'a dönüşmüştür. 2005 yılında ise Family Finans ve Anadolu Finans birleşerek Türkiye Finans Katılım bankasını oluşturmuştur (Özgür, 2007, s. 52). Ayrıca BDDK'nın 29 Mayıs 2015 tarihli ve 6318 sayılı kararıyla Asya Katılım Bankası TMSF'ye devredilmiş ve 22 Temmuz 2016 tarihinde ise faaliyet izni kaldırılmıştır.

19 Ekim 2005 tarihinde 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile "Özel Finans Kurumu" ismi "Katılım Bankası" olarak değiştirilmiştir. 2005 yılı başından itibaren ise bu değişiklik yürürlüğe girmiştir (Güngör K. , 2009, s. 234).

Tablo 3. 4. Katılım Bankaları ve Bankacılık Sektörü Başlıca Finansal Büyüklükleri
(Milyon TL)

Finansal Başlıklar		Katılım Bankaları			Bankacılık Sektörü		
		2017	2016	Değişim (%)	2017	2016	Değişim (%)
TOPLANAN FONLAR **	TP*	57.494	48.313	19	961.112	849.493	13,1
	YP*	43.180	29.984	44	733.817	592.258	23,9
	YP-MADEN	4.636	3.208	44,5	24.220	17.518	38,3
	TOPLAM	105.310	81.505	29,2	1.719.149	1.459.269	17,8
KULLANDIRILAN FONLAR ***		106.733	84.880	25,7	2.145.479	1.773.745	21
TASFİYE OLUNACAK ALACAKLAR (NET)		992	1.236	-19,7	13.176	13.128	0,4
TOPLAM AKTİF		160.136	132.874	20,5	3.257.819	2.730.942	19,3
ÖZ KAYNAK		13.645	11.494	18,7	359.091	300.172	19,6
NET KAR		1.583	1.106	43,1	49.122	37.530	30,9
PERSONEL SAYISI		15.029	14.465	3,9	208.280	210.910	-1,2
ŞUBE SAYISI	YURTIÇİ	1.029	956	7,6	11.508	11.664	-1,3
	YURTDIŞI	3	3	0	77	83	-7,2
	TOPLAM	1.032	959	7,6	11.585	11.747	-1,4

Kaynak: (TKBB, 2018)

* TP (Türk Parası) ve YP (Yabancı Para)

** Bankalardan toplanan fonlar hariç tutulmuştur. Reeskontlar dâhil edilmiştir.

*** Takipteki alacaklar hariç tutulmuştur. Reeskontlar dâhil edilmiştir.

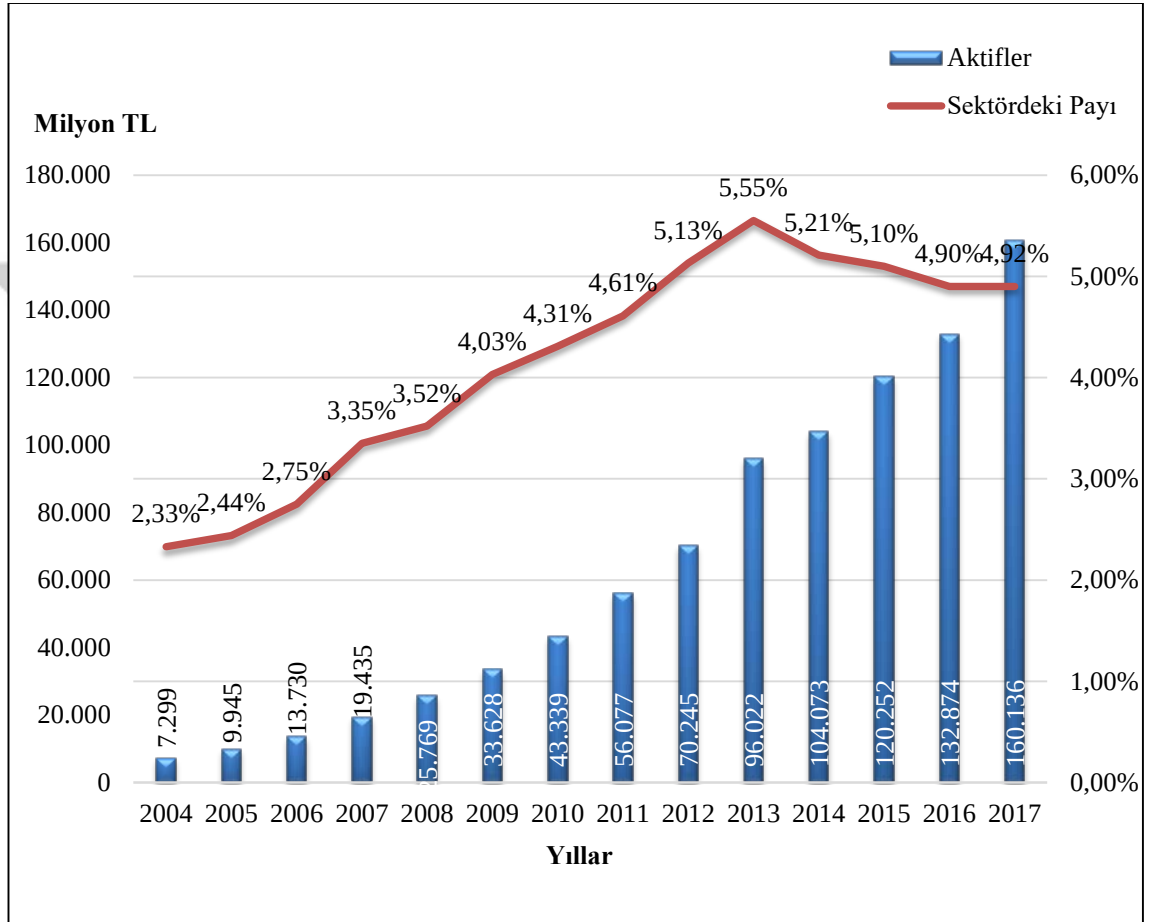
**** Net kâr rakamı geçen yılın aynı ayına göre mukayese edilmiştir.

Katılım bankacılığı sektörü 2017 yılında, Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans, Ziraat Katılım ve Vakıf Katılımdan oluşan beş bankayla faaliyetlerini sürdürmüştür. Sektör, 2017 yılında net kârında %43,1 gibi bir oranla artış gerçekleştirerek 1.583 milyon TL ile yılı tamamlamıştır. Bankacılık sektörünün kârı içinde katılım bankalarının payı %3,9'dan %3,2'ye düşmüştür.

2016 yılı sonunda 81.505 milyon TL fon toplayan katılım bankaları, 2017 yılının sonunda %29,2'lik artışla 105.310 milyon TL fonla tüm bankacılık sektöründe %6,10'luk bir paya sahip olmuşlardır. Katılım bankalarının reel sektöre kullandırdıkları fonlar da bir

önceki yıla göre %25,7'lik bir artışla 106.733 seviyesine yükselmiştir. 2016 yılı sonunda 11.494 milyon TL olan öz kaynaklar toplamı 2017 yılında %18,7'lik bir artışla 13.645 milyon TL'ye ulaşmıştır. Öz kaynakların bankacılık sektöründeki payı ise % 3,8 ile aynı seviyede kalmıştır.

Şekil 3. 3. Katılım Bankalarının Aktif Gelişimi ve Sektördeki Payları (Milyon TL, %)

Kaynak: (TKBB, 2017, s. 94)

Katılım bankalarının 2017 yılı performansına bakılacak olursa, 2016 yılı sonunda 132.874 milyon TL olan aktif büyüklükleri %20,5'lik bir artışla 160.136 milyon TL'ye ulaşmıştır. Katılım bankacılığı sektörünün 2007-2017 dönemi yıllık ortalama büyüme oranı ise %23,48 olarak gerçekleşmiştir.

2017 yılında katılım bankalarının toplam bankacılık sektöründeki payları %4,92 ile bir önceki yıla göre %0,02 büyümüştür.

Tablo 3. 5. Katılım Bankaları Şube ve Personel Sayısı Gelişimi (2004-2017)

Yıllar	Şube Sayısı	Büyüme (%)	Personel Sayısı	Büyüme (%)
2004	255	36	4.789	36
2005	290	14	5.740	20
2006	355	22	7.114	24
2007	422	19	9.215	30
2008	530	26	11.022	20
2009	560	7	11.802	7
2010	607	7	12.677	7
2011	685	13	13.857	9
2012	829	21	15.857	11
2013	966	17	16.763	9
2014	990	2	16.270	-3,1
2015	1.080	9	16.554	1,7
2016	959	-11,2	14.465	-12,6
2017	1.032	6	15.029	3

Kaynak: (TKBB, 2017, s. 95)

2016 yılı sonunda 959 olan şube sayısı 2017 yılı sonunda %7,6 oranında büyüyerek 1.032'ye yükselmiştir. Şube sayısına paralel olarak çalışan sayısı da 2017 yılsonunda %3,9 büyüyerek 14.465'ten 15.029'a yükselmiştir.

2016 yılında bir katılım bankasının faaliyetlerinin son bulması nedeniyle, sektörün şube ve personel sayısında azalma gözlenmiştir. 2017 yılsonu itibarıyla Türkiye'de faaliyet gösteren 5 katılım bankasının, 3 adedi yurt dışında olmak üzere, toplam 1.032 şubesi bulunmaktadır.

3.2. KATILIM BANKALARINCA GERÇEKLEŞTİRİLEN FAALİYETLER

Katılım bankaları mevcut finansal sistemin içerisinde farklı araç ve yöntemleriyle faizsiz bankacılığın uygulama alanı bulmasını sağlamışlardır. İslam'ın yasakladığı ticari ilişkileri terk ederek yeni finansal araçlarla bankacılık hizmeti vermeye çalışan kurumlardır. Katılım bankalarının faiz yerine ortaklık prensibini benimsemeleri, faizli sisteme bulaşmamak için tasarruflarını atıl pozisyonda tutan insanların birikimlerini reel ekonomiye katmalarına olanak sağlamıştır.

Katılım bankaları, fon fazlası olan birey ya da kuruluşlarla fon ihtiyacı olan yatırımcıları bir araya getirerek finansal aracılık işlevi yapan finansal kuruluşlardır. Katılım bankaları bu faaliyetleri kendilerine özgü bir takım ilke ve kurallar içerisinde icra ederler. Finansman ilişkileri faizli bankacılıkta olduğu gibi borç alacak ilişkisine dayanmaz, buradaki ilişki kar ve zarar ortaklığı ilişkisine dayanır.

Bu bölümde katılım bankalarınca gerçekleştirilen fon toplama, fon kullandırma ve diğer bankacılık faaliyetleri incelenecektir.

3.2.1. Fon Toplama Faaliyetleri

Faizsiz bankalar, özel cari hesaplar ve katılma hesapları adıyla mevduat toplarlar. Türkiye’de katılım bankalarının mevduat toplama faaliyetinin faizli bankalarla benzerliğe yol açmaması için bu işlemlere fon toplama faaliyetleri denilmiştir (Battal, 1993, s. 378).

3.2.1.1. Özel Cari Hesaplar

Özel Cari Hesaplar, 5411 sayılı Bankacılık Kanunu’nda “*Katılım bankalarında açılabilen ve istenildiğinde kısmen veya tamamen her an geri çekilebilme özelliği taşıyan ve karşılığında hesap sahibine herhangi bir getiri ödenmeyen fonların oluşturduğu hesaplar*” şeklinde tanımlanmıştır (Bankacılık Kanunu, Md.3).

Cari hesapların taraflara yükleyeceği sorumluluk ve sağlayacağı yararlar, kanun koyucu ya da banka tarafından belirlenir. Banka bu hesaptaki paraları kendi ticari faaliyetleri için kullanabilirken hesap sahiplerine faiz ya da kâr adı altında bir ödeme yapmaz. Fakat bazen hizmet bedeli adı altında belli ücretler talep edebilir (Bayındır S. , 2005, s. 52). Ancak bu paralar bankanın teminatı altındadır, yani banka yaptığı faaliyetlerde zarar ettiği durumlarda cari hesap sahipleri bu zararlardan etkilenmezler (Özsoy, 1987, s. 107).

Katılım bankaları, vadesiz bir hesap türü olan cari hesapların işletilmesi sırasında ortaya çıkabilecek herhangi bir riski üstlendikleri gibi getiriler de bankalara aittir. Bu özelliği sebebiyle cari hesaplar bir emanet hesap niteliğinde çalışıp bankalar için maliyetsiz bir kaynak türünü oluştururlar.

Özel Cari hesapların özellikleri şu şekilde sıralanabilir (Öztin, 1992, s. 151-152):

- Müşterinin istediği vakit kısmen veya tamamen çekebilme özelliğine sahip vadesiz hesaplardır.
- Bu hesaplar Türk lirası, döviz cinsi ve hatta kıymetli maden (altın, platin, gümüş) olarak açılabilir.
- Özel Cari hesabı kullananlar anapara dışında faiz, kâr payı veya herhangi bir ek gelir ödemesi almazlar.
- Bu hesapların 100.000 TL'ye kadarki kısmı sigorta kapsamındadır. Fakat Türkiye'de faaliyette bulunulan kredi kuruluşlarının yurt dışı şubelerinde açılan Özel Cari Hesapları sigorta kapsamında değildir.

Cari hesapların katılım hesaplarından bir farkı da hiçbir vadeyi bünyesinde barındırmamasıdır. Yani cari hesap sahibi hesabı açarken herhangi bir süreye tabi tutulmamaktadır. Diğer bankacılık işlemleri dediğimiz ticari hayatta gerekli olan; EFT, havale, pos, çek, senet ödeme ve tahsilleri vs. işlemler yapılırken mümkün olduğunca cari hesaplar kullanılır. Bir müşterinin özel cari hesap açtırmasındaki amaçlar kısaca; çek, havale, akreditif işlemleri, döviz alım satım işlemleri, kiralık kasa işlemleri, teminat mektubu, referans mektubu işlemleri, sigorta işlemleri, otomatik ödeme talimatı işlemleri vs. gibi bankacılık hizmetlerinden faydalanmak olabilir (Akın,1986:146).

3.2.1.2. Katılma Hesapları

Katılma hesapları, tasarruflarını emin ellerde kâr ve zarar paylaşımı esasına göre değerlendirip, yatırıma ve ticari faaliyetlere aktarmak isteyen ihtiyatlı bireylerin veya kurumların tercih ettiği bir hesap türü olarak tanımlanabilir.

Katılma hesabı, faizsiz bankacılık yapan bankalarda kâr ve zarara katılma hesabı akdi çerçevesinde açılan vadeli hesaplara verilen addır. Tasarrufunu katılım bankasına yatırarak katılma hesabı açtıran kişi vade sonunda alacağı kâr payının miktarını önceden bilemez (Bayındır S. , 2005, s. 57).

Katılım bankalarında katılma hesabı sahipleri lehine tahakkuk ettirilecek gelirler vergi mevzuatı açısından mevduat geliri sayılmaktadır. Bu hesaplar vadelerine göre 30 gün, 90 gün, 180 gün, 360 gün ve daha uzun süreli olmak üzere gruplara ayrılır. Katılım

hesabı niteliğiyle toplanan fonlar para cinslerine, kâr paylaşım oranlarına göre ayrı hesaplar altında işletilir (Özsoy, 1997, s. 161).

Burada Katılım bankalarından alacaklı olan üçüncü şahıslar sadece kuruma ait sermaye, ihtiyat ve dağıtılmamış kârlar üzerinden talep hakkına sahiptir. Söz konusu hesaplarda biriken fonlar üzerinde alacaklıların herhangi bir talep hakkı yoktur (Özsoy, 1997, s. 161). ÖFK'ların kurulması ile ilgili kararname tebliğine göre bu hesapların işletilmesinden doğacak masraflar katılım bankaları tarafından karşılanır. Türkiye'de faizsiz bankacılık yapmak üzere kurulan katılım bankaları kârdan en çok %20 oranında pay alabilirler (Uçar, 1993, s. 69).

Katılma hesaplarının özellikleri aşağıdaki şekilde özetlenebilir (BDDK, 2001, s. 2-13):

- Katılım bankaları katılma hesaplarının işletilmesinden doğacak kâr ve zarara katılma oranlarını; zarara katılma oranı kâra katılma oranının yüzde 50'sinden az olmaması şartıyla, vade grupları itibarıyla Türk Lirası veya yabancı para cinsi hesaplar için ayrı ayrı belirleyebilir (Tunç, 2010, s. 194).
- Dönemler itibarıyla katılım bankalarının şubelerinde vade gruplarına uygulanacak kâr ve zarara katılım oranları açıkça görülebilecek bir şekilde asılarak ilan edilir.
- Bu hesaplar açıldıktan sonra hesap cüzdanına kaydedilmek suretiyle ihtiyaç olduğu vakit vade bozulmadan para çekme işlemi yapılır. Burada geri kalan tutar üzerinden vade bitimine kadar kâr payı alınabilir.
- Katılma hesaplarının işletilmesinden doğan kâr veya zarar her vade grubunun toplam katılma hesapları içindeki birim hesap değeri üzerinden hesaplanır. Söz konusu değeri ağırlığı oranında, günlük veya haftalık olarak dağıtılır.
- Katılma hesaplarında toplanan fonların kullandırılması sonucunda zarar edilmesi halinde hesap sahiplerine hiç bir surette kâr payı dağıtılamaz.
- Katılım bankaları, katılma hesaplarında toplanan fonların yasal yükümlülüklerin yerine getirilmesinden sonra kalan kısmını “*Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkındaki Yönetmelik*” isimli yönetmelikte belirtilen yöntemlerle kullandırabilirler.

3.2.2. Fon Kullandırma Faaliyetleri

Tarih boyunca bankacılık faaliyetleri mevduat toplama ve bunları kullandırma şeklinde yapılmıştır. Katılım bankalarının fon kullandırma faaliyetleri görünüşte geleneksel bankaların uygulamalarına benzemesine rağmen bazı temel farklılıklar bulunmaktadır. İslam dininde faizin yasaklanmış ticaretin ise helal kılınmasından ötürü, katılım bankalarının kredi/fon kullandırma usulleri esas itibarıyla tacirlerin kendi aralarındaki ticarete yani mal alım satımı esasına dayanmaktadır.

Katılım bankalarının fon kullandırma faaliyetleri esas itibarıyla müşterinin ihtiyaç duyduğu malın katılım bankası tarafından satıcıdan peşin alınarak bankanın müşterisine vadeli satılması şeklinde gerçekleşmektedir. Katılım bankalarının kendilerine özgü bu özellikleri sayesinde klasik bankalardan farklılık gösterirlerken uyguladıkları birçok farklı yöntem ve araçla da finansal sisteme yenilik sağlamaktadırlar.

Aşağıda katılım bankaları tarafından gerçekleştirilen fon kullandırma yöntemleri incelenmiştir.

3.2.2.1. Murabaha (Kurumsal Finansman Desteği) Yöntemi

Murabaha, sözlükte *kar*, *artma* ve *ticari kazanç* anlamlarına gelen ‘*rihb*’ kelime kökünden türetilmiş olup ‘*kazandırma*, *kârlı satış*’ gibi anlamlara gelmektedir. Terim olarak, bir malın alış fiyatı veya maliyeti üzerine belirli bir kâr konarak satılmasını ifade eder (Dönmez, 2006, s. 148).

Murabaha işleminde bir işi kendi başına gerçekleştiremeyen gerçek ya da tüzel kişiler katılım bankalarından ürünün satın alınmasını istemektedirler. Katılım bankası satın aldığı bu malı müşterinin ödeme gücüne göre bir vade ve sözleşme çerçevesinde belirlenen belli bir miktar kâr payı ilave edilmek suretiyle satış işlemini gerçekleştirmektedir. Burada satış işleminin dinen uygun olması için üzerine eklenen karın müşteriye söylenmesi gerekmektedir.

Bir finansal işlemin İslam dini açısından uygun olmasının temelinde ticari bir yapıda olması yatar. Murabaha işlemi de bu yönüyle geleneksel bankacılık uygulamalarından ayrılır. İslam fıkıhında “*güvene dayalı satış sözleşmesi*” olarak bilinen murabaha işleminde, alıcı satıcının beyanına güvenerek malın maliyetini ne kadar

söylediyse onu esas alır. Burada şayet müşterinin aldatıldığı ortaya çıkarsa alıcının sözleşmeden dönme hakkı da saklıdır (Dönmez, 2006, s. 149).

Murabaha işlemleri alıcı ve satıcı arasında gerçekleşen iki taraflı akitlerdir. Modern dönem faizsiz bankacılık uygulamalarında ise siparişi veren müşteri, banka ve satıcı arasında gerçekleşen üçlü bir akit söz konusudur. Bu özellikleri nedeniyle fıkıh kitaplarında işleyen murabahayı *klasik murabaha*, faizsiz bankacılıktaki murabahayı da *çağdaş murabaha* olarak tanımlayabiliriz (Bayındır S. , 2005, s. 77-78).

3.2.2.1.1. Klasik Murabaha

Bu murabaha türünde alıcı ve satıcı olmak üzere iki taraf bulunur. Satıcının geçerli bir sözleşme yoluyla elde ettiği emtianın, maliyet fiyatının üzerine bir kar koyarak satış yapmasıyla gerçekleşen bir işlemdir. Alıcı ve satıcı olmak üzere iki taraflı bu klasik murabaha sözleşmesinin caizliği konusunda ittifak vardır. Kur'an'ı Kerim'de geçen Nisa Suresi 29. ayeti bu finansman işlemine delil olarak gösterilir (Milham, 1989, s. 30-31):

“Ey iman edenler! Mallarınızı aranızda haksızlıkla değil, karşılıklı rıza ile yapılan ticaretle yiyin.”

3.2.2.1.2. Çağdaş Murabaha

Türkiye'deki Katılım Bankalarında Murabaha yöntemiyle fon kullandırma yöntemleri Kurumsal Finansman Desteği ve Bireysel Finansman Desteği şeklinde tanımlanmıştır. Kurumsal Finansman Yöntemi BDDK tarafından Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik kapsamında şu şekilde tanımlanmıştır (BDDK, 2006):

“Katılım bankası ile fonu kullanacak işletme arasında akdedilecek sözleşme dâhilinde, işletmenin ihtiyaç duyduğu her türlü emtia, menkul kıymet, gayrimenkul, hak ve hizmet bedelinin satıcıya ödenmesi koşuluyla işletmenin borçlandırılması işlemidir. Bu yöntemle kullanılacak fonlarla ilgili alım satıma ilişkin belgenin bir suretinin katılım bankasınca muhafazası zorunludur”

Yukarıda da ifade edildiği gibi küresel faizsiz bankacılık literatüründe ‘Murabaha’ olarak bilinen bu fon kullandırma yönteminde malın kuruma maliyet fiyatı üzerinden ve alıcıyla anlaşılan oranda bir kar ilavesi yapmak suretiyle satışı

yapılmaktadır. Finansal aracı kurum, satıcıya malın bedelini ödeyerek malı satın alıp müşterisine anlaşılan vade ve fiyattan malı satmaktadır.

Çağdaş Murabaha işlemlerinde satıcı, alıcı ve bir banka/finansal kuruluş yer almaktadır. Müşterisinin talebi ve alım vaadi üzerine malı alan banka alım sonrasında malı çabucak müşterisine satar. Yani öncesinde bunu almak suretiyle deposunda bekletmez. Klasik Murabaha yönteminde malı peşin alarak yine peşin satmak söz konusuyken çağdaş yöntemde satış yalnızca vadeli veya taksitli şekilde yapılmaktadır. Bunun aksi durumlarda finansman sağlama fonksiyonu söz konusu olmayacaktır (Durmuş, 2011, s. 60-61).

Katılım bankası, murabaha işlemlerinde alıcı veya satıcı gibi bir aracı üzerinden işlemi gerçekleştirir. Bu fon kullandırma yönteminde aşağıdaki adımlar izlenir (Yahşi, 2014, s. 37):

- Alıcı (katılım bankası açısından kredi müşterisi) ihtiyaçlarını belirler ve ihtiyaç duyduğu malların nitelikleri konusunda satıcı ile önceden mutabakata varır.
- Alıcı malları katılım bankasından almayı taahhüt eder. Alıcının alım garantisinin bağlayıcı olup olmadığı taraflar arasında yapılan sözleşme ile belirlenir.
- Banka, alıcı ile satıcı arasında düzenlenen sözleşme şartlarına uygun olarak, malları satın alır. Genelde katılım bankası malların satın alınmasında alıcıyı/kredi müşterisini temsilci olarak atamaktadır.
- Satıcı malları katılım bankasına veya aracıya/temsilciye teslim eder.
- Banka alıcı/müşteri ile yapmış olduğu ‘Murabaha Sözleşmesi’ çerçevesinde, üzerine satış farkı (mark-up) koymak suretiyle malları alıcıya vadeli olarak satar.

Murabaha yönetiminde alınan kâr payının faize benzediği yönünde eleştiriler vardır. Öncelikle murabaha yönteminde alınan ürünün fiyatı, ilave kâr payı ve nihai satış bedeli açık olarak belirtilmelidir. Örneğin satıcı yani banka 100 TL’ye aldığı bir mala ilave olarak 10 TL kâr koyup, müşteriden 110 TL ister. Şayet alıcı bu durumu kabul ederse murabaha işlemi gerçekleşmiş olur. Faizsiz bankalar açısından konuya bakıldığında, satın alınan ürünün sahipliğini belirli bir süre elinde tutup bundan kaynaklı doğacak riske açık olmasıdır (Ausaf, 1995, s. 37).

Murabaha işleminin gerçekleştirilebilmesi için aşağıdaki bir takım şartları taşıması gerekir (Bayındır S. , 2005, s. 77):

- Satıcının malı alırken ödediği bedel misli mallardan olmalıdır.
- Malın alış fiyatı veya maliyeti ile kâr miktarı taraflarca bilinmelidir.
- Mal sahih bir satım akdi ile elde edilmiş olmalıdır.
- Satın alınan mal ve ödenen bedel, faiz cereyan eden mallardan olmamalıdır. Çünkü mal ve bedel her ikisi de faiz cereyan eden mallardan olursa, trampa yapılmış olur. Ölçü, tartı ve cins birliği olan mallar ise ancak aynı miktarda ve peşin olarak trampa edilebilirler. Ölçü ve tartıdaki fazlalık faize neden olur.
- Satıcı, malı vadeli almışsa bu durumu alıcıya bildirmelidir. Çünkü vadeli alınan mal genelde peşin alınandan pahalı olur. Bu durum alıcıya bildirilmezse alıcı, peşin alınmış olduğunu düşünebilir. Satıcı bu durumu açıklamamakla alıcıyı yanıltmış olur.

3.3.2.1.3. Günümüz Murabaha İşlemleri ile İlgili Bazı Tartışmalar

Günümüz murabaha işlemi, müşterinin talebi üzerine, bir malın faizsiz banka tarafından alınıp söz konusu müşteriye, anlaşılan oranda bir kâr ilavesiyle ve vadeli olarak satılmasıdır. Malın banka tarafından ne kadara alındığı ve ne kadar kâr konularak kendisine satıldığı hakkında müşteri bilgi sahibidir (Durmuş, 2011, s. 59).

Murabaha, müşteri, banka ve satıcı olmak üzere üç taraf arasında gerçekleştirilmektedir. Bu tür murabaha günümüz finansman aracılık hizmetlerinde söz konusu olsa da, aslında fıkriyat açısından İmam Mâlik, İmam Şafî ve İbnü'l-Kayyim el-Cevriye'ye kadar uzanan bir geçmişi vardır. Malik b. Enes'in el-Muvatta adlı eserinde bir pazarlıkta iki akdin hükmünden bahsettiği bölümde bir kişinin başka birine '*Şu deveyi peşin al ben de senden vadeli olarak satın alayım*' dediğini rivayet etmiştir (Enes M. b., 1991). Malik b. Enes devamında adamın bu durumu Abdullah b. Ömer'e (r.a.) sorduğunu, onun da bu uygulamayı hoş görmeyip yasakladığını rivayet etmektedir (Canbaz, 2013, s. 15).

Çağdaş Murabahadaki bu işlemi caiz görmeyenler olduğu gibi caiz görenler de olmuştur. Örneğin İmam Şafi bir kişinin bir malı işaret etmek suretiyle, ‘*şu malı sen al ben de sana kar ödeyerek alayım*’ demesini caiz görür. İmam Şafiye göre bu sözleşmede ilk alım akdi geçerli olmakla beraber taraflar dilerlerse ikinci akdi yapabilirler, bu konuda bir zorunluluk yoktur. Ayrıca İmam Muhammed de aşağıda aktarıldığı gibi bir kişinin talebi üzerine onun istediği malı peşin alıp kendisine veresiye satılması işlemine onay vermiştir.¹²

“Bir adam bir başkasından 1000 dirheme ev almasını isterse ve evi alırsa kendisi de ondan 1100 dirheme evi alacağını bildirirse; adam evi almak isterse ancak kendisine evi sipariş edenin vaadini yerine getirmemesinden korkarsa; burada çözüm ne olabilir? Adam evi muhayyerlik hakkıyla birlikte alır ve böylece zararı defeder” (Aktepe, 2010, s. 72-73).

Buradan anlaşılmaktadır ki modern murabaha yönteminde birine “*şu malı sen al bende sana üzerine kar ödeyerek bir mal satın alayım*” dediğinde işlem sonucunda bağlayıcılık için ikinci akit konusunda bir serbestlik vardır. Yani satın alan dilerse müşteriye satar, dilemezse satmaz; söz veren müşteri isterse satın alır istemezse almayabilir.

Bayındır, bu işlemin alıcı ve satıcı arasında gerçekleşmesi şartıyla caiz olduğunu ifade etmiştir. Şayet taraflar sırf söz verdikleri için kendilerini bu alışverişi yapma konusunda mecbur görürlerse, böyle bir akit iki sebepten dolayı caiz olmaz. İlki satıcı daha malı elde etmeden satış akdini yapmış olur. İkincisi ise alıcı belli bir fiyata satın alsa da müşterinin bu fiyatı kabul edip üzerine ne kadar kar koyacağı belli değildir. Sonuç olarak aldanma ve anlaşmazlığa düşme tehlikesi vardır (Bayındır S. , 2005, s. 78-79).

İslam Fıkıh Akademisinin (IFA) murabaha işleminin hangi şartlar altında caiz olduğuna yönelik yayınladığı karara göre:

1. Malın mülkiyeti bankanın mülkiyetine geçmiş ve şer'an/fıkhen kabz tamamlanmış olmalıdır.

¹² Ayrıca Kasım b. Muhammed (ö.102/720), İbn Kayyım el-Cevziyye(ö 751/1350), Vehbe Zuhayli, Hayrettin Karaman, Yusuf el-Karadavi, Hamdi Döndüren, Servet Bayındır, Sami Hammud, Abdulhamid es-Saih, Bedr el-Mütevellî Abdülbasit ve Abdulaziz b. Baz da bir kişinin talebi üzerine onun istediği malı peşin alıp kendisine veresiye satmaya onay vermişlerdir.

2. Banka, mal müşteriye teslim edilmeden önce telef olma, teslimden sonra ise gizli, ayıp vb. iade sonuçlarından kaynaklanan yükümlülükleri üstlenmelidir.
3. Satım akdinin diğer şartları gerçekleşmeli ve bu akitle ilgili yasaklar çiğnenmemiş olmalıdır (Durmuş, 2011, s. 63).

3.2.2.2. Bireysel Finansman Desteği Yöntemi

Bireysel finansman desteği yöntemi katılım bankalarının bireysel müşterileri için finansman sağlama amacına hizmet etmektedir. Bu finansman desteği yöntemi, tüzel bir kişiliğe sahip olmayan bireysel müşterilere uygulanan murabahadaki aynı mantık ile çalışır. Bu yöntemde alınacak malın bedeli bizzat malın satıcısına ödenir ve üzerine kar eklenerek vadeli olarak müşteriye satılır.

Katılım Bankalarının bireysel müşterilerinin ticari niteliği olmayan malları için konut, taşıt ve ihtiyaç finansman desteği sağlamasına dayanan bu yöntem yönetmelikte aşağıdaki gibi tanımlanmıştır:

“Bireysel Finansman Desteği: Bireysel ihtiyaçlar için, gerçek kişi alıcıların doğrudan satıcılardan aldıkları mal veya hizmet bedelinin, katılım bankası tarafından satıcıya ödenmesi koşuluyla alıcının borçlandırılması işlemidir” (BDDK, 2006, Md:19).

Özetlemek gerekirse, katılım bankalarının kredi diğer bir ifadeyle fon kullandırma yöntemlerinde nakit kullandırımı söz konusu değildir. Bu tarz kredilendirmeler ise kredi kaynağının nerede kullanıldığını izlemek ve dolayısıyla kredi geri dönüşünün mümkün olup olmadığı hususlarında bir öngöründe bulunabilmek açısından bankaya sağlam veriler sağlamaktadır (Yahşi, 2014, s. 38).

3.2.2.3. Mal Karşılığı Vesaikin Finansmanı Yöntemi

Özel finans kurumlarının kuruluş ve faaliyetleri hakkında yönetmelikte mal karşılığı vesaikin finansmanı işlemi şu şekilde tanımlanmaktadır:

“Dış ticaret ve kambiyo mevzuatı çerçevesinde, özel finans kurumu ile fon kullanan arasında düzenlenecek yazılı bir akde istinaden, mal karşılığı vesaikin, özel finans kurumunca peşin satın alınması ve vadeli olarak fon kullanana daha yüksek bir fiyattan satılması işlemidir” (BDDK, 2001, Md:21).

Mal karşılığı vesaikin finansmanı işlemi dış ticaret rejimi ile izin verilen alanlar için söz konusu olup, katılım bankacılığı sistemi içerisinde az değerlendirilen bir fon kullandırma yöntemidir (Tanaydı, 2016, s. 16).

3.2.2.4. Mudarebe (Emek-Sermaye Ortaklığı) Yöntemi

Dünya'daki yaygın kullanım adıyla Mudarebe yöntemi kar-zarar ortaklığı ilkesine göre çalışır. Türkiye'deki katılım bankacılığında *Emek-Sermaye Ortaklığı Yöntemi* olarak bilinen bu iş ortaklığı modelinde bir taraf sermayeyi koyarken diğer taraf emek, bilgi ve tecrübesini ortaya koyar. Mudarebe yönteminde gerçekleştirilecek olan projenin tüm maddi masrafları sermayedar tarafından üstlenilirken projenin yönetiminden ise girişimci sorumludur.

Bir mal ya da hizmetin veya bir yatırımın yapılması mudarebenin konusunu oluşturur. Mudarebe işleminde, sermayesi olmayan ancak yapılacak proje hakkında yeterli bilgi ve yeteneği olan kişi ya da kuruluşların finanse edilmesi hedeflenmektedir. Faizsiz finansman ilkeleri gereği hem yapılacak işin niteliği ve tutarı, hem de sözleşme koşullarında ciddi bir belirsizlik olmamalıdır. Buradaki hususların açık ve net olması zorunludur (Tunç, 2010, s. 140).

Proje sonucunda elde edilen kâr daha önce belirlenen oranlarda taraflar arasında paylaşılır. Zarar durumu ise bütünüyle sermaye sahibi, yani banka tarafından karşılanır. Böylece müşteri zararı emeğiyle telafi etmiş olur, zira geçen süre içinde boşa çalışmıştır. Şayet kâr ve zarar nötr olursa banka sermayesini aynen geri alır (Özsoy, 1997, s. 147).

Mudarebe sözleşmelerinde önemli olan bir husus da işin ve projenin sınırlandırılmasına ilişkindir. Mudarebe sözleşmesi iki türlü olmaktadır. İlkinde mudarib (girişimci) dilediği gibi yatırım yapma serbestisine sahiptir. Bu tip mudarebelere serbest ya da mutlak mudarebe denilmektedir (Yanpar, 2014, s. 89). İkinci tip mudarebelerde ise sermayedar ticaret yapılacak yeri, ticaret çeşidi ve ortaklık süresini belirleme gibi şartlar öne sürüp bunlara uyulmasını isteyebilir. Bu tür mudarebe çeşidine ise mukayyet ya da sınırlı mudarebe denilmektedir (Döndüren, 2011, s. 227).

Mudarebe finansman yöntemi sadece İslam dünyasında uygulanan bir sözleşme türü değildir. Çizakça'ya göre, Batıda "*commenda*" olarak isimlendirilen bu yöntemin

Orta Çağ Avrupası'nda kullanılan en yaygın ve popüler iş modeli olduğu konusunda Avrupalı tarihçiler arasında görüş birliği vardır (Çizakça, 1999, s. 4).

3.2.2.5. Müşareke (Sermaye Ortaklığı) Yöntemi

Bir adı da şirket'ul emval (sermaye şirketleri) olan müşareke, iki veya daha fazla kişinin kâr ve zarara ortak olmaları koşuluyla ticaret yapmak için her birinin belli bir miktarda sermayeye katılması işlemidir (Uçar, 1993, s. 129).

Mudarebe ve müşareke yöntemleri, emek-sermaye ortaklığı usulüne göre çalışırken aralarındaki fark ise mudarebede sermayesini koyan fakat işleyişe karışmayan pasif tarafın müşarekede aktif olarak sürece dâhil olmasından ileri gelir. Müşareke ortaklığı yönteminde sermayedar koyduğu parayla şirkete ortak olmaktadır. Kar ve zarar anlaşılan oranlara göre dağıtılır. Bu yönüyle emek ve sermayenin aktif olarak ortaya konduğu tam bir ortaklık yöntemidir.

Müşareke sertifikaları fabrika, otoyol, köprü inşaatı; uçak ve gemi alımı gibi projelerin hayata geçirilmesinde kaynak bulmak amacıyla çıkarılan ve koyulan pay oranında mülkiyet ortaklığını temsil eden sertifikalardır. Bu sertifikalar geri ödenmesi bakımından belli aralıklarla (tedricen) itfa edilen sertifikalar ve belli süre sonunda tek bir seferde itfa edilen sertifikalar olmak üzere ikiye ayrılır (Bayındır S. , 2005, s. 95).

Aralıklarla itfa edilen müşareke sertifikalarında azalan ortaklık yöntemi uygulanır. Azalan müşarekede, başlangıçta banka müşareke ile finanse edilen varlığın büyük çoğunluğuna sahiptir. Müşteri konumundaki diğer taraf ise peyderpey bankanın sahip olduğu pay oranını satın alarak bankanın sahipliğini azaltmakta ve son aşamada bankanın tüm pay sahipliği ortadan kalkmaktadır (Yanpar, 2014, s. 147).

Müşarekenin unsurları sermaye ve kârdır. Müşarekeye konan sermayenin eşit olmasına gerek yoktur. Aktif ve maharetli olan ortağa anlaşmada fazla kâr payı öngörülebilir. Zira kâr oranı sermaye oranına bağlı değildir, bu oran taraflar arasında anlaşma ile tespit edilir. Eğer kâr oranı tayin edilmezse şirket geçersiz olur (Akın C. , 1986, s. 149).

Müşarekede bir tarafın işi daha fazla yapması veya daha yetenekli olması gibi sebeplerden kaynaklı farklı kâr oranlarının dağıtılması işlemini Hanefi ve Hanbeli

mezhepleri kabul etmişlerdir. Fakat Şafii ve Maliki mezhepleri, kârın sermayeye bağlı olmasından ötürü, taraflar sermayeyle orantılı olarak kârdan pay almalılar şeklinde görüş bildirmişlerdir (Şekerci, 1981).

Müşareke yönteminde bankadan fon alan ortaklar şirketin işlerinin yürütülmesinde daha fazla emek harcarlar. Bu sebepten ötürü katılım bankaları, ortakların sermayelerine oranla daha fazla kâr almalarını kabul ederek, bu hususta Hanefî ve Hanbeli mezheplerinin görüşlerini uygulamaktadırlar (Khan A. J., 1984, s. 42).

Müşareke finansmanındaki ilişki zinciri aşağıdaki gibi açıklanabilir (Bulut & Er, 2009):

1. Banka ile girişimci, iş planını müzakere eder ve ortak bir şekilde girişime fon yatırırlar.
2. Banka ile girişimci, ortak girişim şeklinde bir girişim kurarlar; banka ile girişimci arasında ortaklık müzakerelerinde varılan anlaşmadaki koşullara bağlı olarak girişimin faaliyetlerini yönetirler ve sorumluluk taşırlar. Ortak girişim kâr veya zarar ile sonuçlanır.
3. Kâr edilmesi durumunda; kâr, önceden anlaşılmış oranlar üzerinden banka ve girişimci arasında paylaşılır.
4. Zarar edilmesi durumunda; zarar, ortak girişime yatırılan fon oranında banka ve girişimci tarafından karşılanır. Bunun sonucunda ortak girişimdeki bankanın ve girişimcinin payında bir değişiklik olmaz, ancak ortak girişim değer kaybeder.

3.2.2.6. İcare (Finansal Kiralama/Leasing) Yöntemi

İcare yöntemi, faizsiz bankacılık literatüründe “*icâre el-müntehiye bi’t-temlik*” yani mülkiyetin devriyle sona eren kira akdi olarak bilinen ve katılım bankaları tarafından önemli bir fon kullandırma yöntemi olarak kullanılan bir finansal kiralama metodudur (Aktepe, 2010, s. 100).

İslam borçlar hukukunda menfaatin ücret karşılığında temlik edilmesini konu alan İcare, günümüzde kira, iş ve kısmen de istisna akdine tekabül eden bir akittir. İcare, sözlükte “*iş karşılığı verilen şey, amelin ivazı*” anlamına gelmektedir. Bununla birlikte

daha yaygın biçimde “kiralamak” anlamında mastar olarak da kullanılmaktadır (Bardakoğlu, 1995, s. 379).

Katılım bankaları tarafından finansal kiralama/leasing olarak bilinen icâre yöntemi, bankaların kredi işlemlerine ilişkin yönetmelikte şu şekilde tanımlanmıştır (BDDK, 2006, s. Madde:19):

“Finansal Kiralama/Leasing: Taşınır ve taşınmaz malların 10.6.1985 tarihli ve 3226 sayılı Finansal Kiralama Kanununun ilgili hükümleri çerçevesinde, katılım bankası ile kalkınma ve yatırım bankası tarafından temin edilerek kiraya verilmesidir”

İcare yönteminde amaç, bir yatırım malının mülkiyeti finansal kiralama şirketinde kalmak suretiyle, belirlenen kiralara karşılığında kullanım hakkının kiracıya verilmesi ve sözleşmede belirlenen değer üzerinden kiracıya geçmesini sağlamaktır. İcarede yatırım malları kiralanmak suretiyle kullanılarak, işletme ve kurumların verimliliğinin ve kârlılığının artmasına katkı sağlanmaktadır. Burada banka, yatırım mallarının satın alınmasını yapmayarak, müteşebbislerin sermayelerini farklı alanlarda kullanabilmeleri için imkân vermektedir (Bulut & Er, 2009, s. 31).

Nakit sıkıntısı çeken insanların başvurdukları faizsiz finans yöntemlerinden biri olan finansal kiralama (icâre) yönteminde, gücümüzün satın almaya yetmediği mallar kiralanma yoluyla kullanılabilir. Günümüzde insanlar ev, işyeri, arsa, makine, araba vs. gibi birçok eşyayı kiralama yoluyla kullanmaktadır. Ayrıca İcare akdi sadece eşya ile ilgili hususlarda olmaz, örneğin bir yerde işçi olarak çalışmak da aynı akdi ifade eder. Aktepe’ye göre, çalışan kişiler kendilerini bir bakıma işletmelere kiralayarak aldıkları ücretler ile ihtiyaçlarını karşılamaktadırlar (Aktepe, 2010, s. 53).

İslami bankacılıktaki icâre uygulamasının klasik leasing/kiralama işlemlerinden ayrıldığı beş temel nokta bulunmaktadır (Yanpar, 2014, s. 161):

- 1) Kiraya veren taraf, varlığa kiralama dönemi boyunca sahip olur.
- 2) Kiracı temerrüde düşer veya ödemelerini geciktirirse kiraya veren faiz işletemez.
- 3) Kiraya verilen varlığın kullanımına ilişkin şartlar (amaç-usul) sözleşmede açıkça yazılır.

- 4) Kiralama, akdedilmesi (sözleşme) ile değil; kiraya konu varlığın kiracıya teslimi ile başlar.
- 5) Kiralama sözleşmesinin sonunda kiralanan varlık kiracının mülkiyetine geçecek ise bu durum ayrı bir satış sözleşmesi ile gerçekleşir.

Finansal kiralama işlemi normal kiralama veya mülkiyetin devriyle sonuçlanma olmak üzere iki şekilde yapılır. Normal kiralama, kiraya verilen malın kira süresi bittikten sonra geri alınması şeklinde olur. Örnek olarak katılım bankası bir fabrikayı yaptırır veya satın alır, sonra bir sanayiciye 10 yıllığına kiraya verir, süre sonunda sözleşme yenilenmezse binayı geri alır. Bu durum ön sözleşme şeklinde yani tarafların birbirlerine taahhütte bulunması biçiminde de yapılabilir. Böylece taraflardan birinin diğerini zarara sokması durumu önlenebilecektir (Bayındır A. , 2008, s. 268).

Mülkiyetin devri ile sonuçlanan ikinci kiralama türünde, ilk olarak kiracı ve kiraya veren arasında finansal kiralama kurallarına uygun bir satış sözleşmesi yapılır. Ardından söz konusu sözleşmenin süresi bittikten sonra, satış işlemi için taraflar arasında ayrı bir sözleşme yapılarak mülkiyetin devri gerçekleştirilir. Daha çok Malezya’da uygulama alanı bulan bu kiralama türünde, kiralama döneminde alım-satım işlemi mutlak suretle gerçekleştirilmektedir (Yanpar, 2014, s. 161-162).

3.2.2.7. Selem Yöntemiyle Fon Kullandırma

Bir İslam hukuku müessesesi olan selem, Mecelle’nin tanımıyla “*müecceli muaccele*” yani “*peşin para ile veresiye satmak*” anlamına gelir. Selem akdi, İslam hukukunda konusu belli olmayan bir durumun akdi yapılamaz şartına bir istisna oluşturur. Zira selem akdi yapılırken, satılan şey henüz ortada yoktur, bu özelliğiyle klasik satış akdinden ayrılır (Yazman, 1964, s. 281).

Selem yöntemiyle fon kullandırma işleminde banka, peşin ödemeye ileride üretilecek bir malı satın alır. Genellikle bir yıl vadeli yapılan bir sözleşme türünde banka malın mülkiyetini devralmadan satışı yapamaz ve söz konusu malın fiyatı piyasa fiyatını aşmamalıdır.

İslam hukukunda selem bilhassa küçük çiftçilerin hasat zamanından önce ihtiyaç duydukları birtakım şeylerin alınabilmesi amacıyla cevaz verilmiş bir sözleşme türü olduğu aktarılmaktadır (Yanpar, 2014, s. 99).

Selem sözleşmesinin geçerli olabilmesi için Mezhep imamları altı şartın gerçekleşmesi gerektiğini ifade etmişlerdir. Bunlar: bedellerin cins, nitelik ve miktarının bilinmesi, malın teslim edileceği tarihin netleştirilmesi, sermayenin miktarının belirlenmesi, bedelin teslimi ve herhangi masraf gerekecekse teslim yerinin netleştirilmesi gerekmektedir (Döndüren, 1993, s. 308).

Ayrıca selem akdinin konusunun misli bir mal olması gerekir. Fıkıhta misli mallar; buğday, arpa, fındık, kahve, pirinç, portakal, yağ, peynir, tahta, kömür, bakır, demir, tuğla, iplik ve ipek gibi ölçülebilen veya tartılabilen veyahut standart olup çarşı ve pazarda görülebilen şeylerdir (Kaya S. , 2010, s. 34).

Selem yöntemiyle fon kullandırma işlemi Türkiye’de pek rastlanmamakla birlikte faizsiz bankacılık uygulamalarında yer alan ve diğer ülkelerde sıklıkla yapılan bir finansman sağlama faaliyetidir. Selem yöntemi faizsiz bankacılık uygulamalarını sadece üretilmiş ürün ve hizmetlerin finansmanını sağlama sınırlılığından kurtaran bir modeldir (Yahşi, 2014, s. 46).

3.2.2.8. İstisna (Siparişe Dayalı Satın Alma) Yöntemi

İstisna, İslam borçlar (muamelat) hukukunda, *“sanatkârla ismarlayan arasında yapılan ve belli bir ücret karşılığında özellikleri belirlenmiş bir şeyin imal edilmesini konu alan akit”* şeklinde tanımlanmaktadır. Sözlükte, *“sanat ve maharet gerektiren bir şey yapmak”* anlamına gelen İstisna, kısaca *“sipariş akdi”* olarak bilinir (Aktan, 1995, s. 393).

İstisna finansman yönteminde, banka hem üretici hem de üretimi talep eden olarak bu yolla finansman sağlayabilir. Bu yöntemde mal bedeli peşin veya taksitli olarak verilebilir.

İstisna finansman modelinin işleyişi şu şekilde gerçekleşir: Müşteri herhangi bir katılım bankasına başvurarak temin edilecek malın şartlarını, temin süresini ve

maliyetlerini bildirir. Banka müşterinin istekleri doğrultusunda imalatçıdan sipariş ederek yine müşterinin isteğine göre malın bedelini peşin veya vadeli olarak üreticiye öder. Üretici ise malı bankaya veya göstereceği müşteriye teslim eder. Son aşamada ise katılım bankasının müşterisi, anlaşılan tarihte mal bedelini bankasına ödeyerek işlem sonuçlanır (Tunç, 2010, s. 151).

Siparişe dayalı satın alma olarak da adlandırılan istisna sözleşmelerinde müşteri siparişini katılım bankasına, katılım bankası da imalatçıya verir. Malın üretilmemesi veya üretimin isteğe uygun olmaması halinde müşteri katılım bankasını, o da imalatçıyı sorumlu tutar. Bu durumda katılım bankası o malı bir başka yerden temin edip müşteriye vermek zorunda kalır (Bayındır A. , 2008, s. 267).

Yukarıdaki verilen bilgilerden anlaşıldığı üzere istisna sözleşmesi, belli bir malın ileriki bir vadede teslim edilmek şartıyla bugünden anlaşılan fiyat üzerinden satışının tamamlanmasını öngören bir anlaşmadır. Bu yönüyle selem sözleşmesine benzeyen istisna finansman metodu seleminden bir takım farklılıklar gösterir. Bunlar Tablo 3.6'da açıklanmıştır.

Tablo 3. 6. İstisna ve Selem Arasındaki Farklılıklar

İstisna	Selem
İstisna malı her zaman üretilebilen bir şeydir.	Selem hem doğal ürünler hem de üretilmiş ürünlere uygulanabilir.
İstisnada ücret peşin olarak ödenmek zorunda değildir.	Ücretin tamamı peşin olarak ödenmelidir.
Fiyat ve nitelik bakımından bütün birimleri birbirinden farklı olan misli olmayan mallar için istisna yapılabilir. Fakat bütün birimleri fiyat ve nitelik bakımından benzer olan markalı mallar için de uygulanabilir.	Selem malı satıcının sorumluluğundadır ve bu yüzden selem sözleşmesi, bütün birimlerin benzer olduğu misli malları kapsamaktadır. Eğer satıcı malları kendisi üretmiyorsa aynısını piyasada bulabilir.
Malın tesliminde bir gecikme olması durumunda fiyatta indirim uygulanması şeklinde bir ceza alıcının gelirin etki edecektir. (Cezai şart hukukçular tarafından onaylanmıştır)	Gecikmeli teslim için alınacak ceza miktarı hayır işlerinde kullanılır ve alıcının (banka) kâr-zarar hesabı bu durumdan etkilenmeyecektir.
İş başlamadığı sürece, istisna bağlayıcı değildir; taraflardan herhangi biri sözleşmeyi feshedebilir.	Selem bağlayıcı bir sözleşmedir; işe başlanıldığında diğer tarafın onayı olmadan feshedilemez.

Kaynak: (Ayub, İslami Finansı Anlamak, 2017, s. 294)

3.2.2.9. Teverruk Yöntemiyle Fon Kullandırma

Sözlükte “*paralanmak, para bulmak, nakit elde etmek*” anlamlarına gelen Teverruk kavramı, terim olarak “*nakit elde etmek için, bir malı vadeli olarak satın alıp teslim aldıktan sonra, onu satıcıdan başkasına peşin olarak daha ucuza satma işlemi*” şeklinde tanımlanmaktadır (Çürük, 2013, s. 42).

Teverruk satışı, nakit bulmak amacıyla bir kişiden vadeli olarak satın alınan bir malı başka bir kişiye peşin olarak satmaya denilmektedir. İslam hukukçularına göre ters murabaha olarak da adlandırılmaktadır (Yanpar, 2014, s. 172).

Emtia murabahası olarak da tanımlanan Teverruk yöntemiyle bir yatırım yapılması için takip edilecek prosedür aşağıdaki şekilde sıralanabilir (Tunç, 2010, s. 159):

1. Müşteri katılım bankasına müracaat eder ve kendisine mal piyasasından emtia satın alınması talimatı verir.
2. Banka emtia senedi karşılığında metal aracısına peşin ödemede bulunur.
3. Katılım bankası emtia senedini kredi müşterisine vadeli olarak satar.
4. Müşteri, vadeli olarak satın almış olduğu emtia senetlerini katılım bankasından kendi namına satmasını ister. Katılım bankası müşterinin vekili olarak emtia senedinin metal aracısına peşin olarak satışını gerçekleştirir.
5. Metal aracısı (nihai satın alıcı) banka aracılığıyla emtia senedi karşılığında müşteriye peşin ödeme yapar.
6. Ödeme vadesi geldiğinde kâr paylı tutar müşteri tarafından bankaya ödenir.

3.2.2.10. Tekafül (Katılım/İslami Sigorta) Yöntemi

Kelime olarak Arapça kökenli '*al-kafala*' kökünden gelen Tekafül, ortaklaşa fayda ve ortak sorumluluk anlamlarına gelmektedir. Sosyal yaşamı düzenleyici özelliklerinden dolayı İslam; yardımlaşma, dayanışma ve paylaşma konularına önem vermektedir. Tekafül sistemi de yardımlaşma ve dayanışma konularını merkeze alarak klasik sigortacılık faaliyetlerinin düzenlenmiş şeklidir (Çalık, 2014, s. 98).

Türkiye'de *katılım sigortacılığı* adıyla da bilinen *tekafül*, uluslararası finans literatüründeki adıyla *İslami sigortacılığı* ifade etmek için kullanılmaktadır. Tekafül sisteminde temel amaç kar elde etmek değildir. Riskin paylaşımı esasıyla bir anlamda garantinin sağlanmasını hedef edinir. Müslüman nüfusun yoğun olduğu ülkeler ile Avrupa ve Amerika'da tekafül sistemi ile çalışan sigorta müesseseleri vardır.

İslami Finansal Kuruluşlar Muhasebe ve Denetim Kurumu (AAOIFI), Tekafül'ün tanımını şu şekilde yapmıştır:

“İslami sigorta, belirli rizikolara maruz şahısların bu rizikoların gerçekleşmesiyle ortaya çıkacak zararların telafisi üzerine anlaşmalarıdır” (AAOIFI, 2012, s. 523).

Klasik sigorta sisteminde faiz, kumar ve garar gibi İslami finansman ilkelerine aykırı yöntemlerin kullanılmasından ötürü tekafül sisteminin farklı bir konseptte yapılandırılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Özellikle kumar ve belirsizliğin ortadan kaldırılabilmesi ancak ve ancak tekafül sisteminin risk paylaşımı ve yardımlaşma temelleri üzerine kurulması ile mümkün olabilmektedir (Yanpar, 2014, s. 258).

Tekafül/katılım sigortacılığı sistemi yukarıda belirtildiği üzere risk paylaşımını merkeze almaktadır. Söz konusu sistemin havuzundaki bireylerden herhangi biri olumsuz bir olay ile karşılaşır risk yani sorumluluk paylaşımı uygulanır. Böylece bir kişinin tek başına karşılaştığı risk paylaşılarak en aza indirilir. Tekafül sisteminin fonları faizsiz yatırım araçları ile toplanan fonlar ve katılımcıların ödedikleri primlerden oluşmaktadır.

3.2.2.11. Sukuk (Kira Sertifikası) Finansman Yöntemi

Arapça kökenli bir ifade olan Sukuk’un Türkçesi *“menkul kıymet”*, İngilizcesi *“security”* anlamına gelir (Bayındır S. , 2015, s. 98). Mevcut mal, menfaat veya proje halindeki varlığın herkes tarafından bilinen ortaklığı ifade eden eşit değerli kıymetli evrak haline getirilerek yatırımcılara arz edilmesi işlemine menkul kıymetleştirme, bu işlemi temsil eden belgeye ise sukuk denir (AAOIFI, 2012, s. 238).

Sukuk genellikle faiz ödemeyi veya faiz masrafı yüklemeyi yasaklayan İslam fıkhi ilkelerine uygun tahvil şeklinde tanımlanmaktadır. Sukuk, bir varlığa sahip olmayı veya ondan yararlanma hakkını ifade eder. Klasik bonolar faizli menkul kıymet özelliğine sahipken, sukuklar temelde sadece nakit akışını değil aynı zamanda mülkiyet hakkını barındıran sertifikalardır (Tanaydı, 2016, s. 21).

Yukarıdaki tanımlardan anlaşılacağı üzere sukuk, maddi bir karşılığa dayanak oluşturma sonucunda ondan yararlanma hakkını elde eden bir finansal işlemdir. Bu yönü de onu klasik tahvil ve bonolardan ayırmaktadır. Sukuk’ta temel belirleyici husus işlemin bir sahiplik üzerine kurulmasıdır; fakat klasik bonolar borç ilişkisi üzerine kuruludur.

Sukuk sürecini şu şekilde özetleyebiliriz: Öncelikle bankanın söz konusu varlığı devir alması gerekir. Banka daha sonra mevcut varlık yani alacaklarından hangileri karşılığında sukuk çıkarmak istediğini ve bunun karşılığında talep ettiği fiyatı tayin eder. Söz konusu varlıklar, “*özel amaçlı şirket*”e devredilir. Durmuş’a göre burada şirket, ya bedelini ödeyerek bu varlıkları satın alır veya belli bir miktara kadar satın alma garantisi vererek yatırımcılara satma konusunda aracı olur. Alacakların tahsilatı ve işlemin tasfiyesi konusundaki diğer hususlar da karara bağlanır. Daha sonra eğer vade geldiğinde borçların ödenmesinde bir gecikme veya ödememezlik olursa garantör taraf söz konusu meblağı ödemekle yükümlü olur (Durmuş, 2011, s. 77).

Sukuk sertifikaları yapısı ve oluşturulma şekli ve dayandığı ilkeler bakımından bir takım özelliklere sahiptir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir (Yılmaz E. , 2014, s. 87):

- a) Sukukun temel dayanağını mal ve hizmetlerin mülkiyet hakkı temsil etmektedir.
- b) Sukuk, sahibinin hak ve yükümlülüklerini ispat amacıyla ihraç edilen senetler olup nama veya hamiline şeklinde çıkartılabilir.
- c) Taşıdığı İslam hukuku prensipleri sebebiyle klasik bonolardan ayrılan sukuk, faizsiz bono olarak da nitelendirilmektedir.
- d) Yatırımcılar, sukuk ihracının başlangıcında belirtilen paylaşma oranlarına göre kara; ortaklıktaki paylarına göre ise zarara katılırlar.
- e) Sukukta kâr garantisi verilmez, zira sukuk yatırımın bütün risklerini içinde barındırmaktadır.
- f) Sukuk, likit bir finansal enstrümandır ve ikincil piyasada işlem görebilmektedir.

3.2.2.12. Gayrinakdi Kredi Yöntemleriyle Fon Kullandırma

Gayrinakdi krediler bankaların nakit ödemelerinin yerine müşterilerine verdikleri çeşitli güvence ve garantiler olarak tanımlanabilir. Bu fon kullandırma faaliyetlerinde

bankalar üçüncü kişiler arasında yapılan kontrat, taahhüt, teminat, anlaşma gibi sözleşmelerin müşterileri adına garantörlüğünü yapar. Katılım bankaları bu yolla, *‘müşterim zarar ederse zararını ben karşılayacağım’* diyerek müşteri lehine taahhütte bulunur.

Katılım bankaları nakdi fon kullandırma yöntemleri dışında gayrinakdi fon kullandırma faaliyetlerini de gerçekleştirmektedir. Katılım bankaları, fon kullandırma usullerinde klasik bankalarla karşılaştırdığımızda büyük farklılıklara sahipken gayrinakdi fon kullandırma yöntemlerinde klasik bankalarla arasında paralelliğe sahiptirler (Yahşi, 2014, s. 51).

Nakdi olmayan kredilendirme işlemleri ticaret ve sanayi işleriyle uğraşan girişimcilerin gereksinim duydukları nakit dışı kredi işlemleridir. Banka bu işlemlerde müşteri için kefil olurken bankadan herhangi bir nakit çıktı gerekmemektedir. Yurtiçi işlemlerde en yaygın gayrinakdi kredi türü teminat mektuplarıyken, yurtdışı işlemlerde ise akreditifler daha çok kullanılmaktadır.

Katılım bankaları belli bir komisyon mukabilinde girişimcinin gereksinim duyduğu kefaleti, teminat mektubunu, çek karnesini veyahut diğer türden gayrinakdi fonları kullandırır. Bu süreçte müşteriye kullandırılan kredi için limit tahsis süreci uygulanır. Ayrıca bu süre kredinin tutarına ve türüne göre, kapsam ve süre açısından uzatılıp kısaltılabilir (Karakoç, 2011, s. 48).

Katılım bankalarının gayrinakdi kredi yöntemiyle fon kullandırma faaliyetleri teminat mektupları, akreditifler, aval kabul kredileri ve harici garanti hizmetleridir (Küçükkocaoğlu, 2005, s. 20).

3.2.3. Diğer Bankacılık Faaliyetleri

Katılım bankaları yukarıda sözü edilen fon kullandırma faaliyetleri dışında diğer bankacılık faaliyetlerini de yerine getirmektedir. Katılım bankaları geleneksel bankaların yaptıkları birçok hizmeti faizsiz bankacılık prensipleri içerisinde gerçekleştirmektedirler.

Katılım bankaları tarafından sunulan diğer finansal ürün ve hizmetler aşağıdaki gibi sıralanabilir (Yahşi, 2014, s. 55):

- Çek karnesi verilmesi,

- Fatura tahsilatına aracılık,
- Kamu vergi ve maaş ödemelerine aracılık,
- Kredi kartı hizmetleri,
- POS hizmetleri,
- Havale-EFT ve yurtdışı para transferlerine aracılık işlemleri,
- Sigorta işlemlerine aracılık,
- Çek senet tahsilatına aracılık,
- Döviz alım-satımı,
- Altın alım-satımı ve altın hesabı açılması,
- Kiralık kasa hizmetleri,
- Alternatif dağıtım kanalları ile ATM,
- İnternet, mobil ve telefon bankacılığı hizmetleri

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİNDE RİSK VE RİSK YÖNETİMİ

Bu bölümde katılım bankalarının faaliyetleri sırasında karşılaştıkları riskler ve bu risklerin yönetim süreci açıklanmaktadır. İki kısma ayrılan bu bölümün ilk kısmında kavramsal arka plan içerisinde risk ve risk yönetim süreci incelenecek olup daha sonra katılım bankalarının karşılaştığı kredi riski, piyasa riski, likidite riski ve operasyonel risk türlerine yer verilmiştir. Katılım bankalarının karşılaştıkları risklerin yönetim sürecine ilişkin hususlar ise bu bölümün ikinci kısmını oluşturmaktadır.

4.1. BANKACILIKTA RİSK İLE İLGİLİ KAVRAMSAL ARKAPLAN

Bankaları diğer kurum ve kuruluşlardan ayırt eden en temel özellik, aracılık ve ödeme faaliyetleri sunmalarıdır. Bankalar, fon fazlası olanlar ile fon açığı olanlar arasında aracılık hizmetleri yapan finansal kuruluşlardır. Buradan hareketle bankacılığın temel faaliyetinin bilanço içi ve bilanço dışı işlemlerden kaynaklanan risklerin yönetilmesi olduğu söylenebilir (Active Araştırma, 2000, s. 6).

Risk, bankanın yatırımlarının zarara uğrama ihtimali olarak bilinmektedir. Bankalar işlemlerini sürdürürken mevcut belirsizlikleri gidermek için tahminde bulunurlar, bu tahminler gerçekleşen ile uyuşmazsa risk durumu ortaya çıkar. Bankacılıkta risk yönetimi, bankanın likit kalması ve karlılığı garantiye alması amacıyla verilen kararlar sonucunda olası risklere karşılık uygulanan politikaların tümünü ifade etmektedir (Babuşcu, 2005, s. 17).

Bankalar ve diğer finansal kuruluşlar açısından etkin bir risk yönetiminin önemi, yerel ve uluslararası piyasalarda finansal istikrarın sağlanması ve devam ettirilmesi açısından artarak değer kazanmıştır. Bankaların faaliyetleri dolayısıyla maruz kaldıkları riskler artarken, bu riskleri izleyecek ve ölçecek ileri yöntemlerin işletilmesi bir zorunluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada risklerin tespit edilerek izlenmesi

ve kontrolü kadar önemli olan bir diğer konu ise banka içerisinde ilgili birim ve bölümlere gerekli bilgi aktarımının yapılarak görev tanımlarının ve sorumlulukların net bir şekilde belirlenmesidir (Bolgün & Akçay, 2005, s. 38).

4.1.1. Riskin Tanımı

Risk kelimesi birçok dünya dilinde farklı şekillerde ifade edilmiştir. İtalyancada ‘risco’, Almancada ‘risiko’, İngilizcede ise ‘risk’ olarak ifade edilen bu kavram, Türkçede ilk zamanlar riziko olarak kullanılmış ve daha sonra risk şeklinde dilimize yerleşmiştir.

Risk tanımlanmasında iki temel yaklaşım vardır. İlk yaklaşımda bir iktisadi olay hakkındaki bilginin eksikliği nedeniyle gelecekte yanlış karar verme tehlikesi olarak tanımlanmaktadır. İkinci yaklaşımda ise risk, mevcut amaçlarda olumsuz sapma veya amaçları elde edememe tehlikesi olarak tanımlanmaktadır. Buradan anlaşıldığı üzere birinci yaklaşımda bir iktisadi olay hakkındaki bilginin durumundan yola çıkılırken, ikinci yaklaşımda ise hedefe ulaşma olasılığından hareket edilmektedir (Füner, 1990, s. 42).

Risk kavramı, bir işletmeye yönelik mali kaybın oluşması ya da gider veya zararın yaşanmasından dolayı iktisadi faydanın azalma olasılığını ifade etmektedir. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu tarafından çıkarılan yönetmelikte risk kavramı şu şekilde tanımlanmıştır: “Risk, bir işleme ilişkin bir parasal kaybın ortaya çıkması veya bir giderin ya da zararın vuku bulması nedeniyle ekonomik faydanın azalması ihtimalidir” (BDDK, 2001).

4.1.2. Risk Yönetimi Süreci

Risk yönetimi, gerek bankalar gerekse de çeşitli finans kurumları için stratejik öneme sahip bir konudur. Kriz ve sıkıntılı dönemlerde risklerin yönetimi oldukça önemli hale gelmektedir. Risk yönetimi süreci, uygun bir risk yönetimi ortamı oluşturmak, etkili bir risk ölçümünü sürdürmek, süreci hafifletmek, izlemek ve yeterli bir iç kontrol düzenlemesi oluşturmayı içeren kapsamlı bir sistemdir.

Birçok risk çeşidiyle karşılaşma durumunda olan bankacılık sisteminin bu riskleri kontrol altına alması da epeyce zor bir durum oluşturmaktadır. Bankalarda risk yönetimi

sürecini, risklerin tespit edilmesi, ölçülmesi, yönetimi ve raporlanması aşamaları oluşturur. Risk yönetim sürecinin ne kadar sağlam ve etkin yönetildiği bankaların varlıklarını devam ettirmesi açısından önem taşımaktadır. Eğer burada uygulanacak yol yöntem doğru bir şekilde yapılırsa, olası riskler minimize edilir ve bankanın kârlılığı arttırılmış olur (Eldemir, 2015, s. 83-84).

Risk yönetiminin ana unsurları çeşitli risk durumlarının tanımlanması, ölçülmesi, izlenmesi ve yönetilmesini içermekle birlikte, daha geniş bir süreç ve sistem mevcut olmadıkça bunlar etkili bir şekilde uygulanamaz. Genel risk yönetim süreci, bir risk yönetim kültürü oluşturmak için kurumun tüm departmanlarını içeren kapsamda olmalıdır. Finansal kuruluşların risk yönetim süreçleri, faaliyetlerinin niteliğine ve kurumun büyüklüğüne bağlı olarak kendilerine özgü bir takım spesifik özellikler gösterebilir. Aşağıda katılım bankalarının izlemesi gereken risk yönetim sistemleri için takip edilecek bir standart yer almaktadır. Kapsamlı bir risk yönetimi sistemi üç aşama şeklinde özetlenebilir:

4.1.2.1. Risklerin Tespiti ve Yönetimi İçin Uygun Politika ve Stratejilerinin Geliştirilmesi

Bu aşama, bankanın risk ve riskleri yönetim politikalarına yönelik genel hedefleri ve stratejileri ile ilgilidir. Yönetim kurulu, herhangi bir finansal kurum için risk yönetiminin genel amaçlarını, politikalarını ve stratejilerini özetlemekten sorumludur. Genel risk hedefleri, kurum geneline bildirilmelidir. Yönetim kurulu, bankanın riskle ilgili genel politikalarını onaylamaktan başka, yönetimin bu riskleri tanımlamak, ölçmek, izlemek ve kontrol altına almak için gerekli önlemleri almasını sağlamalıdır. Yönetim kurulu periyodik olarak bilgilendirilmeli ve bankanın karşılaştığı farklı risklerin durumunu raporlar yardımıyla incelemelidir (Ahmed, 2011, s. 30).

Risklerin tespit edilmesi yapılırken öncelikle bankanın karşı karşıya olduğu risklerin neler olduğu irdelenir ve bu risklerin tespiti yapılır. Bu hususta banka personeli bilgilendirilir. Oluşturulan risk politikaları ve risk yönetim süreçleri banka yönetimi tarafından yazılı olarak yapılmak suretiyle sorumlu birimlerin faydalanması için hazır bulundurulur.

Üst yönetim, yönetim kurulu tarafından onaylanan bu geniş spesifikasyonların uygulanmasından sorumludur. Bunu yapmak için üst yönetim, riskin yönetilmesi için kurum tarafından kullanılacak politikalar ve prosedürler oluşturmalıdır. Bu uygulamalar, bir risk yönetimi inceleme süreci, risk alma konusunda uygun limit, yeterli risk ölçüm sistemi, kapsamlı bir raporlama sistemi ve etkili iç kontrol şeklindedir. Ayrıca bu usuller, bankanın risk yönetimi hedeflerine ulaşılmasını sağlamak için uygun onay süreçlerini, limit ve mekanizmaları içermelidir (Khan & Ahmed, 2001, s. 32).

Risk yönetimi fonksiyonunun yönetim kurulundan başlayarak bankanın en alt kademedeki çalışanına kadar değişik seviyelerde sorumluluklar getirdiği hususu gündemde tutulmalıdır. Bankalar, risk yönetiminden sorumlu kişileri veya komiteleri açık bir şekilde belirleyerek bu kişilerin yetki ve sorumluluk sırasını tanımlamalıdır. Risk ölçüm, izleme ve kontrol fonksiyonlarının görevlerinin yeterli derecede ayrılmasına dikkat edilmelidir (TBB, 2006, s. 18).

4.1.2.2. Riskin Ölçümü, Azaltılması ve İzlenmesi Sürecinin Uygulanması

Bankaların maruz kaldıkları farklı riskleri ölçme, izleme, kontrol etme ve raporlama süreçleri için düzenli yönetim bilgi sistemlerine sahip olmaları gerekir. Risk ölçüm ve izleme amaçları için atılması gereken adımlar; risklerin sınıflandırılması ve gözden geçirilmesi, maruziyetlerin tutarlı değerlendirilmesi ve derecelendirilmesi için standartlar oluşturulması şeklindedir. Ayrıca kurum içinde sık sık standartlaştırılmış risk ve denetim raporları hazırlanması da önemlidir. Bu bağlamda yapılması gereken eylemler, riske dayalı varlıkların standartlarının ve envanterlerinin oluşturulmasıdır. Ek olarak, düzenli risk yönetim ve denetim raporları hazırlamak yine bankaların bu konuda yapması gerekenler arasındadır (Khan & Ahmed, 2001, s. 65).

Bankanın maruz kaldığı riskin tespit edilmesi aşamasından sonra, söz konusu risklerin belli başlı ölçütler yardımıyla sayısal veriler ile ifade edilmesi sağlanır. Riskin ölçülmesindeki amaç, maruz kalınan risklerin dengeli bir şekilde değerlendirilmesi ve yönetilebilir hale getirilmesidir. Bunun için riskin değişik boyutları arasında bir kıyas imkânı yaratacak ve risk kavramını performans ölçümü ve öz kaynak temin kararlarında bir unsur haline getirecek bir risk ölçüm metodolojisi geliştirilir (Babuşcu, 2005, s. 14).

Risklerin ölçülmek suretiyle sayısal verilerle ifade edilip somut hale getirilmesi sonrasında risklere karşı kaçınıcı ve korunucu politikalar uygulanması gerekir. Burada riskten kaçınma, riskin azaltımı veya risk transferi gibi risk yönetim araçları devreye girer. Sonuç olarak söz konusu risklere karşı ya korucu tedbirler uygulanarak risk üstlenilecek veyahut da riske girmekten kaçınarak risk üstlenilmekten vazgeçilecektir (Altıntaş, 2006, s. 4).

Bankaların aldığı riskler etkin bir şekilde izlenmeli ve yönetilmelidir. Bankalar, gelecekte potansiyel olarak gerçekleşebilecek değişikliklerden kaynaklanan portföy üzerindeki etkileri görmek için stres testi yapmaktadırlar. Bir bankanın incelemesi gereken alanlar, sanayi ya da ekonomideki krizin etkileri ve bankanın likidite koşulları ve temerrüt oranları üzerindeki piyasa riski olaylarıdır. Stres testi, bir bankanın pozisyonlarının savunmasız olacağı koşulları ve bu tür durumlara olası tepkileri belirlemek üzere tasarlanmalıdır. Ayrıca bankalar, farklı senaryolarda uygulanabilecek ihtiyati planlara sahip olmalıdırlar (Ahmed, 2011, s. 31).

4.1.2.3. Yeterli İç Kontroller

Bankaların tüm politikalara uyulmasını sağlamak için yeterli iç kontrolleri olmalıdır. Etkili bir iç kontrol sistemi, farklı risk türlerini tanımlamak, değerlendirmek ve bunları desteklemeye yönelik uygun bilgi sistemine sahip olmayı gerektirmektedir. Sistem aynı zamanda politika ve prosedürler oluşturarak bağlılıkları sürekli gözden geçirmelidir. Bu kontrollere örnek olarak, farklı süreçlerin periyodik olarak iç denetimlerinin yapılması ve zayıflık alanlarını belirlemek için düzenli bağımsız raporları ve değerlendirmeler yapılması verilebilir. İç kontrolün önemli bir parçası, riskleri ölçen, izleyen ve kontrol eden kişilerin görevlerinin ayrılmasını sağlamaktır (Khan & Ahmed, 2001, s. 68).

Risk yönetimi sonucu seçilen yöntem uygulamaya konulduktan sonra bu çözümün istenilen şekilde devam edip etmediği yeterli iç kontroller yoluyla takip edilmelidir. Karar alıcılar ulaşılan verileri ve beklentileri sürekli karşılaştırmak suretiyle çözümün etkinliğini izlerler. Sonraki durumlar için emsal teşkil edecek bu kararlarda karar alıcılar tarafından gerçekleşen ile beklentiler arasında anlamlı bir fark olduğu tespit edilirse,

kararın hatalı olduğu anlaşılabak ve bunun düzeltmesine veya değıştirilmesine çalışılacaktır (Işıık, 2014, s. 23).

Buradan anlaşılabacağı gibi risk yönetim sürecinin bu aşaması, tüm aşamaların iyi yönetilip yönetilmediğı ve risklerin beklenen sınırlar dâhilinde tutulup tutulmadığını iç kontroller yardımıyla değerlendirme amacı gütmektedir. Culp’a göre bu durum aynı zamanda risk yönetim sürecinin etkinliğinin ve verimliliğinin değerlendirilmesine de olanak tanımaktadır. Risklerin takip edilmesi sonucunda ortaya çıkan iki seçenekten birini tercih etme imkânı ortaya çıkmaktadır. Birinci seçenek bilançonun aktif ve pasifinde değışiklik yapma, ikincisi ise risk ölçüm araçlarını değıştirme seçeneğidir (Culp, 2002, s. 203).

Son olarak, çalışanların bir kısmında risk almanın azalmasıyla ilişkili bir teşvik ve hesap verebilirlik yapısının olması toplam riski azaltmak için önemli bir unsurdur. Burada söz edilen teşvik ise bankanın maruz kaldığı risklerin ve iç kontrol sisteminin doğru bir şekilde raporlanmasıdır. Etkili bir teşvikle uyumlu yapı, bireysel pozisyonları kabul edilebilir seviyelere ulaştırır ve karar vericileri, riskleri bankaların amaç ve hedefleriyle tutarlı olacak şekilde yönetmeye teşvik eder.

4.2. KATILIM BANKALARININ KARŞILAŞTIĞI RİSKLER

Dünya’da İslami bankacılık, Türkiye’de ise katılım bankacılığı olarak bilinen bankalar ile geleneksel bankaların karşılaştıkları risk türleri birbirine benzerlik göstermektedir. Faizsiz bankaların iki tür riskle karşı karşıya oldukları söylenebilir. Bunların ilki, İslami finansman ilkelerine uygun olarak geleneksel bankalara benzer yönleri açısından karşı karşıya kalınan risklerdir. İkincisi ise, İslam fıkı ve prensiplerinin birlikte uygulanması sonucunda karşı karşıya kalınan risklerdir.

Özünün değışebilmesi şartıyla ilk gruptaki riskleri, kredi riski, piyasa riski, likidite riski ve operasyonel risk gibi riskler oluştururken diğer gruptaki risk türlerini ise faizsiz bankaların özgün varlık ve yükümlülük yapılarının bir sonucu olarak ortaya çıkan riskler oluşturur. Sonuç olarak, faizsiz bankalar için mevcut risk tanımlama ve yönetim teknikleri, iki tür standart teknik olarak ayrılmaktadır. Bunlar, İslami finans ilkeleri ile çelişmeyen geleneksel çerçeveye benzer ilk teknikler seti ve İslam hukukunu karşılaması

gereken yeni veya uyarlanmış ikinci teknikler seti olarak ayrılmaktadır (Mounira & Anas, 2008, s. 85).

Katılım bankaları, temel bankacılık faaliyetlerinin yanı sıra müşterilerine diğer bankacılık faaliyetlerini de sunmaktadırlar. Esasen her ekonomik faaliyet dalında olduğu gibi bankacılık sistemi de sunduğu bu karmaşık finansal ürün ve hizmetler sebebiyle çok çeşitli riskleri bünyesinde taşımaktadır. Katılım bankalarının karşılaştığı risk türleri aşağıda açıklanmaktadır:

4.2.1. Kredi Riski

Kredi Riski, karşı tarafın üzerinde anlaşılan şartlara uygun olarak zamanında ve tam olarak yükümlülüklerini yerine getirememesi riskidir. Bu risk, bankanın bankacılık ve ticari kayıtlarından oluşabilir. Karşı tarafın kredi yükümlülüklerini tam olarak öngörülen sürede karşılamaması durumunda kredi riski doğar.

Katılım bankalarının karşılaştığı kredi riski, geleneksel bankalarla karşılaştırıldığında özellikle kredi kullandırma şekilleri bağlamında daha fazla koruma içermektedir. Kredi kullandırımının gerçek bir mal ve hizmet tedarikine dayanması ve ödemelerin belli periyotlarda ve düzenli olması göreceli olarak katılım bankasının sağlanan kredilere risk boyutu itibarıyla bir avantaj sağlamaktadır (Yahşi, 2014, s. 61).

BDDK tarafından kredi riski, banka müşterisinin yapılan sözleşme gereklerine uymayarak yükümlülüğünü kısmen veya tamamen zamanında yerine getirememesinden ötürü bankanın karşılaştığı durum olarak tanımlanmaktadır (BDDK, 2001, s. 14).

Bir başka ifadeyle kredi riski, borçlunun banka ile yaptığı sözleşme hükümlerine uymaması veya sözleşme hükümlerini gereği gibi yerine getirmemesi durumunda bankanın gelirlerinde veya sermayesinde kayıp ortaya çıkma ihtimalini ifade etmektedir (Babuşcu, 2005, s. 24).

Katılım bankalarında kredi riski, bir tarafın kendi varlıklarını veya nakitlerini almadan önce para ödemesi (örneğin, bir selem veya istisna sözleşmesinde) veya para almadan varlıklarını teslim etmesi durumunda (örneğin bir murabaha sözleşmesi ile) ortaya çıkan ödeme riski ve potansiyel bir kayıp durumu şeklinde oluşmaktadır. Ayrıca

kar paylaşımı modellerinin finanse edilmesi durumunda (mudaraba ve müşareke gibi) kredi riski, girişimcinin bankanın payı gerektiği zaman ödememesinden dolayı ortaya çıkmaktadır. Bu problem, bankanın gerçek geliri hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığı asimetrik bilgi sorununun olması nedeniyle bankalarda ortaya çıkabilir. Murabaha sözleşmeleri ticaret sözleşmeleri olduğu için, bir ticaret ortağının başarısızlığından dolayı kredi riski karşı taraf riski şeklinde ortaya çıkmaktadır.

4.2.2. Piyasa Riski

Piyasa riski, makro ve mikro nedenlerden ortaya çıkabilir. Sistemik piyasa riski, ekonomideki fiyat ve politikaların genel hareketlerinden kaynaklanmaktadır. Sistemik olmayan piyasa riski ise belirli bir varlığın veya aracın, araç veya varlıkla bağlantılı olaylar nedeniyle fiyat değişmesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Çeşitli piyasalardaki fiyat değişkenliği, farklı piyasa riski türleri oluşturmaktadır.

Piyasa riski, bankaların bilanço içi ve bilanço dışı hesaplarında aldığı pozisyon sebebiyle piyasada meydana gelen hareketlenmelerden kaynaklanan faiz oranı riski, hisse senedi pozisyon riski ve kur riski gibi riskler nedeniyle zarar etme olasılığıdır (Özerkek, 2006, s. 6).

Bir başka tanımla piyasa riski, finansal piyasalarda faaliyetlerini devam ettiren bankaların faiz oranları, döviz kurları, mal ve menkul kıymetlerin piyasa fiyatlarındaki olası değişiklikler sonucunda sattıkları ürünlerin fiyatlarının etkilenmesiyle ortaya çıkan risk, şeklinde de tanımlanmaktadır (Parasız, 2000, s. 185). Bankalar piyasalardaki dalgalanmalardan dolayı portföylerinde bulunan hisse senedi ve tahvillerin fiyatlarında meydana gelebilecek değişiklikler sebebiyle piyasa riskine maruz kalmaktadırlar.

Katılım bankaları açısından piyasa riskinin türleri, kar/getiri oranı riski, kur riski ve hisse senedi fiyat riski olup aşağıda açıklanmaktadır:

4.2.2.1. Kâr/Getiri Oranı Riski

Getiri oranı riski genellikle varlıklarla fon sağlayıcıları arasındaki ilişkilerde uyumsuzlukların ortaya çıktığı genel bilanço riskiyle ilişkilidir. Geleneksel bankaların fon

toplama usullerine bakıldığında sabit bir maliyet içeren fonların yine sabit bir maliyetle kredi şeklinde kullanılmak suretiyle faiz oranı riskinin cereyan ettiği görülür.

Katılım bankalarında ise fon toplama ve kullandırma işleyişinin bir özelliği olarak geleneksel bankalardan ayrılarak faizin yerini kar ya da getiri oranı alır. Katılım bankaları fon kullandırırken müşterinin ihtiyacı olan malı satın alır ve vadeye bağlı olarak belirlemiş olduğu kar/getiri oranını maliyete ekleyerek müşterisine satar. Dolayısıyla burada ortaya çıkan marj faiz değil kar payı ya da getiri oranıdır (Yahşi, 2014, s. 66).

Geleneksel bankalardaki faiz oranı riski ile İslami bankalardaki getiri oranı riski arasında üç temel fark vardır (Greuning & Iqbal, 2008, s. 159):

1. İslami bankalarda belirsizlik daha yüksektir, çünkü yatırımları, kar ve sermaye bazlı iken, geleneksel bankalar faiz ve sabit getirili menkul kıymetlerin bir karışımını sundukları için yatırım geri dönüşü oranında daha az belirsizliğe sahiptir.
2. İslami bankalardaki mevduatların getiri oranı önceden belirlenmezken, faiz oranı geleneksel bankalarda sabittir.
3. Öz kaynak yatırımlarında getiri, projenin sonuna kadar belirlenmemiştir.

4.2.2.2. Kur Riski

Kur riski, bir bankanın döviz kalemleri üzerinden kur hareketlerine karşı taşıdığı risklerden oluşmaktadır (Babuşcu, 2005, s. 21). Kur riski, yabancı para türlerindeki fiyat hareketliliklerinin, bankanın aktif-pasifleri, gelir-gider hesapları ile nakit akımlarında meydana getireceği etkiler sebebiyle maruz kaldığı kayıp ve kazançların riski şeklinde tanımlanabilir (Guluzade, 2016, s. 3).

Bir bankanın döviz kuru riskine açık olması, döviz cinsinden varlıklar ve yükümlülüklerinin kur hareketliliğine karşı etkilenme olasılığını yani duyarlılığını ifade etmektedir. Döviz kuru riskinin ortaya çıkabilmesi için öncelikle döviz kuru riskine açık olunması gerekmektedir (Şahin S. , 2008, s. 29). Diğer bir ifade ile kur riski, bilançoda aktif ve pasifte aynı tutarda ve cinsten para bulunmaması durumunda ortaya çıkmaktadır (Aslan E. , 2014, s. 28).

Bankaların uluslararası faaliyetlerinin artmasına paralel olarak yabancı para cinsinden işlem hacminde de genişleme olmuştur. Bir bankanın döviz cinsindeki borçları, varlıklarını aşmış ise yabancı para türünden net pozisyonu '*açık pozisyon*' durumunda olurken; yabancı para cinsinden varlıkları yükümlülüklerini aşmış ise de net pozisyonu '*kapalı pozisyon*' durumunda olacaktır. Buradan hareketle açık yabancı para değer kaybederse banka zarar ederken, değer kazanması halinde ise banka kâr sağlayacaktır. Döviz varlıkları ile döviz yükümlülükleri eşit ise bankanın '*kare pozisyon*' da olduğundan söz edilir ve banka açısından herhangi bir risk söz konusu değildir (Şahin S. , 2008, s. 30).

Bankaların kur riski ile karşılaştıkları dönemler özellikle ülke içinde meydana gelen olumsuz hadiseler, gelecekle ilgili belirsizlikler ve güvensizlik ortamlarının hâkim olduğu zamanlarda ortaya yoğun bir şekilde çıkmaktadır (Ekenel, 2009, s. 28).

Bu gibi dönemlerde ülkede enflasyonun yüksek olmasıyla paranın, geleneksel fonksiyonlarından biri olan değer saklama özelliğini kaybetmesi ve istikrarlı bir para olmaması piyasa riski üzerinde etkili olur. Söz konusu durumlarda insanlar mevcut birikimlerinin değer kaybetmesini önlemek için yeni yollar aramaya başlamaktırlar. Nihayetinde enflasyonun yüksek olmasından kaynaklı paralarının değer kaybından çekinen insanlar ellerinde para tutmak istememekte ve yerli paradan uzak durmaktadırlar (Şimşek, 2008, s. 20).

Piyasa riski, bilanço içi ve bilanço dışı toplam döviz bazındaki varlık ve yükümlülüklerin eşit olmaması durumunda ortaya çıkar. Gelişmekte olan bir ülke olarak Türkiye'de ise döviz piyasalarındaki dalgalanmaların oldukça fazla olmasından ötürü bu tarz bir risk türünün ortaya çıkması oldukça yoğundur. Özetlersek ulusal para değer kaybedince kur riski ortaya çıkacağı gibi, bir bankanın döviz pozisyonundaki yabancı paralarının paritelerinde meydana gelen değişmeden kaynaklanabilecek alternatif zarar olasılığı anlamına gelen '*parite riski*' de kur riskinin bir türü olarak karşımıza çıkmaktadır. Tıpkı kur riskinde olduğu gibi parite riski de açık pozisyon veya pozisyon fazlası olduğu durumlarda oluşmaktadır (Özerkek, 2006, s. 7).

4.2.2.3. Hisse Senedi Fiyat Riski

Hisse senedi fiyat değişim riski bankaların gelir ve sermaye kazancı sağlamak veyahuk likiditesi yüksek menkul kıymetlerde kalmak için hisse senetlerine yatırım yapmalarıyla ortaya çıkan bir risk türüdür. Katılım bankalarının alım satım hesapları içinde yer alan hisse senedi pozisyon durumuna bağlı olarak, fiyatların yükselme ihtimali olduğu gibi düşerek zarara uğrama riskleri de vardır.

Hisse senedi piyasa riski iki türlü ortaya çıkmaktadır. Bankanın, hisse senetlerine yatırım yaparken oluşabileceği gibi; özel ya da kamu kesimi borçlanma araçlarına yatırım yapmasından da kaynaklı ortaya çıkabilir. Ayrıca bu yatırım araçları fiyat oynamaları gösterdikleri için bankalar bu yatırımlarını nakde dönüştürme zorluğuyla karşılaşabilirler (Karacan, 2000, s. 29).

Bir menkul kıymet türü olan hisse senetleri bankalara ortaklık hakkı veya diğer bir tanımla karından pay alma hakkı taşıyan sermaye piyasası araçlarıdır. Menkul kıymetlerde bankaların dağıttığı temettü veya benzeri gelirlerin azalması sebebiyle ya da ekonomik durumunda meydana gelen olumsuz bir takım gelişmeler sonucunda fiyat azalmaları oluşabilmektedir. Bir piyasa riski türü olan hisse senedi piyasa riski de bu fiyat azalmalarından doğan zarar riski olarak ortaya çıkmaktadır.

4.2.3. Likidite Riski

Bir bankanın ödeme tarihi gelmiş olan borcunu ödeyebilme gücü olarak tanımlanabilecek likidite kavramı, likidite riski şeklinde ifade edildiğinde ise bankanın vadesi gelen mevduat ve yükümlölükleri için gereken nakde sahip olmaması riski anlamına gelmektedir. Bu risk türü, mevduat düzensizliklerini karşılama ve günü gelen yükümlölükleri yerine getirmek açısından bankalar için oldukça önemlidir.

Likidite riski, bankaların bilançolardaki aktif-pasif uyumsuzluğundan, ödenmeyen kredilerdeki yükselişten, faiz tahsilatlarının ve karlılığın azalmasından, çabucak ve tahmin edilemeyen mevduat azalışlarından, kriz kaynaklı nakit taleplerinin artışı gibi sebeplerden ötürü aktiflerin fonlanma gereksinimi ve buna bağlı olarak taahhütlerini yerine getirememeye tehlikesinden kaynaklı ortaya çıkmaktadır (Babuşcu, 2005, s. 46).

Likidite riskini kaynağı bakımından piyasaya ilişkin likidite riski ve fonlamaya ilişkin likidite riski şeklinde ikiye ayrılmaktadır. Piyasaya ilişkin likidite riski; piyasa derinliğinin olmamasından ötürü bankanın piyasaya girişinin bulunmaması, likidite miktarının yetersizliği, piyasalarda oluşan bir takım engel ve sınırlamalardan dolayı bankanın mevcut pozisyonlarını uygun fiyatta, vaktinde veya gerektiği seviyede nakde dönüştürememesinden kaynaklanan zarar ihtimali olarak ifade edilmektedir. Fonlamaya ilişkin likidite riski ise, bankanın nakit giriş ve çıkışlarındaki uyumsuzluklar ve bilanço yapısından kaynaklı nakit dengesizlikleri gibi nedenlerle fonlama yükümlülüğünü uygun bir maliyetle potansiyel olarak yerine getirememe ihtimalidir (BDDK, 2001, s. 14).

Likidite yetersizliği, banka başarısızlığının başlıca nedenlerinden biri olarak görülmektedir. Beklenen veya beklenmeyen bilanço dalgalanmalarının hafifletilmesi ve büyüme için kaynak sağlanması açısından önemli bir rol oynayan likidite durumu; bir bankanın mevduat ve diğer borçlarının geri ödenmesi gücünü ve portföydeki kredi ve yatırım fon taleplerinin karşılanabilmesi yeteneğini temsil etmektedir.

Bir bankanın elde tutması gereken likit ya da kolayca satılabilir varlıkların miktarı hem mevduat taban yapısının istikrarına hem de varlık ve yatırım portföyünün hızlı bir şekilde genişlemesi ve büyümesine bağlıdır. Genel olarak, düşük yoğunluklu mevduat tabanı büyükse ve esas olarak kısa ve orta vadeli kredilerden oluşan bir varlık portföyü varsa, banka daha düşük bir likiditeye ihtiyaç duyacaktır. Varlık portföyünün önemli bir kısmı büyük uzun vadeli kredilerden oluşuyorsa ve mevduat tabanı yüksek yoğunlaşma özelliğine sahipse daha yüksek likiditeye gereksinim duyulacaktır (Greuning & Iqbal, 2008, s. 150).

4.2.4. Operasyonel Risk

İnsan, teknik hatalar veya kazalardan kaynaklı ortaya çıkabilen operasyonel risk, çizgileri ve çerçevesi net olarak belirlenmiş bir kavram değildir. Operasyonel risk genel olarak, yetersiz veya başarısız iç süreçlerden, insanlardan, teknoloji veya dışsal olaylardan kaynaklanan doğrudan veya dolaylı kayıp riski olarak tanımlanmaktadır.

İnsan kaynaklı riskler, yetersizlik ve dolandırıcılık yüzünden ortaya çıkabiliyorken; teknoloji riski ise telekomünikasyon sistemi ve program hatası nedeniyle

oluşabilmektedir. Süreç riski, kurumun işleyişi ile ilgili kurallardaki eksiklikten, yanlış işlem yürütme ve operasyonel kontrol limitlerini ihlal gibi çeşitli nedenlerden dolayı ortaya çıkabilmektedir. Hatalı işlem, kayıt tutma, sistem hataları, yönetmeliklere uyma vb. sebeplerden kaynaklanan sorunlardan dolayı işletme giderlerinin, net geliri olumsuz etkilemesi katılım bankaları için operasyonel risk oluşturmaktadır.

Yasal riskler, finansal sözleşmelerin uygulanamaması riski ile ilgilidir. Bu durum, sözleşmelerin ve işlemlerin yerine getirilmesini etkileyen tüzük, mevzuat ve yönetmeliklerle ilgilidir. Basel Komitesi bu riskin doğada dışsal (belirli ticari faaliyetleri etkileyen düzenlemeler gibi) veya bankanın yönetim veya çalışanlarıyla ilişkili içsel (dolandırıcılık, kanun ve yönetmeliklerin ihlal edilmesi, vb.) sebeplerden kaynaklı oluşabileceğini belirterek yasal riskleri operasyonel riskin bir parçası olarak görmektedir (BCBS, 2001).

BDDK tarafından yayınlanan, *'bankaların sermaye yeterliliğinin ölçülmesine ve değerlendirilmesine ilişkin yönetmelik'*te ise operasyonel risk, yetersiz veya başarısız içsel süreçler, insanlar ve sistemlerden ya da dış olaylardan kaynaklanan ve yasal riski de kapsayan zarar etme olasılığı olarak tanımlanmaktadır (BDDK, 2012). Operasyonel riske yol açan sebepler her bankanın sahip olduğu içyapısına ve faaliyetlerine bağlı olarak değişiklik gösterebilmekle birlikte katılım bankalarının karşılaştığı operasyonel risk türleri personel riski, sistem ve teknoloji riski, organizasyon (süreç) riski, yasal risk ve dış riskler şeklinde aşağıda açıklanmaktadır:

4.2.4.1. Personel Riski

Personel riskleri katılım bankaları çalışanlarının ihmal, unutma, kasıt ve bilgisizlikleri nedeniyle ortaya çıkma ihtimali taşıyan olumsuz durumlar olarak tanımlanabilir.

Personel riskleri banka yönetiminin ve personelinin eksikliğinden, ihmalinden, süreçlere ve sistemlere ilişkin bilgi yetersizliğinden, görevlerini unutmalarından ya da kötüye kullanmalarından veya kasıtlı olarak suç sayılan eylemleri gerçekleştirmelerinden, çalışanların iç ve dış mevzuata aykırı davranışlarından ve kilit personel eksikliğinden kaynaklanan risklerdir (Şahin S. , 2011, s. 30).

Ayrıca, bilgi ve tecrübe eksikliğine bağlı olarak yapılan işlemler, eğitim noksanlığı, çalışma mekânlarının çalışanlara göre dizayn edilmemesi, çalışanların iş bölümünün doğru dizayn edilmemesi, önemli çalışanların kaybı, çalışanların bankanın gizli bilgilerini dışarıya çıkarması ve çalışanlar tarafından yapılan yetkisiz işlemler personel risklerinin kaynakları arasında yer almaktadır (Can, 2004, s. 6). Tüm bunların yanı sıra personelin kasıtlı olarak bir görevi kötüye kullanması, hırsızlık yapması, düzmecelik yapması, kural ve kaidelere uygun davranmaması, üstlerin talimatlarını yapmaması gibi davranışlar sergilemesi operasyonel riski arttırmaktadır.

4.2.4.2. Sistem ve Teknoloji Riskleri

Sistem ve teknoloji riskleri bilgisayar, yazılım, donanım, ağ ve iletişim sistemlerinde olabilecek teknik sorunlardan kaynaklanmaktadır. Bu riskler yazılımların güncellenmesi ve virüs problemleri, yetersiz ya da eskimiş araç ve sistemler sebebiyle oluşan riskler şeklinde sıralanabilir.

Sistem ve teknoloji riskleri, katılım bankaları tarafından bilgi işlem ve iletişim altyapısından, sistem geliştirme ve uygulamalarından, kullanılan sistemlerin kapasitesinden, politikalardan, sistemsel hatalardan, teknik ve güvenlik problemlerinden kaynaklanan riskleri oluşturmaktadır (Teker, 2006, s. 31).

Kasıt unsuru taşımayan aksaklıklardan dolayı oluşan riskler ve zarar durumları sistem ve teknoloji kaynaklı riskler grubuna dâhil edilmektedir. Bu tür riskler yukarıda da ifade edildiği gibi elektronik araçların donanımlarından, yazılımlarından, veri saklama ve iletişim sistemlerinde meydana gelen eksiklik ve problemlerden kaynaklanan risklerdir. Kasıt unsuru taşıyan sorunlardan dolayı meydana gelen riskler ise personel riski olarak adlandırılırken bilgisayar sistemlerine kurum dışından yapılan saldırılar ise dış riskler grubunda değerlendirilmektedir (Şahin S. , 2008, s. 51).

4.2.4.3. Süreç (Organizasyon) Riski

Katılım bankalarının faaliyetlerini gerçekleştirmek için uyguladığı iş süreçlerinden veyahut organizasyon yapısından kaynaklanan riskler süreç temelli operasyonel riskler olarak tanımlanmaktadır (Babuşcu, 2005, s. 157).

Süreç riskleri, katılım bankalarının hizmetlerinin büyüklüğü, çeşitliliği ve karmaşıklığından, mali kayıtlarla birlikte hazırlanan raporlamalardaki tutarsızlık, noksanlık ve yanlış bilgilerden, ödeme ve takas işlemlerinden, belgeleme ve sözleşme faaliyetlerinden ve banka organizasyonundaki değişikliklerden oluşmaktadır (Yahşi, 2014, s. 91). Bu tür riskler banka faaliyetlerinin devam etmesi için oluşturulan süreçlere ilişkin prosedürlerin olmamasından, var olanların hatalı olmasından ya da doğru olmayan şekilde uygulanmasından kaynaklanmaktadır. Ek olarak banka birimleri arasındaki iç bilgi alışverişi konusundaki eksiklikler, karşılaşılan risklerin net olarak belirlenememesi ve etkin kontrol mekanizmalarının olmaması gibi hususlar bu risk grubuna yol açan sebeplerdendir (Şahin S. , 2011, s. 33).

4.2.4.4. Yasal Riskler

Yasal risk, yasalarda oluşan değişiklikler sebebiyle bankanın zarara uğraması ihtimalini ifade etmektedir. Bankanın yanlış hesaplama ve prosedür bilgisi eksikliklerine dayanarak yaptığı hatalı işlemler neticesinde kazanımların eksik, yükümlülüklerin ise daha çok olma durumu yasal riski ortaya çıkaran sebepler arasında sayılmaktadır (Babuşcu, 2005, s. 183).

Mevzuata ilişkin yetersiz bilgi riski olarak da tanımlanan yasal risk, bankacılık sektöründe faaliyet gösteren yurtiçindeki bankalarda etkili olduğu gibi uluslararası faaliyetlerde bulunan bankaları da etkilemektedir. Ülkede yapılan yasal düzenlemeler veya kanunlarda oluşturulan değişikliklerin ortaya çıkardığı operasyonel risklerdir. Bankaların karşılaştığı problemlerin çözümünde yürürlükte olan yasalar yetersiz kalabilir veya bir banka için alınabilecek spesifik bir karar tüm bankacılık sistemini etkileyebilir. Böyle durumlarda katılım bankaları için yasal riske maruz kalma durumu ortaya çıkmaktadır.

4.2.4.5. Dış Riskler

Dış riskler, banka dışındaki üçüncü şahıslarla alakalı sahtekârlık durumlarından, piyasalardaki rekabetçi koşullardan ve teknolojik ilerlemelerden, ülke içindeki siyasi istikrarsızlıktan, deprem, yangın, sel gibi felaketlerden, terörist faaliyetlerden, enerji aktarımındaki sorunlardan, web sitelerinin dış saldırılarla karşılaşması gibi durumlardan kaynaklanan riskler olarak tanımlanmaktadır (Teker, 2006, s. 33-34).

Ayrıca dışarıdan alınan hizmetlerin sözleşmelerinde belirtilen şartlara uyulmaması, hizmet veren kurum ve kuruluşların iflas etmesi gibi üçüncü kişilerden kaynaklanan riskler ile müşteri suiistimallerinin ve mevzuat değişikliklerinin yol açtığı riskler bu gruba girmektedir (Can, 2004, s. 7).

4.3. KATILIM BANKACILIĞINDA RİSK YÖNETİMİ

Risk yönetimi denince esasen bankacılığın kendisinin bir risk yönetme faaliyeti olduğunu ifade etmek gerekir. Bankacılıkta risk yönetiminden hedeflenen finansal performansları iyileştirmek ve bankaların zararlarla karşılaşmasını önleyip karlılığı arttırarak faaliyet hacmini genişletmektir. Risk yönetimi sistemlerinin organizasyonu, tüm faaliyet ve finansal sonuçlardan nihai olarak sorumlu olan yönetim kurulu tarafından, bankanın yapısı ve faaliyetlerinin karmaşıklığıyla uyumlu şekilde belirlenmelidir

Katılım bankalarının üst düzey yönetimleri de diğer bankalarda olduğu gibi bir risk yönetim sistemi kurarak yönetim kurulu tarafından onaylanan geniş spesifikasyonların uygulanmasından sorumludur. Katılım bankaları bunu yapmak için risk yönetimi görev ve sorumluluk alanlarını açık bir şekilde tanımlayarak kurum tarafından kullanılacak politika ve prosedürler oluşturmalıdır (BDDK, 2001, s. 25-26).

Katılım bankaları, risk yönetimiyle ilgili çeşitli konulardan sorumlu kişileri, departmanları açık bir şekilde tanımlamalıdır. Risk yönetimi departmanı, risklerle ilgili standartlar, kurallar, yönergeler ve prosedürler oluşturarak ve çeşitli risk raporlarını periyodik olarak yayınlamalıdır. Tüm banka birimleri ve çalışanlar, kurumun risk yönetimi hedeflerinden haberdar olmalı ve riskleri en aza indirmek için kurallara ve usullere sıkı sıkıya uymalıdır (IFSB, 2005, s. 4-5).

Risk yönetimi bankalar için önemli bir konudur. Son yıllarda dünyada ve ülkemizde yaşanan risk yönetimi kaynaklı bazı olumsuzluklar ve gerçekleşen finansal krizler risk yönetiminin önemini arttırmıştır. Ülkemizde söz konusu kriz dönemlerinde risk sürecinin iyi yönetilememesinden dolayı Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) tarafından 2001 yılında çıkarılan yönetmelikle bankalar için risk yönetimi zorunlu hale getirilmiştir (Demirci, 2005). Benzer bir şekilde uluslararası alanda yaşanan finansal krizlerin sonucunda oluşan benzer sorunların artması nedeniyle Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) içinde çalışma yapan Basel Bankacılık Komitesi (BCBS) tarafından alınan tavsiye kararında bankaların risk yönetimi sistemi oluşturarak kendi içlerinde risk yönetimi bölümü açmaları istenmiştir (Shaw, 2003).

Ayrıca İslami esaslara göre faaliyet gösteren bankalar, Basel Komitesi'nin düzenlemelerini İslami finansal kuruluşlar ve araçlar için uyarlayan bir yönüyle Basel Komitesi'nin gördüğü işlevi İslami finansal kuruluşlar bakımından üstlenen İslami Finansal Hizmetler Kurulu'nun (IFSB-Islamic Financial Services Board) belirlediği sermaye yeterliliği ve risk yönetimi ilkelerini takip etmektedirler. IFSB'nin Aralık 2017 itibarıyla 57 alanda faaliyet gösteren 75'i düzenleyici ve denetleyici otorite, 8'i uluslararası hükümetler arası kuruluş ve 102'si finansal hizmet sunan kuruluş olmak üzere toplam 185 üyesi bulunmaktadır. Ülkemizden BDDK, SPK, TCMB tam üye, Hazine Müsteşarlığı ortak üye olarak, Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Ziraat Katılım, Türkiye Finans Katılım Bankaları ve Borsa İstanbul, Türkiye Sermaye Piyasaları Birliği (TSPB) ise gözlemci üye olarak IFSB çalışmalarına katılmakta ve izlemektedir.

4.3.1. Kredi Riski Yönetimi

Kredi riski yönetimi risklerin olmamasını amaçlamaktan çok, söz konusu risklerin en iyi şekilde nasıl değerlendirilebilmesi gerektiğini amaç edinir. Bankalar kredi riski yönetimini gerçekleştirirken risk içeren kredilerini en düşük seviyeye indirmek suretiyle piyasadaki rekabeti de teşvik edecek geliri elde etmeyi amaçlarlar.

Kredi riski yönetiminde etkinlik için birtakım fonksiyonların yer alması gerekir. Bunlar, kredi riski için uygun ortamın oluşturulması, kredilendirilme aşamasının etkin olarak devam ettirilmesi, yanlış olmayan bir kredi risk ölçümünün yanında ayrıca kredi riskinin kontrol edilebilirliğinin sağlanmasıdır (Basel, 2000, s. 1).

Katılım bankacılığı kredi ilişkileri üzerine kurulu olmasa bile kredi riskinden bağımsız değildir. IFSB tarafından yayınlanan *İslami Finansal Kurumlar için Risk Yönetimi Rehberi*'nde, kredi riski, üzerinde anlaşmaya varılan koşullara uygun olarak yükümlülükleri gerçekleştirme açısından karşı tarafın potansiyel başarısızlığı olarak tanımlanmaktadır (IFSB, 2005). Bu karşı taraf başarısızlığı, söz konusu emtianın tesliminde gecikme veya ödenmemesi durumunda olabilir. Aynı belgede, kredi riski yönetimi tanımlama, ölçüm, izleme, raporlama ve hafifletme adımlarını da içeren bir süreç olarak ifade edilmektedir. Ek olarak söz konusu rehberde risk azaltma teknikleri olarak, riske dayalı fiyatlandırma, izin verilen teminat, garanti, iptal şartları ve şeriatla uyumlu sigortaya ilişkin açık ilkelere bahsedilmektedir (Aström, 2012, s. 89).

Kredi riskinin yönetiminde genellikle üç grup politikaya ihtiyaç duyulmaktadır. İlk politika seti, yoğunlaşmayı, çeşitlendirmeyi, bağlı taraflara borç vermeyi ve sektör risklerini inceleyerek kredi riskini sınırlamak veya azaltmak üzere tasarlanmıştır. İkinci politika grubu, riski taşıyan varlıkları farklı risk sınıflarına göre gruplandırarak riski ölçmek için kullanılır. Üçüncü politika seti ise bankaların kredi kayıplarını karşılamak için yeterli hükümler elde etmelerini sağlamayı amaçlamaktadır.

Kredi politikaları, bankanın kredi verme faaliyetlerine ilişkin çerçevesini oluşturur. Kredi politikaları ile hedef pazarlar, portföy yapısı, fiyat ve fiyat dışındaki faktörler, kredi limitlerinin durumu, onay yetkisi sahipleri, ara raporlamalar gibi konular belirlenir. Buradaki politikalar net bir şekilde tanımlanmalı, ihtiyati bankacılık faaliyetlerine ve düzenleyici ilkelere uyum sağlayarak bankanın fonksiyonlarının niteliğine ve özelliklerine ters düşmemelidir. Ayrıca, kredi riski yönetimi politikalarında bankanın pazar içindeki durumu, ticari faaliyette bulunduğu zemin, çalışanların bilgi, tecrübe ve yararlandığı araçlar gibi farklı dâhili ve harici etkenlerin göz önüne alındığına özen gösterilmelidir (Turşucu, 2006, s. 19).

Özetlersek, doğru şekilde hazırlanan ve işletilen yol ve yöntemler, bankaların güven merkezli kredi verme faaliyetlerini sürdürmesini, kredi riskinin takip ve kontrolünü, ortaya çıkan yeni işlerin doğru şekilde değerlendirilmesini ve sorunlu kredilerin tespit edilerek yönetilmesini sağlamaktadır.

İslami bankalarda kredi riski yönetimi, karşı tarafın temerrüde düşmesi ve İslami bankaların tahakkuk eden faizi ödemesi ya da herhangi bir cezayı dayatması gibi birçok sebepten dolayı geleneksel bankalardan daha karmaşıktır. Bu gecikme sırasında, bankanın sermayesi üretken olmayan faaliyetlerde kalır ve bankanın yatırımcıları/mevduat sahipleri herhangi bir gelir elde edemez. Ayrıca, mudarebe veya müşareke ortağının ihmali veya suiistimali durumunda konvansiyonel bankalarda uygulananlardan daha karmaşık bir kurtarma sürecine girmektedirler. İslami bankacılıkta, yaygın bir uygulama haline gelen risk azaltma amacıyla müşteriden ek teminat talep edilmesi durumu özellikle tasfiye veya satmaya çalışma durumlarında kendi içinde bir takım zorluklar taşımaktadır (Tiby, 2011, s. 30).

Katılım bankacılığında, kredi riskine maruz kalma aşağıdakilerle bağlantılı olarak ortaya çıkmaktadır:

- Murabaha sözleşmesi, bankanın varlıkları teslim ettiği, ancak ödemeleri alamadığı sözleşmelerdir. Ek olarak, bağlayıcı olmayan murabahada müşteri banka tarafından önceden satın alınan varlıkları kabul etmezse kredi riski ortaya çıkar.
- Selem ve İstisna sözleşmelerinde banka malların teslimatı için tamamen veya kısmen başarısız olursa karşı taraf riski oluşur.
- İcare sözleşmelerinde kira ödemeleri alacaklarından dolayı ve sukukta, ticari portföyde vadeye kadar elde tutulacak menkul kıymetlerden dolayı ortaya çıkabilir.
- Banka mudaraba yatırımında rabbül mal olarak davrandığında ve işlem üzerinde herhangi bir kontrole sahip olmadığında, kredi riskini değerlendirmek zorlaşır (Tiby, 2011, s. 31).

IFSB (2005) tarafından yayınlanan İslami finansal kurumlar için risk yönetimi rehberinde kredi riskinin azaltılması için dört temel ilke belirtilmiştir, bunlar aşağıda açıklanmaktadır:

Tablo 4. 1. Kredi Riski Yönetimi İçin IFSB İlkeleri

İlke 1	İslami finansal kuruluşlar, çeşitli İslami belgeleri şeriatla uyumlu olarak kullanarak, çeşitli finansman anlaşmalarının farklı evrelerinde ortaya çıkabilecek potansiyel kredi risklerini tanımak amacıyla finansman için bir strateji hazırlamalıdır.
İlke 2	İslami finansal kuruluşlar, uygun İslami finansman araçlarının seçimine karar vermeden önce karşı taraflar açısından bir inceleme yürütmelidir.
İlke 3	İslami finansal kuruluşlar, İslami bir finansman aracının kullanımı ile ortaya çıkan kredi riskinin ölçülmesi ve raporlanması için uygun metodolojileri yerine getirmelidir.
İlke 4	İslami finansal kuruluşlar, her İslami finansman enstrümanı için şeriata uyumlu kredi riskini azaltma tekniklerini yerine getirmelidir.

Kaynak: İslami Finansal Hizmetler Kurulu (2005)

Bu ilkelerden amaçlanan bankaların finansman sözleşmelerinin tüm aşamalarında kredi riskine uyan ve bunlara dikkat eden net ve sağlıklı bir kredi stratejisi geliştirmelerini sağlamaktır. Buna göre bankalar, herhangi bir kredi vermeye karar vermeden önce doğru risk değerlendirmesi ve durum incelemesini içeren iyi tanımlanmış bir kredi politikasına sahip olmalıdır. Ayrıca bankalar, kredi riskini ölçmek ve raporlamak için etkili metodolojilere sahip olmalıdır. Buna ek olarak, bankalar şeriatla uyumlu kredi riski azaltma tekniklerini yerine getirmelidirler (IFSB, 2005, s. 6).

Bankalar portföylerindeki tüm kredi/fon risklerini amacına uygun parametreler içinde yöneterek bankanın risk ayarlı getirisini maksimize etmeyi amaçlamaktadırlar. Bu yapılırken kredi/fon risklerinin diğer risklerle ilişkisine de dikkat etmek gerekir. Risk yönetiminde kapsamlı bir yaklaşım için kredi riskinin etkin yönetilmesi gerekir (TBB, 1999, s. 2).

Kredi riskinin yönetiminde dikkat edilmesi gerekenler arasında; banka bünyesinde belirlenen kredi limitlerinin düzenli bir şekilde yeniden gözden geçirilmesi

ve yeni limitler tesis edilerek senaryo analizleri ve belirlenmiş kredi limitlerine önem verilmesi faaliyetleri sayılabilir. Ayrıca maruz kalınan kredi risk tutarının gözlemlenmesi de yapılarak kredi riski yönetilmelidir (BDDK, 2001, s. 20).

Klasik kredi riski yönetimi metodu, bireysel veya tüzel kişilere verilen kredilerin kullandırılmalarının ve geri ödemelerinin kredi müşterisi bazlı takip edilmesi şeklinde olmaktadır. Söz konusu kullandırılan kredilerin bireysel olarak takip edilmesi kredi riskinin yönetimi açısından önemli olmakla birlikte, bankaların kredilerini portföyler bazında takip etmeleri etkin bir risk yönetimi için gereklidir (Yahşi, 2014, s. 64).

Bankaların etkin kredi portföy yönetimini yapabilmeleri kredilerin belirgin değerlendirme ve onay verme fonksiyonlarını oluşturmalarına bağlıdır. Kredi onayları yetkili yönetim birimleri aracılığıyla verilir ve bankanın yazılı prosedürlerine bir terslik oluşturmamalıdır. Ayrıca bankalar, onay işlevinin uygunluğunu ölçen, karar alan ve verileri elde eden kişi ya da kişilerin açık bir şekilde belirtildiği denetim dokümantasyonuna sahip olmalıdır (Turşucu, 2006, s. 22-23).

Katılım bankaları maruz kalabilecekleri kredi risklerini ölçebilmek için gerekli yol ve yöntemlere sahip olmalıdırlar. Bankalar, kredi riskini portföydeki durumuyla analiz ederek birtakım özel hassasiyeti olan durumları ya da kredi yoğunlaşmalarını belirleyebilecektir. Kredi riskinin ölçülmesinde, kredinin yol ve yöntemlerine, kredi anlaşmalarının kararları ve finans durumları, muhtemel piyasa dalgalanmalarına bağlı olarak vade bitine kadar risk profilinin yapısı, garanti ve teminatlar, dâhili risk ratingleri ve riske maruz kalınması sürecinde ratinglerdeki muhtemel değişimler gibi hususlara dikkat edilmelidirler. Kredi riski analizi, tespit edilen sınırlara uygunluğu test etme amacıyla yapılan inceleme sonuçlarına uygun yoğunlukta gerçekleştirilmelidir. Bankalar maruz kaldıkları risklerin yapısına uygun ve güvenilir verilere dayanan ölçüm teknikleri kullanarak bunların düzenli olarak doğruluklarını incelemelidir (Turşucu, 2006, s. 25).

Basel komitesi, kredi riskinin ölçülmesi için standart yaklaşım, temel içsel derecelendirme yaklaşımı ve gelişmiş içsel derecelendirme yaklaşımı olmak üzere üç yöntem önermektedir:

4.3.1.1. Standart Yaklaşım

Bu yaklaşım banka ayırımı yapmadan risk bazlı aktifleri ve bilanço dışı kredili işlemleri herkes tarafından geçerli tanımlama ve sınıflandırmayla tespit edip her sınıfın risk ağırlığına göre sermaye yeterliliğini hesap etmektedir.

Standart yaklaşım riske olan duyarlılığı arttırma amacıyla kredi derecelendirme notlarını kullanmaktadır. Eğer sermaye piyasası kuruluşlarında denetim ve gözetim düzenlemeleri yeterli düzeyde ise banka risk ağırlıklandırmasını dikkate alırken, yeterli düzeyde değilse kurumsal alacaklar için uygulanan risk ağırlıkları banka tarafından geçerli olmaktadır (Babuşcu, 2005, s. 269).

Standart yaklaşım modelinde kredi aktarılan banka, ülke ve kurumların risk maruziyetine göre her bir kategori için sabit risk ağırlıkları tespit edilmektedir. Bu yaklaşımda kredi verilen kişi ya da kurumların özelliklerine göre plase ettiği fonlar gruplandırılır. Ardından kredi kullandırılan grubun standart risk ağırlığına göre sermaye tespiti yapılır ve gerekli sermaye ayrılır. Standart yaklaşımda risk ağırlıkları uluslararası derecelendirme kuruluşlarının notları yardımıyla belirlenerek riske olan duyarlılık seviyesi de bu şekilde yükseltilmeye çalışılmaktadır (Varlık, 2010, s. 37).

4.3.1.2. İçsel Derecelendirmeye Dayalı Yaklaşım (IRB)

Banka, içsel derecelendirme yaklaşımının hesap edilmesi için temerrüt olasılığı, temerrüt halinde kayıp, temerrüt anındaki bakiye ve kredinin vadesi gibi bir takım risk bileşenleri oluşturmaktadır.

İçsel derecelendirme yaklaşımında banka, borçlu tarafın kredi değerliliğini içsel metotlarla tespit ederek gelecekte olabilecek kayıpları hesap edip asgari sermaye tutarının belirlenmesini sağlar. Bu yaklaşım modelinde banka, olası kayıp oranını bulmak amacıyla lazım olan parametrelerden borçlunun temerrüt olasılığı oranını içsel yöntemlerle tespit ederken diğer parametreleri de yerel otoritelerden temin eder (Şahin S. , 2008, s. 48).

IRB'nin amacı, müşterilerin kredi/fon değerliliklerinin olabildiğince objektif olarak derecelendirilerek, müşteri yönüyle alınabilecek ekonomik risklerin ölçümüne ve kredi portföyü ile ilgili olarak ayrılması gereken ekonomik sermaye tutarının

hesaplanmasına taban teşkil etmek ve kredi tahsis sürecinde, detaylı bir şekilde riske dayalı değerlendirmelerin yapılmasına yardımcı olacak analitik veriyi sağlamaktır (Bilge, 2011, s. 67).

Söz konusu yaklaşım biçimini kullanan bir banka zamanla asgari kriterleri sağlama konusunda yetersiz kalırsa, denetim otoritesinin de onaylayacağı bir takvim ve plan içerisinde bahsi geçen özelliklere uyum sağlamalıdır. Eğer banka bu kriterlere uyum sağlayamazsa, denetim otoritesi bankanın IRB'ye dayalı yaklaşımlarını kullanma yetkisini gözden geçirecektir. Otorite, uyumun yeniden oluşturulmasına kadar, bankadan ilave sermaye bulundurmasını talep edebilecektir (Candan & Özün, 2006, s. 194).

İçsel derecelendirme yaklaşımı kredi portföyü ile ilgili 'beklenen kayıp' ve 'beklenmeyen kayıp' tutarlarının hesaplanmasına dayanır. Beklenmeyen kayıpların karşılığında sermaye ayrılması gerekirken, beklenen kayıpların sermayeden indirilmesi gerekmektedir. Beklenmeyen kayıp, beklenen kayıplarla ilişkili olmayacak şekilde meydana gelebilecek, belirsizlik ve beklenen kayıp değerinin ortalaması etrafındaki dağılımdan ötürü olabilecek kayıp miktarıdır. Kendi başına bir risk oluşturmayan beklenen kayıp, kayıp seviyelerindeki standart sapmadan kaynaklanmaktadır. Beklenen kayıplar, kredinin risk primi içinde yer almakta ve ayrılan karşılıklar ile karşılanmaktadır (Işık, 2014, s. 64).

Yukarıda da ifade edildiği gibi içsel derecelendirme yaklaşımı kredi portföyü ile ilgili 'beklenen kayıp' ve 'beklenmeyen kayıp' tutarlarının hesaplanmasına dayanmaktadır. Sermaye yükümlülüğü beklenmeyen kayıplar için olurken beklenen kayıpların sermayeden indirilmesi gerekmektedir. İçsel derecelendirme yaklaşımında, bankaların öngörülen standartları karşılayabilme düzeyine göre tercih edebilecekleri iki seçenek bulunmaktadır:

- ✓ Temel İçsel Derecelendirme Yaklaşımı
- ✓ İleri İçsel Derecelendirme Yaklaşımı

Temel içsel derecelendirme yaklaşımında banka tüm borçlularının borçlarını ödeyebilme durumlarını belirlerken, denetim otoritesi ise ödememe durumunda maruz kalınacak riske ve doğacak zarar olasılıklarına ilişkin verileri sağlamaktadır. İleri içsel

derecelendirme yaklaşımında ise banka gelişmiş bir sermaye tahsis yapısına sahip olduğundan her iki veriyi de sağlamaya yetkilidir. Bu iki yaklaşım modeli arasındaki temel farklılık ise temel yaklaşımda içsel derecelendirme sistemiyle ilgili bazı risk bileşenleri ve parametrelerinin denetim otoritesi tarafından sağlanmasıdır. İleri yaklaşımda ise tüm risk bileşenleri, gerekli olan koşulların sağlanması durumunda bankaların sorumluluğuna bırakılmaktadır (Ekenel, 2009, s. 56).

4.3.1.3. Geliştirilmiş İçsel Derecelendirme Yaklaşımı

Gelişmiş yaklaşımda bankalar tüm risk unsurlarını kendileri hesaplayacaktır. Ancak bir bankanın bu yaklaşımı kullanabilmesi için; kredi riskinin tanımlanmış olması, derecelendirme sisteminin yeterli olması ve denetlenmesi, derecelendirme sisteminden elde edilen bulguların yeterli düzeyde kullanılması, yeterli düzeyde veri temin edilmesi, kullanılan modelin yetkili tarafından onaylanması, temerrüt olasılık tahmin yönteminin bulunması gibi kriterleri sağlaması gerekmektedir (Babuşcu, 2005, s. 279).

Bu yaklaşım temelde içsel derecelendirme yaklaşımı ile aynı olmakla birlikte, farklılık noktası olası kayıp oranını tespit için ihtiyaç oluşturan bütün değişkenlerin içsel modellerin desteğiyle tespit edilmesinden kaynaklanmaktadır. Gelişmiş içsel derecelendirme yaklaşımı oldukça zor bir yapıda olan kredi riski ölçüm yöntemidir. Söz konusu yöntemin uygulanabilmesi için, bankanın oldukça komplike bir kredi riski modeli geliştirmiş olması ve en üst düzeyde risk yönetimi anlayışını benimsemiş olması gerekmektedir (Şahin S. , 2008, s. 49).

4.3.2. Piyasa Riski Yönetimi

Piyasa riski, piyasa fiyatlarındaki hareketlerden kaynaklanan bilanço içi ve bilanço dışı pozisyonlardaki yani işlem gören pazarlanabilir veya finansal varlık olarak (sukuk dâhil) ve bilanço dışı bireysel portföylerdeki (örneğin, sınırlı yatırım hesapları) kayıp riski olarak tanımlanır. Katılım bankaları, finansman araçlarının varlık destekli olması nedeniyle geleneksel bankalardan daha yüksek piyasa riskine maruz kalmaktadır. İslami finans sözleşmelerinin birçoğunda piyasa riski yüksektir. Riskler, spesifik varlıkların piyasa değerlerinin (örneğin bir selem varlığının emtia fiyatı, bir sukukun piyasa değeri, belirli bir dönem boyunca satın alınmış murabaha varlıklarının piyasa

değeri) ve döviz kur oranlarının mevcut ve gelecekteki oynaklığı ile ilgilidir (IFSB, 2005, s. 16).

Konvansiyonel bankalar finansal araçlarda bulundukları pozisyonlarda bu risklere maruz kalmaktadırlar. Bu pozisyonlar, fiyat veya faiz oranı değişikliklerinden kısa vadeli bir kâr sağlamak veya ticari portföylerin diğer unsurlarındaki riske karşı korunmak için tutulmaktadır. İslami finansal kuruluşlarda şariat ilkelerinden dolayı, spekülatif işlemlerden, riske veya diğer türev işlemlere karşı korunmak gibi gelecekteki olaylara ilişkin işlemlerden getiri elde edilmesine izin verilmez. Katılım bankalarındaki ticaret portföyü, işlem gören hisse senetleri, emtialar, döviz pozisyonları ve sukukun çeşitli biçimleriyle sınırlıdır. Katılım bankaları, fiziksel varlıklara ortak yatırımcı olarak sahip oldukları varlık bazlı işlemler gerçekleştirirler. Bu nedenle, ekonomik değişiklikler veya dış olaylar (sistemik risk, örneğin, hisse senedi piyasa duyarlılığı, faiz/getiri oranları ve para birimi veya emtia piyasalarında meydana gelen değişiklikler) durumunda varlık sınıfının veya yükümlülüğün tüm sınıfında risk yaygındır (Tiby, 2011, s. 35).

Katılım bankaları fiyat artış (markup) ve benchmark riskine maruz kalmaktadırlar. Geleneksel bankacılıkta, bankacılık işlemlerindeki faiz oranı riski, varlık ve yükümlülükler arasındaki uyumsuzlukların bir sonucudur. Sonuç olarak, yükümlülükler üzerinden ödenecek faiz oranı varlıkların üzerindeki alacak oranını aşmakta ve bu da varlıkların karlılığını ve yaşayabilirliğini tehlikeye atabilecek “faiz oranı sıkışmasına” yol açmaktadır. Katılım bankalarında faiz yoktur bunun yerine, kar paylaşım yatırımı araçları sahiplerine piyasa getiri beklentilerini takip eden müdarebe sözleşmeleri veya icâre kira sözleşmelerinde olduğu gibi önceden belirlenmiş bir fiyat artış niteliğine göre geri dönüş alacakları bulunmaktadır. Geleneksel bankalardaki durum, yerinden edilmiş ticari riske yol açan benzer bir sıkıştırma şeklidir (S. Archer & Karim, 2007, s. 234).

Tablo 4. 2. Piyasa Riski Yönetimi İçin IFSB İlkeleri

İlke 1	İslami finansal kuruluşlar, hazır piyasa bulunmayan veya yüksek fiyat oynaklığına maruz kalanlar da dâhil olmak üzere, tutulan tüm varlıklarla ilgili olarak piyasa riski yönetimi için (raporlama da dâhil) uygun bir çerçeveye sahip olmalıdır.
---------------	---

Kaynak: İslami Finansal Hizmetler Kurulu (2005)

İslami finansal hizmetler kurulu (IFSB), Tablo 4.2’de gösterildiği gibi, İslami finansal kuruluşların (IIFS) etkin bir piyasa riski yönetimi çerçevesine ve raporlama mekanizmasına sahip olmasını sağlamak için bir rehberlik ilkesi belirlemiştir.

İslami Finansal Hizmetler Kurulu tarafından piyasa riskinin yönetimi için bir takım operasyonel hususlar oluşturulmuştur. Bunlar aşağıdaki gibidir:

1. IIFS, riske maruz kalmaları önceden belirlenmiş seviyelerde veya bunun altında tutarak getirileri en üst düzeye çıkarmalıdır. Bunun için fon sağlayanlarla sözleşmeye dayalı işlemleri, risk alma faaliyet türlerini ve hedef pazarları dikkate alarak kabul edilebilir piyasa riski iştahının seviyesini de içeren bir piyasa riski stratejisi geliştirmelidir. Strateji, IIFS tarafından periyodik olarak gözden geçirilmeli, ilgili personele bildirilmeli ve sağlayıcılara fon sağlanması için açıklanmalıdır.

2. İslami Finansal Hizmetler Sunan Kuruluşlar (IIFS), aşağıdakileri içeren sağlam ve kapsamlı bir piyasa risk yönetimi süreci ve bilgi sistemi oluşturmalıdır:

- Temel piyasa risklerini belirlemeye yardımcı olmak için kavramsal bir çerçeve,
- Yatırım hesabı sahiplerinin (IAH) farklı portföylerinde risk alma faaliyetlerini düzenleyen kurallar ve piyasa riski limitleri,
- Fiyatlandırma, değerlendirme ve gelir tanıma için uygun çerçeveler,
- Piyasa riski maruziyetini ve performansı, uygun üst düzey yöneticilere uygun seviyelerde kontrol etmek, izlemek ve raporlamak için güçlü bir yönetim bilgi sistemi.

Gerekli tüm önlemlerin geçerli olduğu göz önüne alındığında (fiyatlandırma, değerlendirme ve gelir tanıma çerçeveleri, maruz kalmaları yönetmek için güçlü yönetim bilgi sistemi vb.) geliştirilen herhangi bir piyasa riski yönetim çerçevesinin uygulanabilirliği, itibar riskleri ve sonuçta ortaya çıkan işleri de dikkate alarak değerlendirilmelidir.

3. IIFS, piyasa riskini belirleyebilir ve net açık varlık pozisyonlarında gelecekteki olası kayıp olasılığını değerlendirebilir olmalıdır.

4. Yatırım amaçlı menkul kıymetlerin maruz kaldığı riskler, konvansiyonel finansal araçların maruz kaldığı risklerle yani piyasa fiyatı, likidite ve döviz kurları ile

benzerdir. Bu bağlamda, IIFS stratejilerinin bu ticaret özellikli varlıklara yönelik risk iştahının tanımını içerdiğinden ve bu risk iştahının bu amaçla elde tutulan sermaye tarafından yeterince desteklendiğinden emin olmalıdır.

5. Doğrudan piyasa fiyatlarının mevcut olmadığı varlıkların değerlemesinde, IIFS kendi ürün programında piyasa riski pozisyonlarını değerlendirecek ayrıntılı bir yaklaşımı benimsemelidir. IIFS, bu varlıkların potansiyel değerini değerlendirmek için uygun tahmin tekniklerine başvurabilir.

6. Mevcut değerlendirme metodolojilerinin yetersiz olduğu durumlarda IIFS, likidite, yeni varlıklar, değerlendirme ve nakde çevirme altında yatan varsayımlardaki belirsizlikten kaynaklanan riskleri karşılamak için (a) ihtiyaçları değerlendirir ve (b) karşı tarafla varlıkların değerlendirilmesinde kullanılacak yöntemleri belirten sözleşmeli bir anlaşma yapılır.

7. IIFS, hissedarlar adına ve sınırsız yatırım hesapları sahipleri (IAH) adına tutulan varlıklarla olduğu gibi sınırlı IAH adına düzenlenen varlıklara aynı risk yönetim politika ve prosedürlerini uygulamak konusunda emanetçi bir göreve sahiptir.

8. IIFS, IAH'ın kısıtlanması için piyasa yapıcı rolü oynarsa, likidite riskini doğurur ve bu riskin belirtilen prosedürlere göre yönetilmesi gerekir (IFSB, 2005, s. 17)

Basel Komitesi tarafından piyasa riskinin ölçülmesi konusunda bankalara iki yöntem önerilmiştir. Bankalar, standart yöntem ve içsel ölçüm modeli olarak belirtilen iki yöntemden kullanacaklarını ilgili otoriteye bildirerek hesaplama yapabilirler. Bu yöntemler aşağıda açıklanmaktadır:

4.3.2.1. Standart Yöntem

Her bir risk sınıfının (getiri, kur, hisse senedi) sermaye ihtiyacının ayrı ayrı hesaplandığı standart yöntemle göre hesaplanan bu tutarlar toplanarak toplam sermaye ihtiyacı elde edilir. Bankaların standart yöntemi tercih etmelerinde etkili olan durum, yöntemin piyasa dalgalanmalarına bağlı olarak sermaye yükümlülüğünü daha az hesaplamasından kaynaklıdır.

Standart yöntemde sermaye yükümlülüğü piyasa riskiyle ilişkili durumlar belirli risk ağırlıklarına göre hesap edilmektedir. Bu yöntemle göre yapılan hesaplamalarda sabit

risk ağırlıklarının kullanılması sebebiyle piyasalardaki dalgalanma istatistiksel verilere göre değil varsayımlara dayalı olarak dikkate alınmaktadır (Candan & Özün, 2006, s. 61-62).

4.3.2.2. İçsel Ölçüm Modeli (Riske Maruz Değer Yöntemi)

İçsel ölçüm modeli yani riske maruz değer (RMD), belirlenmiş bir güven aralığında, gün olarak belirlenen bir zaman dilimi içinde meydana gelebilecek en büyük zararı tanımlayan istatistiksel bir risk ölçüm modelidir. Basel Komitesinin piyasa riskinin ölçülmesi konusunda önerdiği bir yöntem olarak 1990'lı yılların son yarısında yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. RMD yönteminin tercih edilmesinin sebepleri arasında uygulanmasının ve üst yönetim tarafından anlaşılmasının oldukça kolay olmasının yanında; çeşitli kıymetlerden oluşan bir portföyden oluşan toplam riskin tek bir rakamla gösterilebilmesi ve bu rakam ile sermaye ihtiyacının hesap edilebilmesi özelliği yer almaktadır (Altıntaş, 2006, s. 21).

BDDK tarafından yayınlanan yönetmelikte riske maruz değer şu şekilde tanımlanmıştır (BDDK, 2003):

“Elde tutulan bir portföy ya da varlık değerinin, faiz oranlarında, döviz kurlarında ve hisse senedi fiyatlarındaki dalgalanmalar nedeniyle meydana gelebilecek değişiklikler sonucunda maruz kalabileceği en yüksek zararı, belli bir zaman diliminde ve belli bir olasılık seviyesinde ifade eden ve muhtelif sayısal yöntemlerle tahmin edilen değer”

Bankaların içsel risk ölçüm modellerini kullanabilmeleri için BDDK'dan onay alıp belirli bir geçiş sürecini doldurmaları gerekmektedir. Söz konusu geçiş sürecinin ardından BDDK, bankaların kullandıkları modelin yapısı, dayanıklılığı ve çalışanların özellikleri gibi hususları değerlendirecektir. Riske maruz değer hesaplamalarında güven seviyesi, elde tutma süresi, veri seti, risk faktörleri gibi parametreler kullanılmaktadır (Bilge, 2011, s. 74).

Mevzuatımızda kullanılması gereken ‘güven seviyesi’ % 99 olarak belirtilirken, portföydeki menkul kıymetin ne kadar süreyle tutulacağını gösteren ‘elde tutma süresi’ parametresi asgari on işgünü olarak belirtilmiştir. Portföy değerinin tespit edilmesinde

kullanılan ‘risk faktörleri’ olarak adlandırılan parametreler ise faiz/getiri oranları, döviz kurları ve hisse senetleridir. Ayrıca ‘veri seti’ seçimi yapılırken mümkün olduğu kadar eski tarihlerden başlamak daha sağlıklı getiri dağılımlarının elde edilmesinde faydalı olmaktadır (Yahşi, 2014, s. 109).

Üç çeşit riske maruz değer vardır. Bunlar aşağıdaki gibidir:

- Göreceli Riske Maruz Değer: Riski önceden belirlenmiş bir benchmark performansına göre ölçer. Bu yatırım yöneticileri dâhil birçok kurumsal yatırımcıyla da ilgilidir. Çünkü onların performansları genellikle hedeflenmiş bir benchmarkla kıyaslanır.
- Marjinal Riske Maruz Değer: Bir pozisyonun portföye ne kadar risk eklediğini ölçer. Özellikle marjinal RMD eğer pozisyon tamamen kaldırılırsa RMD portföyünün ne kadar değişeceğini gösterir. Marjinal RMD, mutlak ve göreceli RMD için de hesaplanır. Marjinal RMD, hangi pozisyonun risk portföyüne en büyük faydayı sağlayacağını ölçümünde kullanılır. Ayrıca riski en etkili şekilde azaltmak için hangi pozisyonu tamamen ortadan kaldırmamız gerektiğinin tespitinde yardımcı olur.
- Farksal Riske Maruz Değer: Marjinal RMD ile yakından ilgilidir. Marjinal RMD bir portföy içindeki ağırlığındaki bütün küçük değişikliklerin etkisini ölçer. Farksal RMD’yi pozisyonun ağırlığını bir dolar arttırıp, çeşitlendirilmiş RMD portföyünün değerindeki değişiklikleri ölçerek tahmin edebiliriz (Ekenel, 2009, s. 44).

Bir portföyün piyasa riskine bağlı olarak belirli bir dönem boyunca, belli bir ihtimalle kaybedebileceği en yüksek değer olarak tanımlayabileceğimiz Riske Maruz Değer’in (RMD) en önemli özelliği, bankaların RMD rakamını yorumlayarak önceden olası kayıpları önlemeye yönelik tedbir almalarını sağlamaktır. Örnek olarak şayet bir bankanın bir günlük riske maruz değeri 1 milyon TL, bu o bankanın bir gün sonunda % 99 ihtimalle maksimum 1 milyon TL kaybedeceğini gösterir. Bir başka deyişle bu, bankanın yılın yalnızca üç gününde kaybının 1 milyon doların üzerinde olabileceği anlamını taşır ($a = 0.01$ o halde $300 \text{ iş günü} \times 0.01 = 3 \text{ gün}$) (Ekenel, 2009, s. 43).

Riske maruz değerin hesaplanmasında parametrik yöntem, tarihsel benzetim yöntemi ve Monte Carlo Simülasyonu olmak üzere üç yaklaşım bulunmaktadır:

Parametrik yöntem bu hesaplamalar içinde en yaygın olanı olmakla birlikte taşınan alım-satım portföyünü etkileyen değişkenler tespit edilmekte ve bunlarda bir meydana gelebilecek piyasa hareketleri yoluyla portföydeki değeri kaybı hesaplanmaktadır (TCZB, 2005a, s. 29).

Parametrik riske maruz değeri yönteminde istatistikler, bir takım değişkenlerin altında zaman serileri kullanılarak hesaplanmaktadır. Parametreleri istatistik değeri değerlerinin bilinmeyen kitlesinin ortalaması ve varyansı oluşturmakta olup, varsayımın bu parametrelere dayandırılması durumunda ortaya çıkan zaman periyodu parametrik süreci oluşturmaktadır. Buradaki ortalama ve varyans bilinmediğinden dolayı bunlar bir örnek aracılığıyla tahmin edilirken hesaplamalar örneğe ait varyans ve ortalama istatistiklerine dayanmaktadır (Şahin S. , 2008, s. 36).

Tarihi simülasyon yöntemi, riske maruz değeri hesaplamaları içinde anlaşılması, anlatılması ve bilhassa varlık sayısı kısıtlı portföyler arasında uygulanması en basit yöntemidir. Ancak parametrik yöntemlerle kıyaslandığında yöntemin uygulanması için sarfedilecek çaba ve vakit daha fazladır. Aksama olmadan uygulanması için sağlam bir veri tabanına ihtiyaç olan bu yöntemde portföy tarihi her bir senaryo altında tam değeri değerlemeye tutulduğundan geçmişe ait önemli boyutta bilginin depolanması gerekmektedir (Altıntaş, 2006, s. 342).

Tarihi simülasyon yönteminde portföyün muhtemel kazanç veya kayıplarının dağılımına, piyasa etkenlerinin geçmiş bir dönem boyunca oluşmuş olan değişimlerinin mevcut portföye uygulanması ile ulaşılmaktadır. Bundan dolayı gerçeği verileri simülasyona tarihsel senaryolar üretmek için kullanılmaktadır (TCZB, 2005a, s. 29).

Monte Carlo Simülasyonu (MCS) yöntemi, riske maruz değeri hesaplama yöntemleri arasında en kapsamlı ve en güçlü yaklaşım modelidir. MCS yöntemi belli bir dönem için portföyün muhtemel kazanç ve kayıplarını ortaya koyacak olan histogramın rastlantısal olarak tespit edilebilmesi amacıyla uygulanmaktadır. Geçmiş fiyat değeri değişim dağılımlarının belirli bir şekilde olduğunun varsayıldığı yöntemde genel olarak normal

dağılım biçimi uygulanmakla beraber farklı dağılım hipotezleri de modele konu olabilmektedir. Böylelikle risk faktörlerinin bir gün sonraki beklenen değerine ait belirli bir sayıda simülasyon yapılarak seçilen dağılım şekline uygun bir dağılım oluşturulmaktadır. MCS’de %1’e denk gelen gözlem değeri RMD’dir (Şahin S. , 2008, s. 38-39).

Monte Carlo Simülasyonu yaklaşımının temelindeki yapı, ihtimal dâhilinde olan pek çok durumu kapsayan ve sahip olduğu olasılık dağılımının bilindiği kabul edilen mali parametrelerin tekrarlı bir rastgele sürecinin simülasyonu oluşturulmasıdır. Simülasyonlar yoluyla portföy değerinin tamamı için yeniden bir dağılım oluşturulur ve hedef seçilen belli bir zamandaki portföy değerini bulmak için fiyatların davranışları yakınlştırılarak rastgele fiyat rotaları oluşturulup, çeşitli senaryolar üretilir (TCZB, 2005a, s. 29).

Bankaların risk yöneticileri portföylerin riske maruz değer modellerini hesaplariken farklı yaklaşımlar kullansalar da tüm yöntemlerin özü, geçmiş verileri kullanarak portföyün gelecekteki değerinde meydana gelebilecek değişikliklerin tahmin edilmeye çalışılmasına dayanır.

RMD hesaplama yaklaşımlarının her birinin kendine göre avantajı ve dezavantajı bulunmaktadır. Söz konusu yaklaşımlar türev ürünlerin ele alınış şekilleri, uygulama kolaylıkları, üst düzey yönetime raporlama olanakları ve sonuçların güvenilirlikleri gibi pek çok yönden değişiklikler göstermektedir. Bundan dolayı doğru yaklaşım, bu farklı yöntemlerin değerlendirilmesinin ve gereksinimlerin tespitinin doğru bir şekilde yapılmasıyla olur (Candan & Özün, 2006, s. 101).

4.3.3. Likidite Riski Yönetimi

Likidite riski yönetimi, katılım bankalarının yöneticilerinin bankanın maruz kalabileceği likidite riskini ölçme amacı taşımaktadır. Likidite riskinin tespit edilmesi bankaların risk seviyeleriyle bağlantılı fon çeşitliliklerinin belirlenmesinde ve bankaların piyasa riskine karşı pozisyon almalarında önemli yer tutmaktadır. Bu sebeple geleneksel ya da katılım bankacılığı ayırt etmeksizin likidite riski yönetimi, bütün bankalar açısından risk yönetiminin önemli bir parçası durumundadır (Işıl & Özkan, 2015, s. 25).

İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB), İslami bankaların etkin likidite yönetimi politikalarına sahip olması gerektiğini belirtmektedir. Bu yönüyle katılım bankaları, yükümlülüklerini her zaman yerine getirmek için yeterli likiditeye sahip olmalıdır. Bu bağlamda katılım bankalarının niteliği, faaliyetleri ve sermaye piyasası ortamı göz önüne alındığında katılım bankaları, yerinde likidite yönetimi politikaları uygulamalı ve bu politikalar periyodik olarak gözden geçirilmelidir. Likidite riskinin yönetimi konusunda IFSB esasları şunları kapsamaktadır:

- Etkin yönetim kurulu ve üst yönetimin denetimini içeren likiditeyi yönetme stratejisi,
- Likiditeyi ölçmek ve izlemek için sağlıklı süreçler geliştirmek ve uygulamak için bir çerçeve,
- Likidite riskini periyodik olarak izleme ve raporlama için yeterli sistemler,
- Pay sahiplerinin gerekli gördüğü ek sermaye sağlamaya yönelik yeteneğini ve istekliliğini içeren yeterli fonlama kapasitesi,
- Sabit kıymet gerçekleştirmeleri, satış ve geri kiralama gibi düzenlemeler yoluyla likiditeye erişim,
- Likidite krizi yönetimi

Likidite riski, uygun zaman bantlarına dayalı olgunluk merdiveni inşa edilerek belirlenir. Herhangi bir dönemdeki fazlalık veya eksiklik, beklenen nakit girişi ile nakit çıkışı arasındaki fark olup buna net finansman gereksinimleri (NFR) denir. Banka yönetimi daha sonra varlığın yönetimi, sorumluluk yönetimi veya her ikisi aracılığıyla bu boşluğun nasıl kapatılacağı konusunda karar vermelidir.

Likidite riski, katılım bankalarının çeşitli nedenlerle karşılaştığı en kritik risklerden biridir. Bu nedenlerin başında, ikincil piyasa borçlanma araçlarına benzer, şeriatla uyumlu çok sayıda enstrümanın olmayışıdır. Faiz temelinde borçlanmanın yasaklanması katılım bankalarının likidite pozisyonlarını etkili bir şekilde yönetebilmelerini kısıtlamıştır (Tiby, 2011, s. 37).

Örnek olarak, murabahadaki iptal etme riski, murabaha ya da selem yalnızca nominal değerde işlem gören sözleşmelerin ticaretini yapamaması durumu verilebilir. Emtia piyasalarının likidite azlığı, selem veya istisna sözleşmelerinin ikincil ticaretinin yasaklanması da örnekler arasında sayılabilir. Son olarak, İslami bankalar, sınırlı kısa vadeli şeriatla uyumlu kolaylıkla paraya çevrilebilen araçlarından dolayı sahip oldukları büyük cari hesap portföyünün yalnızca küçük bir bölümüne yatırım yapabildikleri için büyük bir boşluk durumunda nakit korumakla yükümlüdürler (Iqbal & Mirakhor, 2011, s. 288).

Tablo 4. 3. Likidite Riski Yönetimi İçin IFSB İlkeleri

İlke 1	İslami finansal kuruluşlar (IIFS), cari hesapların her bir kategorisi ve sınırsız yatırım hesapları için ayrı ayrı ve genel olarak kendi likidite risklerini göz önüne alarak (raporlama da dâhil olmak üzere) bir likidite yönetimi çerçevesine sahip olmalıdır.
İlke 2	IIFS, likidite riskini, bu riski azaltmak için şeriat uyumlu fonlara yeterince başvurma kabiliyetleri ile orantılı olarak üstlenmelidir.

Kaynak: İslami Finansal Hizmetler Kurulu (2005b)

IFSB, Tablo 4.3'te gösterildiği gibi likidite riski yönetimi için iki ilke belirlemiştir: İlk ilke, IIFS 'in etkin bir likidite yönetimi çerçevesine ve raporlama mekanizmasına sahip olmasını şart koşturmaktadır. Sistem, cari hesapların ve sınırsız yatırım hesaplarının genel risk maruziyeti ve ayrı kategorilerin risk maruziyetlerini kolaylaştırmak üzere tasarlanmalıdır. İkinci ilke, bankaların likidite risklerini bu tür riskleri azaltmak için fon yaratma yetenekleri ile ilişkili olarak yeterince ölçmelerini teşvik etmektedir.

Bankacılık sisteminde likidite riskinin yönetimi için farklı yaklaşım biçimleri uygulanmaktadır. Burada hangi yöntemin belirleneceği konusunda banka yönetiminin bilgi ve tecrübeleri etkili olabileceği gibi karmaşık sayısal modellerden olan 'Regresyon Analizi' gibi modeller yardımıyla likidite ihtiyacı durumu tespit edilebilir. Aşağıda bankacılık sisteminde sıklıkla kullanılan likidite ihtiyacı belirleme yaklaşımlarına

değinilmiştir. Bunlar, stok yaklaşımı, akış yaklaşımı ve likidite farkı analizi olmak üzere üç yaklaşım şeklinde açıklanmaktadır (Şimşek, 2008, s. 128).

4.3.3.1. Stok Yaklaşımı

Bu yaklaşımda likidite düzeyi belirli anahtar oranlar yardımıyla tespit edilmeye çalışılırken bu oranlar şunlardır:

- Krediler / Toplam Aktifler
- Krediler / Toplam Mevduat
- Likit ve Likite Yakın Değerler / Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar
- Likit ve Likite Yakın Değerler / Ortalama Aktifler
- Likit Ağırlıklı Aktifler / (Yabancı Kay. + Gayri Nakdi Kr. + Yükümlülükler)

Krediler / toplam aktifler ve krediler / toplam mevduat oranlarının yüksek olması banka için likidite yetersizliğinin bir göstergesidir. Bankanın likit olmayan pozisyonda olduğunu, kredilerin ve borç alınmış fonların yüksek seviyelerde olması göstermektedir. Likit ve likite yakın değerler / kısa vadeli yabancı kaynaklar oranının birin üzerinde olması durumu bankanın likidite yeterliliğini göstermektedir. Ayrıca likit ve likite yakın değerler / ortalama aktifler oranı banka için aktiflerin ne kadarının likit ve likite yakın unsurlara bağımlı olduğu anlamına gelmektedir. Nakit giriş ve çıkışları likiditenin reel göstergeleri olmasına rağmen stok yaklaşımı nakit giriş ve çıkışlarını gözardı etmektedir (Ekenel, 2009, s. 62).

4.3.3.2. Nakit Akışı Yaklaşımı

Stok yaklaşımının aksine bu yaklaşım modelinde nakit giriş ve çıkışlarındaki farklılıklar dikkate alınarak giriş ve çıkış arasındaki olası düşüşler için likit rezervler tutulmaktadır. Tutulan rezervlerin çalışma mantığı, bir sonraki dönem için bir önceki dönemde oluşan nakit giriş ve çıkışlarını belirleyen grafik hazırlanması şeklindedir. Bu hazırlanan grafikte düşük olan yerlerin fazla nakit çıkışı olduğu anlamına gelirken bu dönemde likit rezervler tutulması gerekmektedir. Ayrıca net nakit çıkışlarının olduğu dönemlerde bunun ne kadarının isteğe bağılı olduğu tespit edilmekte ve isteğe bağılı olanlar toplam nakit çıkışlarından çıkarılarak diğer bir grafik daha çizilmektedir. Diğer çizilen grafikte, hangi dönemde daha çok nakit çıkışı olduğu ve zorunlu nakit çıkışı

durumları yer alırken böylece bankanın elinde tutması gereken nakit miktarı ve tutacağı vakit tespit edilmektedir (Babuşcu, 2005, s. 66).

4.3.3.3. Vade Farkı Yaklaşımı

Vade farkı yaklaşımı, bankaların aktif ve pasif olmak üzere bilanço kalemlerinin incelenmesi yapılmak suretiyle likidite eksikliğinin tespit edilerek bunlara ilişkin gerekli karşılıkların ayrılması mantığına dayanır. Bu yaklaşım türünde, bankanın aktif ve pasif kalemleri belirli dönemler içinde döviz ve Türk lirası olarak analiz edilip likidite eksikliği veya fazlalığı tespit edilerek bunlara ilişkin gerekli tedbirler alınır.

Vade farkı yaklaşımında belli dönemlerde vadesi biten aktifler ve borçlar arasındaki tutar hesaplanır. Söz konusu dönemde vadesi biten aktiflerin borçlardan fazla olduğunu farkın pozitifliği gösterirken, farkın negatifliği ise bankanın yeni fonlara ihtiyacı olduğunu göstermekte olup bu ihtiyacın nasıl karşılanacağı ise banka stratejilerine göre belirlenmektedir (Ekenel, 2009, s. 63).

4.3.4. Operasyonel Risk Yönetimi

Operasyonel risk insanlardan, süreçlerden ve teknolojiden kaynaklı problemler nedeniyle ortaya çıkabileceğinden bu riskin yönetimi oldukça karmaşıktır. Katılım bankalarının yönetim kurulu ve üst düzey yönetimleri, operasyonel riskin yönetimi için genel politika ve stratejiler geliştirmelidirler. Üst düzey yönetimler, arzu edilen risk yönetimi standartlarını oluşturmalı ve operasyonel riskleri azaltacak uygulamalara yönelik net kurallar oluşturmalıdır. Operasyonel riskin ortaya çıkabileceği farklı kaynaklar göz önüne alındığında, bunların tanımlanması ve yönetilmesi için ortak bir standart geliştirilmelidir. İnsan, süreç ve teknoloji nedeniyle farklı departmanlarda meydana gelen operasyonel riskle baş etmeye özen gösterilmesi gerekir.

Katılım bankacılığında, operasyonel risk birçok farklı nedenden dolayı ortaya çıkabilir, bunlar aşağıda açıklanmıştır:

- Bağlayıcı olmayan murabaha ve istisna sözleşmelerinde iptal riskinden,
- Operasyonel süreçlerdeki ve arka ofis fonksiyonlarındaki olası sorunları tespit etmek ve yönetmek için yetersiz bir iç kontrol sisteminden,

- İslami finansal sözleşmelerin daha geniş bir hukuki ortamda uygulanmasındaki potansiyel zorluklardan,
- Bankanın şariat gereklerine uymamasından dolayı bunun gelirini etkilemesi ve bu tür faaliyetlerden kaynaklanan tüm gelirlerin geçersiz olarak değerlendirilmesinden,
- Yatırım portföyünün yönetiminde suiistimal ve ihmal tehlikeleri durumlarında ortaya çıkabilir. Ayrıca, böyle bir durumda tüm kayıp ve müdarebe şartlarının bankanın üzerinde bir sorumluluk haline gelmesi ve bu durumun bankanın sermaye yeterliliği ve ödeme gücünü olumsuz yönde etkilemesinden,
- Risk durumu, emtia stoklarının bakımını yapma ve yönetme ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Böylece bankalarda oluşan yetersiz stok sistemi nedeniyle olası zarar ve ek olarak stok maliyeti oluşmasından,
- Sermaye tipi sözleşmelerin ve ilgili yasal risklerin izlenmesinden kaynaklı potansiyel maliyet ve risklerden,
- Yapısal finansal işlemlerin artan kullanımı, özellikle banka kaynaklı varlıkların menkul kıymetleştirilmesinin bankayı yasal riske maruz bırakabilmesinden dolayı ortaya çıkabilir (Sundararajan, 2007, s. 58).

Katılım bankalarının karşılaştığı operasyonel riskler genel olarak dört kategoriye ayrılabilir (Tiby, 2011, s. 41):

1. Geleneksel bankalardaki risklere biraz benzer operasyonel riskler. Bunlar, suiistimal ve yetersiz iç kontrol sistemi gibi her türlü riski içermektedir.

2. Katılım bankalarının kullandığı finansal araçların varlık bazlı ve sözleşmeye dayalı nitelikleri ile ilgili riskler. Bu riskler, bankaların sözleşmelerinin hazırlanmasında ve uygulanmasında riske maruz kaldığı şariatla uyumlu ürünlerle bağlantılı riskleri oluşturmaktadır. Ayrıca, İslami bankalar, finansman araçlarının varlık destekli nitelikleri nedeniyle, bilançolarında geleneksel bankalardan daha fazla fiziksel varlık taşımaktadırlar. Bu durum envanterin maliyeti, kontrolü ve yönetimi ile ilgili ek riskler ortaya çıkarır. Buna ek olarak, İslami bankalardaki bilgi teknolojisi ile ilgili operasyonel riskler, yazılımları henüz tam olarak geliştirilmemiş ve standartlaştırılmamış olduğundan geleneksel bankalardan çok daha yüksektir.

3. Şeriat uyum riski, iki tür riskten oluşur: (1) bankanın operasyonlarında şeriat kuralları ve ilkelerine potansiyel uyumsuzlukla ilişkili risk ve (2) suiistimal ihtimali ve mudarebe sözleşmeleriyle ilişkili riskler. Müdarib tarafından kötü davranış veya ihmalkârlık nedeniyle oluşan vakalarda, fon sağlayıcıları tarafından yatırım yapılan fonlar müdaribin yükümlülüğü haline gelir.

4. Basel II’de ‘*sınırlı olmaksızın para cezalarına maruz kalma, cezalar veya denetleyici eylemlerden kaynaklanan zararların yanı sıra özel yerleşim yerleri de dâhil*’ olarak tanımlanan yasal risk. İslami bankalarda şeriata uyan sözleşmelerin yorumlanmasında ve uygulanmasında belirsizlikten kaynaklanan hukuki risk çok önemlidir.

Tablo 4. 4. Operasyonel Risk Yönetimi için IFSB İlkeleri

İlke 1	İslami finansal kuruluşlar (IIFS), şeriat kuralları ve ilkelerine uyumu sağlamak için şeriat danışma kurulu da dâhil olmak üzere yeterli bir sistemi ve kontrolleri yerine getirmelidir.
İlke 2	IIFS, tüm fon sağlayıcılarının menfaatlerini korumak için uygun mekanizmalara sahip olmalıdır. Yatırım hesap sahipleri (IAH) fonlarının IIFS’in fonlarıyla birleştiği yerlerde IIFS, varlık, gelir, masraf ve kâr dağıtımının kurulması, uygulanması ve IIFS’in güvene dayalı sorumluluklarına uygun bir şekilde raporlanması hususuna önem vermelidir.

Kaynak: İslami Finansal Hizmetler Kurulu (2005)

İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB), Tablo 4.3’de gösterildiği üzere, operasyonel riski yönetmek için iki ilke belirlemiştir. İlk ilkede İslami finansal kuruluşların operasyonel riski azaltmak için yeterli bir kaynağa, sisteme ve kontrole sahip olmasını sağlamayı hedef edinen kurum, buna ek olarak tüm bankaların işlemlerinin şeriat kurallarına ve ilkelerine uygun olarak yürütülmesini sağlamaları için bankaların şeriat kurulu oluşturmaları gerekliliğini belirtmiştir.

Kurul ikinci ilke olarak bankaların mevduat sahiplerinin ve hissedarlarının menfaatlerini korumak için yeterli ölçümlerin yapılmasını sağlamayı hedef belirtmiştir.

Buradan anlaşıldığı üzere İslami finansal kuruluşlar, sınırsız hesap sahiplerine karşı güvene dayalı sorumluluklarını yerine getirmelidirler. IIFS, paylaşılan bir havuz tarafından finanse edilen yatırımlar için gelirlerin, masrafların ve kârın dağıtımının temellerini oluşturarak bunları şeffaf bir şekilde açıklamalıdır.

Operasyonel riskin karmaşıklığı göz önüne alındığında bu riski ölçmenin zor olduğu söylenebilir. Operasyonel risk ölçüm tekniklerinin çoğu basit ve deneysel niteliktedir. Bununla birlikte katılım bankaları kurum içinde yayınlanan rapor ve planlar (denetim raporları, düzenleyici raporlar, yönetim raporları, iş planları, operasyon planları, hata oranları, vb.) yardımıyla farklı riskler hakkında bilgiler toplayabilirler. Daha sonra bu belgelere dikkatle bakılmak suretiyle potansiyel riskleri temsil edebilecek açıklıklar ortaya çıkarılabilir. Raporlardan elde edilen veriler daha sonra dâhili ve harici faktörler olarak sınıflandırılarak bankalar için potansiyel bir kayıp ihtimaline dönüştürülebilir. Operasyonel riskin değerlendirilmesi süreci, izleme ve yönetim araçlarının periyodik kontrolü, stres testi ve uygun ekonomik sermaye miktarının tahsisini içermektedir.

Basel Komitesi tarafından, operasyonel risklerin ölçümü için yasal sermayenin hesaplanmasında basitten başlayıp gelişmişe doğru giden 3 ölçüm yaklaşımı belirlenmiştir. Bu ölçüm yöntemleri aşağıda açıklanmıştır:

4.3.4.1. Temel Gösterge Yaklaşımı

Temel gösterge yaklaşımı, bankanın tek bir gösterge kullanarak tüm faaliyetlerinde operasyonel riski karşılamak üzere gerekli olan sermaye tahsisini belirlemeye yaramaktadır (Boyacıoğlu, 2002, s. 63-64). Tek bir göstergeyle ayarlanan ve oldukça basit olan bu yaklaşım Basel II tarafından oluşturulmuştur. Bu yaklaşımdaki gösterge 'brüt gelir' ve son üç yılın brüt gelirinin ortalaması alınarak hesaplanmaktadır. Eğer son üç yıl içerisinde negatif brüt gelir olursa o yılki değer, hesaplamanın dışında tutulur (Varlık, 2010, s. 48).

Ortalama brüt gelirin hesabına karşılıkların, olağanüstü gelir ve giderlerin ve bağlı menkul kıymet satışından doğan kâr veya zararların dâhil edilmemesi gerekmektedir. Basel Komitesi tarafından brüt gelirin 0,15'lik bir katsayıyla çarpılmasının belirtildiği temel gösterge yaklaşımıyla, banka için sermaye gereksinim miktarına ulaşılmaktadır. Bu

yaklaşım küçük ve ulusal bankalar için daha uygundur. Basel komitesi, küresel alanda faaliyet gösteren büyük bankaların riske daha çok duyarlı yaklaşımlar kullanmalarını önermektedir (BCBS, 2001, s. 6).

4.3.4.2. Standart Yaklaşım

Standart Yaklaşım, banka faaliyetlerini bir takım standartlaştırılmış iş birimleri ve kollarına ayırmaktadır. Basel Komitesi tarafından 8 iş koluna bölünerek standartlaştırılan banka faaliyetleri “kurumsal finansman, alım-satım faaliyetleri, bireysel bankacılık, ticari bankacılık, ödeme ve takas, aracılık ve saklama hizmetleri, varlık yönetimi, bireysel aracılık hizmetleri” şeklinde belirlenmiştir (Babuşcu, 2005, s. 283).

Bu yöntem bankanın farklı iş kollarının maruz kaldığı risklerin farklı olacağı anlayışına dayanmaktadır. Bu yöntemde her bir iş kolundan alınan brüt gelir, o işkolu için belirlenen katsayıyla çarpılarak söz konusu iş alanının sermaye yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu işlem tüm iş kollarına uygulanmak suretiyle bankanın toplam sermaye yükümlülüğüne ulaşılmaktadır. Yaklaşımına göre, iş alanları için hesap edilen son üç yıllık brüt gelirlerin basit ortalamalarının ilgili katsayılarla çarpılması ile elde edilen tutarların toplamı, toplanan yasal sermayeyi oluşturmaktadır. Aşağıdaki şekilde formülleştirilmiştir:

$$\text{Sermaye}_{SY} = (\sum_{1-3. \text{ yıllar}} \max [\sum (BG_{1-8} * \beta_{1-8}) , 0]) / 3$$

Sermaye_{SY}; Standart Yaklaşımla hesaplanan sermaye tutarı

BG₁₋₈; Her iş kolu için o yıla ait brüt gelir

β_{1-8} ; Her iş kolu için belirlenen beta katsayıları (Şahin S. , 2008, s. 55)

4.3.4.3. İleri Ölçüm Yaklaşımı

İleri ölçüm yaklaşımı, operasyonel risklerin sayısal hale getirilerek ölçümün yapıldığı ve bu ölçüm sonuçlarına göre sermaye tahsisinin yapıldığı yöntemlerdir. Basel Komitesi tarafından operasyonel riskin ölçülmesinde genel kabul gören herhangi bir ölçüm yöntemi mevcut olmadığı için tek bir modelle değil, geliştirilecek yöntemlere ilişkin ölçüm yaklaşımlarına yer verilmektedir. Komitenin operasyonel riskler için

sermaye yükümlülüğü hesaplamasında benimsediği teşvik mekanizmasına göre ileri ölçüm yöntemlerini kullanmasına denetim otoriteleri tarafından izin verilen bankaların daha düşük sermaye yükü ile karşı karşıya bulunması amaçlanmaktadır (Şahin S. , 2008, s. 56).

Bankanın iç risk ölçüm sistemleri ve bunlarla ilişkili kayıp verilerinden yararlanarak oluşturulan gelişmiş ölçüm yaklaşımları, riske en duyarlı yöntemleri içermektedir. Bankalar buradaki verileri kullanarak Basel Komitesinin belirlediği kriterler ile operasyonel riskleri için sermaye karşılıkları ayırırlar (Babuşcu, 2005, s. 285).

Basel komitesi içsel ölçüm yaklaşımı, kayıp dağılımı yaklaşımı, skor kart yaklaşımı, senaryo analizi yaklaşımı olmak üzere 4 ayrı ileri ölçüm yaklaşımı önermiştir. Komite ayrıca bankaların temel gösterge ve standartlaştırılmış yaklaşımları kullanmalarındansa içsel ölçüm yaklaşımının kullanılmasıyla daha düşük sermaye ayırmalarını sağlamalarını hedeflemektedir (Varlık, 2010, s. 51).

Bir bankanın gelişmiş ölçüm yaklaşımını kullanabilmesi için asgari olarak aşağıdaki kriterleri yerine getirmesi gerekmektedir:

- Yönetim kurulu ve üst düzey yönetim, operasyonel risk yönetim sürecinde aktif olarak yer almalıdır.
- Bankanın yapısına uygun bir operasyonel risk yönetimi sistemi oluşturulmalı ve doğru bir şekilde uygulanmalıdır.
- Bankalar içsel zarar verilerini izlemelidir. İçsel zarar verisinin izlenmesi, güvenilir operasyonel risk ölçüm sisteminin geliştirilmesinin ve çalışmasının en temel gerekliliğidir.
- Yasal sermaye hesabı için kullanılan ve içsel olarak üretilen operasyonel risk ölçümleri, asgari 5 yıllık içsel zarar verisine dayanmalıdır. İlk uygulama için 3 yıllık veri kullanılabilir.
- Zarar verileri belirli faaliyet kollarına ve olay tiplerine göre ayrılmalı ve bu ayrımı yapmak üzere objektif kriterlere sahip olunmalıdır.
- Bankanın içsel zarar verileri uygun alt sistemlere ve coğrafi alanlara ait bütün önemli faaliyetleri ve olayları içerecek şekilde kapsamlı olmalıdır. Banka içsel zarar verisi toplamak için uygun bir asgari brüt zarar eşğine sahip olmalıdır.

- Brüt zarar miktarlarına ait bilgiler dışında banka olayın tarihini, brüt zarar miktarlarından karşılanabilen kısımları ve zarar olayının nedenleri hakkında bilgileri toplamalıdır.
- Banka merkezi bir fonksiyonda (örneğin bilgi sistemleri gibi) gerçekleşen bir olaydan kaynaklanan zarar verisini veya birden fazla faaliyet koluna ait olan veya zaman içinde ilişkilenen olaylardan kaynaklanan zarar verisini, bu faaliyetlere atamak için belirli kriterlere sahip olmalıdır.
- Bankanın operasyonel risk ölçüm sisteminin, nadiren ortaya çıkmakla birlikte ciddi potansiyel zararlara maruz kalması söz konusuysa ve yeterli iç veri bulunmuyorsa; banka uygun olan dış verileri kullanmalıdır. Söz konusu dış veri, gerçek zarar miktarlarını, olayların meydana geldiği faaliyetlerin ölçeğine dair bilgileri, zarar olaylarını nedenleri ve koşulları ile ilgili bilgileri içermelidir (Ekenel, 2009, s. 65-66).

İleri ölçüm yöntemlerinin kullanılabilmesi için bankaların karşı karşıya bulundukları en önemli sorun yeterli niteliklere sahip uygun verinin bulunmamasındaki zorluklardır. Komite, ileri ölçüm yöntemleri ile birlikte ortaya çıkan veri sorunu ile ilgili olarak yol gösterici çalışmalarda bulunmuştur. Komite bu amaçla Standart Yöntemde de kullanılan sekiz iş koluna ilave olarak bunların alt iş kolları konusunda da bir sınıflandırma geliştirmiştir. Ayrıca, operasyonel risk olayları ve risk olaylarının gerçekleşmesi neticesinde ortaya çıkan kayıplara ilişkin sınıflandırmalar geliştirilmiştir (Şahin S. , 2008, s. 56).

İleri ölçüm yaklaşımları kapsamında bankalara, sermaye gereksiniminin hesaplanmasında kendi içsel kayıp verilerini kullanabilme olanağı sunulmaktadır. Bankalar operasyonel riskten kaynaklanan zararlarını ölçmek ve gerekli olan asgari sermayeyi belirlemek için 7 farklı kayıp türü belirlemişlerdir. Bu kayıp türleri standart yaklaşımda da kullanılan 8 iş kolunun her biri için toplam 7 ayrı kayıp türü olarak belirlenmiştir. Söz konusu bu kayıp türleri şunlardan oluşmaktadır:

- Banka içi hile ve dolandırıcılık,
- Banka dışı hile ve dolandırıcılık,
- İstihdam uygulamaları ve işyeri güvenliğiyle ilgili kayıplar

- Müşteri, ürün ve işyeri uygulamaları,
- Banka mallarına verilen zararlar,
- Faaliyetlerin durması ve sistem hatalarına ilişkin kayıplar,
- İşletme, teslimat ve süreç yöntemine ilişkin kayıplar (BCBS, 2001b, s. 21).

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA DİZAYNI

5.1. ARAŞTIRMANIN AMACI VE ÖNEMİ

Türkiye 80 milyonu aşkın nüfusuyla Ortadoğu ve Avrupa arasında yer alan Müslüman ülkelerden biridir. Ülkemizde Katılım Bankacılığı son yıllarda önemli gelişmeler kaydetmiştir. 2017 yılı itibarıyla katılım bankalarının bankacılık sektöründeki payı % 4,92 seviyesindedir. Globalleşme ve artan rekabet şartlarıyla birlikte finans sektöründe kurumsal yönetim ve sürdürülebilirlik konuları önem kazanmıştır. Sektörde yer alan finansal kurumlar açısından da faaliyetlerin sürdürülebilirliğini sağlamak ve karlılığı arttırmak için risk yönetimi konusunu dikkate almaları elzem hale gelmiştir. Dolayısıyla gerek anlayış gerekse de uygulama açısından finans sektörüne yeni bir soluk getiren katılım bankacılığında da risk yönetimi gözardı edilmeyecek bir başlık haline gelmiştir. Bu çalışmanın amacı katılım bankalarında çalışan uzman ve yöneticilerin risk yönetimi konusundaki görüşlerini ve uygulamalarını keşfetmektir. Bu sebeple Batı Akdeniz bölgesindeki Antalya, Isparta ve Burdur illerinde faaliyet gösteren katılım bankaları şubeleriyle anket bazlı bir araştırma yapılmıştır. Bu anketin hedef kitlesi bu bankaların yönetici ve uzman pozisyonundaki personelleridir. Katılım bankalarının risk yönetimi ve kontrolünü elinde bulunduran kişilerin algılarını ölçmek amacıyla çalışanlar hedef alınmıştır. Çalışmanın teorik kısımlarında da aktarıldığı üzere İslami bankalar Türkiye’deki adıyla katılım bankaları tarafından üretilen ürün ve hizmetler konvansiyonel bankalardan farklılık göstermektedir. Bu duruma paralel olarak katılım bankaları için çeşitli risk türleri de söz konusudur. Dolayısıyla, katılım bankalarının yönetici personelleri bu ürünlerin hangi riskleri getirdiğini ve sonrasında bu risklerin nasıl yönetilmesi gerektiğini bilmelidirler.

Çalışmanın ana amacı, riski kontrol altına almak için Türkiye katılım bankacılığı sistemi tarafından benimsenen risk yönetim uygulamalarını ve tekniklerini incelemek ve keşfetmektir.

5.2. LİTERATÜR İNCELEMESİ

Uluslararası literatürde risk yönetimi üzerine yapılan çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Fakat risk yönetimine yönelik yapılan ampirik çalışmaların daha az sayıda olduğu görülmektedir. Alternatif bir sistem olarak İslami bankacılık sektöründe ise risk yönetimi konusunda yapılan çalışmalar sistemin yeni olmasıyla da bağlantılı olarak sınırlı sayıda bulunmaktadır. Ülkemiz bazında değerlendirildiğinde geleneksel bankalarda risk yönetimini tespitiye yönelik az sayıda ampirik bir çalışma bulunurken daha spesifik olarak operasyonel ve kredi gibi risklerin ölçümüne yönelik az sayıda çalışmaya da rastlanmaktadır. Ayrıca ülkemiz literatüründe katılım bankacılığında risk yönetimi konulu ampirik bir çalışma ile karşılaşılmamıştır. Yahşi'nin katılım bankacılığında risk odaklı bir iç denetim modeli konulu bir doktora çalışması bulunmaktadır (Yahşi, 2014). Yine spesifik olarak likidite riskinin ölçümüne yönelik çalışma literatürde yer almaktadır (Işıl & Özkan, 2015). Bu açıdan yapılan çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Geçmişte bu konu ile ilgili yapılmış araştırmalar, kronolojik olarak aşağıda verilmiştir.

Geleneksel bankacılık endüstrisinde risk yönetimi üzerine yapılan araştırma çalışmalarında erken yönelimler olmuştur. Risk yönetimi uygulamaları ve risk yönetimi için farklı tekniklerin kullanımı üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Ancak İslami finans kurumlarında bu yönlü bir çalışma ilk olarak 1997 yılında Pakistan üzerinde İslami finans alanındaki risk paylaşımını analiz etmek için Tariqullah Khan tarafından yapılmıştır. Bu araştırmadan sonra bu konuda yapılan çalışmalarda artış olmuştur (Khan T. , 1997).

Karim (1999), Khan ve Ahmed (2001) ve Abul Hassan (2009) gibi birçok araştırmacı tarafından dünya çapında araştırmalar yürütülmüştür. Bütün bu araştırmacılar, İslami bankacılık sektörünün sadece geleneksel bankaların karşı karşıya olduğu risklere maruz kalmayacağı, finansal işlemleri ve yükümlülük yapısını tamamen ortadan kaldırması nedeniyle yeni bir risk tipi ile karşı karşıya kaldığı savıyla hareket etmişlerdir.

Khan ve Ahmed, 2001 yılında yaptıkları çalışmayla İslami finansal hizmetler endüstrisinin karşılaştığı özgün riskleri ve İslami bankaların bu risklerle ilgili algılarını anket yoluyla incelemiş ve analiz etmişlerdir. 10 farklı ülkeden 17 İslami finansal kurumu kapsayan anket; İslam bankacılarının farklı risklere, bu kurumlardaki risk yönetimi

süreçlerine ve İslami finansal kurumlarla ilgili diğer bazı hususlara ilişkin bakış açılarını sunmaktadır. Çalışma İslami finansal kuruluşların iki tür riskle karşı karşıya kaldığı sonucuna ulaşmıştır. İlk risk türünü şeriat ilkelerine uyum nedeniyle özü değişebilmekle birlikte kredi riski, piyasa riski, likidite riski ve operasyonel risk gibi finansal araçlar olarak geleneksel bankalarla ortaklaşa olan riskler oluşturmaktadır. İkinci tür risk ise, İslami bankaların kendilerine özgü varlık ve yükümlülük yapılarının bir sonucu olarak karşılaştıkları yeni ve özgün risklerdir. Buradan hareketle çalışmada, İslami bankalara sunulan risk tanımlama, yönetim süreç ve tekniklerinin; İslam'ın finans ilkeleri ile çelişmeyen standart teknikler ve İslami finansal araçların yeni veya özel gerekliliklerini göz önüne alarak uyarlanan teknikler olmak üzere iki tür olabileceği belirtilmiştir. Çalışmada İslami bankaların karşı karşıya kaldıkları risklerin, şeriat (ahlaki yasalar) gerekliliklerine uymalarından kaynaklandığı ileri sürülmektedir (Khan & Ahmed, 2001).

Al-Janabi (2006) yaptığı çalışmasında İslami bankacılık sektörünün döviz kuru riski ve sermaye riskiyle karşı karşıya olduğunu gözlemlemiştir. Çalışmasında riskleri şeriat yasaları ile yönetmek için yeterli araca sahip olunmadığını düşünerek bu gözlemi yapmıştır. Al-Janabi'nin çalışması, Fas döviz ve borsalar gibi İslami likit olmayan finansal piyasalara yöneliktir. Çalışmanın bu tarz finansal piyasalarda alım satım ve yatırım portföylerine uygulanabilecek proaktif risk yönetimi teknikleri ve stratejileri sağlama amacını taşımaktadır. Çalışmada likit olmayan döviz ve hisse senedi menkul kıymetlerini içeren finansal portföylerin piyasa riski maruziyetinin ölçülmesi, yönetimi ve kontrolü için pratik bir yaklaşım sergilenmiştir. Bu yaklaşım, matris cebir tekniği kullanılan bir yazılım aracının inovasyonu ile birlikte riske maruz değer (VaR) tekniğine dayanmaktadır. Çalışmada özetlenen risk yönetimi prosedürleriyle, likit olmayan piyasalarda alım satım ve yatırım riskinin yönetimi için uygun politikaların oluşturulmasına yardımcı olunmaya çalışılmıştır. Ayrıca çalışmada kapsamlı teori, analiz bölümleri, sonuçlar ve öneriler ile tam uygulanabilir risk yönetimi raporları yer alırken, gelişmekte olan İslami finans piyasalarında ticaret ve yatırım portföyleri için yararlı olan uygun teknikler ve optimum varlık tahsisi stratejileri sunulmaktadır. Bu prosedürler, günlük alım satım ve yatırım operasyonlarında öz kaynak ve döviz riskinin ölçülmesi, yönetimi ve kontrolü için proaktif bir metodolojinin temelini oluşturmayı hedeflemektedir (Al-Janabi, 2006).

Al-Tamimi ve Al-Mazrooe (2007) yaptıkları çalışmada Birleşik Arap Emirlikleri'nde faaliyet gösteren bankaların risk yönetimi uygulamalarını ve farklı risk türleriyle başa çıkma yöntemlerini ve Birleşik Arap Emirlikleri (BAE)'deki ulusal ve yabancı bankaların izlediği etkili risk yönetimi uygulamalarını incelemişlerdir. Bu çalışmada amaç aynı zamanda iki banka grubu arasındaki risk yönetimi uygulamalarını karşılaştırmaktır. Çalışma anket örneği ile yapılmıştır. İki kısımdan oluşan çalışmanın ilk bölümünde risk ve risk yönetimini anlama, risk tanımlama, risk değerlendirme ve analizi, risk izleme, risk yönetimi uygulamaları ve kredi risk analizine yönelik 43 adet kapalı uçlu soruya yer verilmiştir. İkinci bölümde ise risk tanımlama yöntemlerine ve çeşitli risklerle karşılaşmış bankalara ilişkin 2 kapalı uçlu soruya yer verilmiştir. Çalışmaya göre BAE bankaları (İslami bankalar dâhil) risk yönetim uygulamaları ve tekniklerinde farklı tip risklerle mücadele etmektedir. Çalışmanın sonucunda Birleşik Arap Emirliklerindeki bankaların karşı karşıya olduğu 3 tip önemli riskin olduğu bulunmuştur. Bunlar döviz kuru riski, kredi riski ve operasyonel risk şeklindedir. Çalışma sonucunda risk yönetiminde Birleşik Arap Emirlikleri bankalarının etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Çalışma sonuçları aynı zamanda göstermiştir ki risk değerlendirme ve analizlerinin uygulanmasında yabancı ve ulusal bankalar arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

Ariffin ve diğerleri (2009), bankalardaki risklerin doğası, risk ölçümü ve risk yönetimi teknikleri hakkında İslami bankacıların algısını tespit etmek için anket yoluyla 14 ülkedeki 28 İslami banka üzerinde bir araştırma yapmıştır. Çalışmada araştırmacılar, her iki banka türünün yani İslami ve konvansiyonel bankaların aynı tür risklerle karşı karşıya olduğunu ancak farkın risk seviyelerinde olduğunu ifade etmişlerdir. Çalışmada bankaların yaptıkları farklı sözleşmelerin her bir riskin önemi için farklı etkileri olduğuna dair bulgular yer almaktadır. Ancak mevcut çalışmada farklı ülkelerdeki İslami bankacıların riskleri farklı algıladıklarına dair bir kanıt bulunmamaktadır. Bulgular ayrıca uygun risk yönetimini kolaylaştırmak için her bir finansal araç için riskin ayrı ayrı değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. İslami bankalar teknik olarak daha az gelişmiş risk ölçüm teknikleri yani VaR, simülasyon tekniği, en kötü durum ve RAROC tahminlerini kullanmaktadır. Risk analizleri yaparken ve risk oranlarını ölçerken daha çok vade analizi ve kredi derecelendirmelerini kullanmaktadırlar. Çalışmada bu durumun gerekçesi İslami bankaların piyasada yeni olması ve karmaşık teknikler kullanmak için

yeterli kaynak ve sisteme sahip olmaması şeklinde belirtilmiştir (Ariffin, Archer, & Karim, 2009).

İslami bankaların finansman sağlamak için gerçekleştirebilecekleri çeşitli faaliyetler vardır. İlkesel olarak, bu faaliyetlerin İslami bankaların işlerini yürüttüğü prensiplerle tutarlı olacak şekilde uyarlanması gerekmektedir. Bu nedenle, bu tür özel risklerin belirlenmesi, ölçülmesi, yönetimi ve gözetimi öncelikli bir öneme haizdir. Bu sadece İslami bankaların inisiyatifine bırakılmamalıdır. Denetim otoriteleri, İslami bankalarda risk raporlaması konusunda şeffaflığı arttırmaya yönelik rehberlik sağlayarak bu konuda da bir rol üstlenmelidir (Ariffin, Archer, & Karim, 2009).

Abul Hassan (2009) tarafından Brunei Darussalam'daki İslami bankaların risk yönetimi uygulamalarını ve farklı risk türlerini ele alma tekniklerini değerlendiren bir çalışma yapılmıştır. Çalışma iki bölümden oluşmuş olup ilk bölümünde altı yönü kapsayan bir anket geliştirilmiştir. Bunlar; risk ve risk yönetimi, risk değerlendirme ve analizi, risk tanımlama, risk izleme, kredi riski analizi ve risk yönetimi uygulamalarından oluşmaktadır. İkinci bölüm, risk tanımlama ve örnekleme yer alan bankaların karşılaştığı riskler şeklinde geliştirilmiştir. Çalışma, Brunei Darussalam'daki İslami bankaların maruz kaldığı en önemli üç risk türünün döviz kuru riski, kredi riski ve ardından operasyonel risk olduğunu ortaya koymuştur. Ayrıca çalışmada İslami bankaların risk yönetimi uygulamalarında en çok etki yaratan değişkenlerin risk tanımlama ve risk değerlendirme ve analizinin olduğu bulunarak bu değişkenlerin riskleri yönetmede oldukça verimli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

N. Khattak, K. Rehman, W. Ullah ve M. Ullah (2013) tarafından Pakistan İslami bankacılık sistemi çalışanlarının risk yönetimi uygulamaları ve tutumlarını ölçmeye yönelik bir çalışma yapılmıştır. Çalışmanın temel amacı, riski kontrol altına almak için Pakistan İslam bankacılık endüstrisi tarafından benimsenen risk yönetimi uygulamalarını ve tekniklerini incelemektir. Çalışma Pakistan'da faaliyetlerine devam eden 6 tam teşekküllü İslami banka ve 11 geleneksel bankanın İslami penceresiyle yapılmıştır. Anket bazlı yapılan ve iki kısımdan oluşan çalışmanın ilk bölümünde risk ve risk yönetimini anlama, risk tanımlama, risk değerlendirme ve analizi, risk izleme, risk yönetimi uygulamaları ve kredi risk analizine yönelik 42 adet kapalı uçlu soruya yer verilmiştir. İkinci bölümde ise risk tanımlama yöntemlerine ve çeşitli risklerle karşılaşmış bankalara

ilişkin 2 kapalı uçlu soruya yer verilmiştir. Çalışma, Pakistan İslami bankacılık sisteminin risk yönetimi uygulamalarından anladığı sonucuna ulaşmaktadır. Ayrıca Pakistan İslami bankacılık sisteminin karşılaştığı en önemli risklerin sırasıyla likidite riski, operasyonel risk ve faiz /getiri oranı riski olduğu çalışmanın bir başka çıktısı arasında yer almaktadır. Araştırma sonucunda, Pakistan İslami bankacılık sisteminin karşı karşıya olduğu risklerin üstesinden gelmesi için risk ve risk yönetimini anlama, risk değerlendirme ve analizi, risk tanımlama ve risk izleme değişkenlerini göz önüne alması gerektiğine ulaşılmaktadır.

Türkiye'deki literatüre bakıldığında, Atayılmaz (2005) tarafından Türkiye'de yasal olarak faaliyet gösteren bankaların portföy riski yönetim bölümlerinde uygulanmakta olan risk hesaplama yöntemlerinin neler olduğunun belirlenmesi ve istatistiksel tekniklerin bu yöntemler arasındaki yerini ve önemini saptamak için soruluk bir anket çalışması yapılmıştır. 2005 yılının Nisan, Mayıs ve Haziran aylarını kapsayacak süre aralığında yapılmış olan bu çalışma, Türkiye'de yasal olarak faaliyet gösteren çeşitli bankalara yönelik uygulanmıştır. Çalışma sonucunda bankaların ölçülebilen ve ölçülemeyen çeşitli bir takım oranları elde edilmiştir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre bankacılık sektöründe çoğunlukla portföy riskinin temel kaynağı olarak kabul edilen hisse senetlerinin, genel olarak %10 ile %20 aralığında bir oranla portföylere dahil edildiği görülmüştür. Ayrıca yapılan araştırmada, bankaların büyük bir kısmı portföy risk ölçüm sonuçlarının banka başarısının temel unsuru olduğunu belirtirken buna karşın çok az bir kısmı ise bu konuda olumsuz görüş bildirmiştir (Kısacık, 2009).

Temel (2006) tarafından ticari bankaların Basel II uygulamalarında hangi aşamada oldukları, kredi riski yönetiminde karşılaştıkları sorunları tespitiye yönelik anket bazlı bir çalışma yapmıştır. Bu çalışmada, Türkiye'de faaliyet gösteren ticari bankalar; kamu sermayeli bankalar, özel sermayeli bankalar, yabancı sermayeli bankalar ve Türkiye'de şubesi olan yabancı bankalar olarak dört türe ayrılmıştır. Çalışmanın amacı; bu dört tür bankanın kredi riski yönetiminde Basel II'ye uyum süreci ve kredi riski yönetiminde karşılaşılan sorunların tespitine yöneliktir. Çalışmanın uygulama kısmında Türk bankacılık sektöründe faaliyet gösteren bankaların Basel II uygulamalarında hangi aşamada oldukları, kredi riski yönetiminde karşılaştıkları içsel ve dışsal sorunlar ve kendi aralarında karşılaştırmalarına yönelik yapılan anket çalışmasına yer verilmiştir. İstanbul'da yüz yüze görüşme tekniği ile diğer illerde ise e mail yöntemiyle anket verileri toplanan

Çalışma, çoktan seçmeli ve kapalı uçlu sorulardan oluşmaktadır. Araştırmada veri kaynağı olarak ticari bankaların risk yönetim müdürleri, risk yönetim müdür yardımcıları veya kredi riski yöneticileri seçilmiştir. Araştırma sonucunda; Basel II, bankalara yeni maliyetler yüklemekle birlikte, daha etkin risk yönetimi, kurumsal yönetimi ve uluslararası piyasalarda daha güvenli ve etkin bankacılık faaliyetleri sürdürülmesine olanak tanıyacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca araştırmayla Basel II'nin bankacılık faaliyetlerinin ortaya çıkardığı risklere daha hassas yeni bir risk ölçüm standardının oluşturulmasını ve ölçülen bu risklerin banka ekonomik sermayesi ile ilişkilendirilmesini sağlayacağı belirtilmiştir (Temel, 2006).

Arslan tarafından 2008 yılında banka risk yönetimlerinin ve banka çalışanlarının operasyonel risk süreçleri konusunda eğitim ihtiyaçlarını tespit etmeye yönelik bir anket çalışması yapılmıştır. Türkiye'deki bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ve faaliyetleri nedeniyle banka olarak adlandırılan kamu bankaları ve özel sektör bankalarını kapsayan anket araştırması 13 bankanın Ankara ilindeki şubelerinde görevli olan şube müdürleri ve operasyon şefleri ile yapılmıştır. 21 sorudan ve iki bölümden oluşan anketin birinci bölümünde genel bilgileri almaya yönelik çok seçenekli sorular sorulmuştur. Anketin ikinci bölümünde ise çalışanların operasyonel risk yönetimine ve eğitim ihtiyaına yönelik görüş ve tutumlarına ilişkin sorular 5'li Likert lğine göre düzenlenmiştir. Araştırma sonucuna göre, bankaların karşılaşabilecekleri en önemli finansal risklerin piyasa ve kredi riskleri olduğu görülürken, araştırmaya katılanların çoğunluğu, operasyonel risk kaynağı olarak süreçlere ilişkin riskleri görmektedirler. Yapılan ankete göre katılımcılar etkin bir risk yönetimi için en önemli faktör olarak personelin eğitim ve bilgi düzeyini görmektedirler. Ayrıca finansal olmayan göstergelerin kullanımında da çalışanların verimliliğinin önemli olduğunu düşünmektedirler (Arslan, 2008).

2008 yılında şahin tarafından bankacılıkta risk yönetimi ve Türk bankacılık sisteminin risk yönetimi açısından değerlendirilmesi konulu bir çalışma yapılmıştır. Çalışmanın amacı, risk kavramı, bankalarda risk yönetimi ve risk ölçüm ve yönetim metotları hakkında bilgi vermek, ülkemizde ve dünyada risk yönetimini detaylı olarak incelemek ve neticesinde mevcut düzenlemeler ve gelişmeler altında uygulanması gereken risk ölçüm ve yönetim metotlarını ortaya koymaktır. Çalışma sonucunda uluslararası rekabetin artışı, teknolojik ilerleme, klasik bankacılık anlayışının yeni ürün ve hizmetlerle çeşitlenmesinin bankaların karşı karşıya oldukları risklerin de

farklılaşmasına neden olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla bu riskle dikkatli bir şekilde tanımlanmalı, ölçülmeli ve izlenmelidir. Ülkemizdeki bankaların uzun yıllar kamunun borçlanma gereği nedeniyle riskten uzak ve karlı çalıştıkları belirtilen çalışmada, finansal krizlerle beraber yaşanan gelişmelerin bu anlayışı değiştirdiği ve risk yönetimi kavramının önemini bir kez daha ortaya koyduğu vurgulanmıştır. Ayrıca çalışmayla, ülkemizde daha riskli alanlarda faaliyet göstermek durumunda kalan bankalar için risk ve risk yönetimi kavramının her zamankinden daha fazla önem kazandığı sonucuna ulaşılmıştır (Şahin S. , 2008).

Işıl ve Özkan, 2015 yılında Türkiye'deki katılım bankalarında likidite riskinin yönetimine yönelik ampirik bir çalışma yapmışlardır. Çalışmanın amacı, Türkiye'de faaliyette bulunan dört katılım bankasının likidite riskini etkileyen faktörleri, 2006-2014 yılları arası üçer aylık veriler kullanılarak görünürde ilişkisiz regresyon (SUR) yöntemi ile tespit etmektir. Çalışmanın sonuçları, katılım bankalarının önceki dönem likidite riskinin ve kredi genişliğinin likidite riski üzerinde etkili olduğunu ortaya koymaktadır. Çalışmada, geçmiş dönem finansman açığının toplam varlıklara oranının ve toplam kredilerin toplam varlıklar içindeki payının arttıkça, katılım bankaların likidite riskinin de artacağı sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca, analize dahil edilen diğer bankaya özgü (likit aktifler-LATV, sermaye yeterlilik rasyosu-SYR, aktif karlılığı-ROA ve banka büyüklüğü-LNTV) ve makroekonomik değişkenlerin (büyüme oranı-GSYH ve enflasyon oranı-ENF) katılım bankalarının tümünün likidite riskleri üzerinde etkilerinin olmadığı sonucuna varılmıştır (Işıl & Özkan, 2015).

Altun, 2016 yılında bir çalışma yapmıştır. Çalışmanın temel amacı, risk yönetim politikalarının incelenmesi ve uluslararası alanda faaliyet gösteren HSBC Bank A. Ş. 2014 yılı Türkiye faaliyet raporları kapsamında yer alan riske ilişkin açıklamaların değerlendirilmesidir. Çalışma sonucu elde edilen temel bulgulara göre; banka risklerini, özellikle de kredi risklerini sürekli takip etmektedir. Ayrıca HSBC Bank faaliyet sonuçlarının sektör ortalamalarına yakın değerlerde gerçekleştiği görülmektedir (Altun & Tanç, 2016).

5.3. ARAŞTIRMANIN VERİ SETİ

Araştırma Türkiye’de bankacılık sektöründe faaliyet gösteren ve faaliyetleri nedeniyle banka olarak adlandırılan katılım bankalarını kapsamaktadır. Araştırmanın evreni Türkiye’de faaliyet gösteren, şube sayıları itibarıyla Türkiye’de 1038 şubesi olan ve toplam aktif büyüklükleri 171.383 Milyon TL olan 5 katılım bankasının Antalya, Isparta ve Burdur illerindeki şubelerinde müdür, müdür yardımcısı ve diğer (yönetmen, uzman) pozisyonlarında bulunan çalışanlardan oluşmaktadır.

Tablo 5. 1. Araştırma Kapsamında Antalya, Isparta ve Burdur İllerinde Anket Çalışması Yapılan Bankaların Şube Sayıları ve Ankete Katılım Durumları

ARAŞTIRMA EVRENİ	ANTALYA		ISPARTA		BURDUR		TOPLAM ŞUBE
	ŞUBE	ANKET	ŞUBE	ANKET	ŞUBE	ANKET	
ALBARAKA TÜRK	5	14	1	1	1	4	7
KUVEYT TÜRK	11	28	2	4	1	3	14
TÜRKİYE FİNANS	6	19	1	2	1	2	8
VAKIF KATILIM	1	3	-	-	-	-	1
ZİRAAT KATILIM	1	0	1	0	-	-	2
GENEL TOPLAM	24	64	5	6	3	9	32

Tablo 5.1’den de görüldüğü üzere araştırma kapsamında Batı Akdeniz İllerinde faaliyet gösteren 5 katılım bankası şubeleri araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Bu bankalardan Ziraat Katılım Bankası anketi yanıtlamak istemediği için kapsam dışı tutulmuştur. Anket araştırmasında Antalya ilinde bulunan 24 katılım bankası şubesinden toplam 64 anket toplanmıştır. Isparta ilinde bulunan 5 katılım bankası şubesinden 6 anket toplanırken Burdur ilindeki 3 katılım bankası şubesinden 9 anket toplanmıştır. Antalya, Isparta ve Burdur illerinde bulunan toplam 32 katılım bankası şubesine gidilerek yüz yüze anket yöntemiyle veriler elde edilmiştir. Araştırma süresince toplam 79 anket toplanmıştır. Anketler, 2018 yılı 25 Mart ve 10 Mayıs tarihleri arasında yapılmıştır.

5.4. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada veri toplama aracı olarak Ek-2’de örneği verilen, “Katılım Bankacılığında Risk Yönetimi: Batı Akdeniz Bölgesinde Bir Araştırma” adlı anket formu kullanılmıştır. Anket sorularını düzenlemek amacıyla SPSS 20 İstatistik Paket Programı kullanılmıştır.

Tablo 5. 2. Anketi Hazırlarken Yararlanılan Kaynaklar

Anketin Bölümü	Soru Sayısı	Yararlanılan Kaynak	Ölçüm Tipi
1. Demografik Sorular	7	(Khan & Ahmed, 2001)	
		(Arslan, 2008)	
2. Risk Puanlaması (RP)	11	(Al-Tamimi, M., & Al-Mazrooei, 2007)	Puanlama
		(Khattak, Rehman, Ullah, & Ullah, 2013)	(1-5)
3. Risk ve Risk Yönetimini Anlama (URM)	8	(Al-Tamimi, M., & Al-Mazrooei, 2007)	5’li Likert
		(Khattak, Rehman, Ullah, & Ullah, 2013)	
4. Risk Tanımlama (RI)	5	(Al-Tamimi, M., & Al-Mazrooei, 2007)	5’li Likert
		(Khattak, Rehman, Ullah, & Ullah, 2013)	
5. Risk Değerlendirme ve Analizi (RAA)	7	(Al-Tamimi, M., & Al-Mazrooei, 2007)	5’li Likert
		(Khattak, Rehman, Ullah, & Ullah, 2013)	
6. Risk İzleme (RM)	5	(Al-Tamimi, M., & Al-Mazrooei, 2007)	5’li Likert
		(Khattak, Rehman, Ullah, & Ullah, 2013)	
7. Kredi Riski Analizi (CRA)	7	(Al-Tamimi, M., & Al-Mazrooei, 2007)	5’li Likert
		(Khattak, Rehman, Ullah, & Ullah, 2013)	
8. Risk Yönetimi Uygulamaları (RMP)	10	(Al-Tamimi, M., & Al-Mazrooei, 2007)	5’li Likert
		(Khattak, Rehman, Ullah, & Ullah, 2013)	

Katılım bankacılığında çalışan yönetici ve uzman personelin risk yönetimi konusunda algılarını ölçmek amacıyla yapılan bu ankete, toplam 79 kişi katılmıştır. Katılımcılar katılım bankalarında çalışan müdür, müdür yardımcısı ve uzmanlardır. Toplam 60 sorudan oluşan ankette 8 grup soru yer almaktadır. Birinci bölümde katılımcılara demografik özelliklerle ilgili 7 soru sorulmuştur.

Risk puanlaması başlıklı ikinci bölümde katılımcılardan, katılım bankacılığı sisteminin maruz kaldığı riskleri puanlamaları istenmiştir. Bu bölümde katılımcılardan verilen 11 risk türünü, 1: En Az Önemli ve 5: En Önemli olmak üzere 1'den 5'e kadar puanlamaları istenmiştir.

Anket araştırmamızın sonraki altı bölümünde katılım bankası personellerinin risk yönetimi konusundaki görüş ve tutumlarını tespiti yönelik sorular sorulmuştur. 5'li Likert Ölçeği'ne göre hazırlanan sorular kesinlikle katılmıyorum, katılmıyorum, kararsızım, katılıyorum, kesinlikle katılıyorum şeklinde olumsuzdan olumluya doğru düzenlenmiştir.

Üçüncü bölümde katılım bankaları çalışanlarının risk yönetimini anlama konusunda görüş ve tutumlarını tespit etmek amacıyla 8 soru sorulmuştur. Dördüncü bölümde katılım bankası personelinin riski nasıl analiz ettiği ve değerlendirdiğini belirlemeye yönelik 7 soru sorulmuştur. Araştırmamızın beşinci bölümünde katılımcıların risk tanımlama hakkındaki düşüncelerini almaya yönelik 5 soru sorulmuştur. Katılımcıların katılım bankacılığında risk izlemenin nasıl olduğu hakkındaki düşünceleri çalışmamızın altıncı bölümünde yer alan 5 soru ile ölçülmeye çalışılmıştır. Katılım bankacılığında kredi riski yönetimi hakkında verilere ulaşmak amacıyla anket araştırmamızın yedinci bölümünde 7 soru sorulmuştur. Araştırmamızın son bölümünde katılım bankacılığı sisteminde risk yönetimi uygulamaları hakkında katılımcıların görüş ve tutumlarını tespit etmeye yönelik 10 soru sorulmuştur.

Araştırmada ampirik analizler yapılmadan önce verilerin güvenilirliği Cronbach Alfa (α) testi ile kontrol edilmiştir. Ardından katılımcıların sorulara verdiği cevapların frekans ve yüzde dağılımları bulunmuştur.

Anketle elde edilen verilerin ortalamaları alınarak veri seti oluşturulmuştur. Araştırmanın beş bağımsız değişkeni arasında çok yönlü bir doğrusallık probleminin olup olmadığını test etmek için Pearson korelasyon katsayısı yardımıyla korelasyon analizi

yapılmıştır. Daha sonra, araştırma hipotezini analiz etmek için regresyon modeli benimsenmiştir. Ardından demografik özelliklere göre cevapları analiz edebilmek için gruplar arasında fark olup olmadığı incelenmiştir. Bu aşamada ilk olarak verilerin normal dağılım gösterip göstermedikleri test edilmiş, normal dağılım göstermedikleri için de parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U testi ile alt gruplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Ayrıca Crosstabs testi ile de alt grupların cevapları analiz edilmiştir.

5.5. ARAŞTIRMANIN HİPOTEZİ

Araştırmada birden çok hipotez test edilecektir fakat temel hipotezimiz aşağıda verilmiştir:

H₀: Risk yönetimi uygulamaları (RMP) ile risk ve risk yönetimini anlama (URM), risk değerlendirme ve analizi (RAA), risk tanımlama (RI), risk izleme (RM) ve kredi riski analizi (CRA) arasında bir ilişki vardır.

H₁: Risk yönetimi uygulamaları (RMP) ile risk ve risk yönetimini anlama (URM), risk değerlendirme ve analizi (RAA), risk tanımlama (RI), risk izleme (RM) ve kredi riski analizi (CRA) arasında bir ilişki yoktur.

Analiz için altı değişken vardır; bu altı değişkenin, beşi bağımsızdır ve biri bağımlıdır.

Tablo 5. 3. Araştırmada Yer Alan Bağımlı ve Bağımsız Değişkenler

Bağımlı Değişken	Bağımsız Değişkenler
1. Risk yönetimi uygulamaları (RMP).	1. Risk ve risk yönetimini anlama (URM). 2. Risk tanımlama (RI). 3. Risk değerlendirme ve analizi (RAA). 4. Risk izleme (RM). 5. Kredi riski analizi (CRA).

Demografik özellikler, risk puanlaması (RP), risk ve risk yönetimini anlama (URM), risk tanımlama (RI), risk değerlendirme ve analiz (RAA), risk izleme (RM), kredi

riski analizi (CRA) ve risk yönetimi uygulamaları (RMP) konularını anlamak için toplamda 60 sorunun bulunduğu ankette bölüm başına soru dağılımları şu şekildedir:

Yedi soru demografik özelliklere, on bir soru risk puanlamasına (RP), sekiz soru risk ve risk yönetimini anlamaya (URM), beş soru risk tanımlamaya (RI), yedi soru risk değerlendirme ve analizine (RAA), beş soru risk izlemeye (RM), yedi soru kredi riski analizine (CRA) ve on soru da risk yönetimi uygulamalarına (RMP) yöneliktir. Katılımcılardan soruların her birine 5'li Likert ölçeğine göre yanıt vermeleri istenmiştir.

5.6. BULGULAR VE DEĞERLENDİRME

5.6.1. Araştırmanın Güvenilirlik Analizi

Bir değişkeni ölçen sorular arasındaki ortalama ilişkiyi göz önüne alan ölçümün içsel tutarlılığı güvenilirlik olarak tanımlanmaktadır. Literatürde Cronbach Alfa Katsayısı 0,70 ve üzeri olan ölçümler sosyal bilimler için yeterli kabul edilmektedir (Kalaycı, 2005). Aşağıdaki tabloda da görüldüğü üzere alfa değerlerinin 0,70'ten büyük oluşu ölçeklerimizin güvenilirliğini ve değişkenlerimizin içsel tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir.

Tablo 5. 4. Araştırma Bölümlerinin Güvenilirlik Analizleri

	Cronbach's Alpha	Değişken Sayısı
Risk Puanlaması	0,847	11
Risk Yönetimini Anlama	0,920	8
Risk Değerlendirme ve Analizi	0,933	7
Risk Tanımlama	0,679	5
Risk İzleme	0,926	5
Kredi Riski Analizi	0,848	7
Risk Yönetimi Uygulamaları	0,915	10
Tüm Bölümlerin Toplamı	0,959	53

Ölçek güvenilirliği, testin ölçmek istediği özelliği ne derece doğru ölçtüğü ve verilerin ne ölçüde tesadüfi hatalardan arındığını göstermektedir (Kurtuluş, 2006, s. 374).

Tablo 5.4'ten görüldüğü üzere demografik özellikler hariç ankette yer alan toplam yedi bölümün Cronbach's Alpha değeri %95,9 oranındadır. Bu araştırmanın tüm bölümlerinin güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca yukarıdaki tablo tek tek her bölümün güvenilirlik katsayılarını göstermektedir. Buna göre tabloda %84,7 Cronbach's Alpha değeri ile 11 değişkenli risk puanlaması (RP) bölümü, %92 Cronbach's Alpha değeriyle 8 değişkenli risk ve risk yönetimini anlama bölümü, %93,3 Cronbach's Alpha değeriyle 7 değişkenli risk değerlendirme ve analizi bölümü yer almaktadır. Ayrıca tabloda %67,9 ile risk tanımlama (RI), %92,6 ile risk izleme (RM), %84,8 ile kredi riski analizi (CRA) ve son olarak %91,5 ile risk yönetimi uygulamaları (RMP) bölümüne dair Cronbach's Alpha değerine yer verilmiştir.

5.6.2. Araştırmanın Demografik Özellikleri

Araştırmamızın “*demografik özellikler*” başlıklı birinci bölümünde, çalışmamızın amacı açısından katılımcıların niteliklerini belirlemeye yönelik 7 soru yöneltilmiştir. Bu soru grubuyla anketimize katılanların yaş, cinsiyet, çalıştığı banka, eğitim durumu ve bankacılık sektöründeki çalışma süreleri gibi bilgilerin elde edilmesi hedeflenmiştir.

Anketin “bankanızın adı” şeklindeki birinci sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzdelik dağılımları Tablo 5.5'te gösterilmiştir.

Tablo 5. 5. Araştırmaya Katılan Bankaların Bilgileri

Banka Adı	Frekans	Yüzde (%)
Albaraka Türk Katılım Bankası	19	24,1
Kuveyt Türk Katılım Bankası	38	48,1
Türkiye Finans Katılım Bankası	19	24,1
Vakıf Katılım Bankası	3	3,8
Toplam	79	100,0

Tablo 5.5'te görüldüğü üzere ankete katılan 79 kişiden 19'u Albaraka Türk Katılım Bankası, 38'i Kuveyt Türk Katılım Bankası, 19'u Türkiye Finans Katılım Bankası ve 3'ü de Vakıf Katılım Bankası'nın çalışanlarından oluşmaktadır. Anketimize yanıt veren bankalardan Albaraka Türk Katılım Bankası araştırma örnekleminin

%24,1'ini, Kuveyt Türk Katılım Bankası %48,1'ini, Türkiye Finans Katılım Bankası %24,1'ini ve Vakıf Katılım Bankası da %3,8'ini oluşturmaktadır.

Katılımcıların bankadaki pozisyonlarını bilmeye yönelik ankette yer alan üçüncü soru ile ilgili veriler Tablo 5.6'da gösterilmiştir.

Tablo 5. 6. Katılımcıların Banka Pozisyon Dağılımları

Pozisyon	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
Müdür	12	15,2	15,2
Müdür Yardımcısı	41	51,9	67,1
Diğer	26	32,9	100,0
Toplam	79	100	

Tablo 5.6'da görüldüğü üzere anketi yanıtlayan 79 kişiden 12'sinin şube müdürü, 41'inin şube müdür yardımcısı ve 26'sının da şubede diğer görevlerde (uzman, yönetmen vb.) bulunan kişiler olduğu görülmektedir. Buradan hareketle yüzdelik olarak ankete katılanların %15,2'si şube müdürü, %51,9'u şube müdür yardımcısı ve %32,9'u da uzman kişilerden oluşmaktadır.

Anketin katılımcılarının bankacılık sektöründeki tecrübelerini belirlemeye yönelik sorulan yedinci soruya verilen cevapların dağılımı Tablo 5.7'de gösterilmiştir.

Tablo 5. 7. Katılımcıların Bankacılık Sektöründeki Tecrübeleri

Tecrübe	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
1-5 Yıl	14	17,7	17,7
6-10 Yıl	25	31,6	49,4
11-15 Yıl	29	36,7	86,1
16-20 Yıl	7	8,9	94,9
21 ve Üzeri Yıl	4	5,1	100,0
Toplam	79	100	

Tablo 5.7'den de görüldüğü gibi araştırmaya katılanların % 18'i 1-5 yıl, % 32'si 6-10 yıl, % 37'si 11-15 yıl, % 9'u 16-20 yıl ve % 5'i de 21 ve üzeri yıl bankacılık

tecrübesine sahip kişilerden oluşmaktadır. Anket verilerine göre katılımcıların yarısından fazlası 11 yıl ve üzeri tecrübeye sahiptir. Ankete katılanların büyük bir kısmının bankacılık tecrübeseine sahip kişilerden oluştuğu görölmektedir.

Anketin katılımcılarının yaşını belirlemeye yönelik sorulan dördüncü soruya verilen yanıtların dağılımı Tablo 5.8’de yer almaktadır.

Tablo 5. 8. Katılımcıların Yaş Durumu Hakkındaki Bilgiler

Yaş	Frekans	Yüzde (%)	Kümülatif Yüzde (%)
20-30 Yaş	15	19	19
31-40 Yaş	48	60,8	79,7
41-50 Yaş	14	17,7	97,5
51 ve Üzeri Yaş	2	2,5	100,0
Toplam	79	100	

Tablo 5.8’den görölebileceği gibi anket katılımcılarının % 19’u 20-30 yaş, %60,8’i 31-40 yaş, %17,7’si 41-50 yaş ve %2,5’i de 51 ve üzeri yaşa sahip kişilerden oluşmaktadır. Burada hemen dikkat çeken bir veri olarak katılımcıların %60,8’lik gibi büyük bir kısmını 31-40 yaş arası çalışanlar oluşturmaktadır. Genç nüfusun görece az olduğu çıkarımında bulunabileceğimiz bu verilerden hareketle 30-50 arası orta yaş diyebileceğimiz nüfusun yöneticilik pozisyonunda ağırlığını ortaya koyduğu görölmektedir.

Araştırmamızı yanıtlayan kişilerin cinsiyet sorusuna verdiği yanıtların dağılımı Tablo 5.9’da gösterilmiştir.

Tablo 5. 9. Katılımcıların Cinsiyet Durumu Hakkındaki Bilgiler

Cinsiyet	Frekans	Yüzde (%)
Erkek	74	93,7
Kadın	5	6,3
Toplam	79	100,0

Tablo 5.9’dan da göröldüğu üzere ankete katılanların %93,7’lik bir kısmını erkekler oluştururken, %6,3’lük bir kısmını ise kadınlar oluşturmaktadır. Bu oranlar katılım bankalarında çalışan kadın sayısının oldukça az olduğunu ortaya koymaktadır.

Ankette katılımcıların eğitim durumunu tespiti yönelik sorulan altıncı soruya verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.10’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 10. Katılımcıların Eğitim Durumu Hakkındaki Bilgiler

Eğitim Durumu	Frekans	Yüzde (%)
Ön Lisans	1	1,3
Lisans	61	77,2
Yüksek Lisans	17	21,5
Toplam	79	100,0

Tablo 5.10’dan görülebileceği gibi araştırmamıza katılanların %1,3’ü ön lisans, %77,2’si lisans ve %21,5’i de yüksek lisans mezunu kişilerden oluşmaktadır. Buradan araştırma kapsamında yer alan katılımcıların neredeyse tamamının lisans ve üzeri seviyeye sahip kişilerden olduğunu göstermektedir.

5.6.3. Katılım Bankacılığında Maruz Kalınan Risklerin Önem Sıralaması

Anket araştırmamızın ikinci bölümünde katılımcılardan katılım bankacılığı sisteminin karşılaştığı risk türlerini önem sırasına koymaları istenmiştir. Katılımcılardan 11 adet risk türünü 5’li Likert ölçeğine göre 1’den 5’e kadar puanlamaları istenmiştir. Bu soruya verilen yanıtların ortalama dağılımı Tablo 5.11’de yer almaktadır.

Tablo 5. 11. Katılım Bankacılığında Maruz Kalınan Risklerin Önem Sıralaması (5 Üzerinden)

Risk Türleri		Ortalama
1	Kredi/Fon Riski	3,51
2	Fiyat Riski	3,32
3	Operasyonel Risk	3,21
4	Karşı Taraf Riski	3,09
5	Likidite Riski	3,08
6	Kâr/Getiri Oranı Riski	3,00
7	Döviz Kuru Riski	2,96
8	İtibar Riski	2,90
9	Stratejik Risk	2,87
10	Ödeme Gücü Riski	2,83
11	Yasal Risk	2,78
Toplamin Ortalaması		3,05

Araştırmaya katılan katılım bankası çalışanlarına göre katılım bankacılığı sisteminin karşılaştığı en önemli risk türü 3.51 ortalama ile kredi/fon riski iken onu takiben 3.32 ortalama ile fiyat riski gelmektedir. Daha sonra bu riski sırasıyla operasyonel risk (3.21), karşı taraf riski (3.09), likidite riski (3.08), kâr/getiri oranı riski (3.00), döviz kuru riski (2.96), itibar riski (2.90), stratejik risk (2.87) ve ödeme gücü riski (2.83) takip etmektedir. Ankete verilen yanıtlardan yola çıkarak riskleri önem sırasına koyduğumuzda son sırada yani en az önemli risk olarak 2.78 ortalama ile yasal risk gelmektedir.

Anket sonuçları katılım bankacılığında maruz kalınan en önemli risk türünün kredi riski olduğunu ortaya koymaktadır. Piyasalardaki olumsuz değişmeye bağlı olarak bir teminatın veya portföyün değerinin onu satın almak için ödenen bedelin altına düşmesi durumunda oluşan zarar riskini ifade eden fiyat riskinin en önemli ikinci risk türünü oluşturması; katılım bankacılığının muzdarip olduğu alanlardan birinin de piyasa koşulları olduğunu ortaya koymaktadır.

5.6.4. Katılımcıların Risk Yönetimini Anlama İle İlgili Görüş ve Tutumları

Araştırmanın üçüncü bölümündeki 8 soru katılımcıların risk yönetimini anlama ile ilgili görüş ve tutumlarını tespit etmeye yöneliktir.

Anketin “katılım bankamızda risk yönetimi konusunda ortak bir anlayış vardır” şeklinde görüş bildiren üçüncü bölümün 1. sorusuna katılımcıların verdiği yanıtlar Tablo 5.12’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 12. Katılım Bankamızda Risk Yönetimi Konusunda Ortak Bir Anlayış Vardır

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	2	2,5
Katılmıyorum	4	5,1
Kararsızım	9	11,4
Katılıyorum	38	48,1
Kesinlikle Katılıyorum	26	32,9
Toplam	79	100,0

Tablo 5.12’de görüldüğü üzere risk yönetimi konusunda ortak bir anlayış vardır düşüncesine katılıyorum diyen katılımcı sayısı 38’dir. Ankete katılmıyorum şeklinde görüş bildirenlerin sayısı ise 4’tür. Katılım bankamızda risk yönetimi konusunda ortak bir anlayış vardır düşüncesine kararsız kalan katılımcıların sayısı ise 9’dur. Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında %90 oranında katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum şeklinde düşünce belirtilmesi, katılım bankacılığında risk yönetimi konusunda ortak bir yaklaşımın olduğunu göstermektedir.

Anketin “banka genelinde risk yönetimi konusundaki sorumluluk açıkça belirtilmiş ve anlaşılmıştır” şeklinde görüş bildiren ilgili bölümün 2. sorusuna verilen yanıtların dağılımı Tablo 5.13’te gösterilmiştir.

Tablo 5. 13. Banka Genelinde Risk Yönetimi Konusundaki Sorumluluk Açıkça Belirtilmiş ve Anlaşılmıştır

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	6	7,6
Kararsızım	6	7,6
Katılıyorum	41	51,9
Kesinlikle Katılıyorum	25	31,6
Toplam	79	100,0

Tablo 5.13'te görüldüğü üzere çalışanların banka genelinde risk yönetimi konusundaki sorumluluğun açık bir şekilde belirtildiğini ifade edenlerin oranı %51,9'dur. Açıkça belirtilmediğini düşünenlerin oranı ise herhangi bir düşünce belirtmeyenlerin oranı ile aynı olarak %7,6 da kalmaktadır.

Anketin “banka genelinde risk yönetimi için hesap verebilirlik açıkça belirtilmiş ve anlaşılmıştır” şeklinde görüş bildiren ilgili bölümün 3. sorusuna verilen yanıtların dağılımı Tablo 5.14'te gösterilmiştir.

Tablo 5. 14. Banka Genelinde Risk Yönetimi İçin Hesap Verebilirlik Açıkça Belirtilmiş ve Anlaşılmıştır

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	4	5,1
Kararsızım	12	15,2
Katılıyorum	35	44,3
Kesinlikle Katılıyorum	27	34,2
Toplam	79	100,0

Tablo 5.14'ten görüldüğü üzere katılımcıların bankalarında, risk yönetimi için hesap verebilirliğin açıkça belirtildiği ve anlaşıldığı düşüncesine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” şeklinde cevap verenlerin oranı %78,5'tir. Bu soruya “katılmıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” şeklinde cevap verenlerin oranı ise %6,4'dür. Kararsızların oranı ise %15,2'dir.

3. soruya verilen yanıtlardan 62 tanesi katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum şeklindedir. Bu durumda çalışanların bankalarının risk yönetimi için hesap verebilirliğin açıkça belirtildiği ve anlaşıldığına inandığı çıkarımı yapılabilir.

Anketin “risk yönetimi bankanın performansı ve başarısı için önemlidir” şeklindeki düşünce ifade eden 4. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.15’te gösterilmiştir.

Tablo 5. 15. Risk Yönetimi Bankanın Performansı ve Başarısı İçin Önemlidir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	4	5,1
Kararsızım	2	2,5
Katılıyorum	24	30,4
Kesinlikle Katılıyorum	49	62,0
Toplam	79	100,0

Tablo 5.15’te gösterildiği üzere risk yönetimi konusunun katılım bankalarının performansına etkisinin olduğunu düşünen katılımcıların sayısı %92’nin üzerindedir. Katılmıyorum şeklinde görüş belirten katılımcı sayısının %5,1 oranındadır. Yanıtlarda kararsızların oranı yok denecek seviyede %2,5 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Anketin “risk yönetiminde en gelişmiş teknikleri uygulamak çok önemlidir” şeklindeki 5. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.16’da gösterilmiştir.

Tablo 5. 16. Risk Yönetiminde En Gelişmiş Teknikleri Uygulamak Çok Önemlidir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	2	2,5
Kararsızım	3	3,8
Katılıyorum	30	38,0
Kesinlikle Katılıyorum	43	54,4
Toplam	79	100,0

Tablo 5.16’den görüldüğü üzere katılımcıların risk yönetiminde en gelişmiş tekniklerin uygulanmasının risk yönetimindeki önemine dair düşüncelerine bakıldığında %92’in üzerinde bir oranla “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” şeklinde görüş belirtildiği anlaşılmaktadır. Kararsızların ve bu düşünceye katılmayanların oranı ise %7,6’dır.

Anketin “katılım bankamızın amacı, ileri risk yönetim tekniği uygulamalarını genişletmektir” şeklindeki 6. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.17’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 17. Katılım Bankamızın Amacı, İleri Risk Yönetim Tekniği Uygulamalarını Genişletmektir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	4	5,1
Kararsızım	11	13,9
Katılıyorum	42	53,2
Kesinlikle Katılıyorum	21	26,6
Toplam	79	100,0

Tablo 5.17’den de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının amacının ileri risk yönetimi tekniği uygulamalarını genişletmek olduğu düşüncesine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” diyenlerin oranı %79,8 iken “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %5,1’dir. Araştırma sorusuna verilen yanıtların ortalamasından toplamda %80’e ulaşan bir oranla kabul şeklinde çıkması ileri risk yönetimi tekniğinin bankanın amaçları arasında olduğunu göstermektedir.

Anketin “katılım bankamız açısından risk yönetiminde kullanılan teknikleri sürekli inceleyip değerlendirmek önemlidir” şeklindeki 7. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.18’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 18. Katılım Bankamız Açısından Risk Yönetiminde Kullanılan Teknikleri Sürekli İnceleyip Değerlendirmek Önemlidir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	2	2,5
Kararsızım	8	10,1
Katılıyorum	42	53,2
Kesinlikle Katılıyorum	26	32,9
Toplam	79	100,0

Tablo 5.18’de görüldüğü üzere katılımcılardan katılım bankalarında risk yönetimi konusunda kullanılan teknikleri sürekli inceleyip değerlendirme düşüncesine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” yanıtını verenlerin oranı %86,1 iken “katılmıyorum” şeklinde yanıtlayanların oranı ise %2,5 seviyesinde kalmıştır. Kararsızların oranı ise %10 oranındadır.

Araştırma sorusuna verilen cevaba bakıldığında katılımcıların büyük bir kısmının risk yönetiminde kullanılan tekniklerin düzenli değerlendirilmesi gerektiğini düşündüğü anlaşılmaktadır. Bu durum risk yönetiminde değerlendirme ve kontrol mekanizmasının sürekliliğinin önemini ortaya koymaktadır.

Anketin “risk yönetim tekniği uygulamaları, banka için maliyetleri veya beklenen kayıpları azaltır” şeklindeki 8. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.19’da gösterilmiştir.

Tablo 5. 19. Risk Yönetim Tekniği Uygulamaları, Banka İçin Maliyetleri veya Beklenen Kayıpları Azaltır

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	3	3,8
Kararsızım	2	2,5
Katılıyorum	31	39,2
Kesinlikle Katılıyorum	42	53,2
Toplam	79	100,0

Tablo 5.19’da görüldüğü üzere risk yönetimi uygulamalarının banka için maliyetleri veya beklenen kayıpları azalttığına ilişkin düşünceye “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı % 92,4 iken, “katılmıyorum” şeklinde düşünce belirtenlerin oranı ise %3,8’dir. Anket sorusunda kararsızların oranı ise %2,5 oranındadır.

Soruya verilen yanıtların frekans dağılımlarından hareketle katılımcıların büyük bir kısmı risk yönetimi tekniği uygulamalarının banka için maliyetleri ve beklenen kayıpları azalttığını düşünmektedir. Ayrıca kararsızların oranının azlığı banka personelinin bu konunun öneminin farkında olduğunu göstermektedir.

5.6.5. Katılımcıların Riskin Değerlendirme ve Analizi Hakkındaki Görüş ve Tutumları

Araştırmamızın 4. bölümünde katılım bankası personelinin riski nasıl değerlendirdiği ve analiz ettiğini tespit etmek için 7 soru sorulmuştur.

Anketin “katılım bankamız riskin ortaya çıkma ihtimalini değerlendirir” şeklindeki dördüncü bölümün 1. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.20’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 20. Katılım Bankamız Riskin Ortaya Çıkma İhtimalini Değerlendirir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	5	6,3
Kararsızım	1	1,3
Katılıyorum	49	62,0
Kesinlikle Katılıyorum	24	30,4
Toplam	79	100,0

Tablo 5.20’de görüldüğü üzere, katılımcıların bankalarının riskin ortaya çıkma ihtimalini değerlendirdiği düşüncesine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” diyenlerin oranı %92,4 iken “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenler %6,3 seviyesinde kalmıştır. Anket sorusuna kararsız şekilde görüş bildiren sadece bir kişi olurken araştırma sorusuna verilen yanıtlar katılım bankalarının riskin ortaya çıkış ihtimallerini değerlendirdiğini göstermektedir.

Anketin “katılım bankamızın riskleri sayısal analiz yöntemleri kullanılarak belirlenir” şeklindeki dördüncü bölümün 2. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.21’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 21. Katılım Bankamızın Riskleri Sayısal Analiz Yöntemleri Kullanılarak Belirlenir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	5	6,3
Kararsızım	9	11,4
Katılıyorum	38	48,1
Kesinlikle Katılıyorum	26	32,9
Toplam	79	100,0

Tablo 5.21’den de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının riskleri sayısal analiz yöntemleri kullanarak belirlediği düşüncesine “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” olarak görüş bildirenlerin oranı % 81 iken “katılmıyorum” olarak görüş bildirenlerin oranı ise %6,3’tür. “Kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %11,4 seviyesindedir. Katılımcıların araştırma sorusuna verdikleri cevaplardan %11,4 oranında herhangi bir görüş belirtmeyenlerin olması, risklerin nasıl ve hangi sayısal analiz yöntemleri kullanılarak belirlendiği hususunda banka çalışanlarının bir kısmının bilgi sahibi olmadığını göstermektedir.

Anketin “katılım bankamızın riskleri nitel analiz yöntemleri kullanılarak belirlenir” şeklindeki dördüncü bölümün 3. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.22’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 22. Katılım Bankamızın Riskleri Nitel Analiz Yöntemleri Kullanılarak Belirlenir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	2	2,5
Kararsızım	14	17,7
Katılıyorum	44	55,7
Kesinlikle Katılıyorum	18	22,8
Toplam	79	100,0

Tablo 5.22’den de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının riskleri nitel analiz yöntemleri kullanarak belirlediği düşüncesine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” olarak görüş bildirenlerin oranı %78,5 iken “katılmıyorum” olarak görüş bildirenlerin oranı ise %2,5’tir. “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %17,7 seviyesindedir.

Katılımcıların araştırma sorusuna verdikleri cevaplardan %17,7 oranında kararsızların olması, risklerin nasıl ve hangi nitel analiz yöntemleri kullanılarak belirlendiği hususunda banka çalışanlarının önemli bir kısmının bilgi sahibi olmadığını gösterebilir.

Anketin “katılım bankamız amaçlarını gerçekleştirmek için sahip olduğu fırsatları analiz eder ve değerlendirir” şeklindeki dördüncü bölümün 4. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.23’te gösterilmiştir.

Tablo 5. 23. Katılım Bankamız Amaçlarını Gerçekleştirmek İçin Sahip Olduğu Fırsatları Analiz Eder ve Değerlendirir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	2	2,5
Kararsızım	7	8,9
Katılıyorum	44	55,7
Kesinlikle Katılıyorum	25	31,6
Toplam	78	98,7
Eksik İşlem	1	1,3
Toplam	79	100,0

Tablo 5.23’ten de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının amaçlarını gerçekleştirmek için sahip olduğu fırsatları analiz edip değerlendirmesi düşüncesine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %87,3 iken “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %2,5’tir. “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %8,9 seviyesindedir.

Katılımcıların araştırma sorusuna verdikleri cevaplardan “kesinlikle katılmıyorum” düşüncesini işaretleyen çalışanın olmadığı görülmektedir. Ayrıca verilen yanıtların dağılımından hareketle büyük bir oranla katılım bankalarının amaçlarını gerçekleştirmek için sahip olduğu fırsatları analiz edip değerlendirdiğini ifade edebiliriz.

Anketin “riski işaret eden maliyetler ve faydalara ilişkin analizleri katılım bankamız umursar” şeklindeki dördüncü bölümün 5. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.24’te gösterilmiştir.

Tablo 5. 24. Riski İşaret Eden Maliyetler ve Faydalara İlişkin Analizleri Katılım Bankamız Umursar

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	3	3,8
Kararsızım	8	10,1
Katılıyorum	38	48,1
Kesinlikle Katılıyorum	28	35,4
Toplam	78	98,7
Eksik İşlem	1	1,3
Toplam	79	100,0

Tablo 5.24’ten de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının riski işaret eden maliyet ve faydalara yönelik analizleri önemseydiği düşüncesine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %83,5 iken “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise % 3,8’dir. “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %10,1 seviyesindedir.

Katılımcıların araştırma sorusuna verdikleri cevaplardan “kesinlikle katılmıyorum” düşüncesini işaretleyen bir kişinin olduğu görülmektedir. Ayrıca verilen yanıtların dağılımından hareketle katılım bankalarının riski işaret eden maliyetler ve faydalara ilişkin analizleri önemseydiğini belirtebiliriz.

Anketin “riskleri önceliklerine ve çözümü için gerekli çaba miktarına göre değerlendiren risk analizlerini katılım bankamız umursar” şeklindeki dördüncü bölümün 6. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.25’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 25. Riskleri Önceliklerine ve Çözümü İçin Gerekli Çaba Miktarına Göre Değerlendiren Risk Analizlerini Katılım Bankamız Umursar

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	4	5,1
Kararsızım	4	5,1
Katılıyorum	45	57,0
Kesinlikle Katılıyorum	26	32,9
Toplam	79	100,0

Tablo 5.25’den de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının riskleri önceliklerine ve çözümü için gerekli çaba miktarına göre değerlendiren risk analizlerini önemseydiği düşüncesine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %89,9 iken “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %5,1’dir. “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise yine %5,1 seviyesindedir.

Anketin “katılım bankamız risklerin önceliklerine göre sınıflandırılması ve ortadan kaldırılması için gerekli kaynaklara ilişkin kısıtları umursar” şeklindeki dördüncü bölümün 7. ve son sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.26’da gösterilmiştir.

Tablo 5. 26. Katılım Bankamız Risklerin Önceliklerine Göre Sınıflandırılması ve Ortadan Kaldırılması İçin Gerekli Kaynaklara İlişkin Kısıtları Umursar

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	4	5,1
Kararsızım	7	8,9
Katılıyorum	43	54,4
Kesinlikle Katılıyorum	25	31,6
Toplam	79	100,0

Tablo 5.26’dan da görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının risklerin önceliklerine göre sınıflandırılması ve ortadan kaldırılması için gerekli kaynaklara ilişkin kısıtları umursaması düşüncesine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” şeklinde

görüş bildirenlerin oranı %86 iken “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %5,1’dir. “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise yine %8,9 seviyesindedir. Ayrıca katılımcıların araştırma sorusuna verdikleri cevaplardan “kesinlikle katılmıyorum” düşüncesinin işaretlenmediği görülmektedir.

5.6.6. Katılım Bankalarının Riski Tanımlama Hakkındaki Görüş ve Tutumları

Araştırmamızın 5. bölümünde katılım bankalarının riski tanımlama hakkındaki görüş ve tutumlarını tespit etmek için 5 soru sorulmuştur.

Anketin “katılım bankamız, açıklamış olduğu amaç ve hedeflerinin her biriyle ilgili riskleri kapsamlı ve sistematik olarak tespit eder” şeklindeki beşinci bölümünün 1. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.27’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 27. Katılım Bankamız, Açıklamış Olduğu Amaç ve Hedeflerinin Her Biriyle İlgili Riskleri Kapsamlı ve Sistematik Olarak Tespit Eder

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	3	3,8
Kararsızım	4	5,1
Katılıyorum	47	59,5
Kesinlikle Katılıyorum	25	31,6
Toplam	79	100,0

Tablo 5.27’den de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının açıklamış olduğu amaç ve hedeflerinin her biriyle ilgili riskleri kapsamlı ve sistematik olarak tespit etmesi düşüncesine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %91,1 iken “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %3,8’dir. “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise yine %5,1 seviyesindedir.

Araştırma sorusunu cevaplandıran 79 kişiden 72’sinin bu düşünceye katılması, katılım bankalarının amaç ve hedeflerine yönelik risklerini ayrıntılı ve düzenli olarak tespit ettiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca az sayıda olsa “katılmıyorum” şeklinde düşünce belirtilmesi bu konuda farklı düşüncelerin olduğunu ve daha ayrıntılı analizlerin yapılması gerektiğini ortaya koyabilmektedir.

Anketin “katılım bankamız, en önemli risklerini öncelik sırasına koymakta zorlanıyor” şeklindeki beşinci bölümünün 2. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.28’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 28. Katılım Bankamız, En Önemli Risklerini Öncelik Sırasına Koymakta Zorlanıyor

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	20	25,3
Katılmıyorum	31	39,2
Kararsızım	7	8,9
Katılıyorum	14	17,7
Kesinlikle Katılıyorum	7	8,9
Toplam	79	100,0

Tablo 5.28’den görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının en önemli risklerini öncelik sırasına koymakta zorlandığı düşüncesine “kesinlikle katılıyorum” ve “katılıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %26,6 iken “katılmıyorum” ve “kesinlikle katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %64,5’tir. “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %8,9 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 kişiden 51’i bankalarının en önemli riskleri sıralaması konusunda zorlandığını düşünmemektedir. Bu sayı yüksek bir orana tekabül etmektedir. Yanıtlara bakıldığında %26 seviyesinde dikkat çekici bir oranla katılımcılar, bankalarının riskleri öncelik sırasına koyma hususunda zorlandığını düşünmektedir. Bu durum katılım bankalarının riskleri öncelik sırasına koyma konusunda sorun yaşadığını gösterebilmektedir.

Anketin “risk değişiklikleri katılım bankamızın kural ve sorumlulukları ile tanınır ve tanımlanır” şeklindeki beşinci bölümünün 3. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.29’da gösterilmiştir.

Tablo 5. 29. Risk Değişiklikleri Katılım Bankamızın Kural ve Sorumlulukları İle Tanınır ve Tanımlanır

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	3	3,8
Kararsızım	13	16,5
Katılıyorum	45	57,0
Kesinlikle Katılıyorum	18	22,8
Toplam	79	100,0

Tablo 5.29'dan görüldüğü üzere risk değişiklikleri katılım bankamızın kural ve sorumlulukları ile tanınır ve tanımlanır düşüncesine “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %79,8 iken “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %3,8’dir. “Kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %16,5 seviyesindedir.

Anketin “katılım bankamız, diğer bankaların risk yönetim sistemlerinin güçlü ve zayıf yanlarının farkındadır” şeklindeki beşinci bölümünün 4. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.30’da gösterilmiştir.

Tablo 5. 30. Katılım Bankamız, Diğer Bankaların Risk Yönetim Sistemlerinin Güçlü ve Zayıf Yanlarının Farkındadır

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	5	6,3
Kararsızım	15	19,0
Katılıyorum	43	54,4
Kesinlikle Katılıyorum	16	20,3
Toplam	79	100,0

Tablo 5.30’dan da görüldüğü üzere katılım bankamız, diğer bankaların risk yönetim sistemlerinin güçlü ve zayıf yanlarının farkındadır düşüncesine “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı % 74,7 iken “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %6,3’tür. “Kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %19 seviyesindedir.

Anketin “katılım bankamız, yatırım fırsatlarının sistematik olarak tanımlanması için prosedürler geliştirmiş ve uygulamıştır” şeklindeki beşinci bölümünün 5. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.31’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 31. Katılım Bankamız, Yatırım Fırsatlarının Sistematik Olarak Tanımlanması İçin Prosedürler Geliştirmiş ve Uygulamıştır

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	5	6,3
Kararsızım	8	10,1
Katılıyorum	43	54,4
Kesinlikle Katılıyorum	23	29,1
Toplam	79	100,0

Tablo 5.31’den de görüldüğü üzere katılım bankamız, yatırım fırsatlarının sistematik olarak tanımlanması için prosedürler geliştirmiş ve uygulamıştır düşüncesine “katılıyorum” ve “kesinlikle katılıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %83,5 iken “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %6,3’tür. “Kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %10,1 seviyesindedir.

Ayrıca verilen yanıtların dağılımından hareketle katılmıyorum oranının %6,3 seviyesinde olması da bazı katılım bankası çalışanlarının bu konuda bankalarını eksik gördüğünü gösterebilmektedir. Sonuçlardan da anlaşılabildiği üzere katılım bankalarında yatırım fırsatlarını değerlendirme konusunda sistematik bir takibe ihtiyaç vardır.

5.6.7. Katılım Bankalarının Riski İzleme Hakkındaki Görüş ve Tutumları

Araştırmamızın 6. bölümünde katılım bankalarının riski izlemesi hakkındaki görüş ve tutumlarını tespit etmek için 5 soru sorulmuştur.

Anketin “risk yönetiminin etkinliğini izlemek, rutin yönetim raporlamasının ayrılmaz bir parçasıdır” şeklindeki altıncı bölümünün 1. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.32’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 32. Risk Yönetiminin Etkinliğini İzlemek, Rutin Yönetim Raporlamasının Ayrılmaz Bir Parçasıdır

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	1	1,3
Kararsızım	3	3,8
Katılıyorum	39	49,4
Kesinlikle Katılıyorum	35	44,3
Toplam	79	100,0

Tablo 5.32’den de görüldüğü üzere katılım bankamız, yatırım fırsatlarının sistematik olarak tanımlanması için prosedürler geliştirmiş ve uygulamıştır düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %49,4 ve “kesinlikle katılıyorum” %44,3 oranındadır. “Katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %1,3 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %3,8 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 3’ü “kararsızım”, 1’i “katılmıyorum” ve 1’i de “kesinlikle katılmıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında %93,7 oranında bir yaklaşımla, katılım bankalarının risk yönetiminin etkinliğini izlemesinin yönetim raporlarının ayrılmaz bir parçası olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

Anketin “katılım bankamızın karşılaştığı risklerle ilgili kontrol seviyesi uygundur” şeklindeki altıncı bölümünün 2. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.33’te gösterilmiştir.

Tablo 5. 33. Katılım Bankamızın Karşılaştığı Risklerle İlgili Kontrol Seviyesi Uygundur

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	3	3,8
Kararsızım	5	6,3
Katılıyorum	45	57,0
Kesinlikle Katılıyorum	25	31,6
Toplam	79	100,0

Tablo 5.33'ten de görüldüğü üzere katılım bankamızın karşılaştığı risklerle ilgili kontrol seviyesi uygundur düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %57 ve “kesinlikle katılıyorum” %31,6 seviyesindedir. “Katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %3,8 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %6,3 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 5'i “kararsızım”, 3'ü “katılmıyorum” ve 1'i de “kesinlikle katılmıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında % 88,6 oranında bir katılımı, katılım bankalarının karşılaştığı risklerle ilgili kontrol seviyesinin uygun olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

Anketin “katılım bankamızdaki raporlama ve iletişim süreçleri, etkin bir şekilde risk yönetimini desteklemektedir” şeklindeki altıncı bölümünün 4. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.34'te gösterilmiştir.

Tablo 5. 34. Katılım Bankamızdaki Raporlama ve İletişim Süreçleri, Etkin Bir Şekilde Risk Yönetimini Desteklemektedir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	4	5,1
Kararsızım	4	5,1
Katılıyorum	38	48,1
Kesinlikle Katılıyorum	32	40,5
Toplam	79	100,0

Tablo 5.34'ten de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarındaki raporlama ve iletişim süreçlerinin etkin bir şekilde risk yönetimini desteklediği düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %48,1 ve “kesinlikle katılıyorum” %40,5 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %5,1 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %5,1 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 4'ü “kararsızım”, 4'ü “katılmıyorum” ve 1'i de “kesinlikle katılmıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında %88,6 oranında

bir katılımla, katılım bankalarının raporlama ve iletişim süreçlerinin etkin bir şekilde risk yönetimini desteklediği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anketin “bankamız risk yönetimi ile ilgili bulguları dikkate alır” şeklindeki altıncı bölümünün 5. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.35’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 35. Bankamız Risk Yönetimi İle İlgili Bulguları Dikkate Alır

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	3	3,8
Kararsızım	5	6,3
Katılıyorum	38	48,1
Kesinlikle Katılıyorum	33	41,8
Toplam	79	100,0

Tablo 5.35’den de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının risk yönetimi ile ilgili bulguları dikkate aldığı düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %48,1 ve “kesinlikle katılıyorum” %41,8 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %3,8 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %6,3 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 5’i “kararsızım”, 3’ü “katılmıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında %89,9 oranında bir katılımla, katılım bankalarının risk yönetimi ile ilgili bulguları dikkate aldığı sonucuna ulaşılabilmektedir.

Anketin “bankamızın belirlenen riskler için eylem planı vardır” şeklindeki altıncı bölümünün 6. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.36’da gösterilmiştir

Tablo 5. 36. Bankamızın Belirlenen Riskler İçin Eylem Planı Vardır

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	1	1,3
Kararsızım	3	3,8
Katılıyorum	39	49,4
Kesinlikle Katılıyorum	35	44,3
Toplam	79	100,0

Tablo 5.36'dan da görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının belirlenen riskler için eylem planı olduğu düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %49,4 ve “kesinlikle katılıyorum” %44,3 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %1,3 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %3,8 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 3'ü “kararsızım”, 1'i “katılmıyorum” ve 1'i de “kesinlikle katılmıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında %93,7 oranında bir katılımı, katılım bankalarının belirlenen riskler için bir eylem planının olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

5.6.8. Katılım Bankalarının Kredi Riski Hakkındaki Görüş ve Tutumları

Araştırmamızın 7. bölümünde katılım bankalarının kredi riski hakkındaki görüş ve tutumlarını tespit etmek için 7 soru sorulmuştur.

Anketin “katılım bankamız kredi vermeden bir kredi uygunluk analizi yapmaktadır” şeklindeki yedinci bölümünün 1. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.37'de gösterilmiştir.

Tablo 5. 37. Katılım Bankamız Kredi Vermeden Bir Kredi Uygunluk Analizi Yapmaktadır

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	1	1,3
Kararsızım	2	2,5
Katılıyorum	31	39,2
Kesinlikle Katılıyorum	45	57,0
Toplam	79	100,0

Tablo 5.37’den de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının kredi vermeden bir kredi uygunluk analizi yaptığı düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %39,2 ve “kesinlikle katılıyorum” %57 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %1,3 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %2,5 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 2’si “kararsızım”, 1’i “katılmıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında %96,2 oranında bir katılımıla, katılım bankalarının belirlenen riskler için bir eylem planının olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

Anketin “katılım bankamız, kredi (fon) desteği sunmadan önce mudaribin (girişimci) karakteri, kapasitesi, kefil (teminat), sermaye ve sektör koşulları da dâhil olmak üzere analizler yapar” şeklindeki yedinci bölümünün 2. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.38’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 38. Katılım Bankamız, Kredi (Fon) Desteği Sunmadan Önce Mudaribin (Girişimci) Karakteri, Kapasitesi, Kefil (Teminat), Sermaye ve Sektör Koşulları da Dâhil Olmak Üzere Analizler Yapar

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	2	2,5
Kararsızım	2	2,5
Katılıyorum	24	30,4
Kesinlikle Katılıyorum	51	64,6
Toplam	79	100,0

Tablo 5.38’den de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının kredi (fon) desteği sunmadan önce mudaribin (girişimci) karakteri, kapasitesi, kefil (teminat), sermaye ve sektör koşulları da dâhil olmak üzere analizler yaptığı düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %30,4 ve “kesinlikle katılıyorum” %64,6 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %2,5 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %2,5 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 2’si “kararsızım”, 2’i “katılmıyorum” ve 51’i ise “kesinlikle katılıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında %95 oranında bir katılımı, katılım bankalarının fon desteği sunmadan önce mudaribin özellikleri ve sektör koşulları gibi konularda bir takım analizler yaptığı sonucuna ulaşılabilmektedir.

Anketin “katılım bankamız kredi talebinde bulunanları kredi risk puanlarına göre sınıflandırır” şeklindeki yedinci bölümünün 3. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.39’da gösterilmiştir.

Tablo 5. 39. Katılım Bankamız Kredi Talebinde Bulunanları Kredi Risk Puanlarına Göre Sınıflandırır

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	2	2,5
Kararsızım	3	3,8
Katılıyorum	27	34,2
Kesinlikle Katılıyorum	47	59,5
Toplam	79	100,0

Tablo 5.39'dan da görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının kredi talebinde bulunanları kredi risk puanlarına göre sınıflandırdığı düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %34,2 ve “kesinlikle katılıyorum” %59,5 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %2,5 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %3,8 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 3'ü “kararsızım”, 2'si “katılmıyorum” ve 47'si ise “kesinlikle katılıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında %93,7 oranında bir katılımı, katılım bankalarının kredi talebinde bulunanları kredi risk puanlarına göre sınıflandırdığı sonucuna ulaşılabilmektedir.

Anketin “katılım bankamız, KOBİ ve bireysel fon taleplerinde yeterli miktarda teminat alınmasını şart koşar” şeklindeki yedinci bölümünün 4. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.40'da gösterilmiştir.

Tablo 5. 40. Katılım Bankamız, KOBİ ve Bireysel Fon Taleplerinde Yeterli Miktarda Teminat Alınmasını Şart Koşar

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	3	3,8
Kararsızım	2	2,5
Katılıyorum	27	34,2
Kesinlikle Katılıyorum	47	59,5
Toplam	79	100,0

Tablo 5.40’den de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının, KOBİ ve bireysel fon taleplerinde yeterli miktarda teminat alınmasını şart koştuğu düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %34,2 ve “kesinlikle katılıyorum” %59,5 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %3,8 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %2,5 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 2’si “kararsızım”, 3’ü “katılmıyorum” ve 47’si ise “kesinlikle katılıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında %93,7 oranında bir katılımı, katılım bankalarının KOBİ ve bireysel fon taleplerinde yeterli miktarda teminat alınmasını şart koştuğu sonucuna ulaşılabilir.

Anketin “katılım bankamız politika olarak sermaye desteği sunmak veya işlem yapmak için teminat talep etmektedir” şeklindeki yedinci bölümünün 5. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.41’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 41. Katılım Bankamız Politika Olarak Sermaye Desteği Sunmak veya İşlem Yapmak İçin Teminat Talep Etmektedir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	5	6,3
Kararsızım	5	6,3
Katılıyorum	34	43,0
Kesinlikle Katılıyorum	34	43,0
Toplam	79	100,0

Tablo 5.41’den de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının, politika olarak sermaye desteği sunmak veya işlem yapmak için teminat talep ettiği düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %43 ve “kesinlikle katılıyorum” %43 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %6,3 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %6,3 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 5’i “kararsızım”, 5’i “katılmıyorum” ve 34’ü ise “kesinlikle katılıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında %86 oranında bir

katılımla, katılım bankalarının politika olarak sermaye desteği sunmak veya işlem yapmak için teminat talep ettiği sonucuna ulaşılabilmektedir.

Anketin “hepsine değil fakat bazı kredilere karşı teminat talep etmek daha iyidir” şeklindeki yedinci bölümünün 6. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.42’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 42. Hepsine Değil Fakat Bazı Kredilere Karşı Teminat Talep Etmek Daha İyidir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	9	11,4
Kararsızım	3	3,8
Katılıyorum	31	39,2
Kesinlikle Katılıyorum	35	44,3
Toplam	79	100,0

Tablo 5.42’den de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının, hepsine değil fakat bazı kredilere karşı teminat talep etmek daha iyidir düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %39,2 ve “kesinlikle katılıyorum” %44,3 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %11,4 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %3,8 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 3’ü “kararsızım”, 9’u “katılmıyorum” ve 35’i ise “kesinlikle katılıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında %83,5 oranında bir katılımla, katılım bankalarının hepsine değil fakat bazı kredilere karşı teminat talep etmek daha iyidir düşüncesinde olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

Anketin “temerrüde düşen müşterilere verilen kredi düzeyi azaltılmalıdır” şeklindeki yedinci bölümünün 7. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.43’te gösterilmiştir.

Tablo 5. 43. Temerrüde Düşen Müşterilere Verilen Kredi Düzeyi Azaltılmalıdır

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	2	2,5
Katılmıyorum	1	1,3
Kararsızım	3	3,8
Katılıyorum	29	36,7
Kesinlikle Katılıyorum	44	55,7
Toplam	79	100,0

Tablo 5.43'ten de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının, temerrüde düşen müşterilere verilen kredi düzeyi azaltılmalıdır düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %36,7 ve “kesinlikle katılıyorum” %55,7 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %1,3 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %3,8 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 3'ü “kararsızım”, 1'i “katılmıyorum” ve 44'ü ise “kesinlikle katılıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında %92,4 oranında bir katılımı, katılım bankalarının temerrüde düşen müşterilere verilen kredi düzeyinin azaltılması gerektiğini düşünmektedir.

5.6.9. Katılım Bankalarının Risk Yönetim Uygulamaları Hakkındaki Görüş ve Tutumları

Araştırmamızın 8. bölümünde katılım bankalarının risk yönetim uygulamaları hakkındaki görüş ve tutumlarını tespit etmek için 10 soru sorulmuştur.

Anketin “katılım bankamızın üst yönetimi, organizasyonun iş risklerini yönetmekteki performansını düzenli olarak gözden geçirir” şeklindeki sekizinci bölümünün 1. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.44'te gösterilmiştir.

Tablo 5. 44. Katılım Bankamızın Üst Yönetimi, Organizasyonun İş Risklerini Yönetmekteki Performansını Düzenli Olarak Gözden Geçirir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	3	3,8
Kararsızım	8	10,1
Katılıyorum	35	44,3
Kesinlikle Katılıyorum	32	40,5
Toplam	79	100,0

Tablo 5.44'ten de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının üst yönetimi, organizasyonun iş risklerini yönetmekteki performansını düzenli olarak gözden geçirir düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %44,3 ve “kesinlikle katılıyorum” %40,5 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %3,8 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %10,1 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 8'i “kararsızım”, 3'ü “katılmıyorum” ve 32'i ise “kesinlikle katılıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında %84,8 oranında bir katılımla katılım bankaları üst yönetimlerinin organizasyonun iş risklerini yönetmekteki performansını düzenli olarak gözden geçirdiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Anketin “katılım bankamız, risk yönetimi stratejileri ve performansı hakkında sürekli gözden geçirme ve geri bildirimde son derece etkilidir” şeklindeki sekizinci bölümünün 2. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.45'te gösterilmiştir.

Tablo 5. 45. Katılım Bankamız, Risk Yönetimi Stratejileri ve Performansı Hakkında Sürekli Gözden Geçirme ve Geri Bildirimde Son Derece Etkilidir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	4	5,1
Kararsızım	8	10,1
Katılıyorum	37	46,8
Kesinlikle Katılıyorum	29	36,7
Toplam	78	98,7
Eksik İşlem	1	1,3
Toplam	79	100,0

Tablo 5.45'ten de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının risk yönetimi stratejileri ve performansı hakkında sürekli gözden geçirme ve geri bildirimde son derece etkili olduğu düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %46,8 ve “kesinlikle katılıyorum” %36,7 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %5,1 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %10,1 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 8'i “kararsızım”, 4'ü “katılmıyorum” ve 37'si ise “katılıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında %83,5 oranında bir katılımla katılım bankalarının risk yönetimi stratejileri ve performansı hakkında sürekli gözden geçirme ve geri bildirimde son derece etkili olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

Anketin “bankamızın risk yönetim prosedürleri ve süreçleri dokümente edilmiş ve riskleri yönetme konusunda personele rehberlik etmektedir” şeklindeki sekizinci bölümünün 3. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.46'da gösterilmiştir.

Tablo 5. 46. Bankamızın Risk Yönetim Prosedürleri ve Süreçleri Dokümanite Edilmiş ve Riskleri Yönetme Konusunda Personele Rehberlik Etmektedir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	6	7,6
Kararsızım	12	15,2
Katılıyorum	35	44,3
Kesinlikle Katılıyorum	25	31,6
Toplam	78	98,7
Eksik İşlem	1	1,3
Toplam	79	100,0

Tablo 5.46'dan da görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının risk yönetim prosedürleri ve süreçleri dokümanite edilmiş ve riskleri yönetme konusunda personele rehberlik ettiği düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %44,3 ve “kesinlikle katılıyorum” %31,6 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %7,6 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %15,2 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 12'si “kararsızım”, 6'sı “katılmıyorum” ve 35'i ise “katılıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında %76,9 oranında bir katılımı katılımcıların risk yönetim prosedürleri ve süreçleri dokümanite edilip riskleri yönetme konusunda personele rehberlik ettiği sonucuna ulaşılmaktadır. Bu soru araştırmanın diğer sorularına verilen cevapların sıklığı ile kıyaslandığında seviyenin daha biraz daha düşük olduğu görülmektedir. Bu konuda bir bilgi eksikliğinin olduğunu gösterebilmektedir.

Anketin “katılım bankamız risk yönetimi konusunda İslam ahlakını da teşvik eden eğitim programları düzenler” şeklindeki sekizinci bölümün 4. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.47'de gösterilmiştir.

Tablo 5. 47. Katılım Bankamız Risk Yönetimi Konusunda İslam Ahlakını da Teşvik Eden Eğitim Programları Düzenler

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	8	10,1
Kararsızım	6	7,6
Katılıyorum	37	46,8
Kesinlikle Katılıyorum	28	35,4
Toplam	79	100,0

Tablo 5.47’den de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının risk yönetimi konusunda İslam ahlakını da teşvik eden eğitim programları düzenler düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %46,8 ve “kesinlikle katılıyorum” %35,4 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %10,1 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %7,6 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 6’sı “kararsızım”, 8’i “katılmıyorum” ve 37’si ise “katılıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevapların dağılımına bakıldığında %82,2 oranında bir katılım bankalarının risk yönetimi konusunda İslam ahlakını da teşvik eden eğitim programları düzenlediği sonucuna ulaşılabilmektedir.

Ayrıca verilen yanıtlardan katılmıyorum oranının %10,1 seviyesinde olması bazı personelin bu konuda aynı düşünceye sahip olmadığını ortaya koyabilmektedir. Bu durumda olduğu gibi aksi düşünce belirtenlere paralel olacak şekilde bu konuda kararsız kalanların oranı da %7,6 seviyesindedir. Yukarıda ifade edilen sonuçlar katılım bankalarının risk yönetimi konusunda İslam ahlakını da teşvik eden eğitim programları düzenleme hususunda farklı düşüncelerin ve belirsizliklerin de olduğunu ortaya koyabilmektedir. Tüm bu sonuçlar katılım bankalarının bu konuda eğitim programlarına ihtiyacı olduğunu gösterebilmektedir.

Anketin “katılım bankamız, risk yönetimi konusunda İslami bilgiye sahip nitelikli insanların istihdam edilmesini destekler” şeklindeki sekizinci bölümünün 5. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.48’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 48. Katılım Bankamız, Risk Yönetimi Konusunda İslami Bilgiye Sahip Nitelikli İnsanların İstihdam Edilmesini Destekler

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	9	11,4
Kararsızım	14	17,7
Katılıyorum	27	34,2
Kesinlikle Katılıyorum	27	34,2
Toplam	78	98,7
Eksik İşlem	1	1,3
Toplam	79	100,0

Tablo 5.48’den de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının risk yönetimi konusunda İslami bilgiye sahip nitelikli insanların istihdam edilmesini destekler düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %34,2 ve “kesinlikle katılıyorum” %34,2 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %11,4 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %17,7 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 14’ü “kararsızım”, 9’u “katılmıyorum” ve 27’si ise “katılıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Ayrıca cevapların dağılımına bakıldığında katılmıyorum oranının %11,4 seviyesinde olması bazı personellerin bu konuda aynı düşünceye sahip olmadığını ortaya koymaktadır. Bu durumda olduğu gibi aksi düşünce belirtenlere paralel olacak şekilde kararsız kalanların oranı da %17,7 gibi azımsanmayacak bir seviyededir. Sonuçlar katılım bankalarının risk yönetiminde İslami bilgiye sahip nitelikli insanların istihdam edilmesini desteklemesi hususunda %30’un üzerinde farklı düşünce olduğunu gösterebilmektedir. Tüm bu sonuçlar katılım bankalarının bu konuda eksikliğe sahip olduğunu gösterebilmektedir.

Anketin “etkili risk yönetimi katılım bankamızın hedeflerinden biridir” şeklindeki sekizinci bölümünün 6. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.49’da gösterilmiştir.

Tablo 5. 49. Etkili Risk Yönetimi Katılım Bankamızın Hedeflerinden Biridir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	2	2,5
Kararsızım	5	6,3
Katılıyorum	37	46,8
Kesinlikle Katılıyorum	35	44,3
Toplam	79	100,0

Tablo 5.49'dan da görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının hedeflerinden birinin etkili risk yönetimi olduğu düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %46,8 ve “kesinlikle katılıyorum” %44,3 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %2,5 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %6,3 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 5'i “kararsızım”, 2'si “katılmıyorum” ve 37'si ise “katılıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Ayrıca cevapların dağılımına bakıldığında %91,1 oranında bir katılımı etkili risk yönetiminin katılım bankalarının hedeflerinden biri olduğu sonucuna ulaşılabilmektedir.

Anketin “bankamızın fonlarını, ekonominin belirli bir sektörüne yoğunlaştırmak çok tehlikelidir” şeklindeki sekizinci bölümünün 7. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.50'de gösterilmiştir.

Tablo 5. 50. Bankamızın Fonlarını, Ekonominin Belirli Bir Sektörüne Yoğunlaştırmak Çok Tehlikelidir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	2	2,5
Kararsızım	3	3,8
Katılıyorum	32	40,5
Kesinlikle Katılıyorum	42	53,2
Toplam	79	100,0

Tablo 5.50'den de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının fonlarını, ekonominin belirli bir sektörüne yoğunlaştırmamanın çok tehlikeli olduğu düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %40,5 ve “kesinlikle katılıyorum” %53,2 seviyesindedir.

Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %2,5 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %3,8 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 3’ü “kararsızım”, 2’si “katılmıyorum” ve 42’si ise “kesinlikle katılıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevaplar %93,7 oranında bir katılımla bankanın fonlarını ekonominin belirli bir sektörüne yoğunlaştırmanın çok tehlikeli olduğu görüşüne katıldığını ortaya koyabilmektedir.

Anketin “Basel II standartlarının uygulanması hem bizim bankamızın hem de katılım bankacılığı alanının risk yönetim verimliliğini geliştirecektir” şeklindeki sekizinci bölümünün 8. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.51’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 51. Basel II Standartlarının Uygulanması Hem Bizim Bankamızın Hem de Katılım Bankacılığı Alanının Risk Yönetim Verimliliğini Geliştirecektir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	0	0
Katılmıyorum	5	6,3
Kararsızım	9	11,4
Katılıyorum	35	44,3
Kesinlikle Katılıyorum	30	38,0
Toplam	79	100,0

Tablo 5.51’den de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının Basel II standartlarının uygulanmasının hem kendi bankalarının hem de katılım bankacılığı alanının risk yönetim verimliliğini geliştireceği düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %44,3 ve “kesinlikle katılıyorum” %38 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %6,3 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %11,4 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 9’u “kararsızım”, 5’i “katılmıyorum” ve 35’i ise “katılıyorum” şeklinde görüş belirtmiştir. Anket sorusuna verilen cevaplardan hareketle %82,3 oranında bir katılımla katılım bankalarının Basel II standartlarının uygulanmasının hem kendi bankalarının hem de

katılım bankacılığı alanının risk yönetim verimliliğini geliştireceği sonucuna ulaşılabilir.

Ayrıca araştırma sorusuna “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %11,4 gibi bir seviyededir. Bu durum katılım bankalarının yönetici personellerinin bir kısmının Basel II standartları hakkında yeterli bilgiye sahip olmadığını ifade edebilir. Bu konuda katılım bankaları çalışanlarına eğitim verebilir.

Anketin “sermayenin, toplam risk ağırlıklı varlıklara oranının yüzde 8’e eşit olması halinde katılım bankamızın sermayesi yeterlidir” şeklindeki sekizinci bölümünün 9. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.52’de gösterilmiştir.

Tablo 5. 52. Sermayenin, Toplam Risk Ağırlıklı Varlıklara Oranının Yüzde 8’e Eşit Olması Halinde Katılım Bankamızın Sermayesi Yeterlidir

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	2	2,5
Katılmıyorum	14	17,7
Kararsızım	19	24,1
Katılıyorum	33	41,8
Kesinlikle Katılıyorum	11	13,9
Toplam	79	100,0

Sermaye yeterlilik oranı, bankaların gelecekte karşılaşılabilecekleri risklere karşı bilançolarında bulundurdıkları sermaye miktarını ifade etmektedir. Basel bankacılık kriterlerine göre (BASEL) bankaların %8 oranında sermaye bulundurmaları gerekmektedir (BDDK Araştırma Dairesi, 2005, s. 5). Anket katılımcılarının sermaye yeterlilik oranı hakkındaki görüşleri yukarıdaki Tablo 5.52’de yer almaktadır.

Tablo 5.52’den de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarının sermayesinin, sermayenin toplam risk ağırlıklı varlıklara oranının yüzde 8’e eşit olması halinde yeterli olduğu düşüncesine verilen yanıtlarda “katılıyorum” %41,8 ve “kesinlikle katılıyorum” %13,9 seviyesindedir. Ayrıca “katılmıyorum” şeklinde görüş bildirenlerin oranı %17,7 iken “kararsızım” şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %24,1 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 19'u "kararsızım", 14'ü "katılmıyorum" ve 33'ü ise "katılıyorum" şeklinde görüş belirtmiştir. Anket görüşü, verilen cevaplardan hareketle %55,7 oranında bir katılımı desteklenmiştir. Bu soru araştırmanın diğer sorularına verilen cevapların sıklığı ile kıyaslandığında seviyenin çok daha aşağıda olduğu görülmektedir. Bu durum bir bilgi eksikliğini işaret edebilir.

Anketin "genel olarak, bankamızda risk yönetiminin mükemmel olduğunu düşünüyorum" şeklindeki sekizinci bölümünün 10. sorusuna verilen yanıtların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 5.53'te gösterilmiştir.

Tablo 5. 53. Genel Olarak Bankamızda Risk Yönetiminin Mükemmel Olduğunu Düşünüyorum

	Frekans	Yüzde (%)
Kesinlikle Katılmıyorum	1	1,3
Katılmıyorum	6	7,6
Kararsızım	9	11,4
Katılıyorum	47	59,5
Kesinlikle Katılıyorum	16	20,3
Toplam	79	100

Tablo 5.53'ten de görüldüğü üzere katılımcıların bankalarında genel olarak risk yönetiminin mükemmel olduğu düşüncesine verilen yanıtlarda "katılıyorum" %59,5 ve "kesinlikle katılıyorum" %20,3 seviyesindedir. Ayrıca "katılmıyorum" şeklinde görüş bildirenlerin oranı %7,6 iken "kararsızım" şeklinde görüş bildirenlerin oranı ise %11,4 seviyesindedir.

Araştırma sorusuna verilen yanıtların dağılımına bakıldığında 79 katılımcıdan 9'u "kararsızım", 6'sı "katılmıyorum" ve 47'si ise "katılıyorum" şeklinde görüş belirtmiştir. Anket görüşüne verilen cevaplarından %79,8 oranında bir katılımı desteklediği görülebilmektedir.

5.6.10. Anket Yanıtlarının Bölümlere Göre Ortalama Dağılımları

Çalışmamızın bu kısmında anketimizin bağımlı ve bağımsız değişkenlerden oluşan altı bölümünde yer alan sorulara verilen yanıtların ortalama dağılımları bölüm temelli incelenecektir.

5.6.10.1 Risk ve Risk Yönetimini Anlama (URM) Ortalama Dağılımı

Araştırmamızın risk ve risk yönetimini anlama bölümünde katılım bankaları çalışanlarının görüşlerini alma ve risk ve risk yönetimi hakkında bilgi sahibi olup olmadıklarını öğrenmek amacıyla bazı sorular sorulmuştur. Bu sorular ve sorulara verilen ortalama yanıtlar Tablo 5.54’te gösterilmiştir. Puanlama 5 üzerinden yapılmıştır.

Tablo 5. 54. Risk ve Risk Yönetimini Anlama (URM)

		Ortalama
1.	Katılım bankamızda risk yönetimi konusunda ortak bir anlayış vardır.	4,04
2.	Banka genelinde risk yönetimi konusundaki sorumluluk açıkça belirtilmiş ve anlaşılmıştır.	4,05
3.	Banka genelinde risk yönetimi için hesap verebilirlik açıkça belirtilmiş ve anlaşılmıştır.	4,05
4.	Risk yönetimi, bankanın performansı ve başarısı için önemlidir.	4,49
5.	Risk yönetiminde en gelişmiş teknikleri uygulamak çok önemlidir.	4,42
6.	Katılım bankamızın amacı, ileri risk yönetim tekniği uygulamalarını genişletmektir.	3,99
7.	Katılım bankamız açısından, risk yönetiminde kullanılan teknikleri sürekli inceleyip değerlendirmek önemlidir.	4,14
8.	Risk yönetim tekniği uygulamaları, banka için maliyetleri veya beklenen kayıpları azaltır.	4,39
	Toplamın Ortalaması	4,20

Tablo 5.54’ten görüldüğü üzere anketin risk ve risk yönetimini anlama başlıklı bölümüne verilen yanıtlardan ortalaması en yüksek olanı 4,49 ortalamayla “risk yönetimi, bankanın performansı ve başarısı için önemlidir” sorusudur. URM ile ilgili verilen yanıtlardan en düşük olanıysa 3,99 ortalamayla “katılım bankamızın amacı, ileri risk yönetim tekniği uygulamalarını genişletmektir” şeklindeki sorusudur.

Tablo 5.54'e göre, risk ve risk yönetimini anlamayla (URM) ilgili sekiz sorudaki yanıtların ortalaması 4,20'dir. Bu sonuç, ankete katılan katılım bankalarının yönetici ve uzman personellerinin risk ve risk yönetimini anladığını göstermektedir.

Yaptığımız araştırma sonuçlarını Khattak, Rehman ve diğerlerinin yaptığı araştırma sonuçlarıyla kıyasladığımızda; söz konusu çalışmada yanıtların ortalaması 4,14 seviyesindedir (Khattak, Rehman, Ullah, & Ullah, 2013, s. 3207). Bu durum araştırmamızın önceki çalışmalarla tutarlılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Ayrıca tablodan da görülebileceği gibi, altı soru arasında anlamlı bir farklılık bulunmamaktadır; katılımcıların risk izleme sorularını oldukça eşit derecede puanladığı görülmektedir.

5.6.10.2. Risk Değerlendirmesi ve Analizi (RAA) Ortalama Dağılımı

Araştırmamızın risk değerlendirmesi ve analizi bölümünde katılım bankaları çalışanlarının risk değerlendirmesi ve risk analizi hakkında bilgi sahibi olup olmadıklarını tespit etmek amacıyla bazı sorular yöneltilmiştir. Bu sorular ve sorulara verilen yanıtların ortalaması Tablo 5.55'te gösterilmiştir.

Tablo 5. 55. Risk Değerlendirmesi ve Analizi

		Ortalama
1.	Katılım bankamız, riskin ortaya çıkma ihtimalini değerlendirir.	4,16
2.	Katılım bankamızın riskleri, sayısal analiz yöntemleri kullanılarak belirlenir.	4,05
3.	Katılım bankamızın riskleri nitel analiz yöntemleri kullanılarak belirlenir.	3,96
4.	Katılım bankamız amaçlarını gerçekleştirmek için sahip olduğu fırsatları analiz eder ve değerlendirir.	4,18
5.	Riski işaret eden maliyetler ve faydalara ilişkin analizleri katılım bankamız umursar.	4,13
6.	Riskleri önceliklerine ve çözümü için gerekli çaba miktarına göre değerlendiren risk analizlerini katılım bankamız umursar.	4,18
7.	Katılım bankamız risklerin önceliklerine göre sınıflandırılması ve ortadan kaldırılması için gerekli kaynaklara ilişkin kısıtları umursar.	4,13
Toplamın Ortalaması		4,11

Tablo 5.55'ten de görüldüğü üzere anketin risk değerlendirmesi ve analizi başlıklı bölümünde sorulan sorulara verilen yanıtlardan ortalaması en yüksek olanlar 4,18

ortalamayla iki soru olmuştur. Bunlar, “katılım bankamız amaçlarını gerçekleştirmek için sahip olduğu fırsatları analiz eder ve değerlendirir” ve “riskleri önceliklerine ve çözümü için gerekli çaba miktarına göre değerlendiren risk analizlerini katılım bankamız umursar” şeklindeki sorulardır. RAA ile ilgili verilen yanıtlardan en düşük olanıysa 3,96 ortalamayla “katılım bankamızın riskleri nitel analiz yöntemleri kullanılarak belirlenir” şeklindeki soru olmuştur.

Anket sonuçları, risk değerlendirmesi ve analizi (RAA) konulu yedi sorudaki yanıtların ortalamasının 4,11 olduğunu göstermektedir. Sonuçlardan ankete katılan katılım bankası çalışanlarının karşı karşıya olduğu riskleri ne kadar etkili değerlendirip analiz ettiği sonucuna ulaşılabilir. Yaptığımız araştırma sonuçlarını benzer çalışma olan Khattak, Rehman ve diğerlerinin yaptığı araştırma sonuçlarıyla kıyasladığımızda yanıtların ortalamasında bir yakınlık (3,99) olduğu görülmektedir (Khattak, Rehman, Ullah, & Ullah, 2013, s. 3207). Ayrıca yukarıdaki tablodan da görülebileceği gibi verilen yanıtların ortalama dağılımlarının yakınlığı yedi soru arasında anlamlı bir farklılık olmadığını göstermektedir. Anket katılımcılarının risk değerlendirme ve analizi sorularını oldukça eşit derecede puanladığı görülmektedir.

5.6.10.3. Risk Tanımlaması (RI) Ortalama Dağılımı

Araştırmamızın risk tanımlaması (RI) bölümünde Türkiye’deki katılım bankacılığı sistemi personelinin risk tanımlaması konusundaki algısının ölçülmesi hedeflenmiştir. Risk tanımlaması bölümüne ait sorulara verilen yanıtların ortalaması Tablo 5.56’da gösterilmiştir.

Tablo 5. 56. Risk Tanımlaması

		Ortalama
1.	Katılım bankamız, açıklamış olduğu amaç ve hedeflerinin her biriyle ilgili riskleri kapsamlı ve sistematik olarak tespit eder.	4,19
2.	Katılım bankamız, en önemli risklerini öncelik sırasına koymakta zorlanıyor.	2,46
3.	Risk değişiklikleri katılım bankamızın kural ve sorumlulukları ile tanınır ve tanımlanır.	3,99
4.	Katılım bankamız, diğer bankaların risk yönetim sistemlerinin güçlü ve zayıf yanlarının farkındadır.	3,89
5.	Katılım bankamız, yatırım fırsatlarının sistematik olarak tanımlanması için prosedürler geliştirmiş ve uygulamıştır.	4,06
Toplamın Ortalaması		3,72

Tablo 5.56'dan da görüldüğü üzere anketin risk tanımlaması başlıklı bölümündeki sorulara verilen yanıtlardan ortalaması en yüksek olanı 4,19 ortalamayla “katılım bankamız açıklamış olduğu amaç ve hedeflerinin her biriyle ilgili riskleri kapsamlı ve sistematik olarak tespit eder” şeklindeki sorudur. RI ile ilgili verilen yanıtların en düşük olanıysa 2,46 ortalamayla “katılım bankamız en önemli risklerini öncelik sırasına koymakta zorlanıyor” önermesidir.

Anket sonuçlarından risk tanımlaması konulu beş sorudaki yanıtların ortalamasının 3,72 olduğu görülmektedir. Ortalamanın 3,72 olmasında ikinci sorunun etkisi vardır. Bu da katılım bankalarının en önemli riskleri öncelik sırasına koymada zorlandığını ortaya koymaktadır. Bu durum anketin önceki sorularına verilen yanıtlarla arasında farklılık oluştuğunu göstermektedir.

Yaptığımız araştırma sonuçlarını benzer çalışma olan Khattak, Rehman ve diğerlerinin yaptığı araştırma sonuçlarıyla kıyasladığımızda yanıtların ortalamasında bir yakınlık (3,98) olduğu görülmektedir.

5.6.10.4. Risk İzleme (RM) Ortalama Dağılımı

Risk izleme, risk yönetimi uygulamalarının vazgeçilmez bir aşamasıdır. Doğru risk izleme faaliyetleri banka yönetiminin hataları erken keşfetmesine yardımcı olur. Bu amaçla araştırmanın risk izlemesi bölümünde Türkiye'deki katılım bankacılığı

sisteminde icra edilen risk yönetimi uygulamalarının risk izlemesi konusundaki mevcut durumunun tespit edilmesi hedeflenmiştir. Tablo 5.57, risk izleme hakkındaki yanıtların ortalama dağılımını vermektedir.

Tablo 5. 57. Risk İzleme (RM)

		Ortalama
1.	Risk yönetiminin etkinliğini izlemek, rutin yönetim raporlamasının ayrılmaz bir parçasıdır.	4,34
2.	Katılım bankamızın karşılaştığı risklerle ilgili kontrol seviyesi uygundur.	4,14
3.	Katılım bankamızdaki raporlama ve iletişim süreçleri, etkin bir şekilde risk yönetimini desteklemektedir.	4,22
4.	Bankamız risk yönetimi ile ilgili bulguları dikkate alır.	4,28
5.	Bankamızın belirlenen riskler için eylem planı vardır.	4,34
Toplamın Ortalaması		4,26

Tablo 5.57’den görüldüğü üzere anketin risk izleme başlıklı bölümüne verilen yanıtlardan 4,34 ile ortalaması en yüksek olan iki soru bulunmaktadır. Bunlar “risk yönetiminin etkinliğini izlemek, rutin yönetim raporlamasının ayrılmaz bir parçasıdır” ve “bankamızın belirlenen riskler için eylem planı vardır” sorularıdır. Risk izleme (RM) ile ilgili verilen yanıtlardan en düşük olanıysa 4,14 ortalamaıyla “katılım bankamızın karşılaştığı risklerle ilgili kontrol seviyesi uygundur” şeklindeki sorusu olmuştur.

5.6.10.5. Kredi Riski Analizi (CRA) Ortalama Dağılımı

Kredi riski, İslami bankacılık sisteminin tüm dünyada karşılaştığı en önemli risklerden biridir. Anketimizin risk puanlaması bölümünden de çıkan sonuçlar kredi/fon riskinin en önemli riskler arasında ilk sırada yer aldığını desteklemektedir. Katılımcıların kredi riski analizine ilişkin yanıtları Tablo 5.58’de sunulmuştur.

Tablo 5. 58. Kredi Riski Analizi

		Ortalama
1.	Katılım bankamız kredi vermeden bir kredi uygunluk analizi yapmaktadır.	4,16
2.	Katılım bankamız, kredi (fon) desteği sunmadan önce mudaribin (girişimci) karakteri, kapasitesi, kefil (teminat), sermaye ve sektör koşulları da dâhil olmak üzere analizler yapar.	4,05
3.	Katılım bankamız kredi talebinde bulunanları kredi risk puanlarına göre sınıflandırır.	3,96
4.	Katılım bankamız, KOBİ ve bireysel fon taleplerinde yeterli miktarda teminat alınmasını şart koşar.	4,18
5.	Katılım bankamız politika olarak sermaye desteği sunmak veya işlem yapmak için teminat talep etmektedir.	4,13
6.	Hepsine değil fakat bazı kredilere karşı teminat talep etmek daha iyidir.	4,18
7.	Temerrüde düşen müşterilere verilen kredi düzeyi azaltılmalıdır.	4,13
Toplamın Ortalaması		4,11

Kredi riski analizine ilişkin en önemli cevaplar 4,18 ile KOBİ ve bireysel fon taleplerinde yeterli miktarda teminat alınması ve bazı kredilere karşı teminat talep edilmesidir. Diğerlerine göre daha düşük orana sahip soru ise 3,96 ortalamayla kredi talebinde bulunanları kredi riski puanlarına göre sınıflandırmayla ilgili sorudur.

Anket sonuçlarından kredi riski analizi konulu beş sorudaki yanıtların ortalamasının 4,11 olduğu görülmektedir. Sonuçlar, ankete katılan banka personellerinin kredi riski analizi konusunda bilgi sahibi olduğunu ve bu konuyu önemseydiğini ortaya koymaktadır. Anket araştırmamızın bu bölümüne verilen yanıtların ortalamasının oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

5.6.10.6. Risk Yönetimi Uygulamaları (RMP) Ortalama Dağılımı

Katılım bankacılığında çalışan yönetici ve uzman personellerin, farklı risk analizi ve değerlendirme yöntemleri, risk tanımlama, risk izleme vb. konularda yeterince bilgiye sahip olduğunu araştırmanın önceki bölümlerinden anlıyoruz. Risk yönetimi konusunda sahip olunan bilgilerin ne düzeyde kullanıldığını anlamak amacıyla katılım bankacılığı

sistemi tarafından benimsenen risk yönetimi uygulamaları anketin son bölümünde ele alınmıştır. Katılımcıların risk yönetimi uygulamalarına dair verdiği yanıtlar Tablo 5.59’da gösterilmektedir.

Tablo 5. 59. Risk Yönetimi Uygulamaları

		Ortalama
1.	Katılım bankamızın üst yönetimi, organizasyonun iş risklerini yönetmekteki performansını düzenli olarak gözden geçirir.	4,19
2.	Katılım bankamız, risk yönetimi stratejileri ve performansı hakkında sürekli gözden geçirme ve geri bildirimde son derece etkilidir.	4,17
3.	Bankamızın risk yönetim prosedürleri ve süreçleri dokümante edilmiş ve riskleri yönetme konusunda personele rehberlik etmektedir.	4,01
4.	Katılım bankamız risk yönetimi konusunda İslam ahlakını da teşvik eden eğitim programları düzenler.	4,08
5.	Katılım bankamız, risk yönetimi konusunda İslami bilgiye sahip nitelikli insanların istihdam edilmesini destekler.	3,90
6.	Etkili risk yönetimi katılım bankamızın hedeflerinden biridir.	4,33
7.	Bankamızın fonlarını, ekonominin belirli bir sektörüne yoğunlaştırmak çok tehlikelidir.	4,44
8.	Basel II standartlarının uygulanması hem bizim bankamızın hem de katılım bankacılığı alanının risk yönetim verimliliğini geliştirecektir.	4,14
9.	Sermayenin, toplam risk ağırlıklı varlıklara oranının yüzde 8’e eşit olması halinde katılım bankamızın sermayesi yeterlidir.	3,47
10.	Genel olarak, bankamızda risk yönetiminin mükemmel olduğunu düşünüyorum	3,90
Toplamın Ortalaması		4,06

Tablo 5.59’dan da görüldüğü üzere anketin risk yönetimi uygulamaları başlıklı bölümündeki sorulara verilen yanıtlardan ortalaması en yüksek olan 4,44 ile bankanın fonlarını ekonominin belli bir sektörüne yoğunlaştırmayı oldukça tehlikeli gören düşüncedir. En düşük ortalamaya sahip sorular ise katılım bankalarının risk yönetimi

konusunda İslami bilgiye sahip nitelikli insanların istihdam edilmesini destekleme ve katılımcıların genel olarak risk yönetiminde bankalarını mükemmel görme tutumlarıdır.

Sonuçlar, risk yönetimi uygulamaları konulu on sorudaki yanıtların ortalamasının 4,06 olduğunu göstermektedir. Tablo 55 katılım bankaları personellerinin risk yönetimi uygulamalarını etkin bir şekilde gerçekleştirdiğini ortaya koymaktadır. Khattak, Rehman ve diğerlerinin yaptığı araştırma sonuçlarının risk yönetimi uygulamaları ortalaması 3,85 seviyesindedir. Araştırmamızı önceki çalışmalarla karşılaştırdığımızda sonuçların yakınlığı anket verilerinin tutarlılığını göstermektedir.

5.6.11. Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon Analizi

Regresyon modeline geçmeden önce bağımsız değişkenler arasındaki korelasyona bakılmıştır. Değişkenler birbirleriyle benzeşiyorsa bu değişkenler aynı anda çok değişkenli regresyon analizi için kullanılmaz. Çünkü bu durum değişkenlerin birbirini kontrol ettiği anlamına gelir ve böylece bağımsız değişkenlerde bağımlı değişkeni açıklayacak bir unsur kalmamış olabilir. Bu amaçla öncelikle bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon bulunmuştur. Sonuçlar Tablo 5.60'ta gösterilmiştir.

Tablo 5. 60. Bağımsız Değişkenler Arasındaki Korelasyon Matrisi

Değişkenler		URM	RAA	RI	RM	CRA
URM	Pearson Correlation	1	,607**	,347**	,669**	,506**
	Sig. (2-yönlü)		,000	,002	,000	,000
	N	79	79	79	79	79
RAA	Pearson Correlation	,607**	1	,690**	,821**	,665**
	Sig. (2- yönlü)	,000		,000	,000	,000
	N	79	79	79	79	79
RI	Pearson Correlation	,347**	,690**	1	,653**	,385**
	Sig. (2- yönlü)	,002	,000		,000	,000
	N	79	79	79	79	79
RM	Pearson Correlation	,669**	,821**	,653**	1	,659**
	Sig. (2- yönlü)	,000	,000	,000		,000
	N	79	79	79	79	79
CRA	Pearson Correlation	,506**	,665**	,385**	,659**	1
	Sig. (2- yönlü)	,000	,000	,000	,000	
	N	79	79	79	79	79

** Korelasyon 0,01 düzeyinde anlamlıdır. (2 yönlü)

Bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon değeri 0,70 ve 0,70'den büyük olmamalıdır. Büyük olursa “multi collinearity” yani benzeşiklik problemi olur. Tablo 5.60'daki değerlerin biri hariç hepsinde 0,70'den küçük olmasından dolayı bağımsız değişkenler arasında benzeşiklik problemi yoktur. Ayrıca tablodan RM ve RAA değişkenleri arasında 0,821 düzeyinde bir korelasyon olduğu görülmektedir.

5.6.12. Bağımlı Değişken ile Bağımsız Değişkenler Arasındaki İlişkinin Keşfi

Hipotezimizi test etmek için aşağıdaki regresyon modeli kullanılmıştır:

$$RMP = f(URM, RI, RAA, RM, CRA)$$

Burada;

RMP = Risk Yönetimi Uygulamaları

URM = Risk ve Risk Yönetimini Anlama

RI = Risk Tanımlama

RAA = Risk Değerlendirme ve Analizi

RM = Risk İzleme; ve

CRA = Kredi Riski Analizi'dir.

Regresyon analizine dâhil edilen bağımsız değişkenler “kredi riski analizi” (CRA), “risk değerlendirme ve analizi” (RAA), “risk tanımlama” (RI), “risk yönetimini anlama” (URM) ve “risk izleme” (RM) olup “risk yönetimi uygulamaları” (RMP) ise bağımlı değişkendir. Bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki çoklu regresyon katsayısı “R” olup, söz konusu değer 0,787'dir. Bu değer bağımlı değişken ile bütün bağımsız değişkenler arasındaki ilişkiyi verir.

Regresyon modeli özeti, düzeltilmiş R^2 'den değerlendirilebilir ve düzeltilmiş R^2 'nin değeri 0,593'tür. Model özetine ilişkin veriler Tablo 5.61'de gösterilmiştir.

Tablo 5. 61. Model Özeti

Model	R	R^2	Düzeltilmiş R^2	Tahmini Standart Hata
1	,787 ^a	,619	,593	,419

a. Predictors: (Sabit), CRA, RI, URM, RAA, RM

Tablo 5.61'de yer alan “Düzeltilmiş R^2 ” değeri regresyon modelinin tahmin gücünü göstermektedir. Bu modelin tahmin gücü %59,3'tür. Düzeltilmiş R^2 'nin değeri, beş bağımsız değişkenin bağımlı değişken RMP'yi ne kadar açıkladığını temsil eder.

Bu değer, bağımsız değişken durumundaki kredi riski analizi (CRA), risk değerlendirme ve analizi (RAA), risk tanımlama (RI), risk yönetimini anlama (URM) ve risk izleme (RM) değişkenlerinin bağımlı değişken durumundaki risk yönetimi uygulamaları değişkenine ait varyansı %59,3 oranında açıklayabileceği anlamına gelmektedir. Bir başka ifadeyle risk yönetimi uygulamalarının %59,3 oranında bağımsız değişkenlere göre şekillendiği anlaşılmaktadır.

Anova tablosu kullandığımız regresyon modelinin bağımlı değişkenimizi anlamlı açıklayıp açıklamadığına dair genel bir çerçeve sunmaya yarar. Buna ilişkin veriler Tablo 5.62'de gösterilmektedir.

Tablo 5. 62. Anova^a

Model		Karelerin Toplamı	df	Ortalama Kareler	F	Sig.
1	Regresyon	20,860	5	4,172	23,750	,000 ^b
	Artık Değer	12,824	73	,176		
	Toplam	33,684	78			

a. Bağımlı Değişken: RMP

b. Bağımsız Değişkenler: (Sabit), CRA, RI, URM, RAA, RM

%5 anlamlılık seviyesinde Anova tablosunda yer alan Sig. Değeri < 0,05 olduğu için oluşturulan modelin anlamlı bir model olduğunu gösterir. Yani bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu ve tüm bağımsız değişkenlerin birlikte bağımlı değişkenin %59,3'ünü açıkladığı söylenebilir.

Yukarıda belirtildiği üzere Anova tablosu sadece bir genel çerçeve sunar her bir değişkenin etkisinin ölçümü için coefficients (katsayı) tablosuna bakılmalıdır.

Aşağıda yer alan katsayı değerleri tablosu beş bağımsız değişkenin (URM, RAA, RI, RM, CRA) RMP üzerindeki etkisini göstermektedir. Bu durum Tablo 5.63'te açıklanmaktadır.

Tablo 5. 63. Katsayı Değerleri^a

Model		Standardize Edilmemiş Katsayı		Standardize Edilmiş Katsayı	t	Sig.
		B	Standart Hata	Beta		
1	(Sabit)	0,32	0,428		0,749	0,456
	URM	0,064	0,095	0,068	0,672	0,504
	RAA	0,344	0,144	0,349	2,384	0,02
	RI	0,087	0,119	0,078	0,733	0,466
	RM	0,268	0,142	0,277	1,881	0,064
	CRA	0,135	0,117	0,119	1,157	0,251

a. Bağımlı Değişken: RMP

Modelimizin tahmin sonucu aşağıdaki gibidir:

$$RMP = 0,32 + 0,064 URM + 0,344 RAA + 0,087 RI + 0,268 RM + 0,135 CRA$$

Yukarıdaki tablodan modelin matematiksel hali oluşturulabilir ve katsayıların bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olup olmadıkları yorumu yapılabilir. Burada “URM”, “RI” ve “CRA” değişkenlerinin “significant” değerleri sırasıyla “0,504”, “0,466”, “0,251” olduğu için, bu değişkenlerin bağımlı değişken (RMP) üzerinde %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi yoktur. “RAA” bağımsız değişkeninin “significant” değeri ise “0,02” olduğu için bu değişkenin bağımlı değişken (RMP) üzerinde %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi vardır. “RM” bağımsız değişkeninin “significant” değeri ise “0,064” olduğu için bu değişkenin bağımlı değişken (RMP) üzerinde %10 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bir etkisi vardır.

Analiz sonuçlarından, araştırma çalışmasının H_0 hipotezi reddedilmiştir, alternatif hipotez (H_1) reddedilememiştir.¹³ Bağımsız değişkenlerden RAA (risk değerlendirme ve analizi) ve RM (risk izleme) hariç diğer üç değişkenin RMP (risk yönetimi uygulamaları) üzerinde %5 anlamlılık düzeyinde istatistiki olarak anlamlı bir etkiye sahip olmadığı görülmüştür. Ayrıca tablodaki katsayılardan risk yönetimi uygulamaları üzerinde en fazla etkiye sahip faktörün RAA ve RM olduğu, bunu sırasıyla RM, CRA, RI ve URM’nin izlediği anlaşılmaktadır. Sonuçlar araştırma çalışmasının alternatif hipotezi olan H_1 hipotezinin kabul edildiğini ortaya koymaktadır.

Araştırmamızın regresyon sonuçlarını, temel çalışma olan Brunei Darussalam İslam bankalarındaki risk yönetimi uygulamalarını ölçmek için yapılan çalışmanın sonuçlarıyla karşılaştırdığımızda sonuçların benzer olduğu görülmektedir. Abul Hassan’ın çalışmasında “significant” değerleri RI ve RAA değişkenleri için sırasıyla 0,001 ve 0,021 ile 0,05’den küçük çıkmış; diğer değişkenler URM, RM ve CRA ise sırasıyla 0,874; 0,287 ve 0,129 oranında çıkmıştır (Hassan A. , 2009).

Yaptığımız analiz sonuçlarına ve literatürdeki temel çalışmaya dayanarak RAA ve RM, RMP’nin en önemli veya en çok etkileyen değişkenleri olduğu sonucuna

¹³ H_0 : Risk yönetimi uygulamaları (RMP) ile risk ve risk yönetimini anlama (URM), risk değerlendirme ve analizi (RAA), risk tanımlama (RI), risk izleme (RM) ve kredi riski analizi (CRA) arasında bir ilişki vardır. H_1 : Risk yönetimi uygulamaları (RMP) ile risk ve risk yönetimini anlama (URM), risk değerlendirme ve analizi (RAA), risk tanımlama (RI), risk izleme (RM) ve kredi riski analizi (CRA) arasında bir ilişki yoktur.

varılabilir. Bu, katılım bankalarının risk değerlendirme ve analizine (RAA) ve risk izlemeye (RM) daha fazla önem vermesi gerektiği anlamına gelmektedir.

5.6.13. Araştırmaya Katılan Katılım Bankalarının Risk ve Risk Yönetimine Bakışının Keşfi

Araştırmaya katılan banka yöneticilerinin demografik özelliklere göre risk yönetimi bilgilerinin farklılık gösterip göstermediğini anlamak için bu noktada ya parametrik testlere ya da parametrik olmayan testlere yönelmek gerekmektedir. Verilerin normal dağılım göstermemesi durumunda parametrik olmayan testlere yönelmek gerekir (Kalaycı, 2005). Bu aşamada veri setinin normal dağılım gösterip göstermediği incelenmiştir. Hipotezler aşağıda verilmiştir.

H_0 : Veriler normal dağılmaktadır.

H_1 : Veriler normal dağılmamaktadır.

Tablo 5. 64. Normallik Testi

Normallik Testi						
	Kolmogorov-Smirnov ^a			Shapiro-Wilk		
	Statistic	df	Sig.	Statistic	df	Sig.
Katılım bankamızda risk yönetimi konusunda ortak bir anlayış vardır.	,297	78	,000	,803	78	,000
Banka genelinde risk yönetimi konusundaki sorumluluk açıkça belirtilmiş ve anlaşılmıştır.	,316	78	,000	,789	78	,000
Banka genelinde risk yönetimi için hesap verebilirlik açıkça belirtilmiş ve anlaşılmıştır.	,260	78	,000	,828	78	,000
Risk yönetimi, bankanın performansı ve başarısı için önemlidir.	,359	78	,000	,657	78	,000

Risk yönetiminde en gelişmiş teknikleri uygulamak çok önemlidir.	,309	78	,000	,694	78	,000
Katılım bankamızın amacı, ileri risk yönetim tekniği uygulamalarını genişletmektir.	,301	78	,000	,820	78	,000
Katılım bankamız açısından, risk yönetiminde kullanılan teknikleri sürekli inceleyip değerlendirmek önemlidir.	,295	78	,000	,783	78	,000
Risk yönetim tekniği uygulamaları, banka için maliyetleri veya beklenen kayıpları azaltır.	,298	78	,000	,692	78	,000
Katılım bankamız, riskin ortaya çıkma ihtimalini değerlendirir.	,335	78	,000	,704	78	,000
Katılım bankamızın riskleri, sayısal analiz yöntemleri kullanılarak belirlenir.	,285	78	,000	,813	78	,000
Katılım bankamızın riskleri nitel analiz yöntemleri kullanılarak belirlenir.	,301	78	,000	,819	78	,000
Katılım bankamız amaçlarını gerçekleştirmek için sahip olduğu fırsatları analiz eder ve değerlendirir.	,283	78	,000	,782	78	,000
Riski işaret eden maliyetler ve faydalara ilişkin analizleri katılım bankamız umursar.	,274	78	,000	,801	78	,000
Riskleri önceliklerine ve çözümü için gerekli çaba miktarına göre değerlendiren risk analizlerini katılım bankamız umursar.	,303	78	,000	,753	78	,000
Katılım bankamız risklerin önceliklerine göre sınıflandırılması ve ortadan kaldırılması için gerekli kaynaklara ilişkin kısıtları umursar.	,294	78	,000	,788	78	,000

Katılım bankamız, açıklamış olduğu amaç ve hedeflerinin her biriyle ilgili riskleri kapsamlı ve sistematik olarak tespit eder.	,303	78	,000	,747	78	,000
Katılım bankamız, en önemli risklerini öncelik sırasına koymakta zorlanıyor.	,285	78	,000	,851	78	,000
Risk değişiklikleri katılım bankamızın kural ve sorumlulukları ile tanınır ve tanımlanır.	,302	78	,000	,820	78	,000
Katılım bankamız, diğer bankaların risk yönetim sistemlerinin güçlü ve zayıf yanlarının farkındadır.	,301	78	,000	,836	78	,000
Katılım bankamız, yatırım fırsatlarının sistematik olarak tanımlanması için prosedürler geliştirmiş ve uygulamıştır.	,302	78	,000	,799	78	,000
Risk yönetiminin etkinliğini izlemek, rutin yönetim raporlamasının ayrılmaz bir parçasıdır.	,262	78	,000	,710	78	,000
Katılım bankamızın karşılaştığı risklerle ilgili kontrol seviyesi uygundur.	,315	78	,000	,755	78	,000
Katılım bankamızdaki raporlama ve iletişim süreçleri, etkin bir şekilde risk yönetimini desteklemektedir.	,290	78	,000	,753	78	,000
Bankamız risk yönetimi ile ilgili bulguları dikkate alır.	,257	78	,000	,764	78	,000
Bankamızın belirlenen riskler için eylem planı vardır.	,262	78	,000	,710	78	,000
Katılım bankamız kredi vermeden bir kredi uygunluk analizi yapmaktadır.	,355	78	,000	,687	78	,000
Katılım bankamız, kredi (fon) desteği sunmadan önce mudaribin (girişimci) karakteri, kapasitesi, kefil (teminat),	,389	78	,000	,637	78	,000

sermaye ve sektör koşulları da dahil olmak üzere analizler yapar.						
Katılım bankamız kredi talebinde bulunanları kredi risk puanlarına göre sınıflandırır.	,353	78	,000	,688	78	,000
Katılım bankamız, KOBİ ve bireysel fon taleplerinde yeterli miktarda teminat alınmasını şart koşar.	,347	78	,000	,673	78	,000
Katılım bankamız politika olarak sermaye desteği sunmak veya işlem yapmak için teminat talep etmektedir.	,270	78	,000	,763	78	,000
Hepsine değil fakat bazı kredilere karşı teminat talep etmek daha iyidir.	,279	78	,000	,757	78	,000
Temerrüde düşen müşterilere verilen kredi düzeyi azaltılmalıdır.	,309	78	,000	,666	78	,000
Katılım bankamızın üst yönetimi, organizasyonun iş risklerini yönetmekteki performansını düzenli olarak gözden geçirir.	,259	78	,000	,786	78	,000
Katılım bankamız, risk yönetimi stratejileri ve performansı hakkında sürekli gözden geçirme ve geri bildirimde son derece etkilidir.	,265	78	,000	,797	78	,000
Bankamızın risk yönetim prosedürleri ve süreçleri dokümente edilmiş ve riskleri yönetme konusunda personele rehberlik etmektedir.	,263	78	,000	,832	78	,000
Katılım bankamız risk yönetimi konusunda İslam ahlakını da teşvik eden eğitim programları düzenler.	,287	78	,000	,790	78	,000
Katılım bankamız, risk yönetimi konusunda İslami bilgiye sahip nitelikli insanların istihdam edilmesini destekler.	,231	78	,000	,851	78	,000

Etkili risk yönetimi katılım bankamızın hedeflerinden biridir.	,273	78	,000	,758	78	,000
Bankamızın fonlarını, ekonominin belirli bir sektörüne yoğunlaştırmak çok tehlikelidir.	,317	78	,000	,716	78	,000
Basel II standartlarının uygulanması hem bizim bankamızın hem de katılım bankacılığı alanının risk yönetim verimliliğini geliştirecektir.	,261	78	,000	,806	78	,000
Sermayenin, toplam risk ağırlıklı varlıklara oranının yüzde 8'e eşit olması halinde katılım bankamızın sermayesi yeterlidir.	,251	78	,000	,891	78	,000
Genel olarak, bankamızda risk yönetiminin mükemmel olduğunu düşünüyorum.	,349	78	,000	,792	78	,000

a. Lilliefors Significance Correction

Veri setinin significant değerleri incelendiğinde hiçbir değer 0,05'in (%5 anlamlılık düzeyinde) üzerinde olmadığı görülmektedir. Bu da bize verilerin normal dağılmadığını göstermektedir. H_0 hipotezi reddedilmiştir, alternatif hipotez (H_1) reddedilememiştir. Bu bulgular bizi parametrik olmayan testlere yönlendirmektedir. Ankette yer alan demografik soruların yardımıyla veri seti incelenecektir. Burada demografik özelliklerden biri olan banka adlarına göre ankete verilen cevaplarda istatistiki olarak anlamlı bir fark olup olmadığı ele alınacaktır. Bu aşamada SPSS programı aracılığıyla Mann Whitney U ve Crosstabs testleri yapılmıştır.

Araştırmamıza katılan her bir bankanın risk yönetimi uygulamaları hakkında görüş ve tutumları arasında bir farklılığın olup olmadığının incelenmesi aşamasında, katılım bankaları Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans ve Vakıf Katılım bankası şeklinde 4 grup halinde incelenmiştir. Katılımcıların banka adlarına göre sonuçları incelendiğinde hipotez aşağıdaki gibidir:

H₀: Katılımcıların risk yönetimi konulu ankete vermiş olduğu cevaplar banka türlerine göre farklılık göstermemektedir.

H₁: Katılımcıların risk yönetimi konulu ankete vermiş olduğu cevaplar banka türlerine göre farklılık göstermektedir.

Tablo 5. 65. Banka Adı- Risk Yönetimi Bilgisi İlişkisi

Banka Adlarına Göre Risk Yönetimi Sonuç Tablosu Mann-Whitney U Test Sonuçları			
	Hipotez	Sig.	Karar
1	Katılım bankamızda risk yönetimi konusunda ortak bir anlayış vardır.	0,462	Hipotez kabul edilmiştir.
2	Banka genelinde risk yönetimi konusundaki sorumluluk açıkça belirtilmiş ve anlaşılmıştır.	0,267	Hipotez kabul edilmiştir.
3	Banka genelinde risk yönetimi için hesap verebilirlik açıkça belirtilmiş ve anlaşılmıştır.	0,837	Hipotez kabul edilmiştir.
4	Risk yönetimi, bankanın performansı ve başarısı için önemlidir.	0,572	Hipotez kabul edilmiştir.
5	Risk yönetiminde en gelişmiş teknikleri uygulamak çok önemlidir.	0,049	Hipotez reddedilmiştir.
6	Katılım bankamızın amacı, ileri risk yönetim tekniği uygulamalarını genişletmektir.	0,819	Hipotez kabul edilmiştir.
7	Katılım bankamız açısından, risk yönetiminde kullanılan teknikleri sürekli inceleyip değerlendirmek önemlidir.	0,665	Hipotez kabul edilmiştir.
8	Risk yönetim tekniği uygulamaları, banka için maliyetleri veya beklenen kayıpları azaltır.	0,838	Hipotez kabul edilmiştir.
9	Katılım bankamız, riskin ortaya çıkma ihtimalini değerlendirir.	0,099	Hipotez kabul edilmiştir.
10	Katılım bankamızın riskleri, sayısal analiz yöntemleri kullanılarak belirlenir.	0,471	Hipotez kabul edilmiştir.
11	Katılım bankamızın riskleri nitel analiz yöntemleri kullanılarak belirlenir.	0,550	Hipotez kabul edilmiştir.
12	Katılım bankamız amaçlarını gerçekleştirmek için sahip olduğu fırsatları analiz eder ve değerlendirir.	0,192	Hipotez kabul edilmiştir.

13	Riski işaret eden maliyetler ve faydalara ilişkin analizleri katılım bankamız umursar.	0,332	Hipotez kabul edilmiştir.
14	Riskleri önceliklerine ve çözümü için gerekli çaba miktarına göre değerlendiren risk analizlerini katılım bankamız umursar.	0,696	Hipotez kabul edilmiştir.
15	Katılım bankamız risklerin önceliklerine göre sınıflandırılması ve ortadan kaldırılması için gerekli kaynaklara ilişkin kısıtları umursar.	0,601	Hipotez kabul edilmiştir.
16	Katılım bankamız, açıklamış olduğu amaç ve hedeflerinin her biriyle ilgili riskleri kapsamlı ve sistematik olarak tespit eder.	0,025	Hipotez reddedilmiştir.
17	Katılım bankamız, en önemli risklerini öncelik sırasına koymakta zorlanıyor.	0,344	Hipotez kabul edilmiştir.
18	Risk değişiklikleri katılım bankamızın kural ve sorumlulukları ile tanınır ve tanımlanır.	0,122	Hipotez kabul edilmiştir.
19	Katılım bankamız, diğer bankaların risk yönetim sistemlerinin güçlü ve zayıf yanlarının farkındadır.	0,200	Hipotez kabul edilmiştir.
20	Katılım bankamız, yatırım fırsatlarının sistematik olarak tanımlanması için prosedürler geliştirmiş ve uygulamıştır.	0,872	Hipotez kabul edilmiştir.
21	Risk yönetiminin etkinliğini izlemek, rutin yönetim raporlamasının ayrılmaz bir parçasıdır.	0,932	Hipotez kabul edilmiştir.
22	Katılım bankamızın karşılaştığı risklerle ilgili kontrol seviyesi uygundur.	0,804	Hipotez kabul edilmiştir.
23	Katılım bankamızdaki raporlama ve iletişim süreçleri, etkin bir şekilde risk yönetimini desteklemektedir.	0,076	Hipotez kabul edilmiştir.
24	Bankamız risk yönetimi ile ilgili bulguları dikkate alır.	0,239	Hipotez kabul edilmiştir.
25	Bankamızın belirlenen riskler için eylem planı vardır.	0,450	Hipotez kabul edilmiştir.
26	Katılım bankamız kredi vermeden bir kredi uygunluk analizi yapmaktadır.	0,700	Hipotez kabul edilmiştir.

27	Katılım bankamız, kredi (fon) desteği sunmadan önce mudaribin (girişimci) karakteri, kapasitesi, kefil (teminat), sermaye ve sektör koşulları da dâhil olmak üzere analizler yapar.	0,375	Hipotez kabul edilmiştir.
28	Katılım bankamız kredi talebinde bulunanları kredi risk puanlarına göre sınıflandırır.	0,283	Hipotez kabul edilmiştir.
29	Katılım bankamız, KOBİ ve bireysel fon taleplerinde yeterli miktarda teminat alınmasını şart koşar.	0,389	Hipotez kabul edilmiştir.
30	Katılım bankamız politika olarak sermaye desteği sunmak veya işlem yapmak için teminat talep etmektedir.	0,218	Hipotez kabul edilmiştir.
31	Hepsine değil fakat bazı kredilere karşı teminat talep etmek daha iyidir.	0,790	Hipotez kabul edilmiştir.
32	Temerrüde düşen müşterilere verilen kredi düzeyi azaltılmalıdır.	0,024	Hipotez reddedilmiştir.
33	Katılım bankamızın üst yönetimi, organizasyonun iş risklerini yönetmekteki performansını düzenli olarak gözden geçirir.	0,388	Hipotez kabul edilmiştir.
34	Katılım bankamız, risk yönetimi stratejileri ve performansı hakkında sürekli gözden geçirme ve geri bildirimde son derece etkilidir.	0,140	Hipotez kabul edilmiştir.
35	Bankamızın risk yönetim prosedürleri ve süreçleri dokümanite edilmiş ve riskleri yönetme konusunda personele rehberlik etmektedir.	0,103	Hipotez kabul edilmiştir.
36	Katılım bankamız risk yönetimi konusunda İslam ahlakını da teşvik eden eğitim programları düzenler.	0,174	Hipotez kabul edilmiştir.
37	Katılım bankamız, risk yönetimi konusunda İslami bilgiye sahip nitelikli insanların istihdam edilmesini destekler.	0,319	Hipotez kabul edilmiştir.
38	Etkili risk yönetimi katılım bankamızın hedeflerinden biridir.	0,044	Hipotez reddedilmiştir.
39	Bankamızın fonlarını, ekonominin belirli bir sektörüne yoğunlaştırmak çok tehlikelidir.	0,455	Hipotez kabul edilmiştir.

40	Basel II standartlarının uygulanması hem bizim bankamızın hem de katılım bankacılığı alanının risk yönetim verimliliğini geliştirecektir.	0,360	Hipotez kabul edilmiştir.
41	Sermayenin, toplam risk ağırlıklı varlıklara oranının yüzde 8'e eşit olması halinde katılım bankamızın sermayesi yeterlidir.	0,731	Hipotez kabul edilmiştir.
42	Genel olarak, bankamızda risk yönetiminin mükemmel olduğunu düşünüyorum.	0,196	Hipotez kabul edilmiştir.

* %5 Anlamlılık düzeyinde incelenmiştir.

Katılımcıların risk yönetimi konulu ankete vermiş olduğu cevaplardan 42 tanesinden sadece 4 tanesi banka adlarına göre farklılık göstermektedir. Bu sonuca göre banka adları ile verilen cevaplar arasında çok küçük düzeyde bir ilişki olduğu görülmektedir.

Tablo 5. 66. Bankaların Risk Yönetiminde En Gelişmiş Teknikleri Uygulamak Çok Önemlidir Sorusuna Cevapları

Banka Adı	Risk yönetiminde en gelişmiş teknikleri uygulamak çok önemlidir.					Toplam
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Albaraka Türk	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	4 21,1%	15 78,9%	19 100,0%
Kuveyt Türk	1 2,6%	2 5,3%	2 5,3%	16 42,1%	17 44,7%	38 100,0%
Türkiye Finans	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	9 47,4%	10 52,6%	19 100,0%
Vakıf Katılım	0 0,0%	0 0,0%	1 33,3%	1 33,3%	1 33,3%	3 100,0%
Toplam	1 1,3%	2 2,5%	3 3,8%	30 38,0%	43 54,4%	79 100,0%

Tablo 5.66, banka adlarına göre anketin 5. sorusuna verilen yanıtların Crosstabs analizini (çapraz ilişki) vermektedir. Albaraka Türk katılım bankasında çalışan yönetici personellerin %78,9'u risk yönetiminde en gelişmiş teknikleri uygulamanın çok önemli olduğunu ifade etmiştir. %21,1'i ise katılıyorum şeklinde görüş belirtmiştir. Kuveyt Türk

katılım bankası çalışanları ise bu soruya %44,7 kesinlikle katılıyorum, %42,1 katılıyorum şeklinde görüş belirtmiştir. Ayrıca katılımcı personelin %5,3'ü katılmıyorum, %5,3'ü kararsızım ve %2,6'sı ise kesinlikle katılmıyorum şeklinde görüş bildirmiştir. Türkiye Finans katılım bankası çalışanları ise risk yönetiminde en gelişmiş teknikleri uygulamanın çok önemli olduğu düşüncesine %52,6'lık oranla kesinlikle katılıyorum ve %47,4'lük oranla katılıyorum şeklinde görüş belirtmiştir. Vakıf katılım bankası çalışanları risk yönetiminde en gelişmiş teknikleri uygulamanın çok önemli olduğu hakkında her biri %33,3 oranında kesinlikle katılıyorum, katılıyorum ve kararsızım şeklinde görüş bildirmiştir.

Tablo 5. 67. Bankaların Katılım Bankamız, Açıklamış Olduğu Amaç ve Hedeflerinin Her Biriyle İlgili Riskleri Kapsamlı Ve SistematiK Olarak Tespit Eder Sorusuna Cevapları

Banka Adı	Katılım bankamız, açıklamış olduğu amaç ve hedeflerinin her biriyle ilgili riskleri kapsamlı ve sistematiK olarak tespit eder.				Toplam
	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Albaraka Türk	0 0,0%	0 0,0%	10 52,6%	9 47,4%	19 100,0%
Kuveyt Türk	1 2,6%	1 2,6%	23 60,5%	13 34,2%	38 100,0%
Türkiye Finans	2 10,5%	2 10,5%	13 68,4%	2 10,5%	19 100,0%
Vakıf Katılım	0 0,0%	1 33,3%	1 33,3%	1 33,3%	3 100,0%
Toplam	3 3,8%	4 5,1%	47 59,5%	25 31,6%	79 100,0%

Tablo 5.67'den de görüldüğü üzere, anketin 16. sorusu olan, “katılım bankamız, açıklamış olduğu amaç ve hedeflerinin her biriyle ilgili riskleri kapsamlı ve sistematiK olarak tespit eder” sorusuna verilen yanıtlar banka çeşitlerine göre analiz edilmiştir. Verilen yanıtlardan, katılımcı bankaların %91,1'inin bu düşünceye katıldığı, %5,1'inin kararsızım ve %3,8'inin ise katılmıyorum şeklinde görüş belirttiği anlaşılmaktadır. Albaraka Türk katılım bankası çalışanları bankalarının açıkladığı riskleri amaç ve hedeflerine uygun olarak tespit ettiğini düşünmektedirler. Kuveyt Türk çalışanları her biri %2,6 oranında kararsızım ve katılmıyorum şeklinde düşünce belirtirken katılımcıların

geri kalan büyük çoğunluğu ise bu düşünceye katıldığını ifade etmiştir. Türkiye finans katılım bankası her biri %10,5 oranında katılmıyorum, kararsızım ve kesinlikle katılıyorum şeklinde görüş bildirmiştir. Katılımcıların %68,4'ü bankalarının açıklamış olduğu amaç ve hedeflerinin her biriyle ilgili riskleri kapsamlı ve sistematik olarak tespit ettiğini ifade etmiştir. Anket sorusunu yanıtlayan bir diğer banka olan Vakıf Katılım bankası çalışanlarının her biri %33,3 oranında olmak üzere kararsızım, katılıyorum ve kesinlikle katılıyorum şeklinde görüş bildirmiştir.

Tablo 5. 68. Bankaların Temerrüde Düşen Müşterilere Verilen Kredi Düzeyi Azaltılmalıdır Sorusuna Cevapları

Banka Adı	Temerrüde düşen müşterilere verilen kredi düzeyi azaltılmalıdır.					Toplam
	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Albaraka Türk	0 0,0%	0 0,0%	0 0,0%	4 21,1%	15 78,9%	19 100,0%
Kuveyt Türk	1 2,6%	1 2,6%	2 5,3%	15 39,5%	19 50,0%	38 100,0%
Türkiye Finans	1 5,3%	0 0,0%	0 0,0%	8 42,1%	10 52,6%	19 100,0%
Vakıf Katılım	0 0,0%	0 0,0%	1 33,3%	2 66,7%	0 0,0%	3 100,0%
Toplam	2 2,5%	1 1,3%	3 3,8%	29 36,7%	44 55,7%	79 100,0%

Tablo 5.68'den de görüldüğü üzere anketin 32. sorusu olan, “temerrüde düşen müşterilere verilen kredi düzeyi azaltılmalıdır” düşüncesine verilen yanıtların banka adlarına göre çeşitlilik göstermektedir. Albaraka Türk katılım bankası çalışanlarının tamamı bu düşünceye katıldıklarını bildirmiştir. Kuveyt Türk katılım bankası çalışanları ise %90'a varan bir oranla bu düşünceye katılırken dikkat çeken bir şekilde kararsızların ve katılmıyorum şeklinde görüş bildiren oranı ise %10'un üzerine çıkmıştır. Türkiye Finans katılım bankası %94,7 oranında söz konusu düşünceye katıldığını bildirirken %5,3'lük bir oranla kesinlikle katılmıyorum şeklinde görüş belirtmiştir. Vakıf katılım bankası ise temerrüde düşen müşterilere verilen kredi düzeyinin azaltılması gerektiğini %66,7'lik bir oranla belirtirken herhangi bir düşünce belirtmeyip kararsız kalanların oranı da azımsanmayacak bir şekilde %33,3 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Tablo 5. 69. Bankaların Etkili Risk Yönetimi Katılım Bankamızın Hedeflerinden Biridir Sorusuna Cevapları

Banka Adı	Etkili risk yönetimi katılım bankamızın hedeflerinden biridir.				Toplam
	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum	
Albaraka Türk	0 0,0%	0 0,0%	10 52,6%	9 47,4%	19 100,0%
Kuveyt Türk	2 5,3%	0 0,0%	15 39,5%	21 55,3%	38 100,0%
Türkiye Finans	0 0,0%	4 21,1%	11 57,9%	4 21,1%	19 100,0%
Vakıf Katılım	0 0,0%	1 33,3%	1 33,3%	1 33,3%	3 100,0%
Toplam	2 2,5%	5 6,3%	37 46,8%	35 44,3%	79 100,0%

Tablo 5.69, banka adı ve etkili risk yönetimin katılım bankalarında önemi hakkında ankette yer alan ilgili soru arasındaki crosstab (çapraz tablo) ilişkisini göstermektedir. Anketin 38. sorusu olan “etkili risk yönetimi katılım bankamızın hedeflerinden biridir” düşüncesine verilen cevaplar incelendiğinde Albaraka Türk Katılım Bankası çalışanlarının tamamının bu düşünceye katıldığı görülmektedir. Kuveyt Türk Katılım Bankası çalışanları ise %5,3 oranında katılmıyorum şeklinde düşünce belirtirken geri kalan katılımcıların tamamı bu görüşe katılmıştır. Türkiye Finans Katılım Bankasına baktığımızda %21,1 seviyesinde etkili risk yönetiminin bankanın hedefleri olduğu düşüncesi hakkında görüş belirtilmemiştir. Geri kalan %80’e yakın oranda bir katılımcı ise bu düşünceye katılmıştır. Son olarak Vakıf Katılım Bankası çalışanları etkili risk yönetiminin bankalarının hedeflerinden biri olduğu düşüncesine azımsanmayacak bir şekilde %33,3 oranında kararsız şeklinde görüş bildirirken geri kalan katılımcılar ise bu görüşe katılmışlardır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Finansal piyasaların büyümesiyle maruz kalınan riskler de artmaktadır. Küresel anlamda geleneksel anlayışın hâkim olduğu finansal piyasayla rekabet etmeye çalışan İslami finans kuruluşları farklı risk türleriyle karşılaşmaktadır. Katılım bankaları da bu finans sistemi içinde yer alıp benzer risklerle karşılaşan İslami finans kuruluşları arasında yer alır. Katılım bankaları, karşı karşıya kaldıkları risklerin etkisini azaltmak için çeşitli risk yönetim uygulamalarına yönelmektedir.

Bu tez ile amaçlanan katılım bankalarının risk yönetimine bakışı ve risk yönetimi konusunda ortaya koydukları davranışları keşfetmektir. Araştırma, Batı Akdeniz Bölgesindeki Antalya, Isparta ve Burdur illerini kapsamaktadır. Yüz yüze anket yöntemine göre toplanan veriler, 2018 yılı 25 Mart ve 10 Mayıs tarihleri arasında yapılmıştır. Araştırmada ampirik analizler yapılmadan önce verilerin güvenilirliği Cronbach Alfa (α) testi ile kontrol edilmiştir. Alfa değerinin 0,949 çıkması ölçeklerimizin güvenilirliğini ve değişkenlerimizin içsel tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Ardından katılımcıların sorulara verdiği cevapların frekans ve yüzde dağılımları bulunmuştur.

Anket araştırmasında risk ve risk yönetimini katılım bankalarının ne kadar anladığını tespiti yönelik sorular sorulmuştur. Ortaya çıkan sonuç risk ve risk yönetimini anlamayla (URM) ilgili sekiz sorudaki yanıtların ortalamasının 4,20 olduğunu göstermektedir. Bu sonuç, ankete katılan katılım bankalarının yönetici personelinin risk ve risk yönetimini anladığını göstermektedir. Sonuçlar ayrıca katılım bankası personelinin, faizsiz bankacılık için iyi bir gösterge olan risk yönetimi hakkında iyi bir anlayışı benimsediklerini ortaya koymaktadır.

Katılım bankacılığı personelinin risk değerlendirmesi ve analizi (RAA) konusunda bilgi sahibi olup olmadığını tespit etmeye çalıştığımız araştırmamızın ilgili bölümüne verilen yanıtların ortalaması değerlendirildiğinde 4,11 seviyesinde olduğuna ulaşılmıştır. Bu durum ankete katılan katılım bankalarının yönetici personelinin karşı karşıya olduğu riskleri ne kadar etkili değerlendirip analiz ettiğine işaret eder. Araştırmanın risk tanımlaması adlı bölümünde Türkiye'deki katılım bankacılığı sistemi personelinin risk tanımlaması konusundaki algısını ölçmek için yer alan beş sorunun ortalama dağılımı 3,72 olarak elde edilmiştir.

Risk izleme, risk yönetimi uygulamalarının istenen uygulamalarla uyumlu olmasını sağlamak için yapılır. Doğru risk izleme faaliyetleri banka yönetiminin hataları erken keşfetmesine yardımcı olur. Bu amaçla araştırmanın risk izlemesi bölümünde Türkiye'deki katılım bankacılığı sisteminde icra edilen risk yönetimi uygulamalarının risk izlemesi konusundaki mevcut durumu tespit edilmiş ve 4,20 ortalamayla risk izleme faaliyetleri yeterli bulunmuştur.

Kredi riski, İslami bankacılık sisteminin tüm dünyada karşılaştığı en önemli risklerden biridir. Anketin risk puanlaması bölümünden de çıkan sonuçlar kredi/fon riskinin en önemli riskler arasında ilk sırada yer aldığını desteklemektedir. Anket sonuçlarından kredi riski analizi konulu beş sorudaki yanıtların ortalamasının 4,11 olduğu ortaya çıkmıştır. Sonuçlar, ankete katılan katılım bankalarının yönetici personellerinin kredi riski analizinden anladığı ve bu konuyu önemseydiğini ortaya koymaktadır.

Katılım bankacılığında çalışan yönetici personellerin, farklı risk analizi ve değerlendirme yöntemleri, risk tanımlama, risk izleme vb. konularda iyi bilgiye sahip olduğunu araştırmanın önceki bölümlerinden anlıyoruz. Risk yönetim uygulamalarının katılım bankacılığı sistemi tarafından ne kadar uygulandığını tespit etmek amacıyla katılım bankacılığı tarafından benimsenen risk yönetimi uygulamaları anketin son bölümünde ele alınmıştır. Sonuçlar, risk yönetimi uygulamaları konulu on sorudaki yanıtların ortalamasının 4,06 olduğunu göstermektedir. Buradan katılım bankalarının yönetici personellerinin risk yönetimi uygulamalarını etkin bir şekilde gerçekleştirdiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Araştırmanın beş bağımsız değişkeni risk ve risk yönetimini anlama (URM), risk tanımlama (RI), risk izleme (RM), kredi riski analizi (CRA), risk değerlendirme ve analizi (RAA) arasında çok yönlü bir doğrusallık probleminin olup olmadığını test etmek için Pearson korelasyon katsayısı yardımıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Bağımsız değişkenler arasındaki korelasyon değerlerinin 0,70'den küçük olmasından dolayı bağımsız değişkenler arasında çok yönlü doğrusallık probleminin olmadığı ortaya çıkmıştır. Daha sonra, araştırma hipotezini analiz etmek için regresyon modeli benimsenmiştir. Regresyon değeri, bağımsız değişken durumundaki kredi riski analizi, risk değerlendirme ve analizi, risk tanımlama, risk yönetimini anlama ve risk izleme değişkenlerinin, bağımlı değişken durumundaki risk yönetimi uygulamaları değişkenine

ait varyansı %59,3 oranında açıklayabileceğini göstermektedir. Anova tablosu yardımıyla da bağımsız değişkenler ile bağımlı değişken arasındaki ilişkinin düzeyi tespit edilmiştir. Buradan %5 anlamlılık seviyesinde anova tablosunda yer alan significant değeri 0,05 değerinden küçük olduğu için modelin anlamlı olduğu belirlenmiştir. Böylece araştırmanın bağımsız değişkenleri ile bağımlı değişkeni arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu ortaya çıkmıştır.

Araştırmamızda demografik özelliklere göre cevapları analiz edebilmek için gruplar arasında anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Burada banka adlarına göre ankete verilen cevaplar arasındaki ilişki durumu analize tabi tutulmuştur. Analiz sonucunda verilerin %5 anlamlılık değerinin altında olduğu böylece H_0 hipotezi reddedilerek verilerin normal dağılmadığı görülmüştür. Bu bulgular bizi parametrik olmayan testlere yönlendirmektedir. Ankette yer alan demografik soruların yardımıyla veri seti incelenip demografik özelliklerden biri olan banka adlarına göre ankete verilen cevaplarda istatistiki olarak anlamlı bir fark olup olmadığı test edilmiştir. Bu aşamada veriler normal dağılım göstermedikleri için de parametrik olmayan testlerden Mann Whitney U testi ile alt gruplar arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark olup olmadığı incelenmiştir. Ayrıca Crosstabs testi ile de alt grupların cevapları analiz edilmiştir.

Crosstabs testi sonuçlarıyla araştırmaya katılan bankaların, “risk yönetiminde en gelişmiş teknikleri uygulamak çok önemlidir”, “katılım bankamız, açıklamış olduğu amaç ve hedeflerinin her biriyle ilgili riskleri kapsamlı ve sistematik olarak tespit eder”, “temerrüde düşen müşterilere verilen kredi düzeyi azaltılmalıdır”, “etkili risk yönetimi katılım bankamızın hedeflerinden biridir” adlı sorulara (istatistiki olarak anlamlı), farklı cevaplar verdiği saptanmıştır.

Çalışmamızda yapılan veri analizleri ve değerlendirmeler sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır;

Risk yönetimi bankalar için önemli bir konudur. Son yıllarda dünyada ve ülkemizde yaşanan risk yönetimi kaynaklı bazı olumsuzluklar ve gerçekleşen finansal krizler risk yönetiminin önemini arttırmıştır. Risk yönetimi denince esasen bankacılığın kendisinin bir risk yönetme faaliyeti olduğunu ifade etmek gerekir. Bankacılıkta risk yönetiminden hedeflenen finansal performansları iyileştirmek ve bankaların zararlarla karşılaşmasını önleyip karlılığı arttırarak faaliyet hacmini genişletmektir. Risk yönetimi

sistemlerinin organizasyonu, tüm faaliyet ve finansal sonuçlardan nihai olarak sorumlu olan yönetim kurulu tarafından, bankanın yapısı ve faaliyetlerinin karmaşıklığıyla uyumlu şekilde belirlenmelidir.

Katılım bankalarının üst düzey yönetimleri de diğer bankalarda olduğu gibi bir risk yönetim sistemi kurarak yönetim kurulu tarafından onaylanan geniş spesifikasyonların uygulanmasından sorumludur. Katılım bankaları bunu yapmak için risk yönetimi görev ve sorumluluk alanlarını açık bir şekilde tanımlayarak kurum tarafından kullanılacak politika ve prosedürler oluşturmaktadır.

Katılım bankaları, risk yönetimiyle ilgili çeşitli konulardan sorumlu kişileri, departmanları açık bir şekilde tanımlamalıdır. Risk yönetimi departmanı, risklerle ilgili standartlar, kurallar, yönergeler ve prosedürler oluşturarak ve çeşitli risk raporlarını periyodik olarak yayınlamalıdır. Tüm banka birimleri ve çalışanlar, kurumun risk yönetimi hedeflerinden haberdar olmalı ve riskleri en aza indirmek için kurallara ve usullere sıkı sıkıya uymalıdır.

Bu çalışmada risk ve risk yönetimini anlama (URM), risk değerlendirme ve analizi (RAA), risk tanımlama (RI), risk izleme (RM), kredi riski analizi (CRA) bağımsız değişkenlerinin, risk yönetimi uygulamaları (RMP) bağımlı değişkeni üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu bağımsız değişkenlerden risk değerlendirme ve analizi (RAA) ve risk izlemenin (RM) risk yönetimi uygulamaları üzerinde pozitif yönde bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Risk ve risk yönetimini anlama (URM), risk tanımlama (RI), kredi riski analizi (CRA) gibi diğer bağımsız değişkenlerin bağımlı değişken üzerinde anlamlı bir etkisi olmadığı görülmüştür. Böylece şunu söyleyebiliriz ki, katılım bankacılığı sistemi riskin üstesinden gelmek için risk değerlendirme ve analizi (RAA) ve risk izleme faktörlerini (RM) dikkate almaktadırlar.

Bir diğer sonuç olarak Türkiye'deki katılım bankacılığı sistemi farklı risk türlerine maruz kalmaktadır. Araştırma sonuçları sisteminin maruz kaldığı en önemli üç risk türünün sırasıyla kredi/fon riski, fiyat riski ve operasyonel risk olduğunu ortaya koymaktadır. Dolayısıyla katılım bankacılık sistemi, bu risk faktörlerinin etkisini gidermek için bazı politikalar ve eylemler üzerinde düşünmelidir.

Anket sonuçları katılım bankacılığında maruz kalınan en önemli risk türünün kredi riski olduğunu ortaya koymaktadır. Sonuçlardan fiyat riskinin en önemli ikinci risk türünü oluşturduğuna ulaşılmaktadır. Fiyat riski, piyasalardaki olumsuz değişmeye bağlı olarak bir teminatın veya portföyün değerinin onu satın almak için ödenen bedelin altına düşmesi durumunda oluşan zarar riskini ifade eder. Bu risk türünün önemli seviyede çıkması katılım bankacılığının riskle karşılaştığı alanlardan birisinin de piyasa koşulları olduğunu ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

(2018, Şubat 5). Yenişafak Gazetesi: <https://www.yenisafak.com/ekonomi/600-bin-liralik-konut-400-bin-liraya-satiliyor-3089294> adresinden alınmıştır

AAOIFI. (2012). *Faizsiz Bankacılık Standartları*. (M. Odabaşı, & İ. E. Aktepe, Çev.) AAOIFI.

Active Araştırma. (2000, Ekim-Kasım). Bankalarda Performans ve Risk Yönetimi: Analitik Bir Çerçeve. *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*(15).

Ahmed, H. (2011, June). Risk Management Assessment System: An Application to Islamic Banks. *Islamic Economic Studies, Volume 19 No. 1*, 63-86.

Akbulak, Y., Kavaklı, Y., & Tokmak, A. (2004). *Kayıp Yıllar, Türkiye’de 1980’li Yıllardan Bu Yana Kamu Borçlanma Politikaları ve Bankacılık Sektörüne Etkileri*. İstanbul: Beta Yayınları.

Akgüç, Ö. (1989). *100 Soruda Türkiye’de Bankacılık*. İstanbul: Gerçek Kitabevi.

Akgüç, Ö. (2007). *Banka Yönetimi ve Performans Analizi*. İstanbul: Arayış Basım ve Yayıncılık.

Akın, C. (1986). *Faizsiz Bankacılık ve Kalkınma*. İstanbul: Kayıhan Yayınları.

Akın, F., & Ece, N. (2010). "İslami Finans Sistemi İçerisinde İslami Bankacılığın Yeri ve Türkiye’de Katılım Bankacılığının Gelişimi". *Mevzuat Dergisi*, 13.

Aktan, H. (1995). *İstisna* (Cilt XXIII). İstanbul: DİA.

Aktepe, İ. E. (2010). *Faiz ve Finansman Hadisleri*. İstanbul: Yediren Yayınları.

Aktepe, İ. E. (2010). *İslam Hukuku Çerçevesinde Finansman ve Bankacılık*. İstanbul: Yedirenk Yayınları.

Aktepe, İ. E. (2013). *Sorularla Katılım Bankacılığı*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.

Al-Janabi. (2006). Proactive risk management in emerging and Islamic financial markets”, (BFIC), (LAU), B. *Islamic Banking and Finance, School of Business, Lebanese American University paper presented at the 2nd Banking and Finance International Conference* (s. 23-24). Beirut : Lebanese American University (LAU).

- Al-Tamimi, H., M., & Al-Mazrooei, F. (2007). "Banks' risk management: a comparison study of UAE national and foreign banks". *The Journal of Risk Finance*(8(4)), 394-409.
- Altan, M. (Ekim 2010). Faizsiz Bankacılığın Temelleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*(16), 125-140.
- Altınok, T., & İlseven, N. (2010). Mevduat Güvencesi ve Türkiye. *Maliye ve Finans Yazıları*(86), 11-41.
- Altıntaş, M. A. (2006). *Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Sermaye Yeterliliği*. Ankara: Turhan Kitabevi.
- Altun, Ş., & Tanç, Ş. G. (2016). Bankacılıkta Risk ve HSBC Bank Uygulama Örneği. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi, 41.Yıl Özel Sayısı, 19*, 225-242.
- Anadolu Ajansı. (2017, Haziran 19). *NTV Radyo ve Televizyon Yayıncılığı A.Ş.* . Kasım 28, 2017 tarihinde https://www.ntv.com.tr/ekonomi/simsek-memurlarin-yuzde-45i-otomatik-besten-cikti,aKBoKPtBCU-gqlWO4C2yZQ?_ref=infinite adresinden alındı
- Ansong, A., & Gyensare, M. A. (2012, Mayıs). Determinants of University Working Students Financial Literacy at the University of Cape Coast,Ghana. *International Journal of Business and Management, 7*(9), 126-133.
- Apaydın, H. Y. (2001). *DİA, Karz* (Cilt 24). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, DİA.
- Ariffin, N., Archer, S., & Karim, R. (2009). Risks in Islamic banks: Evidence from empirical research. *Journal of Banking Regulation, 10*(2), 153–163.
- Arslan, C. (2008). *Bankalarda Risk Yönetimi Ve Operasyonel Risk Süreçlerinin Değerlendirilmesi; Bankacılık Eğitimi Açısından Bir Değerlendirme*. Ankara : Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Aslan, E. (2014). *Riske Maruz Değere Dayalı Risk Yönetimi ve Ticari Bankalar Üzerine Bir Uygulama*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aslan, H. (2012). Alternatif Bir Yatırım ve Finansman Aracı Olarak Sukuk: Yapısı, İşleyişi ve Türkiye Piyasası İçin Öneriler. İstanbul.
- Aström, Z. H. (2012). *Risk Analysis For Profit and Loss Sharing Instruments*. Sarajevo: International University of Sarajevo, Faculty of Business and Administration.
- Asutay, H. (2003). *Alım, Satım ve Faiz*. İstanbul: Hacegan Yayınları.
- Atay, S. (2003). *Banka Muhasebesi*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayını.

- Ausaf, A. (1995). *Contemporary Experiences Of Islamic Banks: A Survey*. Jeddah: Islamic Development Bank-Islamic Research And Training Institute, Islamic Financial Institutions Seminar Proceedings Series No: 27.
- Aybakan, B. (2001). *DİA* (Cilt 36). İstanbul: Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA).
- Aybakan, B. (2005). *DİA* (Cilt 30). İstanbul: Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA).
- Aydın, N. v. (2012). *Bankacılık ve Sigortacılığa Giriş*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayını.
- Aykent, İ. (1970). *Planlı Kalkınma Döneminde Türk Bankacılığı*. Ankara: Ege Matbaası.
- Ayub, M. (2007). *Understanding Islamic Finance*. 1.Edition, West Sussex: John Wiley & Sons Publishing.
- Ayub, M. (2017). *İslami Finansı Anlamak*. (R. P. Suna Akten Çürük, Çev.) İstanbul: İktisat Yayınları.
- Babuşcu, Ş. (2005). *Basel II Düzenlemeleri Çerçevesinde Bankalarda Risk Yönetimi*. Ankara: Akademi Yayınları.
- Babuşcu, Ş. (tarih yok). *Banka Risk Derecelendirmesi (Rating)*. İstanbul: TBB Eğitim ve Seminer Notları.
- Bankacılık Kanunu, Md.3. (19.10.2005). BDDK. 19.10.2005 tarih ve 5411 sayılı Bankacılık Kanunu, Mad.3.
- Bardakoğlu, A. (1995). *DİA İcare md.* (Cilt 21). İstanbul: DİA.
- Barmaki, N. (2015). *Üniversite Öğrencilerinin Finansal Okuryazarlık Düzeylerini Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma : Hacettepe Üniversitesi Örneği*. Ankara.
- Basel. (2000). *Principles For The Management Of Credit Risk*. Basel Committee On Banking Supervision Report.
- Battal, A. (1993). Bankalarla Özel Finans Kurumlarının Mukayesi. *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*(6), 363-384.
- Battal, A. (2004). *Sorularla Banka Hukuku*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Bayındır, A. (2008). *Ticaret ve Faiz*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- Bayındır, A. (2015). *İslam'da Faiz Mefhumu ve Unsurları*. İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı (İSAV).

- Bayındır, S. (2005). *İslam Hukuku Penceresinden Faizsiz Bankacılık*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Bayındır, S. (2015). *Fıkhi ve İktisadi Açıdan İslami Finans (Para ve Sermaye Piyasaları)*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- Baysa, H. (2006). *Faizsiz Finans Kurumları Çalışma Yöntemlerinin İslam Hukuku Bağlamında Değerlendirmesi*. Trabzon: T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı Akçaabat Darıca İhtisas Eğitim Merkezi Müdürlüğü.
- BCBS. (2001). *Operational Risk, Supporting Document to the New Basel Capital Accord, BIS*. Basel: Basel Committee on Banking Supervision, Consultative Document, www.bis.org.
- BCBS. (2001b). *Working Paper On The Regulation Treatment Of Operational Risk, September 2001*. Basel: Basel Committee On Banking Supervision, www.bis.org.
- BDDK. (2001). *Bankaların İç Denetim ve Risk Yönetim Sistemleri Hakkında Yönetmelik*. İstanbul: Bankacılık Devlet Denetleme Kurumu.
- BDDK. (2001). *Özel Finans Kurumlarının Kuruluş ve Faaliyetleri Hakkındaki Yönetmelik*. İstanbul: 20.09.2001 Tarih ve 24529 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.
- BDDK. (2003). *"Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik"*. BDDK, www.bddk.org.tr/turkce/mevzuat.
- BDDK. (2006). *"Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik"*. İstanbul: BDDK, Resmi Gazete, Tarih: 01.11.2006, Sayı: 26333, Md. 19.
- BDDK. (2012). *Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik*. Md:3: Resmi Gazete, Tarih: 28.06.2012, Sayı: 28337.
- BDDK Araştırma Dairesi. (2005, Ocak). *10 Soruda Yeni Basel Sermaye Uzlaşısı (BASEL-II)*. BDDK Sitesi: https://www.bddk.org.tr/websitesi/turkce/basel/125010_soruda_basel-ii.pdf adresinden alınmıştır
- Bilge, G. (2011). *Bankalar Açısından Risk Yönetiminin Önemi ve Basel II Sürecinin Risk Yönetimi Üzerindeki Etkileri*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi .

- Bolgün, K. E., & Akçay, M. (2005). *Risk Yönetimi Gelişmekte Olan Türk Finans Piyasasında Entegre Risk Ölçüm ve Yönetim Uygulamaları*. İstanbul: Scala Yayıncılık.
- Boyacıoğlu, M. A. (2002, Aralık). Operasyonel Risk ve Yönetimi. *TBB Bankacılar Dergisi*(Sayı 43), 51-67.
- Böhm-Bawerk. (1890). *Capital and Interest*. London: trans. Smart.
- Bulut, H. İ., & Er, B. (2009). *Katılım Bankacılığında İki Yeni Finansal Teknik Önerisi: Mudaraba-risk Sermayesi Yatırım Ortaklıkları ve Mudaraba-risk sermayesi Yatırım Fonları*. İstanbul: TKKB Yayınları.
- Can, E. (2004). *Operasyonel Risk ve Yönetimi*. Ankara: SPK Basım Yayın Ofisi.
- Canbaz, M. F. (2013). *Katılım Bankacılığının Türk Bankacılık Sistemindeki Yeri, Çalışma Şekli, Enstrümanları ve Performans Analizi*. Kırklareli & İstanbul: Kırklareli & Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Candan, H., & Özün, A. (2006). *Bankalarda Risk Yönetimi ve Basel II*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2. Baskı.
- Coşkun, S. (2016). Üniversite Öğrencilerinin Finansal Davranış Ve Tutumlarının Belirlenmesi: Finansal Okuryazarlık Algıları Üzerine Bir Araştırma. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2257-2258.
- Culp, C. L. (2002). *The Art of Risk Management*. USA: John Wiley & Sons.
- Cumming, C., & Hirtle, B. J. (2001). *The Challenges of Risk Management in Diversified Financial Companies* (Cilt 7). New York: Economic Policy Review, Federal Reserve Bank of New York.
- Çalık, A. (2014). Katılım Bankalarında Sigorta Uygulamaları ve Tekafül Sigorta Sistemi. *Finans Politik&Ekonomik Yorumlar*, 51(587), 95-106.
- Çimen, S. (2010). *İslam Hukukunda Faizin İleti İle İlgili İhtilaflar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı.
- Çinko, M., Avcı, E., Ergun, S., & Tekçe, M. (2017). FINANCIAL Literature levels of Universty Students: An Example Of Marmara University . *Marmara Business Review*, 2(1), 25-50.
- Çizakça, M. (1999). *İslam Dünyasında ve Batı'da İş Ortaklıkları Tarihi*. (Ş. Layikel, Çev.) İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Çolak, Ö., & Öçal, T. (1999). *Finansal Sistem ve Bankalar*. Ankara: Nobel Yayınları.

- Çürük, S. A. (2013). *İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi, Mevcut Sorunlar Ve Çözüm Önerileri*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Davudoğlu, A. (1975). *Sahih-i Müslim Terceme ve Şerhi*. İstanbul: Sönmez Neşriyat.
- Demirci, G. (2005). *Avrupa Birliği'ne Tam Üyelik Sürecinde Türk Bankacılık Sektörü*. BDDK ARD Çalışma Raporları.
- Dilek, S., Küçük, O., & Eleren, A. (2016). Kastamonu Üniversitesi Öğrencilerinin Ekonomi Okuryazarlığı. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5(7), 1865-1878.
- Disney, R., & Gatherhood, J. (2013). Financial LITERACY and Consumer Credit Portfolios. *Journal Of Banking and Finance*, 2246-2254.
- Döndüren, H. (1992). *İslam Ekonomisinde Faiz ve Finans Kaynakları*. (İ. E. Meseleleri, Dü.) İstanbul: Ensar Yayınları.
- Döndüren, H. (1993). *Delilleriyle Ticaret ve İktisat İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları.
- Döndüren, H. (2011). Faiz Yasağı ve Finansman Sağlama Yöntemleri. *İslam Hukuku Açısından Tarihten Bugüne Kredi ve Finansman Yöntemleri* (s. 203-256). İstanbul: Ensar Yayınları.
- Dönmez, İ. K. (1996). *İslam Ansiklopedisi, Garar* (Cilt 13). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Dönmez, İ. K. (2006). *İslam Ansiklopedisi, Murabaha* (Cilt 31). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Durmuş, A. (2011). İslam Hukuku Açısından Günümüz Kredi ve Finansman Yöntemleri. *İslami İlimlerde Metodoloji- III, İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri* (s. 57-109). İstanbul: Ensar Yayınları.
- EDBIZ, GIFR. (2017). *Global Islamic Finance Report*.
- Ekenel, M. S. (2009). *Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sektöründeki Uygulamaları*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Eldemir, E. (2015). *Bankalarda İç Kontrol Sistemii ve Risk Yönetimi*. İstanbul: Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Elitaş, C., & Özdemir, Y. (2006). Bankalarda İç Kontrol Sistemi. *Journal of Commerce & Tourism Education Faculty No: 2*, 143-154.
- Enes, b. M. (1323). *el-Müdevvenetü'l-Kübra* (Cilt III). Mısır: Matbaat'üs-saâde.

- Enes, M. b. (1991). *el-Muvatta*. Dımaşk : (Muhammed b. Hasen eş-Şeybâni rivayeti), (thk. Takiyü'ddin en-nedvi), "Buyu", 33.
- en-Neccar, M. A., & ez-Zerka, M. (2003). *İslam Düşüncesinde Ekonomi, Banka ve Sigorta*. (H. Karaman, Çev.) İstanbul: İz Yayıncılık.
- Er, B., & Bulut, H. İ. (2012). *KATILIM FİNANSMANI Katılım Bankacılığı ve Girişim Sermayesi*. İstanbul: TKKB Yayınları.
- Er, F., Temizel, F., Özdemir, A., & Sönmez, H. (2014). Lisans eğitim programlarının finansal okuryazarlık düzeyine etkisinin araştırılması: Türkiye örneği. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(4), 113-125.
- Erkal, M. (2013). *DİA, Zekat* (Cilt 44). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Erol, H. (2006). *Dünyada ve Türkiye'de Bankacılık Sektörünün Gelişimi ve Türkiye'de Kamu Bankalarının Yeniden Yapılandırılması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Ersoy, A. (1987). *Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli (Faizsiz Kredileşme Sistemi)*. İstanbul: İSAV Yayınları.
- Eti, A. H. (1957). *Banka ve Banka Muamelatı*. İstanbul: Şehir Matbaası.
- Fürer, G. (1990). *Risk Management im internationalen Bankgeschaef*. Bern: Paul Haupt Verlag.
- Gödeş, M. (2016). *Basel-III Kriterlerinin Katılım Bankacılığına Etkileri: Türkiye Örneği*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Göğebakan, C., & Arda, M. M. (2004). Kredi risk yönetimi açısından içsel derecelendirme modeli. *Active Bankacılık ve Finans Dergisi*(34).
- Gökçe, D. (1996). *Para ve Finans Ansiklopedisi* (Cilt 2). Creative Yayıncılık.
- Gözübenli, B. (1991). *Ariyet md. İslam Ansiklopedisi* (Cilt 3). İstanbul: DİA.
- Gözübenli, B. (2002). *DİA Sözlük* (Cilt 25). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Greuning, H. V., & Iqbal, Z. (2008). *Risk analysis for Islamic banks*. Washington DC: International Bank for Reconstruction and Development, World Bank.
- Guluzade, S. (2016). Bankacılık Sisteminde Risk Yönetimi ve Kullanılan Modeller. *Bankacılık Ve Finansal Araştırmalar Dergisi (BAFAD)*, 3(1), 1-6.
- Güngör, K. (2009). *Bir Finansal Araç Olarak Katılım Bankacılığı: Tesbitler-Teklifler*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Yayın No: 1.

- Güngör, T. (2017, Kasım 29). Dünya Gazetesi: <https://www.dunya.com/kose-yazisi/finansal-okuryazarlik/392450> adresinden alınmıştır
- Gürtuna, S. M. (2005). *Türkiye’de Bankacılık Sektörünün Gelişimi ve Reel Kesime Etkisi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Hamûd, S. H. (1976). *Tatwîr el-A'mâl el-Masrifîyye bimâ Yettefikü Ve's-Şeriatu'l-İslamiyye*. Kahire: el-Arabi li't-Tıbaa.
- Hassan, A. (2009). Risk management practices of Islamic banks of Brunei Darussalam. *J. Risk Financ.*10(1), 23-37.
- Hassan, M. K. (2003). "VaR analysis of Islamic banks". *International Conference on Islamic Banking: Risk Management, Regulation and Supervision Towards an International Regulatory Convergence*. Jakarta.
- Hassan, S. T. (2001). A Comparative Literature Survey of Islamic Finance and Banking. *Financial Markets, Institutions & Instruments*, November, Vol. 10, issue 4, :157.
- Hazıroğlu, T. (2015). Katılım Ekonomisi ve Katılım Bankacılığı. İstanbul.
- Hobson, S. (. (2006). Project financing – risks underlying Sukuk structures. *Islamic Finance News* 3(44), 15.
- Huvari, S. E. (tarih yok). *İslam Bankaları Ansiklopedisi* (Cilt 5). İstanbul: Faisal Finans Kurumları.
- IFSB. (2005). *Guiding principles of risk management for institutions (other than insurance institutions) offering only Islamic financial services*. www.ifsb.org.: Islamic Financial Services Board (December).
- İnan, A. (2013). Kur'an'da Mülkiyet. *İslam Araştırmaları Dergisi*, Cilt 16 Sayı:4, 16(4), 481-490.
- Iqbal, Z., & Mirakhor, A. (2011). *An Introduction to Islamic Finance Theory and Practice*. Singapore: Wiley.
- Işık, A. (2014). *Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Türk Bankacılığında Kredi Riskinin Seçilmiş Finansal Değişkenlerle İlişkisinin Lojistik Regresyonla İncelenmesine Yönelik Bir Uygulama*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Işıl, G., & Özkan, N. (2015). İslami Bankalarda Likidite Riski Yönetimi: Türkiye’de Katılım Bankacılığı Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, Cilt:1(Sayı:2), 23-37.

- Kahf, M. (2003). İslami Bankacılık ve Kalkınma: Alternatif Bir Bankacılık Mı? *İslami Araştırmalar Dergisi*, 16(4), 547-562.
- Kalaycı, Ş. (2005). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karacan, A. İ. (2000). *Bankacılık ve Kriz*. İstanbul: Creative Yayıncılık.
- Karakoç, Y. (2011). *Türk Bankacılık Sisteminde Katılım Bankacılığının Yeri ve İşleyişi*. İstanbul: Beykent Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi.
- Karaman, H. (1982). *İslam'ın Işığında Günün Meseleleri 2*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Karaman, H. (1987). *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*. İstanbul: Ensar Yayınları.
- Karaman, H. v. (2000, I-II). *İlmihal*. İstanbul: Divantaş Yay.,.
- Karapınar, A. (2003). *Özel Finans Kurumları ve Muhasebe Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Karim, A. (1999). İslami bankacılık için optimal sözleşme: literatür taraması. *Uluslararası İslam Üniversitesi, Malezya ve IDB nin IRTI'si tarafından ortaklaşa düzenlenen "21. Yüzyılda Uluslararası İslam Ekonomisi Konferansı"*. Kuala Lumpur.
- Kaya, F. (2015). *Bankacılık Giriş ve İlkeleri*, İstanbul: Beta Yayıncılık. İstanbul: Beta Yayıncılık.
- Kaya, S. (2010). XVIII. YÜZYIL OSMANLI TOPLUMUNDA KREDİ TEMİN YÖNTEMLERİ. *İslami İlimlerde Metodoloji III- İslam Hukuku Açısından Tarihten Günümüze Kredi ve Finans Yöntemleri* (s. 9-56). İstanbul: Ensar Yayınları.
- Keyder, N. (2002). *Para-Teori-Politika-Uygulama*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Khan, A. J. (1984, Winter). "Divine Banking System". *Journal of Islamic Banking and Finance*, 1(1).
- Khan, T. (1997). *An analysis of risk sharing in Islamic finance with special reference to Pakistan*. Loughborough: PhD dissertation (unpublished), Loughborough University.
- Khan, T., & Ahmed, H. (2001). *Risk Management: An Analysis of Issues in Islamic Financial Industry*. Jeddah: Occasional Paper 5ed Islamic Research and Training Institute, Islamic Development Bank.

- Khattak, N. A., Rehman, K. U., Ullah, W., & Ullah, M. (2013). Risk management practices and attitude of Pakistani Islamic banking system employees. *African Journal of Business Management*(Vol. 7(33), 7 September, 2013), 3202-3211.
- Kısacık, F. (2009). *Bankacılık Sektöründe Risk Yönetimi Ve Risk Ölçüm Teknikleri Üzerine* . İstanbul : Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi .
- Kozanoğlu, H. (1996). *Uluslararası Bankacılıkta Risk Yönetimi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Kurtuluş, K. (2006). *Pazarlama Araştırmaları*. İstanbul: Genişletilmiş ve Gözden Geçirilmiş 8. Basım, Literatür Yayıncılık.
- Küçükkocaoğlu, G. (2005). *İslami Bankalar ve İslami Finans Kurumları Çalışma Notları*. Ankara: Başkent Üniversitesi.
- Marx, K. (1965). *Das Capital* (Cilt 1). Maslow: Progress Publishers.
- Mercan, N., Oyur, E., Altınay, A., & Aksanyar, Y. (2012). Ekonomi Okuryazarlığına Yönelik Ampirik Bir Çalışma. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*.
- Milham, A. S. (1989). *Beyu'l murabaha ve tatbikatuha fi'l mesarifi'l-İslamiyye*. Amman.
- Mounira, B. A., & Anas, E. (2008). Managing Risks and Liquidity in an Interest Free Banking Framework: The Case of the Islamic Banks. *International Journal of Business and Management*, 3(9), 80-95.
- Murphy, A. (2005). Money, money, money: an exploratory study on the financial knowledge of black college students. *College Student Journal*, 478-488.
- Mutlu, İ. (2003). *Faiz*. İstanbul: Mutlu Yayıncılık.
- Orman, S. (2015). *Para, Faiz ve İslam, Modern İktisat Literatüründe Para, Kredi ve Faiz*. İstanbul: İSAV (İslami İlimler Araştırma Vakfı).
- Özdemir, M., & Aslan, H. (2017). *Türkiye'de İslami Finansın Dönüşümünün Ekonomi Politikası*. İstanbul: SETA.
- Özerkek, Ö. (2006). *Basel II Kriterlerinin Türk Bankacılığı 'nda Risk Yönetimi ve Denetim Süreçleri Üzerindeki Etkisi ve Örnek Bir Uygulama*. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Ana Bilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Özgür, E. (2007). *Katılım Bankalarının Finansal Etkinliği ve Mevduat Bankaları ile Rekabet Edebilirliği*. Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi.

- Özsoy, İ. (1987). *Türkiye'de Özel Finans Kurumları ve İslam Bankacılığı*. İstanbul: Timaş Yayıncılık.
- Özsoy, İ. (1993). *Faiz ve Problemleri*. İzmir: Nil Yayınları.
- Özsoy, İ. (1995). *Diyanet İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: Diyanet İslam Ansiklopedisi XII. c.
- Özsoy, İ. (1997). *Özel Finans Kurumları*. İstanbul: Asya Finans Kültür Yayınları.
- Özsoy, İ. (2009). *Türkiye'de Katılım Bankacılığı*. İstanbul: Asya Katılım Bankası.
- Özsoy, İ. (2012). Fıkıh Doktrininde Para ve Faiz. *Fıkhi Açıdan Finans ve Altın İşlemleri* (s. 75-133). İstanbul: İslami İlimler Araştırma Vakfı (İSAV).
- Öztiñ, A. (1992). *100 Soruda Türkiye'de Bankacılık*. İstanbul: Gerçek yayınevi.
- Parasız, İ. (2000). *Modern Bankacılık: Teori ve Uygulama*. İstanbul: Banksis Yayınları.
- Polat, A. (2009). *Katılım Bankacılığı: Dünya Uygulamalarına İlişkin Sorunlar-Fırsatlar; Türkiye için Projeksiyonlar*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliğı.
- Rehman, A. A. (2016). *A Comparative Study of Risk Management Practices between Islamic and Conventional Banks in Pakistan*. Cardiff: Thesis Submitted to the Cardiff Metropolitan University in Fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy.
- S. Archer, S., & Karim, R. A. (2007). A. 2007. *Measuring risk for capital adequacy: The issue of profit-sharing investment accounts*. In *İslamic finance: The regulatory challenge*. Singapore: John Wiley&Sons.
- Samuelson, P. A. (1976). *Economics*. Tokyo: Megrow Hill Kogakusha.
- Sarıgöl, H. (2014, Ekim). A Survey of Financial Literacy Among University Students. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*, 207-224.
- Serpam. (2013). *İslami Finans*. İstanbul: Sermaye Piyasaları Araştırma ve Uygulama Merkezi (SERPAM).
- Sezgin, M., & Şendoğıdu, A. (2008). *Günümüz Bankacılığında Banka Hizmetleri Pazarlaması*. İstanbul: Unimat Ofset.
- Shaw, J. C. (2003). *Corporate Governance and Risk*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Sıddiki, M. N. (1984). *İslam Ekonomi Düşüñcesi*. (Y. Kaplan, Çev.) İstanbul.

- Siddiqi, M. N. (1998). İslam İktisat Teorisinin Gelişimi. *İslam Ekonomisinde Yönelişler Sempozyumu* (s. 15). İstanbul: Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Yayın No:8.
- Sinay, J., & Sevilengül, O. (1978). *Banka Muhasebesi*. Ankara: Ankara İTİA Yayını.
- Sundararajan, V. (2007). *Risk characteristics of Islamic products: Implications for risk measurement and supervision. In Islamic finance: The regulatory challenge, ed.S. Archer and R. Abdel Karim*. Singapore: John Wiley & Sons.
- Şahin, S. (2008). *Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Türk Bankacılık Sisteminin Risk Yönetimi Açısından Değerlendirilmesi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Şahin, S. (2011). *Bankacılıkta Risk Yönetimi ve Operasyonel Risk*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Şamiloğlu, F., Kahraman, Y. E., & Bağcı, H. (2016). Finansal Okuryazarlık Araştırması: Erciyes Üniversitesi Öğrencileri Üzerinde Bir Uygulama. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, ICAFR 16 ÖZEL SAYISI*, 308-318.
- Şekerci, O. (1981). *İslâm Şirketler Hukuku Emek-Sermaye Şirketi*. İstanbul: Marifet Yayınları.
- Şimşek, K. Ç. (2008). *Bankacılıkta Risk ve Risk Ölçüm Yöntemleri*. İstanbul: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Tabakoğlu, A. (1987). *İslam ve Ekonomik Hayat*. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı.
- Takan, M., & Boyacıoğlu, M. (2013). *Bankacılık Teori Uygulama ve Yönetim*, Ankara. Ankara: Nobel Yayınları.
- Tanaydı, Y. (2016). *Türk Katılım Bankacılığının Kurumsal Performansı ve Sürdürülebilir Rekabetteki Strateji Hedefleri; Türkiye Uygulama Örnekleri*. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- TBB. (1999). *Kredi Riskinin Yönetimine İlişkin İlkeler*. Türkiye Bankalar Birliği.
- TBB. (2006). Risk Yönetimi Prensipleri. *Bankacılar Dergisi*, 15-32.
- TCZB. (2005a). *Risk Yönetimi ve Ölçme Usulleri Dokümanı*. İstanbul: T.C. Ziraat Bankası A.Ş. Risk Yönetimi Daire Başkanlığı.
- Teb-Boğaziçi Üniversitesi. (2014). *Türkiye’de Finansal Erişim ve Okuryazarlık*. İstanbul.

- Teker, D. L. (2006). *Bankalarda Operasyonel Risk Yönetimi “Örnek Banka Uygulamalı”*. İstanbul: Literatür Yayıncılık.
- Temel, H. (2006). *Basel II Kriterlerine Göre Ticari Bankalarda Risk Yönetimi*. İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Tiby, M. A. (2011). *Islamic Finance : How to Manage Risk and Improve Profitability*. New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- TKBB. (2017). *Katılım Bankaları 2017 Faaliyet Raporu*. İstanbul: Türkiye Katılım Bankaları Birliği.
- TKBB. (2018, 01 05). *TKBB Sektör Bilgileri*. TKBB: <http://www.tkbb.org.tr/mukayeseli-tablolar> adresinden alınmıştır
- TMSF. (2018, 07 13). *Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu*: <https://www.tmsf.org.tr/tr/Tmsf/Mevduat/mevduat.kapsam> adresinden alınmıştır
- Tunç, H. (2010). *Katılım Bankacılığı Felsefesi, Teorisi ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Nesil Yayınları.
- Turşucu, İ. (2006). *Bankacılıkta Risk Yönetimi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Uçar, M. (1993). *Türkiye'de ve Dünya'da Faizsiz Bankacılık ve Hesap Sistemleri*. İstanbul: Faisal Eğitim ve Yardımlaşma Vakfı Yayınları.
- Uludağ, S. (1998). *İslam'da Faiz Meselesine Yeni Bir Bakış*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Ulutan, B. (1957). *Bankacılığın Tekamülü*. Ankara: Doğu Ltd.
- Varlık, A. B. (2010). *Basel İlkeleri Işığında Bankacılıkta Risk Yönetimi Ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Bankacılık Ve Sigortacılık Enstitüsü, Doktora Tezi.
- Yağcılar, G. G. (2011). *Türk Bankacılık Sektörünün Rekabet Yapısının Analizi*. Ankara: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu.
- Yahşi, F. (2014). *Katılım Bankalarında Risk Odaklı İç Denetim ve Bir Model Önerisi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.
- Yanpar, A. (2014). *İslami Finans İlkeler, Araçlar ve Kurumlar*. İstanbul: Scala Yayınları.
- Yazman, İ. (1964). *Mecelle Hukukunda Selem Akdi*. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21, 281-306.

- Yılmaz, E. (2014). Yeni Bir Finansal Araç Olarak Sukuk: Çeşitleri, Türkiye Uygulaması ve Vergilendirilmesi. *Muhasebe ve Finansman Dergisi*.
- Yılmaz, O. (2010). *Faizsiz Bankacılık İlkeleri ve Katılım Bankacılığı*. Antalya: Türkiye Katılım Bankaları Birliği Eğitim Notu Eğitim No:2009/2010-51.
- Yozgat, F. (2010). *Faizsiz Ekonomi: Sosyo-Ekonomik Yaklaşım*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Yüksel, A. S. (1988). *Özel Finans Kurumları ve Türkiye Uygulaması*. İstanbul: M.Ü. Ortadöpu ve İslam Ülkeleri Ekonomik Araştırma Merkezi Yayın No:1.
- Zaim, S. (1992). *İnsan, İslam ve Ekonomi*. İstanbul: Yeni Asya Yayınları.
- Zaim, S. (2005). *İslam Açısından İktisadi ve Sosyal Faaliyetlerle İlgili Normatif Kaideler, Türkiye'nin Yirminci Yüzyılı/Toplum, İktisat, Siyaset I*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Zeytinoglu, E. (2015). *Para, Faiz ve İslam*. İstanbul: Ensar Yayınları.

EKLER

Ek-1

Fıkıh'ta Faiz

Şüphesiz ki faiz İslam'da açık ve kesin bir şekilde yasaklanmıştır. Klasik fıkıh literatüründe yer alan faiz konusundaki yorum ve tartışmalar; faizin niçin yasaklandığı ve yasaklanmasının sosyal, ticari hayatta sebep olduğu zararların neler olduğu konusunda değildir. Fıkıh kaynakları incelendiğinde ortaya çıkanın daha ziyade, faizli işlemlerin ve faiz yasağının fıkhi çerçevesinin çizilmesi ve bu konuda tartışmaya mahal vermeyecek şekilde açık kriterlerin geliştirilmesi olduğu görülebilir (Özsoy, Diyanet İslam Ansiklopedisi, 1995, s. 114).

İslam hukukçuları arasında faizin haram olduğu konusunda efradını cami' ve ağyarını mani bir biçimde görüş birliği bulunmakla birlikte faizin nerelerde ortaya çıktığı hususunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. Faize konu mallarda faizin illeti¹⁴ bahsi olarak geçen bu mevzuda fıkıh mezhepleri farklı değerlendirmeler yapmaktadırlar (Özsoy, Diyanet İslam Ansiklopedisi, 1995, s. 114-115).

Bu bölümde Fıkıh mezheplerinin faizin illeti hakkındaki görüşleri incelenip bu meyanda değerlendirmeler yapılacaktır.

2.2.1.3.1. Hanefilere Göre Faiz

Hanefilere göre aynı cinsten olan ve tartılıp ölçülen mallarda riba meydana gelir. Ribanın haram kılınmasının illeti ve hikmeti, cins ve miktardır (Uludağ, 1998, s. 106).

Hanefiler; faizli işlemlerin, altın, gümüş, buğday, arpa, hurma ve tuzun bazı alım satım şekilleri ile sınırlanamayacağından hareketle, hadislerden faize sebep olabilecek iki öge belirleyerek kapsamı kıyas yoluyla genişletmişlerdir. Bunlar '*cins*' ve '*kadr*' illetidir (Bayındır A. , 2008, s. 99-100).

Değiştirilen iki malın aynı cinsten olması '*cins*'; '*kadr*' da ölçü birimlerinin aynı olması demektir. Bayındır'a (2008) göre Hanefiler, hadislerde ölçü birimi olarak vezn (tartı) ve keyl (ölçek) geçtiği için kadr deyince bunları anlamışlardır. Ek olarak Bayındır:

¹⁴ Faize konu mallarda faizin illeti denilince faiz hükmüne esas teşkil eden ve o malda bulunan açık, belirli ve hissedilebilir vasıf kastedilir. Bu vasıfından dolayı o malda faiz hükmü geçerli olur.

“Hanefilere göre, aynı cinsten olup tartı veya ölçek ile satılan iki malı değiştiren miktarların eşit ve değiştirmenin peşin olması gerekir; yoksa faiz olur.” demiştir (Bayındır A. , 2008, s. 100).

Fadl, yani fazlalık ribasının altın ve gümüşün mübadelesinde meydana gelmesinin nedeni *“cins ve vezn¹⁵”* dir. Buğday, arpa, hurma ve tuzda *“cins ve keyl¹⁶”* dir (Uludağ, 1998, s. 106). O halde Hanefilere göre, ağırlıkları ile alınıp satılan demir, çimento, yağ, zeytin ve pamuk gibi maddelerde fazlalık ribasının illeti, cins ve tartı birliğidir. Şinik ve kile gibi hacim ölçüsüyle alınıp satılan pirinç, çavdar, yulaf, haşhaş ve mısır gibi maddelerde ise ribanın illeti, cins ve ölçü birliğidir. Teraziler ile tartılarak alınıp satılan maddelerin hükmü altın ve gümüşle; ölçeklenerek ölçülüp satılan maddeler ise arpa, hurma ve tuzla aynı hükme tabi tutulur ve aralarında fazlalık faizi meydana gelir (Döndüren, 1993, s. 390).

2.2.1.3.2. Şafilere Göre Faiz

Şafilere göre faizin illeti konusundaki ilk görüşleri *‘gıda maddesi olmakla birlikte ölçülmek ve tartılmak’* özelliklerindedir. Yani, ölçülen ve tartılan gıda maddelerinde faiz cereyan eder. Fakat ölçü ve tartı ile belirlenmeyen gıda maddelerinde, mesela sayı hesabıyla satılan yumurtada faiz cereyan etmez. Tabiiinden Said b. el-Müseyyeb’in görüşü de budur (Davudoğlu, 1975, s. 58). Şafilere göre faizin illeti, mübadeleye konu olan malın sadece *‘gıda maddesi olması’* dır (Özsoy, 1993, s. 109).

Şafilere göre altın ve gümüşte ribanın illeti, bunlardaki para olma özelliğidir. Bunların basılı para, zinet veya işlenmemiş durumda olması sonucu değiştirmez. Ubade’den aktarılan hadiste¹⁷ zikredilen diğer dört maddede faizin illeti *‘gıda maddeleri’* olmalarıdır. Bu yüzden satış bedeli niteliği olmayan veya gıda maddesi kabilinden bulunmayan şeyler arasında faiz cereyan etmez (Döndüren, 1993, s. 392).

Şafilere göre yukarıdaki maddeler ölçü veya tartı ile satılanlardan olup, cinsleri bir olursa peşin veya veresiye mübadelede *“fazlalık”* cinsler değişik olursa yalnız *“veresiye oluş”* faiz sayılır (Döndüren, 1993, s. 393).

¹⁵ Vezni: altın, gümüş ve kireç alçı, yağ, peynir ve benzeri maddeler (Uludağ, 1998, s. 107)

¹⁶ Keyli: buğday, arpa, hurma, tuz, pirinç, darı, susam, fasulye ve benzeri mallar (Uludağ, 1998, s. 107)

¹⁷ Müslim, Müsâkât, 82

2.2.1.3.3. Malikilere Göre Faiz

Malikilere göre altın ve gümüşte ribanın illeti “*satış bedeli*”dir. Yiyeceklerde ise illet, fazlalık ve veresiye durumuna göre değişir (Döndüren, 1992, s. 179).

Malikilere göre altın ve gümüş ile saklanabilir gıda maddelerinden alınacak fazlalık ribadır. Et, meyve, sebze gibi saklanamayan ve ambarlanamayan gıda maddelerinden alınan fazlalık riba olmaz. Ancak bu maddeler veresiye olarak fazlasına satılırsa riba olur (Mutlu, 2003, s. 95).

Maliki mezhebine göre, bir şeyin para olarak dolaşımında bulunması o şeyin faize konu olması için yeterli sebeptir. Yani, kâğıt para da dâhil bütün paralar ribevi mallardandır. İmam Malik bu konuda şunları söylemiştir:

“Felsleri¹⁸ altın veya gümüşle değiştirirken ödemeyi bir an bile değiştirmekte hayır yoktur. Eğer insanlar, belli bir değeri temsil etmek üzere basılmış deri parçalarını para olarak kullansalar onlarla altın veya gümüş alırken bir anlık bir gecikmeyi mekruh sayarım.” (Enes b. M., 1323, s. 395-396) *“Bir felsi iki felse satmak caiz değildir. Felslerle altın, gümüş veya dinarları değiştirirken küçük bir gecikme caiz değildir.”* (Bayındır A. , 2008, s. 122)

2.2.1.3.4. Hanbelilere Göre Faiz

Hanbeli mezhebinde faizin illeti hakkında farklı görüşler ileri sürülmüştür. Bu görüşlerden en çok kabul göreni Hanefilere yakın olan görüştür.

Hanbeli doktrininde genel olarak faizin illeti konusunda Hanefi mezhebiyle bir paralellik vardır. Bu görüşe göre ribevi malları diğerinden ayıran özellik cins ve ölçüdür. Ölçüden kasıt malı mal ile değiştirken bir ölçü birimi ve vasıtasıyla ölçmektir. Mesela altın ve gümüş tartı ile mübadele edilir. Buğday, arpa ve benzerleri de bir ölçüyle ölçülmek suretiyle mübadele edilir (Karaman H. , 1982, s. 199).

¹⁸ Fels kelimesiyle kastedilen altından veya gümüşten basılı olmayan paralardır.

2.2.1.3.5. Mezheplerin Görüşlerinin Değerlendirmesi

Hadislerde geçen altı malda faiz illetiyle ilgili olarak Mezheplerin görüşlerini özetlersek; Hanefiler ve Hanbeliler, altın ve gümüş için cins ile birlikte vezni diğer dört mal için de cins ile birlikte kadr'ı tespit etmişlerdir. Şafiler ve Malikiler ise altın ve gümüş için para olma vasfını kabul ederken kalan dört mal için; Şafiler, yiyecek maddesi olmakla birlikte ölçülme ve tartılma vasfını, Malikiler ise yiyecek maddelerinin saklanabilme özelliğini kendi görüşlerine esas almışlardır.

Haramlığı konusunda hiç kimsenin itiraz etmediği faiz konusunda, illetinin tespitiyle ilgili birçok görüş ileri sürülmüştür. Buna göre bir görüşe göre faiz sayılan muamele öbürünün zaviyesinden faiz sayılmamakta veya ortaya konan görüş birçok malı faiz kapsamı dışında tutarak eksik kalmaktadır.

Örneğin illetin cinsle birlikte keyl ve vezin olarak görülmesi, sayı ve uzunluk ölçüsüne tabi malları faiz kapsamından çıkartır. Ayrıca mallardaki faiz illetinin saklanan gıda maddesi veya sadece gıda maddesi olarak görülmesi bütün gıda maddelerini kapsamaz bunun yanında keyl ve vezne tabi birçok maddeyi de faizin dışında tutar (Özsoy, 2012, s. 108).

Diğer yandan altın ve gümüş için faiz illeti olarak para olma vasfının tespit edilip diğer paraların söz konusu edilmemesi, tedavüldeki kâğıt paraları kapsam dışında bırakır ki bu da günümüzün şartlarına uymamaktadır (Çimen, 2010, s. 155).

Mezheplerin tespit ettikleri bu illetlerin kapsayıcı ve genel-geçer olduğunu söylemek mümkün değildir. Zira mezhep imamları yaşadıkları dönemin şartlarına göre ve o dönemin ihtiyaçlarına uygun olarak bu illetleri tespit etmişlerdir.

Sonuç olarak, faiz yalnızca ölçülüp tartılan mallarda, ya da saklansın veya saklanmasın yalnız gıda maddelerinde değil; insanların ihtiyaç duyduğu ve değer verdiği bu sebeple de mübadelede bulunduğu bütün misli mallarda ortaya çıkar. Ölçü, tartı, sayı ve uzunluk yalnızca bu malların miktarlarının belirlenmesinde araçtır.

Ek-2 ANKET:

**KATILIM BANKALARINDA RİSK YÖNETİMİ: BATI AKDENİZ
BÖLGESİNDE BİR ARAŞTIRMA**

Sayın Katılımcı,

Bu anket, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Ana Bilim Dalı'nda yapılan yüksek lisans tezi için kullanılacaktır. Anket ile elde edilen veriler gizli tutulacaktır. Katkınız için teşekkür eder, çalışmalarınızda başarılar dileriz.

Harun ÇETİNKAYA
SBE Öğrencisi

Dr. Öğr. Üyesi Turan KOCABIYIK
Danışman

1) DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER

1. Bankanızın Adı:	☐ Albaraka Türk
	☐ Kuveyt Türk
	☐ Türkiye Finans
	☐ Vakıf Katılım
	☐ Ziraat Katılım
2. Şube Adı:	
3. Bankadaki Pozisyonunuz:	☐ Müdür
	☐ Müdür Yardımcısı
	☐ Diğer
4. Yaşınız:	☐ 20-30 Yaş
	☐ 31-40 Yaş
	☐ 41-50 Yaş
	☐ 51 ve Üzeri Yaş
5. Cinsiyet:	☐ Erkek
	☐ Kadın
6. Eğitim Durumunuz:	☐ Ortaöğretim
	☐ Ön Lisans
	☐ Lisans
	☐ Yüksek Lisans
	☐ Doktora

7. Kaç yıldır Bankacılık Sektöründesiniz:	☐ 1-5 Yıl
	☐ 6-10 Yıl
	☐ 11-15 Yıl
	☐ 16-20 Yıl
	☐ 21 ve Üzeri Yıl

2) RİSK PUANLAMASI					
Katılım bankacılığı sisteminin maruz kaldığı aşağıdaki riskleri puanlayınız. (En Önemli:5 En az Önemli:1)	1	2	3	4	5
1. Döviz Kuru Riski					
2. Kredi Riski					
3. Operasyonel Risk					
4. Likidite Riski					
5. Yasal Risk					
6. Ödeme Gücü Riski					
7. Kâr/Getiri Oranı Riski					
8. Karşı Taraf Riski (İş yapılan, sözleşme imzalanan taraflar)					
9. Fiyat Riski					
10. İtibar Riski					
11. Stratejik Risk					
12. Diğer (yönetim riski)					

3) RİSK YÖNETİMİNİ ANLAMA	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Katılım bankamızda risk yönetimi konusunda ortak bir anlayış vardır.					
2. Banka genelinde risk yönetimi konusundaki sorumluluk açıkça belirtilmiş ve anlaşılmıştır.					
3. Banka genelinde risk yönetimi için hesap verebilirlik açıkça belirtilmiş ve anlaşılmıştır.					
4. Risk yönetimi, bankanın performansı ve başarısı için önemlidir.					

5. Risk yönetiminde en gelişmiş teknikleri uygulamak çok önemlidir.					
6. Katılım bankamızın amacı, ileri risk yönetim tekniği uygulamalarını genişletmektir.					
7. Katılım bankamız açısından, risk yönetiminde kullanılan teknikleri sürekli inceleyip değerlendirmek önemlidir.					
8. Risk yönetim tekniği uygulamaları, banka için maliyetleri veya beklenen kayıpları azaltır.					

	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
4) KATILIM BANKASI PERSONELİ RİSKİ NASIL DEĞERLENDİRİR					
1. Katılım bankamız, riskin ortaya çıkma ihtimalini değerlendirir.					
2. Katılım bankamızın riskleri, sayısal analiz yöntemleri kullanılarak belirlenir.					
3. Katılım bankamızın riskleri nitel analiz yöntemleri kullanılarak belirlenir.					
4. Katılım bankamız amaçlarını gerçekleştirmek için sahip olduğu fırsatları analiz eder ve değerlendirir.					
5. Riski işaret eden maliyetler ve faydalara ilişkin analizleri katılım bankamız umursar.					
6. Riskleri önceliklerine ve çözümü için gerekli çaba miktarına göre değerlendiren risk analizlerini katılım bankamız umursar.					
7. Katılım bankamız risklerin önceliklerine göre sınıflandırılması ve ortadan kaldırılması için gerekli kaynaklara ilişkin kısıtları umursar.					

5) RİSK TANIMLAMA	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1. Katılım bankamız, açıklamış olduğu amaç ve hedeflerinin her biriyle ilgili riskleri kapsamlı ve sistematik olarak tespit eder.					
2. Katılım bankamız, en önemli risklerini öncelik sırasına koymakta zorlanıyor.					
3. Risk değişiklikleri katılım bankamızın kural ve sorumlulukları ile tanınır ve tanımlanır.					
4. Katılım bankamız, diğer bankaların risk yönetim sistemlerinin güçlü ve zayıf yanlarının farkındadır.					
5. Katılım bankamız, yatırım fırsatlarının sistematik olarak tanımlanması için prosedürler geliştirmiş ve uygulamıştır.					

6) KATILIM BANKACILIĞINDA RİSK İZLEME	Kesinlikle Katılıyorum	Katılıyorum	Kararsızım	Katılmıyorum	Kesinlikle Katılmıyorum
1. Risk yönetiminin etkinliğini izlemek, rutin yönetim raporlamasının ayrılmaz bir parçasıdır.					
2. Katılım bankamızın karşılaştığı risklerle ilgili kontrol seviyesi uygundur.					
3. Katılım bankamızdaki raporlama ve iletişim süreçleri, etkin bir şekilde risk yönetimini desteklemektedir.					
4. Bankamız risk yönetimi ile ilgili bulguları dikkate alır.					
5. Bankamızın belirlenen riskler için eylem planı vardır.					

7) KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİNDE KREDİ RİSKİ	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Katılım bankamız kredi vermeden bir kredi uygunluk analizi yapmaktadır.					
2. Katılım bankamız, kredi (fon) desteği sunmadan önce mudaribin (girişimci) karakteri, kapasitesi, kefil (teminat), sermaye ve sektör koşulları da dahil olmak üzere analizler yapar.					
3. Katılım bankamız kredi talebinde bulunanları kredi risk puanlarına göre sınıflandırır.					
4. Katılım bankamız, KOBİ ve bireysel fon taleplerinde yeterli miktarda teminat alınmasını şart koşar.					
5. Katılım bankamız politika olarak sermaye desteği sunmak veya işlem yapmak için teminat talep etmektedir.					
6. Hepsine değil fakat bazı kredilere karşı teminat talep etmek daha iyidir.					
7. Temerrüde düşen müşterilere verilen kredi düzeyi azaltılmalıdır.					

8) KATILIM BANKACILIĞI SİSTEMİNDE RİSK YÖNETİM UYGULAMALARI	Kesinlikle Katılmıyorum	Katılmıyorum	Kararsızım	Katılıyorum	Kesinlikle Katılıyorum
1. Katılım bankamızın üst yönetimi, organizasyonun iş risklerini yönetmekteki performansını düzenli olarak gözden geçirir.					
2. Katılım bankamız, risk yönetimi stratejileri ve performansı hakkında sürekli gözden geçirme ve geri bildirimde son derece etkilidir.					
3. Bankamızın risk yönetim prosedürleri ve süreçleri dokümanite edilmiş ve riskleri yönetme konusunda personele rehberlik etmektedir.					

4. Katılım bankamız risk yönetimi konusunda İslam ahlakını da teşvik eden eğitim programları düzenler.					
5. Katılım bankamız, risk yönetimi konusunda İslami bilgiye sahip nitelikli insanların istihdam edilmesini destekler.					
6. Etkili risk yönetimi katılım bankamızın hedeflerinden biridir.					
7. Bankamızın fonlarını, ekonominin belirli bir sektörüne yoğunlaştırmak çok tehlikelidir.					
8. Basel II standartlarının uygulanması hem bizim bankamızın hem de katılım bankacılığı alanının risk yönetim verimliliğini geliştirecektir.					
9. Sermayenin, toplam risk ağırlıklı varlıklara oranının yüzde 8'e eşit olması halinde katılım bankamızın sermayesi yeterlidir.					
10. Genel olarak, bankamızda risk yönetiminin mükemmel olduğunu düşünüyorum.					

Anketimize katıldığınız için teşekkür ederiz.